

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ve İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI
21. YÜZYILDA GENÇLİK
VE
İNANÇ EĞİLİMLERİ
SEMPOZYUMU

İletişim: paulahiyatsempozyum@gmail.com
<https://paulahiyatsempozyum.net>

11-13 KASIM 2022

ULUSLARARASI 21. YÜZYILDA GENÇLİK VE İNANÇ EĞİLİMLERİ SEMPOZYUMU

11-13 KASIM 2022

T.C.
PAMUKKALE
ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT
FAKÜLTESİ
VE
İSLAMİ
İLİMLER
ENSTİTÜSÜ

SEMPOZYUM KURULLARI

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Prof. Dr. Ali ERBAŞ / Diyanet İşleri Başkanı
Ali Fuat ATİK / Denizli Valisi
Osman ZOLAN / Denizli Büyükşehir Belediye Başkanı
Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN / Pamukkale Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN / Pamukkale Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Necip ATAR / Pamukkale Üniversitesi Rektör Yrd.
Prof. Dr. İbrahim KISAÇ / İlahiyat Fakültesi Dekan V.
Doç. Dr. Harun ABACI / İslami İlimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK / İlahiyat Fakültesi Dekan Yrd.
Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA / İlahiyat Fakültesi Dekan Yrd.
Doç. Dr. Mahmut YAZICI / İslami İlimler Enstitüsü Müdür Yrd.
Süleyman EKİCİ / Denizli İl Milli Eğitim Müdürü
Ömer İLMAN / Denizli Gençlik ve Spor İl Müdürü
Ramazan Özgün TÜRKMEN / Denizli İl Müftü Yrd.
Doç. Dr. Osman AYDINLI / Marmara Üniversitesi / Pamukkale Üniversitesi

SEKRETERYA

Arş. Gör. Dr. Esra İRK / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Halil IŞILAK / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Nursema KOCAKAPLAN / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Yasemin İPEK / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Yasin BOSTAN / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Ayşenur Tuba ULUDOĞAN / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Emine ÖZBEK SERT / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Hacer TOPRAK / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Halil İbrahim KARAÖZ / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Huzeyfe KILIÇ / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Hüdanur DEMİR / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Muhammed Musab GÖKSÜN / Pamukkale Üniversitesi
Arş. Gör. Nazım TAŞAN / Pamukkale Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdel Karim al-Wreikat - Katar Üniversitesi / Katar
Prof. Dr. Abdurrahman KURT - Bursa Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdülhamit BİRİŞİK - Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adem YERİNDE - İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan Bülent BALIOĞLU - Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan KOŞUM - Süleyman Demirel Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet ONAY - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali AKSU - Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Ali YILMAZ - Uşak Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK - Dokuz Eylül Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Asım YAPICI - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU - İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ - Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bekir KUZUDİŞLİ - İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ - Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Emin KUDAT - Ürdün Üniversitesi / Ürdün
Prof. Dr. Engin ERDEM - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdiñ AHATLI - Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Galip YAVUZ - İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Gürbüz DENİZ - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Halit ÖZKAN - Kırıkkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim KISAÇ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İrfan GÖRKAŞ - Afyon Kocatepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ - İbn Haldun Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Kemal POLAT - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Prof. Dr. Kemal SÖZEN - Akdeniz Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL - Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahmut AY - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İshak ÖZGEL - Süleyman Demirel Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Nasi ASLAN - Çukurova Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Nasuh GÜNAY - Süleyman Demirel Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU - Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Saffet KÖSE - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Saifullah Bhutto - Quaid-e-Awam Universty / Pakistan
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU - Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Agil ŞİRİNOV - Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü / Azerbaycan
Doç. Dr. Abdullah İNCE - Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Alper BİLGİLİ - Acıbadem Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Bakıt MURZUBRAİMOV - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Doç. Dr. Elnura AZİZOVA - Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü / Azerbaycan
Doç. Dr. Fatih İBİŞ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Harun ABACI - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ - Süleyman Demirel Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. İbrahim Abd-rahim Rababah - Vasul İmarat Üniversitesi / Birleşik Arap Emirlikleri
Doç. Dr. İdris TÜRK - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. İsmet EŞMELİ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Kemal GÖZ - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Kenan MERMER - -Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mahmut YAZICI - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ - Kırgızistan Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Doç. Dr. Mualla YILDIZ - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mustafa SAFA - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mustafa TÜRKAN - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Mühenned EL-MÜBEYDİYN - Ürdün Üniversitesi-Amman / Ürdün
Doç. Dr. Namig ABUZAROV - Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü / Azerbaycan
Doç. Dr. Osman AYDINLI - Marmara Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Osman MUTLUEL - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Osman ORUÇHAN - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Sait ABDURRAHMAN - Lübnan Üniversitesi / Lübnan
Doç. Dr. Şevket ÖZCAN - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖNCÜ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ammar AL SAMAR - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Anas ALKAHWAJI - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Elif YAZICI - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜN - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOPALOĞLU - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fetullah YENER - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ULUDAŞ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Malek Hassan Mahmoud Abdul QADER - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇINAR - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÜMÜTLİ - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cihad BAKKAL - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Salim GÜVEN - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel ETHEM - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sefa ATIK - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yahya Zakareya Ali MAABDEH - Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Dr. Ahmet TOPAL - Hitit Üniversitesi / Türkiye
Dr. Fatma ÇAPCIOĞLU - Ankara Üniversitesi / Türkiye
Dr. Mesut DILMI -Freelance Researcher / Fransa
Dr. Muhammed OVACLOUA - Tibaza Üniversitesi / Cezayir

اللقاءات المعززة لمناعة الشباب المسلم المعاصر في مواجهة المخدرات الفكرية

رأفت محمد رشيد الميقاتي

الأستاذ الدكتور، رئيس جامعة طرابلس

ملخص

يهدف هذا البحث إلى بيان معالم تكوين مناعة إيمانية قوية للشباب المسلم المعاصر في مواجهة المخدرات الفكرية المعاصرة ويسلّط هذا البحث الضوء على نماذج من قواعد علمية واضحة في مقاربة عدد من المسائل والتحديات المستجدة ويعرض البحث لبعض النماذج المعاصرة والناجحة التي من شأنها تحصين الشباب المسلم المعاصر من الأمواج الفكرية العاتية ، وآلية تحويل التحديات إلى فرص ذهبية للتمكين لدين الإسلام الحنيف ويختتم البحث بتقديم أهم النتائج والتوصيات العاجلة للتطبيق وخاصة في القرن الواحد والعشرين.

الكلمات المفتاحية: التحديات الفكرية - الشباب المسلم - المعاصرة - المخدرات الفكرية - القرن الواحد والعشرون.

DEİZMİ ANLAMA VE ANLAMLANDIRMA SÜRECİNDE SOSYAL MEDYA: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Asım YAPICI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Arş. Gör. Sema İNCEKÖSE

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Arş. Gör. Rümeyisa ERGİN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de son yıllarda gençler arasında deizmin arttığı, Z kuşağının deist düşüncelere daha yatkın olduğu hatta orta ve yüksek seviyede din öğretimi alan gençler arasında deizmin yükselişe geçtiği iddia edilmektedir. Bu iddialar ampirik açıdan yeterli kanıtlara sahip değildir. Genellikle kişisel gözlemlere ve mülakatlara dayalı örnek hadiseler üzerinden genelleştirme yapılmaktadır. Bununla birlikte gençler arasında deizmin yaygınlaştığı iddiaları akademik çevreler başta olmak üzere hemen hemen kesimde tartışılmaktadır. Bu konuda yapılan bazı akademik çalışmaların ve ulusal anketlerin çok ciddi metodik sıkıntılar içerdiği özellikle vurgulanmalıdır. Zira anket ve mülakat sorularında deizm, çoğunlukla geleneksel anlamıyla yani Tanrı’nın varlığını onaylayan ancak vahiy (kutsal kitap), peygamber ve din olgularını kabul etmeyen bir tanrı tasavvuru üzerinden tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ya dua ve ibadet davranışı hiç sorulmamakta ya da sorulsa bile elde edilen cevaplar yeterince analiz edilmemektedir. Zira kendisini deist olarak tanımlayan gençler arasında ihtiyaç anında dua edenlere hatta namaz kılıp oruç tutanlara rastlanmaktadır. Özellikle dua, bireyin güçsüzlüğünü ve çaresizliğini itiraf ederek Tanrı’nın bireysel anlamda kendi hayatlarına müdahale etmesini istemek demektir. Acaba gençler vahiy, peygamber ve din üzerinden hayatlarını kısıtlayan ilahi kurallara “Tanrı kâinata düzen, insanlara akıl vermiştir, aleme müdahale etmesine gerek yoktur.” diyerek itiraz ederken kişisel başarı, güç ve haz odaklı dualarında

“Neden Tanrı’nın müdahalesini istemektedir?” Bu soru iki farklı çıkarımı beraberinde getirmektedir: Birincisi klasik deizmden farklı olarak post modern dünyada deizmin yeni bir formu ortaya çıkmıştır. İkincisi aslında söz konusu gençler deist değildir, bunlar özgürlüklerini ve hazlarını kısıtladıklarını düşündükleri geleneksel kurumsal dine itiraz etmektedirler.

Ergenler başta olmak üzere ilk yetişkinlik ve orta yetişkinlik dönemlerinde deistik eğilimlere ve düşüncelere sahip insanlara rastlamak mümkündür. Yapılacak çalışmalarda bu kişilerin deizmden ne anladığı, deist olduklarını söyledikleri halde neden zaman zaman dua ibadet ettikleri, bu durumu deizm ile nasıl bağdaştırdıkları özellikle araştırılmalıdır. Bu bağlamda özellikle deist düşüncelerle nerede ve nasıl karşılaştıkları hassaten araştırılmalıdır. Gözlemlerimiz dijitalleşmenin bilgi ve malumata ulaşmayı kolaylaştırdığı, özellikle sosyal medyanın bu hususta başat bir rol üstlendiği yönündedir. Deist olduğunu iddia edenler ve bu kişilerin aileleri, öğretmenleri (özellikle DKAB) ile yaptığımız görüşmelerde yeni medya olarak adlandırılan YouTube ve Google’daki din karşıtı içeriklerin gençlerin zihin dünyalarını ziyadesiyle etkilediği; Facebook, Twitter ve Instagram gibi uygulamaların ise gençlerde özgürlük, haz ve deneyim arzusunu tetiklediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda özellikle dijital ortamdaki din karşıtı yazı ve videoların içerik analizlerinin yapılması hassaten önemlidir.

Bu çalışmada “Ekşi Sözlük” sitesine yorum yazan farklı yazarların deizm, din ve peygamber kavramlarını nasıl değerlendirdikleri incelenecektir. Bu noktada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir: Deizm, din ve peygamberlik algısının analiz edilmesi kadar bu kavramların bireyler tarafından hangi ortamda nasıl ele alındığının da tespit edilmesi önem taşımaktadır. Zira her kavram, tartışıldığı ortamla ruhunu bulur. Bu kapsamda, değişen dünya şartlarında sosyal medyanın bir olguyu anlamadaki yeri göz önünde bulundurulmalıdır. Zira dünya çapında 4.62 milyar sosyal medya kullanıcı bulunurken ülkemizde bu sayı 68.90 milyondur (toplam nüfusun %80,8’i). Bahsi geçen rakamlar, sosyal medyanın etki boyutuna dair önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada önemli olan diğer bir husus ise sosyal medya kullanıcıları içinde genç nüfusun çoğunluğu oluşturmalarıdır. Bu yoğunluk, gençleri anlamak için yapılan çalışmalarda sosyal medyanın önemini ortaya koymaktadır. Çünkü gençler hem sosyal medyayı etkileyebilmekte hem de sosyal medyadan etkilenebilmektedir. Ayrıca sosyal medya onların psikolojik, fizyolojik ve sosyal fonksiyonlarını, duygu, düşünce ve davranışlarının yanında dini inanç eğilimlerini de yönlendirebilmektedir. Pek çok akademik çalışmada sosyal medyanın, gençlerin dini inanç eğilimlerini şekillendirmede oldukça önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Gençler sosyal medyayı kullanarak hem kendi dini fikirlerini diğer insanlarla paylaşma hem de başka insanların dini fikirlerini öğrenme ve tartışma şansı elde etmektedir. Tüm bunların dışında sosyal medyanın bazı fikirleri gençler arasında yayma gibi bir işlevi de vardır. Günümüz teknoloji çağında sosyal medya denilince akla birbirinden farklı uygulama, site ve bağlantı gelmektedir. Bu çalışmada ise

tüm sosyal medya site ve uygulamaları değil, özellikle gençler arasında sıkça kullanılan “Ekşi Sözlük” başlıklı sitede yer alan kullanıcı yorumları hedef alınmıştır. “Kutsal bilgi kaynağı” olarak da isimlendirilen bu site, 1999 yılında faaliyete geçmiştir. Herhangi bir olay veya kavram hakkında yazarların yorum yazması ve birbirlerine cevap vermesi şeklinde tasarlanan sözlüğün, 2019 yılında yayınlanan “20. Yıl Belgeseli” ne göre yazar sayısı 119.087 iken kullanıcı sayısı 559.937’dir. 2019 yılında sosyal medya kullanımının ülkemiz nüfusunun %63 olduğu göz önüne alınarak aradan geçen üç yıldaki artış oranı Ekşi Sözlük’e de yansıtılacak olursa, sözlüğün günümüzdeki etki boyutu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu, sosyal medya ortamında özellikle gençler arasında sıkça kullanılan Ekşi Sözlük sitesinde yer alan deizm, din ve peygamber kavramlarının yorumlanma şeklini tespit ve tahlil etmektir. Amacı ise bu üç kavramın sözlük kullanıcıları tarafından nasıl anlamlandırıldığını keşfetmektir. Ayrıca yazarlar arasında kavramları tanımlama biçimindeki farklılaşmalar da göz önünde bulundurularak tipler oluşturulmaya çalışılacaktır. Nitel araştırma yöntemi, siber etnografi deseni esas alınarak 1999-2022 yılları arasında sözlükte bu başlıklara yazılan tüm yorumlar çalışmaya dahil edilecektir. Elde edilen yorumlar içerik analizi ve betimsel analizle çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Din Algısı, Peygamber Algısı, Ekşi Sözlük.

NEOLİBERAL DÜNYADA İNANÇ: SİHİRBAZLAR VE HZ. MUSA

Prof. Dr. Cengiz ÇAKMAK

İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Aydınlanma, modernite ve ilerlemenin krizlerine getirilen çok yönlü itirazların yirminci yüzyıl içerisinde politik, toplumsal, kültürel ve dinsel kategorileri radikal biçimde dönüştürdüğü söylenebilir. Bu düzlemde yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan neoliberalizm ise bir ekonomik sistem olmanın ötesinde bir tahakküm pratiği olarak söz konusu kategorileri yeniden biçimlendirmiştir. Din ya da en geniş anlamı ile inanç kategorileri bu dönüşüm ve tahakküm sonucu yeniden tartışmaya açılmış, mevcut dinlerin yerine yeni dinsellik ve maneviyat kategorileri gündeme gelmiştir. Bu sunum çerçevesinde ilk olarak küresel neoliberal kapitalizmin tüketim kültüründe, felsefenin ve eleştirel düşüncenin değersizleştirilmesi sonucu belirginleşen dinlerin krizleri ve ikame dinsel pratikler ele alınacaktır. İkinci bir amaç olarak bu çalışmada neoliberal kültür sonucu entelektüel kavrayışta belirginleşen irtifa kaybı konu edilecektir. Bu zihniyet değişimi ile beraber dinsellik popüler yaşantının nesnesi haline gelmektedir. Böylelikle dinsel olan içeriğinden yoksun biçimde uzmanlık ölçütünün dışında söylem alanına dahil olmaktadır. Bu durum, dinsel olanın paradoksal biçimde görünürleşmesine rağmen içeriksizleşme riskini ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda sunumumuz güncel politik ve toplumsal krizler eşliğinde dinselleşme ve maneviyat arayışları ile dinsel söylemin neligi ve meşruiyetine ilişkin sorunları irdeleme amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Eleştirel Düşünce, Din, Maneviyat, Yeni Dinsellikler

MÜKEMMELİYETE ZORLANAN GENÇLİK

Prof. Dr. Hamza Yaşar OCAK

Dumlupınar Üniversitesi

ÖZET

Geleneksel öğreti her şeyin “mükemmel” yaratıldığı felsefesinden beslendiği için ve yaratıcının “mükemmel” vasfı da bilgi dâhilinde olduğundan, insan gördüğü her şeyin kusurlu olduğu bilgisinden habersiz bir eğitim anlayışına sahiptir. Bu habersizlik insanı elinin altında yetiştirdiğine inandığı ama kodlarına vakıf olamadığı çocuğunun mükemmel olması yönünde gayretlere iter. Bu itmelerin çocukluktan başlayan zorlamalar olduğunu ise insan, hep bir hak olarak uhdesinde tutar. Zor, uygun doğrultu ve yönde iyi bir sonuç oluştururken, farklı doğrultu ve yönlerde beklenmedik sıkıntılara zemin hazırlar. Bu başlık altında “insan” ve ona dair “noksanlık” üzerinde durularak gerekli “fizik” bilgileri ışığında gençliğin nasıl bir çıkmaza zorlandığı konu edilecektir. Sonuç olarak da noksanlığın eksiklik değil farklı bir güzellik olduğunu yine fizik yasaları yardımıyla açıklayıp daha uygun bir yönlendirmenin nasıl olması hususu üzerinde durulacaktır.

İnsan, tarih içinde hızla akan bir ırmaktır. Bu akışın en şiddetli olduğu dönem gençliktir. Hızla akan ırmak kıyıların vasıflarını bilemez. Gerekli önlem insana düşer. Bu akışa bir müdahaledir. Bu olmak zorunda ki hayatın akışı anlam kazansın. Genç, davranışları itibariyle çok defa bir ırmaktır. Bundan dolayı onu yolunun yönünü kontrollü olarak evirmek gerekir. Bu iyi bir iletişimin sonucunda mutluluk, aksi durumda hüsrandır. İnsan olarak bir gence nitelikli insanlar gibi aynı özden geldiği bilinciyle yaklaşılmalı ve onun özünün de eşyanın özüyle benzerlik içerdiği vurgulanmalıdır. Zaten yaratılıştaki aynılık yoktur. Bundan dolayı gençlerin nefretini körükleyen kıyaslamalar olmamalıdır. Aynı niceliklere sahip maddeler nasıl kıyaslamıyorsa, gençler de muadilleriyle kıyaslanmamalıdır. Nitelikleri oluşturan, niceliklerin bir sistemdeki seyridir. Bundan dolayı eşyanın yapısı, bireyi anlamak için oldukça önemlidir. Birey diyorum zira sorunun sadece gençlikten kaynaklandığını düşünmüyorum. Sorun insandır ve insan noksanlığının

farkında ve bilincinde olmalıdır. İnsan, Resulün duası gereği eşya ve onun özü ve sistematüğını bilmelidir. Her birinde ayrı ve farklı noksanlıklar mevcuttur. Bu bir güzelliştir. İnsan da böyledir.

Eşyanın özü elementlerdir. Elementlerin yapı taşları aynı olsa da aynılıkları söz konusu değildir. Bu ihtimalini düşünmek dahi imkânsızken nasıl olur da bir gencin bir başkasıyla mukayesesi olur? Elementlerin ana yapılarında hepsi birbirinin tekrarı olan, fazlalık ve noksanlıklar mevcuttur. Bu, hayatın dengesini var eden nedenselliştir. Bunun insandaki tanımını yetenek, kabiliyet ve sezgi olabilir. Bunların hiçbirisi bir diğerinin görevine talip değildir. Bu vasıf hastalık düzeyindeki kıskançlık için bir misaldir. Elementler uygun şartlarda bir araya getirilince zor işler kolay olur. Gençlerin uygun bir platformda sadece “insan” olarak bir araya getirilmesi gibi. Bilindiğı gibi elektronların hepsi aynı işi görmez, ama hepsinin adı aynıdır. Bunlar insanın biyokimyasında yer alan, elementlerin özü olan atom ve moleküllerdir. Bu moleküller ve atomlar tam olarak düzgün periyotlara sahip değildirler. Elbette ki bunun insanda yansıması kaçınılmazdır. Zira yapılar, gruplar ve simetritler birbirlerinden farklıdır. İnsanın farklılığının bir delilidir. Aynılık yoktur sadece bazı özelliklerde benzerlik vardır. Aynı zamanda bunlar, maddelerin “özü” olarak da nitelendirilen “ideal” yapı taşlarıdır. İşte bu ideal diye sunulan elementlerin içindeki atomların dizilişleri kusursuz olmadığı gibi içlerinde eser miktarı da olsa farklı elementler yer bulunur. Hani denir ya “asi ruh” işte o bundandır. Yani her eşya özünde kusurludur. İnsan da kusurludur. Maddelerin kusurları ve safsızlık oranları farklıdır. İnsan da farklıdır. Bu simetri durumları ve kusurlar her bir elemente farklı özellikler kazandırır. Kesin bilgi şudur: Allah eşyanın özünü kusurlu yaratmıştır. Bu kusurlar “akıl sahipleri için” büyük bir hikmet kapısı anlamındadır. Zira kusur, sanıldığı gibi her zaman kötü değildir; yeter ki o iyi tanınabilsin. Eşya hayatın her kademesinde yer alır, tıpkı insan gibi. İnsanı daha iyi tanımak adına, yaratılıştan insandan daha önce var olan, eşyanın insana yansımaları boyutunda daha kapsamlı düşünmek, bağ veya bağlar kurabilmek oldukça önemlidir.

İnsanın bilgi edinmesi, onun karakteri doğrultusunda bir kişiselliğın sonucudur. Ruhun hakiki bilgisi Allah’ın indindedir. Ruhun elektron şuası gibi dalgalı bir yapıya sahip olma ihtimali yaratılış sistematüğına çok da aykırı değildir. Dalgalı olarak yayılan şualar hem pozitif hem de negatif eksenlerde olabildikleri gibi zaman zaman sadece pozitif ve sadece negatif boyutlarda da hareketli olabilirler. İnsan ruhu da sürekli çalkantılara sahiptir ve kendini çok mutlu, çok mutsuz veya nötr hisseder. Bu haller ruhun dalgalı şua demeti olma fikrini destekler. Bu durumlar, insan karakterinin yönelimi olarak da tartışılabilir; iyiye doğru yönelmelerin pozitif, kötüye doğru yönelmelerin ise negatif düzlem dalgalanmaları olabileceğı gibi... İyiye doğru yönelen karakter insanı nitelikli insan yapan ibadet, adalet, özgünlük ve aşk kavramlarıyla tanış kılar. Bu kavramları içselleştiremeyen insan kâmil boyutuna yol alamaz. Bu hususta İbni Sina der ki “...insanın ruhu bedenindeki hayallerine benzer ve insan, kâmil hedefine akıl atıyla

koşar...”. Bu koşuda, yanında taşınması gerekli olanlar; “akıl, aşk, muhabbet, adalet, hizmet, ibadet ve hürriyettir”. O halde hangi insan kâmindir (hangi genç değil); sadece abid, sadece zahit, sadece mücahit mi, yoksa yukarıda tanımlanan kavramlarla bütünlük sağlayan mı?

Yaratılmış hiçbir şey insana karşı değil, onun hep yardımcısıdır. Buna rağmen insan mutsuzdur. İçinde dolamayacak boşluğu doldurmanın fuzuli uğraşısındadır. Boşluğun sünnatullah olduğunu, yani eşyanın özünde var olduğunu bilememektedir. Bilse belki de enerjisini boşa harcamayacak ve boşlukla yaşamının yollarını öğrenecektir. Bundan dolayı da sorumlu olduğu bireylere baskıcı davranıp zor uygulamayacaktır. Ayrıca insan derece / paye peşindedir. Kendi alamadığı payeyi çocuğu vasıtasıyla almanın planları içindedir. Bu zorlama birçok gencin yetenek körelmesi yaşamsı ve elde ettiği meslek ile yetinememesi sonucunu doğurur. Asıl derece / paye insanın kendi farkında olması ve haddini bilmesinde saklıdır. Bu, yeterince mutlu olmak için güzel ve nitelikli bir nedendir. Unutmamalıdır ki doğa her anlamda bir sanat mucizesidir ve insan da mucizenin bir parçasıdır. Tüm şanslar, tüm sırlar, tüm sevdalar sadece insana görünmek ve sadece insana göz kırpma zorunda değillerdir. Çünkü insanın iyi dediği belki çok kötü, kötü dediği ise belki de çok iyidir. İnsan gururu, aklının ve gönlünün yanılmalarına rağmen yegâne gerçek ve aleni olandır. Ona bunu veren ise; birdir, tektir, yegânedir ve mükemmel olan sadece odur. Yani mevcut olan “tek doğrudur”. Bundan dolayı insan haddini bilip, Allah’ı irdeleme merakından vazgeçmelidir. Sorgulamasında nazik olmalıdır. Ölmek için doğmuş akıllar günah işlemek için ivmelenmemelidir. Gönüler nefret için değil sevgi için var olmalıdır. İnsan kendi evladını yerebilmeli, haddi aşmadan övebilmeli, maharet ve meziyetlerini de bilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Gençlik, Mükemmeliyet, Noksanlık.

GENÇLERİN İNANÇ EĞİLİMLERİNİN BAZI PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK FAKTÖRLERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İbrahim KISAÇ

Pamukkale Üniversitesi

Elif Müzehher ŞENSOY

Gazi Üniversitesi

Meryem ERTÜRK

Gazi Üniversitesi

BÜŞRA AYDEMİR

Gazi Üniversitesi

ÖZET

Teknoloji ve bilgi çağı haline gelen 21.yüzyılda, bireylerin dini, kültürel, sosyolojik ve psikolojik yönleri farklılık gösterebilmekte ve bireyler çeşitli unsurlarla hayatlarına anlam katabilmektedirler. Bu unsurlardan birisi olarak değerlendirilen inanç eğilimi de bireylerin ruhsal varlıklarına anlam ve süreklilik katmaktadır. Evrenin yaratılışı ve idaresi hususunda olağanüstü, yüce ve kudret sahibi bir varlığın varoluşuna yönelik olarak bireylerin benimsemiş oldukları görüşler genel olarak inanç eğilimi olarak tanımlanabilmektedir. Bireylerin inanç ve değer sistemleri ilk çocukluk döneminden itibaren şekillenmeye başlamaktadır. Anne-babaların benimsemiş oldukları tutumlar çocuklar dünyaya geldiği andan itibaren onlara rol model olmaktadır. Araştırma kapsamında anne babaların inanç eğilimlerinin ne olduğu ve anne babaların gençleri inanç konusunda nasıl etkilediğine ilişkin sorular bulunmaktadır. Bu sorulardan elde edilen

yanıtlar inanç konusunda yapılan birçok araştırmayı destekler nitelikte anne-baba-çocuk ilişkisinin inanç eğilimleri konusunda belirleyici bir faktör olduğu ve önemi yadsınamaz bir husus olduğu yönünde bulgular sunmaktadır. Bu noktada insan yaşamının birçok bölümü üzerinde etkisi bulunan inanç eğilimlerinin gençlerin yaşamını ne şekilde etkilediği hususunda yapılan bu çalışmanın, araştırmacılara 21.yy gençliğine yönelik demografik, sosyolojik ve psikolojik anlamda önemli bulgular sunduğu düşünülmektedir. Bu bulguların yeni araştırmalara ve gençlere yönelik sunulan eğitim faaliyetlerine kaynaklık edebileceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın farklı yaş ve inanç eğiliminde olan bireylerle yapılmış olmasının, gruplar arasında karşılaştırma yapmayı mümkün kılmasından dolayı çalışmaya önem kattığı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı, gençlerin inanç eğilimlerinin bazı psikolojik ve sosyolojik değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışma özelliği göstermektedir. Araştırmada veri elde etmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan anket kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma grubu, farklı inanç eğilimlerine sahip 19-32 yaş arasındaki 10'u kadın 20'si erkek toplam 30 genç bireyden oluşmaktadır. Çalışma grubundaki genç bireylerin 11'i dindar, 8'i deist, 3'ü ateist, 4'ü agnostik, 1'i apateist inanç eğilimine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Geriye kalan üç genç birey ise inanç eğilimlerini 'etiketlemiyorum', 'düşünmedim' ve 'kafamı karıştıran şeyler var' ifadeleriyle açıklamışlardır. Farklı inanç eğilimlerine sahip genç bireylerin, inanç eğilimleri doğrultusunda, bir yaratıcının varlığına ilişkin görüşlerini, nasıl bir yaratıcı tasvir ettiklerini, ölüm ve sonrası hakkındaki düşüncelerini, hayatın anlamına ilişkin görüşlerini, beklenmedik olumsuz durumlarla nasıl başa çıktıklarını, umut kaynaklarını, insanların farklı yaşam koşullarına (erken yaşta ölüm, cinsel istismara uğramak, yoksulluk vb.) sahip olmasını 'adalet' kavramı açısından nasıl değerlendirdiklerini, farklı görüşteki insanlara karşı hoşgörü düzeylerini, teknolojik olarak alternatif bir evren (metaverse gibi) yaratılması fikri hakkında ne düşündüklerini ve inanç eğilimlerinin beden kabullerini (estetik kaygı) nasıl etkilediğine ilişkin görüşlerini uygulanan anket yoluyla belirtmeleri istenmiştir. Araştırmada ayrıca genç bireylerden yaşları, eğitim düzeyleri, aile gelir durumları, çocukluklarını geçirdikleri yer, anne ve babalarının sağ olup olmadığı, anne ve babalarının evliliklerinin devam edip etmediği, anne ve babalarının inanç eğilimlerinin ne olduğu, bireylerin inanç eğilimlerini belirlemesi konusunda ailelerinin onları nasıl etkilediği ve inanç eğilimleri konusunda bilgi kaynaklarının neler olduğu konularında da, inanç eğilimlerini belirlemelerinde etkisini incelemek amacıyla, sorular sorulmuştur. Anket soruları genç bireylere çevrimiçi formlar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırmada, genç bireylerin inanç eğilimlerini belirlerken hangi bilgi kaynaklarından yararlandığını tespit etmek çalışmanın alt amaçlardan biridir. Çalışma bulgularına göre,

‘Ateist’ inanç eğilimine sahip bireyler inanç eğilimleri konusundaki bilgi kaynaklarının bilim ve kitaplar olduğunu belirtirken, ‘Agnostik’ inanç eğilimine sahip bireyler internet, bilimsel ve kutsal kitaplar olduğunu ifade etmişlerdir. ‘Dindar’ inanç eğilimine sahip bireyler inançları konusundaki bilgi kaynaklarının aileleri ve dini kitaplar olduğunu belirtmişlerdir. ‘Deist’ inanç eğilimine sahip bireyler ise çoğunlukla kendi deneyimleri ve kendi araştırmalarının bilgi kaynağı oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Farklı inanç eğilimine sahip genç bireylerin hayatın anlamına ilişkin görüşleri araştırmanın diğer bulguları arasında yer almaktadır. ‘Ateist’ inanç eğilimine sahip bireylerin hayatın anlamını, gelişmek ve her gün yeni şeyler öğrenmek kavramlarıyla açıkladığı tespit edilmiştir. ‘Agnostik’ inanç eğilimine sahip bireyler ise dünyayı deneyimlemek ve dünyaya yararlı bir birey olmak şeklinde ifade etmişlerdir. ‘Dindar’ inanç eğilimine sahip bireyler hayatın anlamını imtihan, Allah rızası, iyi bir ölüme hazırlık ifadeleriyle açıklarken ‘Deist’ inanç eğilimine sahip bireylerin hayatın anlamını kendini gerçekleştirmek olarak ifade ettiği tespit edilmiştir. Araştırmada tespit edilmek istenilen bir diğer alt amaç farklı inanç eğilimine sahip bireylerin umut kaynakları olmuştur. ‘Ateist’ inanç eğilimine sahip bireylerin umut kaynaklarını çalışkan ve başarılı insanlar oluşturmaktadır. ‘Agnostik’ inanç eğilimine sahip bireyler ise sevdiklerinin ve henüz yaşayamadığı duygu ve deneyimlerinin umut kaynakları olduğunu belirtmişlerdir. ‘Dindar’ inanç eğilimine sahip bireylerden üçü herhangi bir umut kaynağı olmadığını belirtmiştir. Diğer ‘Dindar’ inanç eğilimine sahip bireyler ise kader inancının, yaratıcının ve ailelerinin umut kaynakları olduğunu ifade etmişlerdir. ‘Deist’ inanç eğilimine sahip bireylerin ise kendi çalışma azimlerinin umut kaynakları olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, genç bireylerin inanç eğilimlerine göre, insanların farklı yaşam koşullarına (erken yaşta ölüm, cinsel istismara uğramak, yoksulluk vb.) sahip olmasını ‘adalet’ kavramı açısından nasıl değerlendirdikleri bir diğer alt amaçtır. Bu konuda ‘Ateist’ inanç eğilimine sahip bireyler her toplumun kendisine tercihleriyle yön verdiğini belirtirken ‘Agnostik’ inanç eğilimine sahip bireyler dünyada adaletsiz bir düzenin var olduğunu vurgulamıştır. ‘Dindar’ inanç eğilimine sahip bireyler bu konuyu kader ve imtihan kavramlarıyla açıklamışlardır. Ayrıca adaletin bu dünyada aranmaması gerektiğinin de üzerinde durdukları tespit edilmiştir. ‘Deist’ inanç eğilimine sahip bireyler ise bu durumu adaletsizlik olarak nitelendirerek imkânı olan diğer insanların ellerinden geleni yaparak toplum düzenindeki adaleti sağlaması gerektiğini vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Gençler, İnanç Eğilimleri, Psikolojik Faktörler, Sosyolojik Faktörler.

GENÇ İNSANIN ANLAM ARAYIŞINDA BİLİM VE DİNİN YERİ

Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET

Bu bildiride genç insanların anlam arayışında, kategorik olarak bilimin, dinin ve felsefenin yeri analiz edilecek; olgularla ilgilenen bilimin, yapısı gereği, insanların anlam ve değer anlayışına katkı sağlamadığı, bilakis insanların anlam arayışında değer alanlarının konuyla ilgili olduğu ve bu konuda dinin ve felsefenin (özellikle ahlaki değer alanıyla ilgili olarak etik, sanatsal değer alanıyla ilgili olarak estetik açıdan felsefenin) yeri ve önemi ortaya konulacaktır.

Bildiride, genel olarak İslam düşüncesine ve düşünürlerine atıf yapılacaktır, özel olarak da İslam dünyasının büyük şairi ve mütefekkeri Allame Muhammed İkbal'in (1877-1938) etkilendiği, anlayış ve belli başlı görüşlerinin İslam düşüncesi açısından önemli ve yararlı olduğunu düşündüğümüz, Amerikalı filozof William Ernest Hocking'in (1873-1966) anlam arayışı konusundaki; bilimi yetersiz gören ve değer alanlarının ihtiyacı ve bu konuda din ile felsefenin bu konudaki işlevini analiz etmeye çalışan görüşlerinden de istifade edilecektir.

İnsanın, özellikle genç insanın anlam arayışında, Hocking düşüncesinden hareketle, değişik unsurların yeri, etkisi ve katkı derecesi tartışılacaktır. Canlı varlık olarak yaşama, bir şeyleri yapıp-bitirme, sevgi ve takdir kazanma, ideallere hizmet etme, tefekkür, bir kaderi icra etme, tasarım, gerçekliği inşa, kişilik oluşturma, realist ve mistik yönlerin birlikteliği insanın hayatının anlamlı ve değerli olmasında şu ya da bu derecede etkilidir. Anlam oluşturmada psikoloji özelinde bilimin yeterli olup olmadığını tartışan Hocking, bu sorunun kendisinin bir tür felsefe yapmak olmasından dolayı felsefenin işin içine dâhil olması gerektiğini düşünmektedir. Dinin anlam oluşturmada önemli bir işlev ortaya koyabileceğini düşünmekte, ancak modern insanın bu konuda bir probleminin olduğunu ifade ederek analizler yapmaktadır. Hayatın anlamını oluşturmada engellere de dikkat etmek gerekir. Bu konuda Hocking'in dikkatimizi çektiği engeller gözden geçirilecektir.

‘Nihayetsiz benzerlik’ ve ‘nihayetsiz sapma’ bu engellerin başında gelmektedir. Ayrıca ölüme ve ölümsüzlüğe negatif bakışlar da hayatın anlamını oluşturmada olumsuz etki meydana getirmektedir.

Hayatın anlamını oluşturmada, ölüm ve ölümsüzlüğün etkileri de söz konusudur. Bu üç unsur sağlıklı bir şekilde sentezlenmediği takdirde hayatın anlamı konusunda sorunlar çıkabilmektedir. Bu yüzden hayatın anlamını oluşturmada ölümün ve ölümsüzlüğün nasıl düşünülmesi gerektiği son derece önemli olup üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Böyle olunca hem yukarıda belirlenen unsurlar hem de ölüm ve ölümsüzlük konuları, bilim, din ve felsefe açısından hayatın anlamını oluşturup oluşturmaması yönünden incelenmelidir.

İçinde bulunduğumuz, hız ve haz çağı olarak da nitelendirilen, bu yüzyılda gündelik hayatın ve bu hayatı oluşturan iletişim, ulaşım, erişim vb. unsurların baş döndürücü bir şekilde hızlandığı bir vakıdır. Böyle bir akış seyri içinde sıradan bir bireyin bu hıza ayak uydurması, istediği şeyleri alması durumunda memnuniyet verici bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki, istenilmeyen şeylerin vuku bulması, rutinlerin ve sıradanlıkların istenilen şeylerin önünde engeller olarak görülmesine kapı açabilmekte ve insan bir kuşku durumuna; anlam ve değer krizine girebilmektedir. Yetişme çağı açısından, dönemsel olarak her şeye karşı çıkabilen, sorgulayan bir birey olan genç için bu durum daha şiddetli olarak yaşanabilmektedir. İnsanlar ve gençler ya gündelik rutinlerine koyulmakta ve oradan bir menfaat ve haz temin etme peşinde ya da bu rutini birden anlamsız bularak bütün hayat için bir anlam krizine girmektedirler. Anlam krizi aynı zamanda bir değer krizidir. Değerin kurulabilmesi için zemin olarak anlamın varlığı gerekli olmakla birlikte, anlam kurmada değerın desteğı ve motivasyonu, bize öyle geliyor ki, ihmal edilen bir gerçekliktir. Bununla birlikte, kişiyi rehberleyen değerlerinin işlevsel olması, bir yandan anlamı oluşturmakta diğer yandan anlam krizine düşmeyi önlemektedir. Başka bir deyişle, insanın değerlerle kılavuzlanması, büyük ölçüde anlam zeminini ve serüvenini oluşturmaktadır.

İnsanların hayatını ne için yaşadığı ile nasıl yaşadığı, onların ahlak anlayışlarını ve hayat felsefelerini belirlemektedir. Bir diğer ifadeyle, kendisi için yaşanan şeye verilen (sözel değil de) yaşantısal mukabele değer anlayışını belirlerken, nasıl yaşanıldığı insanın yükümlülük anlayışını ortaya koyar. Bu ikisi birden insanın ahlakını karakterize eder. Buradan hareketle, insanların hayatlarının manalarını nasıl anlamlandırdığını görmede bu iki soruya verilen ‘yaklaşım’ cevabı hayati öneme sahiptir. Bu unsurların analiz edilmesi, hayatın anlamını ortaya koymada önemli bir işlev görecektir. Bu doğrultuda hayatta amaç olarak alınan unsurlar ve bunların doğrultusunda yapı haline dönüştürülmüş anlayışlar, hayatın anlamını oluşturma ve değer kurma bakımından sorgulanmalıdır.

Bu bildiride, biz genç insanların inanç eğilimlerine yönelimine etki ettiğini düşündüğümüz gündelik hayattaki anlam ve değer kategorilerini analiz etmeyi

amaçlamaktayız. Bu konuda X,Y ve Z kuşaklarının değer konusuna yaklaşımlarını inceleyecek, değere yaklaşımda ne tür hatalar yapıldığını tespit etmeye çalışacağız. Hayatın anlamı konusunda olgu alanıyla ilgilenen bilimlerin yetersizliği ve bu konudaki yanlış bakışları ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken değer alanlarının işlevini, yerini ve önemini açığa çıkarmaya çalışacağız. Hayatın anlamını oluşturmada ve değere yönelimde egoizm, hedonizm, altruizm ve melyorizmin nasıl farklılık oluşturduğunu göstermeye çalışacağız. W. Ernest Hocking'ın görüşlerini analiz edecek, onun görüşlerinin yanı sıra, insanın hayat felsefesi oluşturmada dinin ve özelde İslam dininin ayırt edici yönlerini, yerini ve önemini ortaya koymaya çalışacağız.

Bu bildiride betimleme ve analiz yöntemi, yer yer de sorgulama yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, anlam, değer, inanç, etik, bilim, din, Hocking.

YENİ SEKÜLER BİR DİN OLMA YOLUNDA HÜMANİZM (İNSANCILIK)

Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN

Selçuk Üniversitesi

ÖZET

Ortaçağı düşündüğümüz zaman; İslam Dünyasında ve Batı da yani tüm dünya da din hâkimdi, son sözü din söylüyordu. İslam dünyasında İslam âlimleri, ama özellikle Hristiyan Batı dünyasında din adamları söylüyordu. Doğu'da da yine çeşitli adlarla din temsilcileri, görevlileri toplumu yönetiyordu. Bunlar hukuka, eğitime, sosyal hayata, her alana damgasını vuruyor, bilime ve sanata da müdahale ediyordu. Yani dinin müdahale etmediği hiçbir alan yoktu. Din her konuda insanlara son sözü söylüyordu. Ve bu hâkimiyetle özellikle batı dünyasında, din adamları aşırılıklarıyla insanlara eziyet eder vaziyete geldi. Din adamlarının bu baskısı, bilime ve sanata engel oluyor, sosyal hayatta da ekonomik hayatta da insanların gelişmesini engelliyordu. Toplumda bu baskıyı, dinin tekeline kırmak üzere kafa yoranlar Rönesans'ı ortaya çıkardı.

Rönesans'ın aklı ön plana çıkarması bir anlamda batıdaki Hristiyanlıktan bazı kaleleri düşürmesi anlamındadır. Yani bilim ve sanatı dinden ayırıp ön plana çıkarmak, dinden yavaş yavaş kurtulmanın bir yoludur.

Reformla tüm halka dini yorumlama kutsal metinleri yorumlama hakkı gelince insanlar İncili okuyup kendisi yorumlamaya başladı. Bu da bu bir bakıma Hristiyanlığın bitişini hazırladı. Çünkü herkes kendi kafasına göre yorumlamaya başladı.

Bundan sonra ortaya laiklik kavramı çıktı. Laikliğin anlamı, 'Devlet yönetiminde din adamları son sözü söylemesin, din söylemesin' demektir. Hani bilim ve sanat Rönesans'ta ayrılmışlardı; papazlardan, din adamlarından, devlet yönetiminde de söz söyleme hakkını aldılar.

Laiklik Fransa'da başladı ve bu esnada Fransız İhtilali oldu. Bununla birlikte Cumhuriyet fikri yaygınlaşmaya başladı. Cumhuriyet'te krallıkların sonunu getirdi. Bu esnada 'Elle tutulan gözle görülen şeyin dışında gerçeklik yoktur' diyen Pozitivizm fikri ortaya çıktı.

Dolayısıyla metafizik, din vesaire bunların hepsi ortadan kalkmış oluyordu. Pozitivizm, Allah inancını yok eden çok katı bir anlayıştı. Her şeyi gözle görülür hâle getiriyordu.

Daha sonra Varoluşçuluk denilen Egzistansiyalizm gelişti. ‘Bireyin varlığı özünden önce gelir. Kimse kimseye karışmasın, herkes kendi yolunu kendi çizsin. Doğruya yanlışla herkes kendi karar verip, sorumluluğu da kendisi alsın. Kendisi dışında ona bir şeyi empoze edebilecek kimse yoktur’ diyen bir anlayıştı bu.

Sekülerimizin ilk uygulama biçimi Fransa’daki laiklik uygulaması olan devlet kurumuyla dinin birbirinden ayrılmasıdır. Devlet ve devlet kurumlarının işleyişinde din tamamen devre dışı bırakılmış, din bu işlerden bütünüyle çıkartılmıştır.

İkinci tip uygulama biçiminde de kamusal alanın tanrı-din fikrinden arındırılması söz konusudur. Kamusal alan, toplumsal hayattaki politik-ekonomik-kültür-eğitim-eğlence-sanat-meslek vs gibi işleri kapsadığı için, bu kapsamdaki alanlarda din referans olmaktan çıkartıldı. Böylece insanlık gündelik hayatında dinî referans almadan iş görmektedir.

Üçüncü biçim olan son aşamada ise farklı ilkeler, değerler, kurallar ve onları vazeden otoriteler arasında, din de tek başına hakikat iddiasında bulunamaz, baskı kuramaz, totaliterlik yapamaz olmuştur.

Modernizmle birlikte gelişen sekülerliğin ilk iki aşamasında, sanayileşmenin getirdiği yoğun çalışma hayatı ve kent hayatının hızlı ve karmaşık yapısı karşısında insanlık çok meşgul bir günlük yaşantı sürmekteydi. Bu nedenle insana ibadethane yerine fabrikayı, büroyu, alışveriş merkezlerini, tatili, eğlenceyi, tüketimi ve hazzı sunan modern hayat, buralardaki zamanları ve işleri de ibadet olarak sundu. Dolayısıyla modernizm kutsal ve doğaüstü olanın yerine doğayı; ahiret yurdu yerine bu dünyayı; dinin yerine bilimi; din adamının yerine bilim adamını; dinî bilgi yerine bilimsel bilgiyi; dindar yerine özgür bireyi; dinî cemaat yerine sivil toplumu sundu. Bu sundukları içinde de yeni kutsallar oluşturarak, vahye dayalı bir din yerine, şartlara uygun yeni bir din icat etti. Bu dinin adı da sekülerizmdir.

Sekülerizmin somut savunucularından biri de hümanistler (insancılar)dır. ‘Her şey insan için, insana göre, insan tarafından, en son sözü insan kendisi söyler. İnsanın kendisinin üstünde hiçbir varlık yoktur diyerek âdeta insanın tanrılaştırıldığı görüş’ olan Hümanizm’den ilk bahseden Dante olmuş, yeniçağlarda ilk kullanan 1776-1848 arasında Friedrich Immanuel Niethammer adlı Alman pedagog bu kelimeyi, ‘insan severlik ve insancılık’ olarak anlatmıştır.

Hümanizme (insancılığa) göre, son sözü söyleme hakkı ve yetkisi sadece insanın kendisidir. Bu bir bakıma insanın kendini tanrılaştırması sonucuna gelmiştir. Hümanistler, insan aklının, duygusunun ve insanlık tecrübesinin bir bakıma bilimin dışında bir otoriteyi kabul etmezler. Doğal olarak, hümanistler (insancılar) dinlerin temelinde olan, peygamber ve ahiret inancını kabul etmezler. Onlar, bireyin

öncelenmesini ve bireyin özgürlüğünün önündeki tüm engellerin kaldırılmasını savunmaktadırlar.

Özellikle Avrupa’da hümanizm (insancılık) yeni bir din olarak ve diğer dinlere tanınan haklara sahip olma yolunda ilerlemektedir. Örneğin, dini grup ve cemaatlerin hakkı olan, öğretim ve mali haklara sahip olmak için uğraşmaktadırlar. Bunu gerçekleştirmek için çok sayıda sivil toplum örgütü kurmuşlardır.

Belçika’da yasa gereği her din mensubu vakıf ve dernekler yaptıkları faaliyet kadar devletten yardım alır. Hümanistler de kendilerini bir din gibi addederek gerekli yardımı almak istiyorlar. Müstakil bir din gibi algılanmak istiyorlar. Yani şu an bildiğiniz bir din hâline geliyorlar.

Şu anda gelinen noktada hayatın tüm alanından dini çıkarmış oldular. Dolayısıyla insanların nihai amaçları dünyadan keyif almak, dünya için yaşamak hâline geldi. ‘Dünyaya bir defa geldin, hayat kısa, zevkini çıkar, keyfine bak’ felsefesini yerleştirdiler. Bunlara göre hayatın anlamı cinselliğini yaşamak, para kazanmak, makam sahibi olmak, şöhret yapmak, yemek, içmek, dünyadan kalmak...

İnsanın her konuda özgürlüğünün ön plana çıktığı alanlardan biri cinsel özgürlüktür. Cinsel özgürlük anlayışı, evlilik ve aile kurumunun yok olmasını, çocuk yapılmamasını, cinselliğin erken yaşlara inmesini ortaya çıkarmıştır. Yine cinsel özgürlük LGBT gibi önceden anormal kabul edilen düşünce ve uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bu bildiride, bugüne nasıl gelindi açıklanacak ve hümanizm (insancılık) anlayışı ortaya konulacaktır. Hümanizm, ilk bakışta insan sevgisi ve insana olan saygının öncelenmesini hatırlatmaktadır. Bu nedenle, hümanizm kavramı, insancılık olarak Türkçeye çevrilmektedir. Bu yanlış bir tercümedir. Hümanizmin doğru tercümesi, insancılık; hümanistlerin karşılığı insancılar olmalıdır.

Hümanizmin tam anlaşılabilmesi, İslam ile hümanizmin bağdaştırılması düşüncelerini ortaya çıkarmıştır. Dindar Müslümanlar, kendilerini hümanist olarak tanımlamakta ve hümanist düşünceleri bilerek ve bilmeyerek savunmaktadırlar. Bu konuda en çok yapılan yanlışlardan biri Mevlana’nın düşüncelerinin hümanizmle aynı olduğu, kendisinin hümanist olduğunu söylemeleridir.

İslam ile hatta hiçbir din ile hümanizmin bağdaştırılması mümkün değildir. Müslümanın inanç ve uygulamalarında son söz ve kararı Allah ve O’nun Peygamberi veriri. İslam insan sevgisini, insana saygıyı, her şeyin insanın faydasına ve insana göre yapılmasını kabul eder ve önceler. Ancak insanın tanrılaştırılmasını yani Allah’ın yetki alanına müdahale edilmesini kabul etmez. Allah’ın yetkilerinin başkasına verilmesi şirk/ortak koşmaktır. Şirk, en büyük günahlardan sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, İnsancılık, Hümanistler, İnsancılar, Sekülerizm, Din, İslam.

DİNİ İLGİSİZLİK: ÇAĞIMIZIN ÖNEMLİ BİR İNANÇ SORUNU

Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

ÖZET

Çalışmamız çağımızda küresel bir problem olarak görülen zaman zaman bizim de tercih ettiğimiz şekliyle dini ilgisizlik olarak adlandırılan bir inanç problemidir. Modern hayatın getirdiği çeşitli durumlar sonucunda ekonomi, siyaset, kültür gibi toplumsal ve bireysel hayatın pek çok alanına yönelik ilgisizliğin özelde ise dini ilgisizliğin inanç dünyasında gün geçtikçe ciddi bir sorun olduğu iddia edilmektedir. Hatta zaman zaman dini ilgisizlik ateizmden de önemli bir sorun olarak görülebilmektedir. Gençlik başta olmak üzere toplumun her kesiminde etkisi şöyle ya da böyle hissedilen, küreselleşen dünyada sınır tanımayarak hızlı bir şekilde yayılan çok boyutlu bir sorundan söz ediyoruz. Batı toplumlarında bu sorun farklı boyutlarıyla bir süredir tartışılırken, ülkemizde bu konudaki tartışmaların derinleştirilmesine araştırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmayla farklı tarihlerde yapılmış iki çalışmanın dindarlık ile ilgili verilerine atıfta bulunarak insanımız bağlamında genel çerçevesi itibariyle söz konusu probleme dikkat çekmek amaçlanmıştır. Ayrıca önemli bir kısmı Batıda yaşanan ilgisizlik tecrübelerinden hareketle oluşturulmuş dini ilgisizlik literatüründen yararlanarak sorunun sosyolojik, psikolojik etkenlerine, belli başlı ilgisizlik tiplerine değinilecektir. Dini ilgisizlik sorununun anlaşılması ve çözüm önerileri geliştirilmesi için düşünceler paylaşılacaktır.

GENÇLİĞİN ANLAM ARAYIŞINA POZİTİF BİR KATKI: BEKTÂŞÎ DÜŞÜNCESİ VE GELENEĞİ

Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Mustafa KESKİN

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Kur'ân düşünebilen aklı muhatap almıştır. Körü körüne inancı reddederek bunu ataların dinine uymak olarak belirlemiştir. Akıl yürüterek imanı kabul, taklit yoluyla imandan daha üstün sayılmıştır. İslâm Tarihi boyunca sosyal, siyasî ve ekonomik sebeplerle ortaya çıkan, belli fikirler ve şahıslar etrafındaki siyasî-itikadî veya fikhî-amelî zümreleşmelere mezhep adı verilir. Bunlardan siyasî-itikadî alanla ilgili olanlara fırka, amelî- fikhî boyutu ağır basanlara fıkıh mezhepleri, adap-erkân ve ahlâkla ilgili olan kültürel-dini oluşumlara ise sûfî tarikatlar adı verilir. Bektâşîlik, mezheplerin, tarikatların ve sûfî oluşumların tarih içerisinde oynadıkları sosyal bakımdan yapılandırıcı, dönüştürücü rolün dikkat çekici örneklerinden birisidir. Manevî, ilâhî ve ahlâkî değerlerin anlaşılmasında mahiyetine uygun tarzda kavranmasında ve doğruya en yakın şekilde tesbit edilmesinde nass ve nakli esas alan Selefî anlayış; akıl, istidlal ve muhakemeyi esas alan Kelâmî zihniyet; keşf, feyz ve ilhamı esas alan Sûfî yaklaşımlar İslâm düşünce tarihinde mezhep ve tarikat formunda çeşitli ekol ve akımların vücut bulmasına sebep olmuştur.

Bektâşî kültürünü benimseyen Anadolu Türkmen toplulukları, Bektâşîliği Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretileri üzerine bina ederek ve yaratılmışların en seçkini olan insanı; ona muhabbet beslemeyi, eşitliği, diğergamlığı merkeze alan bir tasavvuf okulunu ikame etmişlerdir. Orta Asya'dan kazandığı üstün meziyet ve değerler dünyasını Anadolu ve Balkanlara taşıyarak doğu ile batı arasında köprü vazifesi ifa eden bu yüksek düşünce kültürü sayesinde insan, Ahsen-i takvîm demek olan en güzel surette yaratılmasının yanı sıra en yüce mertebeye ehil olmaya, Allah'ın isim ve sıfatlarının birer mazharı haline gelmeye çalışabilir.

Bektâşî düşünce ve geleneğinin saf ve sade bir şekilde yer aldığı Bektâşî âdâb ve erkânlarının asırlarca nesilden nesile aktarılmasına vasıta olan eserler, temel örgüsünü Ehl-i Beyt sevgisi ve anlayışından almıştır. Bektâşilik, kâmil insanı yetiştirmeyi amaçlayan aklî-dinî-tasavvufî toplumsal bir arınma yoludur. Bektâşilik zahirî ve batınî olmak üzere iki yönlü bir eğilim sergiler. Zahirî yüzü halka, topluma; batınî yönü ise Hakk’a yöneliktir. Bektâşilikte iç/batın anlamlar, semboller ile; dış/zâhir anlamlar ise örnekler ile ifade edilir. Bu tebliğde milli ve kültürel varlığımızın tarihinde önemli bir yeri olan Ehl-i Beyt sevgisinin hâkim karakter olarak yansıtılan itikadî ve ahlakî boyut, Bektâşî sembolizminin bir parçası olan Bektâşî tâcî ya da Hüseyinî tâc üzerinden ele alınarak değerlendirilecektir.

Bektaşiliğin ana amaçlarından biri “Erdemli Toplum” tesisidir. Söz konusu amacın temel yapı taşı ise erdemli insandır. Bektâşî metinlerinde yol ve yordamı belirtilen eğitim esas ve usulleri erdemli insanı yetiştirmek amacı üzerine kuruludur. Bektâşî Erkânâmelerinde yazıya dökülmüş olan kurallara harfîyyen uyararak ve esaslarına bağlı kalınarak eğitim ikmal edilir. “İnsan-ı Kâmil” mertebesine ulaşıldığında da nefis eğitimi tamamlanmış olur.

Bektaşî sembolizminin omurgasını Bektâşî tekke ve zaviyelerinin tezyin tasavvuru ile dervişlerin kılık kıyafetleri oluşturur. Buna göre bir Bektaşî dervişinin hırkası ve tâcî onun dergahına ve dergâhında sürdürdüğü eğitim faaliyetine işaret eden en önemli alâmetidir. Oniki dilimli tâcının sembolize ettiği anlayışa göre, bu tâcî giyen bir dervişin oniki özelliği olması gerekir.

Tebliğimizde Bektâşiliğin hayat tarzını düzenleyen, dünya ve ahirette iyi insan olarak mutlu olmanın yollarını gösteren kuralları; bir arada yaşayabilmenin kodlarını ve yetmiş iki milleti bir görebilmenin ahlak sistemini bizzat Bektâşî geleneğinin yazılı kaynaklarından aktarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Anlam Arayışı, Bektâşî, Bektâşî Erkânâmeleri

GENÇLER İÇİN KEŞF-İ KADİM: İSMAİL FENNÎ’NİN MATERYALİZM ELEŞTİRİLERİ

Prof. Dr. Recep ALPYAĞIL

İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Bu tebliğde, İsmail Fennî Ertuğrul (1855-1946) tarafından yapılan materyalizm eleştirileri ele alınacaktır. O, bir eserini tamamen bu konuya hasretmiştir: *Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli*. Daha sonra burada işlediği temel meseleleri, *Küçük Kitapta Büyük Mevzular* adını verdiği bir başka kitapta her seviyeden okur için yeniden kaleme almıştır. Onun bu son çalışması, bir yazım türü olarak modern dönemde oldukça popüler olmuştur. Özellikle gençlerin her dönemde değişen okuma ve öğrenme alışkanlıkları ile birlikte, onlar için yazılanların da güncellenmesi kaçınılmaz olmaktadır. İsmail Fennî anılan eserlerde, materyalizm eleştirisi için iki temel argüman kullanılmaktadır: *Kozmolojik delil* ve *teleolojik delil*. Bu iki klasik argüman, onun tarafından modern bilimin verileri ile de harmanlanmıştır. Bunlar içinde “radyo-aktivite”nin keşfinden hareketle yapılan materyalizm eleştirisi, tebliğimizde ayrıca ele alınacaktır. Zira modern bilimin sunduğu izahlar, ateistik ve teistik temellendirmeler için kullanılabilir. Durum, bugün için de çok farklı değildir. Bu itibarla, din ve bilim ilişkilerinin sağlam bir metafizik üzerine kurulu olması önem arz etmektedir. İsmail Fennî, bunu çok iyi kavramış ve sadece kendi dönemi için değil bugün için de geçerli olan bir model sunmuştur. Son tahlilde İsmail Fennî’nin mirasından her seviyeden okur devşirilebilecek hususlar var görünmektedir.

SEKÜLER AHLAK'IN ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Atatürk Üniversitesi

ÖZET

Din ve Ahlak üzerine insanlığın ilk dönemlerinden günümüze birçok tartışmanın yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu bildiride amacımız düşünce tarihindeki din ile ahlak arasındaki ilişkiye genel anlamda bir gönderme yaptıktan sonra din ve ahlakın tanımsal çerçevesini oluşturarak, ahlakın din, hukuk ve özgürlükle ilişkisini rasyonel bir zeminde ele almak ve ahlakın kaynağında neyin olduğunu ve evrensel ahlak ilkelerini neyle temellendirebileceğimizi tespit etmeye çalışmaktır. Bildirimizde ahlakın tanrı veya din dışında bir kaynağının olmasının yani ona seküler bir kaynak aramanın insan zihnini tatmin etmeyeceğini ve seküler ahlakın evrensel ölçekte inanç problemlerini çözmede tutarlı olmayacağını ortaya koymaya çalışacağız. Bu anlamda ahlakın kaynağında tanrının, hukukun işlerlik kazanmasında da ahlakın önemine dikkat çekecek, tanrısız ahlakın imkansız ve ahlakısız hukukun ise vicdansız olacağını tartışma konusu yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak, Seküler, Hukuk

BELİREN YETİŞKİNLERDE DİN VE ALLAH TASAVVURU

Doç. Dr. Abdullah İNCE

Sakarya Üniversitesi

ÖZET

İnsan hayatı doğumdan ölüme kadar çeşitli aşamalardan geçmekte, bu aşamalar farklı bilim dallarının ilgi alanına girmektedir. Gelişim psikologları insan hayatını bazı kategorilere ayırmaktadır. Bu kategorik ayrımlara göre her bir dönemin karakteristik özellikleri vardır. Beliren yetişkinlik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerine eklenen yeni bir kategori olarak kabul edilmektedir. Bu kavram daha çok sanayi toplumu sonrası artan eğitim süreleri, işe başlama yaşının gecikmesi ve evliliğin ertelenmesi sonucu gençlik ile yetişkinlik arasında yeni ortaya çıktığı düşünülen bir dönemin özelliklerini ve bu dönemdeki bireylerin karakteristik yapısını açıklamayı hedeflemektedir. Yakın dönemde gelişim psikologları tarafından ara bir kategori olarak kabul edilen bu dönemin temel özelliği, bireylerde görülen arada kalmışlık, karar verememe, kimliğini kurmaya devam etme gibi geçiş döneminin özellikleri ile karakterize olmasıdır. Batı literatüründe beliren yetişkinlik dönemine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de bu konu özellikle din bilimleri alanında yeterince ele alınmamış görünmektedir. İlgili alan araştırmalarının sonuçlarında da görülebileceği gibi beliren yetişkinler, kendilerini bazı konularda genç, bazı konularda yetişkin olarak görmektedir. Belki de bu dönemin en karakteristik özelliklerinden biri bu arada kalmışlık hissinin yoğun bir şekilde yaşanmasıdır. Bu his bireylerin kendilik algılarını, yaşama dair bakışlarını ve planlarını etkileyen önemli bir unsurdur. Geçmişte yetişkin bir birey olarak kabul edilen bu kişiler, yaşları 18-20’yi geçse de ailesinden bağımsız hareket edememekte, bazı konularda kendi kararlarını alamamakta, özellikle ekonomik konularda aileden destek almaya devam etmektedir. Ancak bir taraftan da bazı konularda kendi kararlarını verecek ehliyeti kazanmaktadır.

Din bilimlerinin önemli araştırma alanlarından biri toplumsal kategorilerin belirli konulardaki tutum, yönelim, yaklaşım ve anlayışlarını tespit etmektir. Bu anlayışların tespitinde bireylerin aldığı eğitim, sosyokültürel sermayeleri, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyleri gibi demografik değişkenler, içinde bulundukları kategori ve statüler dikkate

alınması gereken önemli unsurlardır. Toplumsal kategorilerin din anlayışlarını, inanca yönelik tutumlarını, dindarlıklarını ele alan çalışmalar daha çok saha araştırması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında da nicel araştırmalar dikkat çekecek bir düzeye ulaşmış bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında standart ölçekler kullanılmakta, bir kısmı eklektik sorulardan oluşmaktadır. Din sosyolojisi, dinin toplumla karşılıklı ve karmaşık ilişkilerini kendisine konu edinmiş bir bilim dalıdır. Bu kapsamda din sosyolojisinin önemli araştırma alanlarından biri toplumsal kategoriler bağlamında dinin nasıl anlaşıldığı, dinin toplumsal tezahürleri, dindarlık gibi konulardır. Din sosyolojisi bu çalışmaları yaparken sosyolojinin yöntemlerini kullanır.

Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalarda ele alınan önemli konular arasında gençlerin din, Allah, inanç, deizm, ateizm, vb. konulardaki değiştiği iddia edilen yönelimleridir. Literatürdeki birçok araştırma bu konuyla ilgili verilerden hareketle gençlik dönemini analiz etmeyi hedeflemektedir. Bireylerin din anlayışları ve Allah tasavvurları belirli oranda sosyokültürel faktörlerle etkileşim halinde ortaya çıkmakta, bu faktörlere göre din anlayışları, Allah inançlarının düzeyleri ve Allah tasavvurları farklılaşabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 18-30 yaş grubunda yer alan beliren yetişkinlerin din anlayışlarını ve Allah tasavvurunu tespit etmek ve bu verilerin bazı değişkenlerle ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada beliren yetişkinlik kategorisinde yer alan üniversite öğrencilerinin dine yönelik inançları, öznel dindarlık algıları, dini konulara ilgileri ile Allah inançlarının düzeyi ve Allah’a inanma biçimleri nicel araştırma yoluyla tespit edilmiştir. Bahsi geçen nicel araştırma 25 Aralık 2021 ile 30 Ocak 2022 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama aşamasına geçilmeden önce Sakarya Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından etik kurul izni alınmıştır.

Örneklem bir evrenden belirli kriterlere göre seçilen küçük bir birimdir. Belirli örnekleme teknikleri kullanılarak bu birimden alınan parçalar yoluyla bütüne dair bir fikre ulaşılmaya çalışılır. Araştırmanın örnekleme, Sakarya Üniversitesi’nin lisans ve lisansüstü bölümlerinde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Bir AR-GE projesi kapsamında geliştirilen soru formu örneklem grubuna yüz yüze anket yoluyla uygulanmıştır. Örneklem grubuna uygulanan anket formunun birinci kısmında demografik değişken soruları, ikinci kısmında din ve Allah tasavvurunu ölçmeyi amaçlayan sorular yer almaktadır. 1980 öğrenciden oluşan örneklem grubuna, dine yönelik inançları, dindarlık algıları, dini konulara ilgileri ve Allah’a inanç düzeyi ile Allah’a inanma biçimlerini ölçmek üzere sorular yöneltilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler cinsiyet, gelir düzeyi, okuduğu fakülte/bölüm değişkenlerinden oluşan demografik değişkenlerle ilişkisi bakımından analiz edilmiş, konuyla ilgili başka araştırma verilerinin sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Araştırmanın verilerini analiz etmek ve yorumlamak üzere ki kare testi ve Anova testleri kullanılmıştır. Metin oluşturulurken,

frekans dağılımı tabloları, çapraz tablolar ve uygulanan testlerin sonuçlarından oluşan tablolar yoluyla metin görselleştirilmiştir.

Son yıllarda gençlerin Allah inancı başta olmak üzere, dine yönelik tutumları, iman esaslarına yönelik tutumları, dindarlık düzeyleri ve din anlayışlarının değiştiğini iddia eden bir literatür oluşmaya başlamıştır. Ancak bu literatürün nitelikli saha araştırmaları yoluyla desteklenmesi, olgunun bilimsel çerçevede ortaya konması için elzem bir durumdur. Beliren yetişkinlik kavramı ve bu kavramını kapsamını içerecek bir perspektife bağlı kalınarak yapılan çalışmalar din bilimleri literatüründe oldukça sınırlı bir düzeydedir. Batı literatüründe belirli düzeyde yer tuttuğu görülen bu alanda, kavramın çerçevesini dikkate alan çalışmalara olan ihtiyaç yüksek düzeydedir. Araştırma sonuçları, çalışmanın, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin din ve Allah tasavvurunu ortaya koyan önemli bir araştırma olarak literatürde bir boşluğu doldurduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Beliren Yetişkinler, Gençler, Din, Allah.

SANAL PAGAN TOPLULUKLARDA İNANCIN İNŞASI

Doç. Dr. Ahmet GÜVEN

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

ÖZET

Batı dünyasında Rönesans ve reformlar sonrasında ortaya çıkan aydınlanma dini ve metafizik alana karşı ciddi bir mücadele içerisine girmiştir. Modernleşme ile birlikte kutsalın gündelik hayatın içerisinden çıkması, bilimde pozitivizmin zaferi dini yaşantıyı mahkûm etmiştir. Modernizmin tek tipçi yapısı insanlığa kurtuluş reçetesi olarak pozitif bilimi sunmuş ve bundan başka bir yol olamayacağını iddia etmiştir. İnsanlığın refaha ve huzura ulaşmasının tek yolu olarak hurafeler, önyargılar, metafizik ve nihayet dinden kurtulmayı işaret etmiştir. Ne var ki 20. Yüzyılın başında meydana gelen iki dünya savaşı ve bazı diğer gelişmelerin insanlığa barış ve huzur getirmediği görüşmüştür. Literatürde “Tanrının rövanşı” veya “dinin dönüşü” olarak da isimlendirilen ve dünya savaşlarının gölgesinde bunalan insanlığın yeniden dine dönüşünü ifade eden dönemle birlikte modernizmin iddiaları ve vaatleri sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak bu dine dönüş yalnızca İbrahimi dinlere olmamış literatürde “new age” olarak adlandırılan yeni spirüel inançlara ve felsefelere de ilgi artmıştır. Paganizm bu aşamada yeniden ilgi görmeye başlayan inançlardan biridir.

Geleneksel pagan dinlerden farklı olarak bu çağda ortaya çıkan ve “neopaganizm” olarak isimlendirmeyi doğru bulduğumuz bu inanç tarzı postmodern dönemde postmodernizmin atmosferine uygun bir ortamda yeşermiştir. Bu sebeple geleneksel pagan inançların aksine postmodern dönemdeki neopaganizm bir hakikat iddiası olmaksızın, sabiteden uzak bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Hakikat iddiasında bulunmayı -modernizm ve diğer İbrahimi dinlerde olduğu gibi- tek tipçi bulan, insanı dünyada düşkün olarak kabul etmediği için kurtuluşa ve kurtuluş reçetelerine inanmayan, sistematik olmayan, doğa temelli yeni bir inanç tarzı olarak neopaganizm aynı zamanda farklı yaşam tarzlarını doğru veya yanlış olarak nitelenemeyeceğini, yaşam tarzlarının sadece bir tercih olarak

kabul edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Sabit hiçbir doğrusu olmayan neopaganizm tanrıya inanma noktasında da aynı tutumu sergilemekte ve her paganın kendi tanrısını, ibadet şeklini, ritüellerini ve yaşam tarzını kendisinin oluşturması gerektiği ilkesini takip etmektedir.

Postmodern bir anlayışa sahip olan bu yeni paganizm son dönemlerde medya ürünleri içerisinde sıkça yer almaktadır. Oldukça yüksek izlenme oranlarına sahip sinema filmleri ve dizilerde doğrudan veya dolaylı olarak pagan öğeleri görmek mümkündür. Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi, Game of Thrones, Super Natural, The Witcher, The Last Kingdom, Vikings gibi dizi ve filmler bu yapımların en bilinenlerindendir. Pagan inançların yayılmasında bu tür yapımlarının etkili olmasının yanı sıra web 2.0 teknolojilerinin gelişmesi ve etkileşimli medyanın ortaya çıkışı ile farklı dini deneyimler arayanların bir araya gelebildiği ortamların oluşması bu etkiyi farklı bir mectraya kaydırmıştır. Sosyal medya her alanda olduğu gibi dini alanda da çok farklı kesimlerden insanların bir araya gelerek etkileşim içerisine girmelerini mümkün hale getirmiştir. Pagan inanç ve yaşam tarzlarına sahip olan veya sempati duyan kişiler de sosyal medyada topluluklar oluşturmaktadır. Bu çalışmada sosyal medyada oluşan pagan topluluklar ele alınacaktır.

Çalışmada, Facebook'ta yer alan "Cadı Kovanı", "Wicca Turkey/Vika Türkiye" ve "Şamanizm&Tengricilik&Paganizm" isimli topluluklara netnografik analiz uygulanacaktır. Bu toplulukların inceleme nesnesi olarak seçilmesinin sebebi Türkiye'de kurulmuş olan en fazla üyeye sahip ve en fazla paylaşımların yapıldığı topluluklar olmasıdır. Cadı Kovanı 2.072, Wicca Turkey 3.082, Şamanizm&Tengricilik&Paganizm topluluğu ise 10.891 üyeye sahiptir. Facebook'ta bir araya gelerek bir inanç inşası ve deneyim paylaşımı yapan bu topluluklar, etnografik analizin dijitalde uyarlanmış ve artık literatürde kabul görmekte olan netnografik analiz yöntemi ile incelenecektir.

Netnografi sosyal medyada oluşan toplulukların paylaştıkları verileri antropolojik bir bakışla inceleyen bir yöntemdir. Sanal toplulukların da geleneksel topluluklar gibi kültürel yapılanmaları, grup dinamikleri olduğunu kabul eden netnografi internet ve etnografi kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Netnografi etnografik bir yöntem gibi katılımcı gözlem, katılımsız gözlem, çok metotlu ve bağlam odaklı olması bakımında araştırma nesnesine en az müdahaleyi ve yönlendirmeyi sağlayan doğalcı bir yöntemdir. Netnografik yöntemde uygulanacak aşamalar giriş ve planlama, veri toplama, verilerin yorumlanması ve etik standartların sağlanması olarak sayılabilir. Doğal, katılımcı, tanımlayıcı, çok yöntemli ve uyarlanabilir bir yöntem olan netnografinin Facebook'taki pagan topluluklar üzerinde uygulanması uygundur.

Netnografik yöntemin çok önem verdiği bir nokta ise bağlamdır. Bu sebeple pagan sanal topluluklar üzerine incelemede bulunurken özetin başında bahsedilmiş olan "inanç inşası" bağlam olarak belirlenmiştir. Buna göre postmodern dönemde belirli bir sabiteyi

ve hakikat anlayışını reddeden neopaganizmin sanal topluluklarda nasıl bir inanç inşa ettiğine odaklanılacaktır. Topluluk sayfalarında paylaşılan yazı, görsel, yorum ve tepkiler veri olarak toplanılacak, elde edilen veriler inanç inşası bağlamında analiz edilecektir. Cevap aranan araştırma soruları ise şunlardır:

1. Sanal topluluklardaki paganların tanrı/tanrılar tasavvuru nasıldır?
2. Sanal topluluklardaki paganların iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarına bakışı nasıldır?
3. Sanal topluluklardaki paganların yaşam tarzları nasıldır, nasıl oluşmaktadır?

Bu çalışma neopagan inanç tarzının belirli ve sabit bir hakikati kabul etmediği, her bireyin kendi tanrısını ve inancını oluşturabildiği, bireysel deneyimin iyi-kötü, doğru-yanlış gibi keskin tanımların üzerinden olduğu ve dolayısıyla yaşam tarzının bireysel ve esnek olması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Çalışmanın amacı yukarıdaki araştırma soruları çerçevesinde sanal pagan toplulukların nasıl bir inanç inşa ettiklerini ortaya koymaktır. Sonuçta elde edilecek bulguların bahsi geçen varsayımı destekleyeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paganizm, Postmodernizm, İnanç İnşası, Sanal Topluluklar, Netnografi.

KUR'ÂN'A GÖRE ERDEMLİ GENÇLİĞİN YETİŞMESİ

Doç. Dr. Arslan KARAOĞLAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde yaşanan hızlı bilimsel ve teknolojik gelişme ve yenilikler, toplumun yaşam tarzını, aile hayatını, değer yargılarını etkilemekte ve bazı değişimlere/dönüşümlere yol açmaktadır. Bu büyük değişimden en büyük nasibi gençler almaktadır. Bu çerçevede gençlik sorunları da dikkat çekici bir yoğunluk kazanmıştır. Toplumun en dinamik ve duyarlı kesim ni gençler oluşturduğu için buna bağlı olarak, bu değişmelerden ve sorunlardan yapısı gereği en çok ve öncelikli etkilenen tarafta kendileri olmuştur. Ergenlik döneminin başlaması ve gençliğe ilk adımın atılmasıyla insanın sorumluluk dönemi başlamış olur ve bu evreden sonra yaptığı tüm eylemleri kıyamet gününde karşısına cevaplaması gereken sorular olarak karşısına çıkar. Bireyler gençlik döneminde aklın rehberliğinden daha çok hislerin sarmalında yol alır. Bundan dolayı gelip geçici olan dünyevî zevkler uğruna problemli ve sıkıntılı davranışlara kanallene olabilir ve zaman zaman sergiledikleri tehlikeli ve düşüncesiz tutumları nedeniyle kendi başlarına sorun oluşturabilir. Özellikle günümüzde sosyal medya aracılığıyla gençler, çeşitli ülkelerde bulunan oyunculara, youtuberlara ve şarkıcılara, özenmekte kendilerini onlarla özdeş kılmaktadır. Bunun sonucunda gençlerin önemli bir bölümü ailesinin ve toplumunun kültürel değerleriyle örtüşmeyen tutum ve davranışlar sergilemektedir. “Gençliğe Değer” projesi çerçevesinde erdemli gençliğin önemi bir kez daha aşık hale gelmektedir. Bu bağlamda Kur’ân ahlaklı gençliğin yetişmesine duyarsız kalmamış belli düzenlemeler ve örnek modeller önermektedir. Bu tebliğin amacı erdemli gençliğin inşa edilmesinde Kur’ân’ın katkıları nelerdir? Sorusuna cevap aramak olacaktır. Bu çalışma ile Kur’ân’ın gençlere verdiği değeri ortaya koymayı ve erdemli gençlerin taşınması gereken temel değerleri Kur’ân’ın yol göstericiliği eşgüdümünde ortaya koymayı hedeflemekteyiz. İnsanın yetişmesine verilen emek ve dökülen alınterinin en doğru yatırım olduğu düşünülürse geleceğin teminatı olan gençlere destek verilmesi önemlidir. Tarihi süreç içinde gençliğin özellikle din konusunda istismar edildiği bir gerçektir. Çünkü gençliğin

dinamizminden ve hareketliliğinden art niyetli insanlar sürekli yararlanmak istemiştir. Kur'ân doğru anlaşılıp hayata taşınması durumunda insanın özelde gençlerin zihni yapısı ve aklı sömürüden korunur dolayısıyla özgürleşir. Bugüne bakıldığı zaman, toplumsal hayatı tüm yönleriyle etkisi altına alan bireysellik, dünyevileşme, sanal dünya ve popüler kültür pratikleri, gençliği her taraftan kuşatmıştır. Yetiştirilecek gençliğin iyi bir haslette olması için küçük yaştan itibaren sorumluluk bilincinin gelişmesine yönelik yaşlarına uygun görevler verilmelidir. Ayrıca gençlerin adalet, eşitlik ve özgürlük taraftarlıkları, çevreye duyarlı olma, silaha ve savaşa karşı olma gibi nitelikleri, ideal sahibi olduklarının, bireysellikten çok toplumun çıkarlarını düşündüklerinin bir göstergesidir. Gençlere manevi ideallerin önemini kavratmak, onların ruh sağlığı, huzur ve mutlulukları açısından son derece önemlidir. İnsanın yaratılış gayesi “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım” (Zâriyât, 51/56) âyetinde ortaya konmaktadır. “Ey insanlar Rabbinize kul olun...” (Bakara, 2/21) emrinden yola çıkarak, kulluk herkes özelde gençler için en önemli payedir. Bu hakikat, günde en az kırk defa namazlarda okunan Fatihadaki “Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.” (Fatiha, 1/5) ayetiyle ilan edilmektedir..Bilinçli bir genç, kanının en deli aktığı ve dünya lezzetlerinin kendisini cezbedtiği bir dönemde, ahiret yolcusu olduğunu unutmaz. Hayatının baharında kulluk bilincini kazanır. Genç birinin nefsini terbiye etmesi, taat ve ibadete yönelmesi ihtiyar kimseye nazaran daha zor olduğundan dolayıdır ki yapacağı güzel ameller de Allah nazarında daha makbul görülmüştür. Erdemli gençliğin en önemli özelliğinin iffet olduğu bir gerçektir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de mü'minlerin özellikleri sayılırken cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ırzlarını ve namuslarını koruduklarına dikkat çekilmektedir. Karşı cinse karşı şehvet dolu bir bakış, karşıdakinin etkilenmesine sebep olacak ileride ahlakdışı ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlayabilecektir. Yüce Allah, cinsellik bakımından insanı yanılsa, harama götüren organların başında gözlerin geldiğini ve bu nedenle onların sakınılması gerektiğini ifade etmektedir. Görmeyen gözün gönlü de istemez; yani "göz görünce gönül de ister" tekerlemesinin geçerliliği ortaya çıkmaktadır. Bakma, görme ya da bunları yapan göz, kalbe açılan en büyük kapıdır. Göz, beden ülkesinin psikolojik âlemine açılan en büyük kanallardan biridir. Bu kanaldan neyin çıkıp neyin girdiğini iyi kontrol etmek önemlidir. Günümüzde zina, homoseksüellik, lezbiyenlik gibi insanın onurunu parçalayan, cinsel ahlâkı alt-üst eden, insanı insanın tutsağı haline getiren ilişkilerin gittikçe artmasının sebebi, ilâhî emrin anlatılmaması, ailenin eğitim etkinliğinin azalması ve iman gücünün azalmasıdır. Bu sapık ilişkilere girenlerin kötülenmemesi, onlara yalancı şöhret verilmesi de ayrıca teşvik edici olmaktadır. Özellikle gençlerin bu sapkın zihniyete karşı uyarılması ve iyi eğitilmesi önemlidir. Onun içindir ki mü'min/inanan erkekler ve kadınlar özelde genç erkek ve kızlar iffetli davranış örneğini en mükemmel bir şekilde sergilemelidir. Bu yüzden genç erkek ve kızların her ikisinin de gerek bakışlarına gerekse konuşma tarzlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira şeytanın işi insanlar fuhuş ve ahlaksızlığa düşürmek olduğu için o görevini yapacak ve toplumda ahlaksızlığın yaygınlaşmasına neden olacaktır.

Ahlaklı ve erdemli bir toplumun inşası için atılacak ilk adım gençliğe sahip çıkmak ve onları milli ve manevi değerlere göre yetiştirmek önemlidir. Bu çerçevede Kur'ân'a göre erdemli gençliğin temel özelliklerini öncelikle sağlam bir inanca/imana sahip olmak, Allah'ı hakkıyla tanıyıp ona bağlanmak, Allah'a ortak koşmamak, mütevazı, ahlak sahibi ve toplum insanı olmak gibi özellikler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, erdemli gençlik, değer, tevhid, toplum insanı.

AVRUPALI GENÇLERİN DİNİ EĞİLİMLERİ, MEDYA KULLANIMLARI VE MUTLULUK HİSSİYATLARI: AVRUPA SOSYAL PROJESİ VERİLERİ IŞIĞINDA BİR KÜMELENME ANALİZİ

Doç. Dr. Burak ERKUT

Doğu Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki gençlerin dini eğilimler, medya kullanımı ve mutluluk hissiyatı bağlamında ortak bir Avrupa kimliğine sahip olup olmadıklarını tespit etmektir. Jean Monnet'e atfedilen "Avrupa politikasına yeniden başlasaydım, bunu kömür ve çelik değil, eğitim ve kültürle yapardım" sözünden yola çıkan çalışma, Avrupa Sosyal Projesi verilerini ele alarak Avrupalı gençlerin sosyopolitik eğilimlerini bu üç ana başlık ekseninde kümelendirmeyi amaçlamaktadır.

Avrupa'nın birleşmesi fikri ilk olimpiyatlara ve 354 yılında doğan Hippolu Aurelius Augustinus'a atfedilmektedir. Bu tarihi perspektifin ötesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve günümüzde Avrupa Birliği ismini alan Avrupa halklarını birleştirme projesi, özellikle Alman felsefeci Hermann Lübbe'ye göre günümüzde daha farklı ve daha iktisadi temelli bir noktadadır. Lübbe'nin ortaya attığı fikir, AB'ni bir arada tutanın kültüre dayalı ortak bir kimlik aidiyetinin varlığı değil, iktisadi işbirliğidir. Lübbe ortak bir Avrupa kimliğini reddetmemekle birlikte bunun derin bir işbirliği için yeterli de olamayacağını söylemektedir. Bu tespitlerin ışığında ve özellikle Avrupa'nın yeni kuşağının ortak bir sosyokültürel değerler bütününe sahip olup olmadığını anlamak, Avrupa'yı günümüzde daha yakından anlamamız açısından önemiyet kazanmaktadır. Lâkin, tüm bu kuramsal perspektiflerin karşısında, özellikle Avrupa'da yükselen İslamofobik-ırkçı hareketler, Avrupa'yı bir bütün, Batı uygarlığının ve Hristiyanlığın temeli, ve sınırlarını Hristiyan olmayan, özellikle Müslüman olanlara karşı savunan bir

birliktelik olarak resmetmektedirler. Bu hareketlerin Avrupa'nın pek çok ülkesinde başarılı oldukları ve bununla birlikte Avrupa Parlamentosu'na dahi temsilci gönderdikleri göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan sorunsalın Avrupa kimliği ve değerleri bağlamında hâlâ net bir tablonun olmadığını göstermektedir.

Çalışma, üç bakımdan önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, Avrupalı gençlerin sosyokültürel eğilimlerini mutluluk, dini eğilimler ve medya kullanımı olmak üzere üç ana eksenle ele almasıdır. Dini eğilimler, her zaman için tartışma konusu olup, günümüzde özellikle Suriyeli göçmenlerin Avrupa'ya geçişlerinde de görüldüğü üzere, göçmen karşıtı hareketler kendilerini ırk ve din ekseninde bir noktaya oturtarak ırkçı ve İslamofobik yaklaşımlar sergilemektedir. Bununla bağlantılı olarak Avrupa'da medya kullanımı son zamanlarda yeni bir boyut kazanmış ve sosyal medyanın dezenformasyona vesile olan bir ortam oluşturmaya binaen oradaki sosyokültürel yaşamdaki ayrımları da körükleyerek özellikle İslam düşmanlığını kışkırtmıştır. Bunlara ek olarak işin bir de mikro boyutu, kişisel boyutu vardır. Bu da mutluluk hissiyatıyla alakalıdır. Bu üç unsuru bir arada ele alarak güncel ve Avrupa kimliğini daha yakından tanımaya yönelik bir çerçeve oluşturulmuştur. İkinci olarak, çalışma, pek çok kuramsal-felsefik çalışmadan yararlanıp bu çalışmalarda ifade edilen fikirlerin veriler ışığında değerlendirilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Son olarak, dini eğilimleri izole edilmiş ayrı bir kategoride değil, gündelik sosyoekonomik ve sosyokültürel tartışmaların içinde ele alması bakımından da bu çalışma önem taşımaktadır. Günümüz Avrupa gençliğinin dini eğilimlerini anlamak, ayrıca gündelik tartışmaları bu lensle okuyup okumadıklarını da anlamaktan geçmekte olduğundan, çalışma Avrupalı gençlerin reaksiyonlarını, bakış açılarını, tepkilerini daha yakın bir noktadan okumak açısından da önemlidir.

Çalışmanın yöntemi istatistiki bir analiz yöntemi olan kümelenme analizidir. Kümelenme analizi, büyük veri setlerini analiz etmek için geliştirilmiş bir yöntem olarak kullanışlı olup, günümüz sosyal bilimlerinde de istatistiki analizlerde kabul edilebilir bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada en güncel Avrupa Sosyal Projesi verilerinden yararlanılmıştır. 2020 yılına ait olan veriler, Bulgaristan, Çekya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, Litvanya, Slovenya ve Slovakya ülkelerinden toplanmıştır. Bu bağlamda ilk etapta analize tabi tutulacak olan veriler standardize edilmiş, buna binaen aglomeratif-hiyerarşik kümelenme yöntemiyle ve dendrogramlar aracılığıyla bir kümelenme analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kümelenme analizlerinin çıkış noktaları dini eğilimler, medya kullanımı ve mutluluk hissiyatı olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmış, her başlık için güvenlik ve güven duygusu ile güncel konular olmak üzere iki farklı analiz eksenini oluşturulmuştur. Bu noktada ele alınan güncel konular Avrupalı gençlerin dini eğilimleri, medya kullanımları ve mutluluk hissiyatları ışığında güncel politik olaylara bakışları, Avrupa'nın temel değerleri konusundaki fikirleri, güvenlik konularına bakışları olarak belirlenmiştir. Kümelenme analizi, grupların dini

eğilimleri, mutluluk hissiyatları ve medya kullanım sıklıklarına göre homojenlikler aramak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Avrupa terimi, İbrahim Kalın hocamızın “İslam ve Batı” kitabında da belirttiği üzere, ilk etapta bölgeyi Asya’dan ayırd edici bir terminoloji olarak geliştirilmiş, bununla birlikte Mesut Yılmaz’ın Almanca olarak yayımlanan “Türkiye ve AB – Samimi bir Ortaklık Arayışı” kitabında da belirttiği üzere homojen bir bütünlüğü olan bir bölge olmadığı hâla geçerli bir tespittir. Analiz sonuçlarında da Avrupa’nın dini eğilimler açısından bir bütün olmadığı, bununla birlikte politik duruşa göre de bir çeşitliliğin olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupalı gençlerin dini eğilimlerinde bir çeşit sekülerlik tespit edilmiştir. Buna göre misal olarak dua edip de kiliseye düzenli olarak gitmemek suretiyle kendini dindar olarak tanımlayan gençler vardır. Medya kullanımı açısından hâla belirleyici bir gündem belirleme tespit edilmiştir. Özellikle Avrupa’nın iktisadi boyutu önemli bir tartışma noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tabiatıyla Avrupa Birliği’nin geleceğiyle de alâkalıdır. Gençlerin siyasete olan güveni göreceli olarak mevcuttur, ancak özellikle ortaya çıkan sosyal devlet anlayışını destekleyen bir bakış açısı vardır. Kısaca değinilen bu bulgularda, sanılanın aksine dağınık ve pek çok hususta ortak bir perspektif geliştiremeyen bir Avrupa kimliği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dini Eğilimler, Mutluluk, Medya Kullanımı, Avrupa Sosyal Projesi

SEZAI KARAKOÇ'A GÖRE İNANÇ SORUNU

Doç. Dr. Cenan KUVANCI

Ordu Üniversitesi

ÖZET

Bu bildirinin amacı, çağdaş müslüman bir düşünür Sezai Karakoç'un, inançla ilgili sorunları nasıl gördüğü ve hangi bakış açısı ile yorumladığını ortaya koymaktır. Sezai Karakoç'un bu soruna ilişkin özgün değerlendirmeler yaptığını düşünmekteyiz. Bildiri metninde, Sezai Karakoç'un değerlendirme ve önerileri, ağırlıklı olarak betimleyici bir tarzda aktarılacak, yeri geldikçe onlar hakkında mütevazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Sezai Karakoç'a göre, çağın en büyük ruh problemi, fizikötesi inancı problemidir. Buna göre, insan, “sonraki bir hayat”a inamayla tümüyle yitirdiği anda, bir daha geri dönülmesi mümkün olmayan dipsiz ve sonsuz uçurumların karanlığına yuvarlanacaktır. İnsan şu anda, o uçurumun tam ağzına ya da ucuna gelmiş durmuştur. O, küçük bir itiş, bir ayak kayışı gibi bir durumda, o korkunç sona varacak gibi durmaktadır. Böyle bir son, insanoğlunun “insanlık” devrini tamamladığını ve “hayvanlık” devrine girdiğini ya da düştüğünü gösterecektir. Böyle bir durumda diyor Sezai Karakoç, Darwinizm tersinden gerçekleşmiş olur. Yani, insan, hayvandan gelmemiş, tersine hayvan olmaya doğru gitmiştir tezi gerçekleşir.

Kuş da insan da yaşamak için barınak yapar. Kuşun yaptığı yuvaya karşılık insanın yaptığı saray, onun gelişmiş hâlidir. Yeme, su içme, üreme, hayvanlar için de geçerlidir. Zekaya karşılık, hayvanların iç güdüleridir; insanoğlunun hile dehâsına yetişmesi de, yine bazı hayvanların kurnazlıkları karşısında insan parmağını ısıtır. Fakat görebildiğimiz kadarıyla, insanı öbür canlılardan ayıran, fizikötesi inancıdır.

Eğer bir sezgi ya da belli belirsiz bir duyuş tarzında da olsa, Tanrı'nın varlığı duygusu ve O'na yönelme eğilimi hayvanlarda ve hatta bitkilerde de varsa, bu inancı taşımayan insan o zaman, şüphesiz, hayvandan da, bitkilerden de aşağıda kalır.

Allah'ın varlığı hakkındaki önbilgi ya da sezi, yani, hayvanın ya da bitkinin içgüdü yetisi dar bir belirlenışten ileri gidemez. Yani, bitki ve hayvan, çizilen ince çizgi içinde ilerliyor. İnsan ise, bunlara nispetle biraz daha kalın bir çizgide yürüyor. Nitekim, insan için bir marj vardır. Bu marjın değerini bilirse, melekler katına, insanüstüler bölgesine yükselebilir. Zikzakı tersine çekme ise, insanı hayvanaltı bölgesine, karanlıklar ülkesine düşürür.

Peki, inanç nedir? Sadece bir duygu mudur? Elbette değildir. İnsan için, bu, duygu halinde kalmaz, “inanç” halini alır. İnanç o kadar mucizevî bir melekedir ki, içinde içgüdüden, seziden, sezgiden parçalar, paylar vardır. Öyle ki, burada kalmaz inanç duygusu; şuurla kaynaşır, akılla güçlenir ve en önemlisi, asıl varoluş hikmetini vahiy kaynağından alır. Sanki gökten inip aklımızı, zihin hayatımızı, duygu dünyamızı ve asıl ruhumuzu ısıtan bir aydınlığın, ilahî ve mucizevî bir aydınlığın bizdeki karşılığıdır o.

Sezai Karakoç'a göre, sadece bir duygu olmayan inanç, düşüncelerle güçlenir; sanatla, şiirle de kendini ifade ederek zenginleşir ve süslenir. İnanç, Allah inancı, sonraki hayat inancı, sağlam ve doğru haliyle de, geçmiş çağların medeniyetini doğuran temel insanî arketiptir. Zamanın korkunç kılıcıyla ikiye biçilen antik şehirlerde de, hâlen kalıntıları yeryüzüne serpili daha sonraki çağların şehirlerinde de inancın en büyük sabırla kurulmuş birimlerini hayranlıkla seyretmekten kendimizi alamayız.

İnsanı insan yapan bu duygunun, tarihin bir çağında, birdenbire bizi terketmesi için ne gibi bir sebep vardır? Tarihi bu kadar doldurmuş, medeniyetleri bu derece şartlamış insanî bir gücün ve özelliğın, birdenbire, tarih dışı olması nasıl beklenebilir? Evet, inanç zayıflamıştır çağımızda, metafizik inançlar bir varoluş krizi geçiriyorlar, ama diyor Sezai Karakoç, buna bakıp da onun tamamen ortadan kalkacağını sanmak, büyük bir aldamaş olur.

Belki, inanç, o billur taş, yeni biçimlerler kristalize olmak için dışından zorlanıyor. Onun içi ve özü aynı kalmak şartıyla bu bir tehdit olmayabilir. Yoksa, kırılıp parça parça olan krsital ya da kırılan, delinen elmas değerini yitirir. O, kırılan parçaların bir araya gelmesiyle de eski değer ve niteliğini kazanmaz. İnançsa, ruhun en değerli elması. Onu tıraş etmek, ya da büsbütün kurcalamak, kırılıp tuzla bu olmasına sebep olabilir. Bu da insanlık için yüzyıllar süren karanlık çağlar demektir. Allah inancı, insanlığın temel taşıdır; bu taşla oynayan insan, kaderinin en trajik sayfasını açıyor demektir. Allah inancı, metafizik inancın merkezi ve ruhun sonsuz huzur, güven ve mutluluk kaynağı; ruh susuzluğunun giderileceğı tek kaynak; çeşmelerin çeşmesi, hatta baş çeşmedir.

Geçmiş çağlarda da, insanlar büyük inanç buhranları yaşadılar. Bu buhranların başlıca sebebi, putlaştırma ya da maddileşme olmuştur. İnsan, eşyaya doğru gittikçe, kendinden ve büyük Bütünden uzaklaşmış; tüm arıziliklerden sıyrıldığı anda ise, Allah'ı en kesin ve keskin bir buluşla bulmuştur. Ama insanın üzerine, eşya yürüdükçe, eşyanın onu kuşatması içine girdiğı medeniyetin bir kaçınılmaz şartı oldukça, Allah'ı bulmak

güçleşmiş, ondan gittikçe uzaklaşmıştır. Tarihe bakılırsa, Allah'tan ıraklaşma çağları, eşyanın çoğaldığı, insanın eşya yapan varlık olarak tanındığı çağlardır, materyalist çağlardır. Eşya arttıkça, Allah'la insan arasındaki yolda, insan adım başında kapaklanıyor; barikatlar artıyor, araya eşyayla, garip bir oyun giriyor. Nitekim, medeniyetlerin yozlaşmasının kökeninde, metafizik duyguları ve inançları yitirme en önemli bir sebep rolünü oynuyor.

Son peygamberin gelişi, dünyanın böyle bir inanç krizi ve metafizik bunalımı döneminde olmuştur. Vahdaniyet tarihinde yeni bir altın sayfa açılmış, bunalım mutlulukla bitmiştir. Çağımızda peygamber beklemek boşuna bir bekleyiş olacaktır. Buna gerek de yoktur; zira, öyle bir yol açılmıştır ki, onun açılımı, ileride binlerce bilgin, binlerce bilge, yüz binlerce aydın yetiştirecektir. Onların kerametiyle, dehasıyla, sezgisiyle, çalışmasıyla yol, ne genişleyecek, ne daralacak, fakat göz göz, petek petek dolacak, tat tat, lezzet lezzet tatlanacak ve lezzetlenenecektir. İnsanlık, pozitif cephesiyle öylesine olgun ve yüklüdür ki, kutsal metinler öylesine sağlam olarak elimizdedir ki, insanlığı bunalımdan kurtaracak yorumlar, yöntemler ve çözümler o derece otantik belgeler olarak bugünün teknolojisi ve geçmiş araştırma yöntemleriyle tesbit edilmiş ve çerçevelenmiştir ki, beklemeye gerek yoktur; hakikat varislerinin kolları sıvayıp harekete geçmeleri, ve başta metafizik olmak üzere, her konuda, tarihin beklediği diriliş atılımını gerçekleştirmeye girişmeleri yeterlidir.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Tanrı, insan, metafizik, inanç.

XXI. YÜZYILDA GENÇLERİN HAYATI ANLAMLANDIRMASI VE KİMLİK İNŞASINDA İSLAMÎ ÇALIŞMA AHLAKI'NIN İMKÂNLARI: NİZAMİ GENCEVİ'NİN HAMSE'Sİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Elnura AZİZOVA

Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

ÖZET

İnsanı diğer canlılardan ayıran başlıca davranış biçimlerinden biri olarak çalışma, herşeyden önce kendi hayatını idame ettirebilmesi ve varlık bütününe koruyabilmesi için ihtiyaçlarını karşılama işidir. İnsanın kendisinin olduğu kadar başkalarının da tüketimi için mal ve hizmet üretmeye yönelik fiziksel, zihinsel ve duygusal emek harcaması olan çalışma aynı zamanda insanın hayatının bütün alanlarında meydana getirdiği başarıların da kaynağıdır. Nitekim insan gerek kendisine verilmiş kabiliyet ve potansiyeli, gerekse içine doğduğu alemi ancak çalışarak değerlendirmekle varolabilmektedir. Nitekim insanoğlu bir taraftan tabiatta hazır bulduğu maddeyi kendi yaşamı için faydalı bir şekle getirebilmek için kendi tabii ve fizikî güçleriyle birlikte zihnini faaliyete geçirerek dış aleme etki yapmakta ve değiştirmekte, diğer taraftan ise kendi tabiatını geliştirmekte, âtıl durumdaki güçlerini harekete geçirebilmektedir.

En alt düzeydeki zarurî ihtiyaçlarının karşılaması sözkonusu olduğunda bile çeşitli çalışma faaliyetlerinin gerekmesi sebebiyle insan toplum ve cemiyetler şeklinde yaşamak zorunda olmuş, böylece, çeşitli mesleklerle uğraşması da toplum hayatındaki yaşamını sürdürebilmesi için zorunluluk arzemiştir. Bu toplumsal gerçek sebebiyle çeşitli meslekleri birçok İslâm alimi “farz-ı kifâye” olarak nitelendirilmiştir. Daha önceki dönemleri de önem arzetmekle birlikte, özellikle gençlik döneminden hayatının önemli bir veçhesine çevrilen çalışma eylemi ve meslek algısı bireyin kişisel değerini ortaya koymak suretiyle kendini gerçekleştirme, toplumsal beklentiyi karşılama ve topluma

yararlı insan olma gibi sosyal güdüler doğrultusunda oluşmaktadır. Bu açıdan gençlik dönemi meslek seçimi ve çalışma ahlâkının oluşumunda önemli bir evreyi oluşturmaktadır. XXI. yüzyıl gençliğinin inanç eğilimleri dikkate alındığında, kimlik inşasında önemli bir yeri olan çalışma ahlâkıyla ilgili hususların klasik miras yeniden değerlendirilerek ele alınmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu araştırmada insanın kişisel ihtiyaçlarının yanı sıra insanlığın bekâsı, toplumsal düzenin bozulmaması, âlemin nizamı açısından gerekli görülen çalışma ahlakının İslâmî prensiplerinin geniş toplumsal kitlelere aktarılması açısından önem arzeden klasiklerden biri olarak Nizâmî Gencevî'nin *Hamse*'si örnek olarak araştırılacaktır. Kendisi bir saray şairi olmamakla birlikte, şiirler yazdığı dönemin devlet adamlarının yanı sıra halkın da rağbetini kazanmış bir şair olarak Nizâmî Gencevî'nin eserlerindeki genel anlamda kâmil insan, özel olarak kâmil genç modeli, çalışma ahlâkının İslâmî prensipleri bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: XXI. yüzyıl, gençlik dönemi, çalışma ahlakı, Nizâmî Gencevî, *Hamse*

VAROLUŞUN ANLAM VE DERİNLİĞİNE ULAŞMADA GENÇLERİ ANLAMAK

Doç. Dr. Erol ÇETİN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

İnsan, varoluşu anlamlandırma ve varoluşunu anlamlı kılma özelliğine sahip bir varlıktır. Bu bağlamda insanoğlu sadece kendisini değil, çevresini ve içinde yaşadığı âlemi de iyi ya da kötü yönde şekillendirebilme potansiyeline sahiptir. İnsan varoluşu bir mucize olarak değerlendirebileceği gibi bunun aksine var olmayı bir sancı olarak da görebilir. Yaşama her anında olağanüstü güzelliklerin bulunduğu bir hediye olarak bakabileceği gibi dünyayı var olmayı hiç istemediği, her an acının bulunduğu bir yer olarak da tanımlayabilir. Bu tür zıt tutumların gerisinde ise insanın varoluşu ve varoluşunu anlama noktasındaki iyimser ya da kötümser bakışı vardır. İnsan hayatını iyimser bir bakış açısıyla besleyebileceği gibi kötümser bir bakış açısıyla da besleyebilir. Burada insanın inancı, yaşam tecrübesi, acıları, travmaları vb. unsurlar devreye girer. Bu yüzden varoluşu anlamlandırırken her insanın bu hayatta; benliği, varoluşu, olumlu ya da olumsuz deneyimleri, düşünceleri, duyguları ve hisleri ile biricik olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Yirmi birinci yüz yıl çoğu insanın varoluşunu anlamlı kılmasını sağlayan kendine özgü değerlerini giderek kaybettiği ve sıradanlaştığı bir yüzyıldır. Zira insan bu yüzyılda mahiyetini unutmuştur. Kendisiyle, diğer insanlarla, çevresiyle ve içinde yaşadığı âlemle olan bağlarını kopma derecesine getirmiştir. Diğer bir ifadeyle günümüz dünyasında insanlar varoluşsal açıdan ciddi bir savrulma yaşamaktadır. Para, güç, lüks ev, lüks araba, lüks eşya, haz, hız, şan, şöhret, servet, şaşıla bir hayat vb. tamamen bu dünyaya hitap eden maddi unsurlar insanı içine düştüğü anlam bunalımından kurtaramamaktadır. Çünkü insan sadece bu dünyaya ait bir varlık değildir. İnsan mahiyeti itibarıyla, bu dünyada olmakla birlikte her an bu dünyanın ötesinde yer alan sonsuzluk diyarına diğer bir ifadeyle

“ahirete” yaklaşan bir varlıktır. Kısacası hayatımız bu dünyadan ibaret değildir. Bu dünyadaki yapıp etmelerimiz, söylemlerimiz, tavır ve tutumlarımızın sonsuzluk diyarına mutlaka birer yansıması olduğunu asla unutmamak gerekir.

Yirmi birinci yüzyıl insanın varoluşsal yanının giderek zayıfladığı, neredeyse her şeyin maddiyat ya da faydaya göre değerli veya anlamlı görüldüğü bir yüzyıldır. Bu yüzyılda insanlar sadece kendileri oldukları için değil de paraları, imkanları ve güçleri oranında önemli ve değerli görülmektedir. Merhamet, yardımseverlik, empati, kanaatkâr olma, mütevazî olma gibi erdemli davranışlar ise günümüz dünyasında çoğu insan tarafından birer eksiklik hatta acziyet olarak değerlendirilmektedir. İnsanın amaç değil araç olarak görüldüğü bir hayatta ise varoluşun anlamı giderek kaybolmaktadır. Bu yüzyılda varoluşsal sancı çekmeyen bir insana rastlamak neredeyse mucizedir. Maddi olarak belki de insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar imkana sahip olan, teknolojinin sağladığı her türlü imkândan faydalanan, rahat ve konfor alanlarını her geçen gün daha da artıran insanoğlu, varoluşun anlam ve derinliği noktasında ise neredeyse iflas etmiştir. İnsanların yaşama sevinçleri, yüzlerindeki tebessüm, huzur yok olmuştur. Bu yüzyılda insanlar kendilerine itiraf etmekte ne kadar zorlansalar da esasında mutsuz ve huzursuzdurlar. Zira dünyada elde edilen her türlü güç ve imkân insanın varoluşsal ve manevi yanını tatmin edememektedir. Bu noktada en ağır varoluşsal sancıları ise kimliğini oturtma ve hayatını anlamlı kılma çabasında olan gençler yaşamaktadır. Gençlerin varoluşlarını anlamlı hale getirebilmeleri için; Varoluşun anlam ve derinliğine nasıl ulaşılabilir? Hayata karşı direnç gösterebilmek için neler yapılabilir? Sağlam temelleri olan, içselleştirilmiş, insanı mutlu ve huzurlu hale getiren bir inanca nasıl sahip olunabilir? Gençleri yargılayan, dikkate almayan bir dil ve üslup yerine onları anlama çabasında olan bir yaklaşım nasıl sergilenebilir? Gençleri dini, manevi ve ahlaki değerlere yönlendirme noktasında ötekileştiren, korkutan, katı bir din dili yerine onları kucaklayan, kuşatıcı ve merhameti temele alan yeni bir din dili nasıl inşa edilebilir? gibi sorulara sağlıklı bir bakış açısıyla cevaplar aranmalıdır.

Günümüz dünyasında insanların özellikle de genç neslin giderek ağırlaşan varoluşsal sancılar çekmesi, varoluşun anlam ve derinliğini kaybetmesinin arka planında yer alan en önemli etkenlerden birisi de insanın metafizikle olan bağının kopma derecesine gelmesidir. Varoluşundaki metafizik yanı giderek kaybeden ve ahiret hayatı bilincini göz ardı eden insan kendi özüne bu denli yabancılaşmanın bedelini içinde bulduğumuz çağda çok ağır faturalarla ödemektedir. Bu bağlamda içinde yaşadığımız toplumda intihar derecesine varan savrulmalar olmakta hatta bazı kişiler tarafından intihar etmenin insanın hakkı olduğu dahi dillendirilebilmektedir. Bu çağda yapılması gereken en önemli şey insanın tekrar özüne dönmesini sağlamaktır. Zira insanın bütünlüğünü göz ardı etmek, insanın mahiyetini dikkate almamak insanlığı hızlı bir şekilde felakete sürüklemektedir. Bu bağlamda Batı dünyasının insanı tamamen akıldan ibaret sayan, insanın varoluşsal ve manevi yanını neredeyse yok sayan anlayışından insanları özellikle de genç nesli bir an

nce kurtarmak gerekir. Bunun için de insanın; fani olduğu, bu dünyada bir misafir olduğu, insanın aklının yanında duyguları, hisleri, vicdanı ve bir kalbi olduğu, insanın sınırlı bir ömre ve güce sahip olduğu, insanın asıl yurdunun sonsuzluğun tecrübe edileceği ahiret hayatı olduğu gerçeği keskin bir şekilde vurgulanmalıdır. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse bu çalışmada varoluşsal sancıları giderek yoğunlaşan, varoluşun anlam ve derinliğinden her geçen gün daha da uzaklaşan yirmi birinci yüzyıl insanına özellikle de gençliğine kendi özüne dönme noktasında nasıl yardımcı olunabileceği hususunun varoluşsal felsefi bakış açısıyla irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Varoluş, Anlam, Gençlik.

ASR-I SAÂDET VE GÜNÜMÜZDE ALGI VE OLGU ARASINDA GENÇLİK KAVRAMI

Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Gençlik, üzerinde çokça spekülasyonların yapıldığı bir kavramdır. Hayatın en önemli dönemi kabul edilen gençlik, tanımı oldukça karmaşık ve sorunlu olan bir kavramdır. Bundan dolayı gençliğin tanımı ve kapsadığı yaş aralığının hangi yaşlar olduğuna dair herkes tarafından kabul gören genel bir mefhum oluşmamıştır. Kavrama dair tanımlar genellikle sosyolojik, psikolojik, biyolojik ve felsefi yaklaşımlarla yapılmış, bundan dolayı da homojen bir gençlik tanımı üzerinde anlaşma sağlanamamıştır.

Gençlik kavramı ve olgusuna Türkiye’de dini, siyasi ve ideolojik yapılanmaların çoğunun büyük ilgi gösterdiği bilinmektedir. Özellikle dini çevrelerde gençlik olgusuna daha özel bir ilgi ile yaklaşılmış ve mesele genellikle Hz. Peygamber’in gençliğe verdiği önem çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar genellikle “Hz. Peygamber ve gençlik” teması etrafında yoğunlaşmıştır. Yapılacak kısa bir literatür taramasıyla bu çerçevedeki yayınların ne kadar fazla olduğu görülecektir.

Her toplumda olduğu gibi Hz. Peygamber dönemi İslam toplumunda da gençler vardı ve ilk Müslümanların çoğunluğunu onlar teşkil ediyordu. İslam’ın ilk günlerinden itibaren her yaştan Müslümanları değerli kabul edip önemseyen Hz. Peygamber, ilk Müslümanlar arasında sayıları oldukça fazla olan genç sahâbîlerle doğal olarak daha yakından ilgilenmiştir. 23 yıllık peygamberlik döneminde İslam’ın tebliği ve Müslüman toplumun idaresinde gençlerden önemli derecede istifade etmiştir. Fakat genel olarak bütün toplumlarda yetişkinlerin daha önemli görüldüğü o dönemde, İslam toplumunda da yetişkin bireyler daha önemli kabul edildiği için Hz. Peygamber döneminde günümüzde yüceltildiği şekilde gençlik diye bir olgu mevcut değildi.

Yaygın kullanımındaki şekliyle gençlik kavramı aslında modernitenin bir ürünüdür. Buna rağmen İslam toplumlarında özellikle de Türkiye’de gençlik olgusu büyük kabul görmüş ve yaygın bir şekilde Hz. Peygamber dönemiyle irtibatlandırılarak kavrama kutsallık kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat Asr-ı Saâdet’te günümüzde algılandığı şekilde gençlik diye bir olgunun olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bundan dolayı çalışmamızda Hz. Peygamberin gençlik tasavvuru üzerinde durulacak ve algılandığı şekliyle günümüz gençlik kavramının İslami referansları tahlil edilmeye çalışılacaktır. Akabinde modern dünyanın gençlik tasavvuru ile birlikte değerlendirmeler yapılacaktır.

Modern dünyadaki gençlik, tanımlanması oldukça karmaşık ve sorunlu olan bir kavramdır. Kavrama dair tanımlar genellikle sosyolojik, psikolojik, biyolojik ve felsefi yaklaşımlarla farklı açılardan yapıldığından dolayı homojen bir gençlik tanımı üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Fakat gençliğin; çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan bir geçiş dönemi olduğu konusunda pek çok kurum ve kuruluş fikir birliğine varmıştır. Bununla birlikte gençliğin hangi yaş aralığını kapsadığı hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gençliğin tanımı ve içerdiği yaş aralığı konusundaki bu farklılıklar büyük oranda kavramın tarihi süreciyle yakından ilgilidir. Çünkü kavramın tarihi, ona yüklenen misyon ve bu misyondan beklentiler tamamen birbiriyle bağlantılıdır.

Tarihi gelişimine bakıldığında ise gençlik kavramının, modernizmin bir ürünü olarak kentleşme, sanayi devrimi ve eğitim alanındaki bazı reformlar sonucu, bugün anladığımız anlamdaki şekliyle toplumsal bir kategori olarak ortaya çıktığı görülecektir. Zira sanayi devriminden sonra nitelikli ve eğitilmiş iş gücüne ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacı karşılayacak en ideal kaynağın gençler olabileceğine inanılmıştır. Bundan sonra da sanayi toplumlarında gençlik önemli bir toplumsal kategori olarak kabul edilmiştir. Tamamen pragmatik düşüncelerle yüceltilen bu gençlik olgusu, giderek daha da önemli bir hal almış ve süreçte mitleşmiştir.

Tanzimat’tan itibaren Türkiye toplumunda da giderek önem kazanan bir kategori haline gelen gençlik daha sonra devletin ve milletin bekasının garantisi olarak görülmüş ve Batıdaki gelişim seyrine benzer şekilde Türk toplumunda günden güne önemi artan bir olgu haline gelmiştir. Cumhuriyetle birlikte ise gençlik olgusu daha da güçlü bir hale gelerek mitleşme sürecine girmiş ve bu süreç 80’li yıllara kadar devam etmiştir. Yoğun olarak 80’li yıllardan sonra Türkiye’de İslami hareketlerin kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte ise gençlik olgusu dini çevrelerde de önemsenen bir mesele olmuştur. Bu süreçle birlikte, gençleri İslami oluşumlara kazandırmak veya onları İslami değerlerle buluşturmak için; İslam ve gençlik, Hz. Peygamber ve gençlik gibi temalar altında gençlik olgusuna İslami referanslar bulma gayretleri hız kazanmıştır. Geline noktaya bakıldığında ise bu temaların önemli derecede benimsenip kabul gördüğü söylenebilir.

Günümüzde İslami çevrelerde gençliğin önemli bir kategori olarak kabul edilmesinde modernizmin tesiri büyüktür. Bundan dolayı gençlik kavramı ve olgusunu, Hz. Peygamber dönemi ve modern dönemlerdeki anlamları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak gençlik kavramı incelenecektir. Öncelikle Asr-ı Saâdet'te gençlik kavramı ve olgusu üzerinde durulacak daha sonra da modern dünyadaki gençlik kavramı ve bu kavramın tarihine değinilecektir. Böylece algı ile olgu arasında gençlik kavramının durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asr-ı Saâdet, Hz. Peygamber ve Gençlik, Gençlik, Gençlik Miti, Fütüvvet.

TASAVVUFTAKİ RIZA ANLAYIŞININ GENÇLİĞİN HAYATI ANLAMLANDIRMA ÇABASINA KATKISI

Doç. Dr. İdris TÜRK

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

İnsanın 12 yaşından itibaren başlayan ergenlik dönemi, gençliğe de adım attığı bir periyottur. Değişim bu süreçte başta fiziksel anlamda kendini gösterir. Ergenlik dönemini de içine alan yaklaşık 30 yaşına kadar devam eden süreç de gençlik olarak kabul edilebilir. Bu dönemde bedensel değişimin yanında, psikolojik bir dönüşüm de başlar. Kişinin toplumun bir ferdi olmaya başladığını hissetmesiyle birlikte gelecek kaygısı, meslek seçimi, arkadaş gruplarına katılma, eğitim ve pek çok alanda bir dönüm noktasına girilmiştir. İyi bir gelecek endişesi, ikinci gençlik dönemi ile birlikte evlilik planları, sosyal rollerin belirginleşmeye başlaması ve sorumluluk bilincinin artması, kişinin üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturur. Bu süreçte kişilik gelişimi de büyük oranda tamamlanmaktadır. İsyankârlık, tatmin arayışı, macera tutkusu ve en önemlisi, cinsel dürtülerin geriliminde geçen gençlik yılları, insan hayatında krizin en yoğun olduğu dönem olarak karşımıza çıkar. Bu krizler doğru yönetilmediğinde, kişilik oluşumunda olumsuz istikametlere evrilmeler, yanlış inançlar geliştirme, iyi bir eğitim alamama, doğru eş seçememe v.b. pek çok negatif sonuç ortaya çıkabilir.

Bu konuda pek çok ilmî disiplin gençlerin elinden tutacak veriler sunmaktadır. Gençlerin kendini doğru yetiştirme ve millî-manevî değer yargılarına uygun şahsiyet inşa etme sürecinde her disiplin, değişen ve gelişen şartlara uygun formüller aramaya devam etmelidir. İslâmî ilimlerin bu konudaki rolü ise itikatî, amelî ve ahlâkî anlamda kendini tamamlamış bir gençlik hedefinde doğru veriler sunmaktır.

İslâmî ilimlerden birisi olarak tasavvuf, bu üçlüden daha çok ahlâkî olgunluk kısmının mümessili olarak araştırma yapar. Tasavvufî eğitimde ahlâken olgunlaştırılmak istenen mürit “seyr u sülûk” denilen ve ibadet, riyazât ve mücâhede türünden pratikler içeren bir

programdan geçirilir. Bu süreçte sâlikin kul olarak Allah'ın takdirine ve lütuflarına karşı yerine getirmesi istenen kalbî ameller de bulunur. Şükür, sabır, kanaat, tevekkül v.b. hasletler bunlardan birkaçıdır. Bu hasletler, müridin, dünya-ahiret dengesini gözetmesinde, diğerkâm olmasında, dürüstlük, adalet, tevazu v.s. vasıfları elde etmesinde önemli basamaklardır. Psikolojide “kendini gerçekleştirme” olarak ifade edilen kişilik bütünlüğünü oluşturma tasavvuftaki karşılığı olarak “insan-ı kâmil” prototipi yetiştirme programı gösterilebilir. İnsan-ı kâmilin yetişmesinde; anılan vasıflardan her birinin doldurduğu önemli boşluklar vardır. İnsan-ı kâmilde bulunması gereken özelliklerden bir tanesi de “rızâ” kavramı ile ifade edilir.

Rızâ, tasavvufta aslında, kelime manasının çağrıştırdığı hoşnut olma, memnuniyet, bir durum karşısında yakınmama gibi anlamlarından uzak kullanılmaz. Bu yönüyle rızâ, Allah'ın takdiri karşısında teslimiyetçi bir duruş sergilemenin adıdır. Bu, salt her hükme razı olmaktan çok, kulluk gereği üzerine düşeni yaptıktan sonra kulun muhatap olduğu hükme karşı gösterilen bir duruş şeklidir. Allah'ın lütfu karşısında şükretmek rızanın bir mertebesidir. Zira insan doyumsuz yönünü işletirse, muhatap olduğu şey nimet bile olsa daha fazlasına sahip olanlara bakarak şükretmeyebilir. Bu itibarla şükür manevî bir amel kabul edilir. Ancak kulun muhatabı olduğu şey musibet ise bu durum karşısında sabır duruşu sergileyerek teslim olmak rızanın başka bir tezahürüdür. Bunun gibi rıza ile kanaat, teslimiyet ve tevekkül gibi kavramlar arasında irtibat kurulabilir. Çünkü kul rızâya ulaşırsa hayatın tüm sıkıntılarına ve dünya nimetlerinin mutlak lezzet imkânı sunmamalarına rağmen yerinmeyi bırakır.

Günümüz insanının, özellikle de gençliğin kendini bedenen eksik görerek yaratılışını değiştirmesi; maddî olarak fakir görerek haksız gelir yöntemlerine yönelmesi, özellikle sosyal medyada ekstrem birtakım tavır ve davranışlarla kendi üzerlerine dikkatleri çekme çabası v.b. durumlar göz önüne alınırsa, bunların hayatı anlamlandırmada yetersiz ve geçici olduğu ortadadır. Bunlarla tatmin olmayan kişi daha fazlasını elde etmek için bazen ya kendisine zarar verebilmekte yahut hak ihlalleri yapabilmektedir. Tatmin ve özgürlük adına yapılan bazı girişimler bazen mevcut özgürlüklerinin de kısıtlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Şu halde ruhun özgürlüğünü sağlamanın daha mühim olduğu aşikardır.

Ruhun özgürlüğü ise âyet-i kerimenin ifadesi ile “Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan râzı odluğu” seviyeye çıkmaktır. Allah'ın her hükmüne razı olmayı öğrenen kul, ilâhî hikmet gereği her hükmün; neticesi itibarıyla kulun lehine olduğunu bilir. Bu suretle tatmin olmayı öğrenince de dünyada elde edemedikleri için ahirette elde edebileceği ümidiyle karamsarlığa düşmez.

Tevekkül, sabır, şükür ve rızâ gibi duygularla ilgili bilinmesi gereken bir husus, bu hasletlerin kulu pasivize ettiği zannının yanlış olduğudur. Yalnızca tevekkülün tanımına bakıldığında bile kulun bir amacını elde etmek için önce tedbirini alması gerektiği

vurgusu, kişinin gayretini arttırır. Günümüz insanının ve tabii gençliğinin bilmeleri gereken husus; tüm bu kavramların, kişinin gençliğini ve dünya hayatını bir kenara bırakmadan ahirete hazırlanmanın mümkün olduğudur.

Tasavvufta rızânın makam yahut hal olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. İşin nazar  kısmı bir yana, kavramın bireysel din  hayatımıza sunacağı formüllere odaklandığımızda, bunların kişisel özelliklere göre farklılık arz ettiğini kabul edip, rızâya erişmenin nasıl mümkün olacağı üzerinde durmak en sağlıklı yol olsa gerektir

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, rıza, şükür, sabır, kanaat.

GENÇLİĞİ OLGUNLAŞTIRICI DEĞERLERİN KUR'ANDAKİ KÖKLERİ

Doç. Dr. İskender ŞAHİN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

ÖZET

Medeniyetlerin inşa sürecinde gençler çok büyük görevler üstlenmektedirler. Bilim, sanat, spor, kültür gibi toplumu ilerletici dinamiklerin öncüleri genellikle gençler olmuştur. Sahip oldukları enerji ve güç ve istek, onların toplumda daima ön saflarda olmalarına imkan sağlamıştır. İslam medeniyetinin de gençlerin azmi ve vakarı sayesinde gelişip kök salmış olduğu bir vakıdır. Bu sebeple geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında bir köprü olma özelliğini haiz gençlerin maddi yönden olduğu kadar manevi yönden de olgunlaştırılıp geliştirilmesi bir toplumun en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Onlar manevi olarak ne kadar olgunlaşıp gelişirse toplumun geleceği de o oranda güvence altına alınmış olacaktır. Bu minvalde özellikle toplumu ayakta tutan manevi değerlerin gelecek nesillere aktarılıp benimsetilmesinde ve yaşatılmasında gençler önemli bir role sahiptirler.

İslam'ın yayılış safhasında çok büyük vazifeler üstlenen gençler, sabırları, tahammülleri, iradeleri ve kararlı duruşları sayesinde daima bir numune olarak tarihteki yerlerini almışlar ve manevi değerlerin korunup yaşatılmasında örnek bir gencin nasıl olması gerektiğinin somut temsilcileri olmuşlardır. Hz. Peygamberin övgüsüne mazhar olan Hz. Ali gibi ahlak, iffet, şecaat, ilim ve irfan abidesi nice gençler asr-ı saadet toplumunun teşekkülünde çok önemli rol oynamışlardır. Cahiliye toplumu içerisinde İslam'ı benimseyip kabul eden kimselerin büyük çoğunluğu gençler olmuştur. Örneğin İslam' seçtikleri vakitler bu gençlerden Hz. Ali on, Abdullah bin Ömer on üç, Abdullah bin Mesud ve Zeyd bin Harise on beş, Zübeyr bin Avvam on altı, Abdurrahman bin Avf, Sa'd

bin EbîVakkas ve Talha on yedi, Mus'ab bin Umeyr on sekiz, Hz. Osman yirmi dört, Ebu Huzeyfe otuz ve Ebu Udeybe bin Cerrah gibi sahabeler sadece otuz bir yaşındaydılar.

İslam'ı ilk benimseyen bu genç kuşak Kur'an'dan beslenmiş, Kur'an'la olgunlaşmış ve Hz. Peygamberin rehberliğinde daha sonraları çok büyük fetihler yapmışlardır. Dolayısıyla Kur'an'ın gençlikle ilgili takdim ettiği temel değerlerin neler olduğu ve bunların muhatapları nasıl etkilemiş olabileceği üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Çünkü bu mevzu manevi yönden birçok sorunla karşı karşıya kalan günümüz gençlerimizi de çok yakından ilgilendirmektedir.

Kur'an, ideal gençliği bizlere birtakım kıssalar vasıtasıyla tanıtmaktadır. İlgili ayetlerde ismi bizzat zikredilerek veya ismi müphem bırakılmak suretiyle zikredilen gençlerin yaşamlarından kesitler aktarılmakta ve buralarda gençleri yücelten değerler onların şahsında muhataplara takdim edilmektedir. Bunların en bariz örneğini mağara arkadaşları olarak bildiğimiz Ashabı Kehf oluşturmaktadır. Her türlü baskıya rağmen birbirlerine kenetlenerek en yüce değerleri muhafaza ve müdafaa etmek için hicreti tercih eden bu gençlerin her halleriyle ideal oldukları muhakkaktır. Bu güzide saygın topluluk, bir gençte bulunması gereken iman, ahlak, fedakârlık, feragat, saflık, istişare ve birlikte hareket etme gibi değerlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda örnek verebileceğimiz ideal erdemli genç pek çok değeri kendi bünyesinde toplamış olan Hz. Yusuf'tur. Gençliğinin ilk yıllarında kardeşlerinin ihanetine uğramış ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde oldukça uzun sürecek olan gurbete çıkmak zorunda kalmıştır. Köle olarak satıldığı evin sahibine olan sadakatini hiçbir zaman elden bırakmamış ve efendisinin hanımının kendisinden murad alma isteği karşısında Allah'a sığınmış sabırlı ve azimli duruşuyla adeta bir iffet abidesi olmuştur. Sonrasında yaşadığı zindan hayatı ve devlet adamlığı görevleri esnasında göstermiş olduğu erdemli davranışlar, gençliği olgunlaştırıcı değerlerin daha da gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kısacası gençliğini türlü sıkıntılar içerisinde gurbette geçiren Hz. Yusuf, sahip olduğu değerlerden asla taviz vermemiş ve bu sayede en büyük badireleri atlatabilmiştir. O, Kur'an'da sabır, şükür, kanaat, tevazu, sadakat, iffet, merhamet ve bağışlama gibi daha birçok değeri temsil etmekte ve günümüz gençlerinde bulunması gereken güzel hasletleri bizlere öğretmektedir. Bunun yanında hakikate giden yolda sürekli bir arayış içerisinde olan, imanını akıyla muhafaza ve müdafaa eden, gelen yıkıcı unsurlara karşı ilkeli bir duruş sergileyen ve cömertliğiyle temayüz etmiş olan Hz. İbrahim; teslimiyeti, sadakati ve sabrıyla babasının daima yanında ve yardımında olan Hz. İsmail; Hakkın yanında olup batılla mücadeleyi elden bırakmayan, her seferinde Allah'a sığınıp O'ndan yardım talep eden ve yıllarca kayınpederine hizmeti şiar edinen Hz. Musa; ilim ve irfan talebinde Hz. Musa'ya yoldaş olan ve ona hizmette kusur etmeyen Hz. Yuşa; bir genç kızda bulunması gereken iffet, sadakat ve saflık gibi en güzel ahlaki hasletleri kendisinde taşıyan onur ve şeref abidesi Hz. Meryem, mümin gençliğin olgunlaşması için gerekli olan değerlerin öğretilmesinde ve meleke haline getirilmesinde Kur'an'ın bizlere takdim ettiği numune

genç şahsiyetlerden sadece birkaçıdır. Bunun yanında Hz. Lokman'ın oğluna vermiş olduğu nasihatlerde gençliği olgunlaştırıcı değerlerin ipuçları verilmektedir. Mesela oğluna “Allah’a şirk koşma ve anne babaya ihsanda bulun” şeklinde verdiği öğütte onun bir gençte iman ve ihsanın değer haline gelmesi gerektiği mesajını da verdiğini görebiliriz. Yine anne ve babayı tavsiye ettiği diğer öğütlerinde de aileyi ayakta tutan değerlerin gençlerde meleke haline gelmesi gerektiğine telmihte bulunduğunu değerlendirebiliriz. Kur'an, olumsuz örnekler vermek suretiyle de bizlere birtakım değerleri öğretip ve benimsetmektedir. Bu meyanda kıskançlığı ve yıkıcı sonuçlarını ön plana çıkaran Hz. Adem'in iki oğlu ve Hz. Yakup'un çocukları örnek olarak verilebilir.

Bu tebliğde birtakım örnek şahsiyetlerin sahip olduğu değerlerden yola çıkılarak gençliği olgunlaştıran değerlerin Kur'an'daki kökleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Müslüman gençliğinin sahip olması gerektiği dini ve ahlaki değerlerden hızlı bir şekilde uzaklaştığı çağımızda Kur'an'ın içerisinde barındırdığı gençlerin sahip olması gereken değeri gençlere tanıtmak ve bu konuda onları daha da bilinçli hale getirmek ilim adamlarının vazifeleri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Gençlik, Değerler, İdeal Gençlik, Kıssa

GENÇLER VE YENİ DİNİ HAREKETLER

Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

İnsanlık uzunca bir tarihi geçmişe sahiptir. Din olgusu da, insanlık tarihi kadar bir geçmişe sahip bir olgudur. İnananların, günlük yaşamlarını inandıkları kabuller doğrultusunda şekillendirdiği zamanlar olduğu gibi inanılan “şey” ya da “şeylerin” de bir zaman ve mekân içerisinde bulunan insanların ihtiyaçlarına göre şekillendiği ve anlam kazandığı açıktır. Günümüzde, dünyada farklı dinleri ve akımları benimseyen toplum, topluluk ve gruplar kısacası, insanlar bulunmaktadır. Söz konusu bu dinlerin ve akımların her birinin kendine has özellikleri ve müntesibinde bulunmasını istediği hususlar bulunmaktadır. Ancak her din, tarihi süreç içerisinde, inananları tarafından aynı şekilde anlaşılmadığı gibi her dönemde de inananların ihtiyaçlarını aynı düzeyde karşılayamamıştır. Bu durum, her dönem için olağan bir durum olmakla birlikte modernitenin ve birçok alandaki hızlı değişimin etkisiyle de son dönemlerde daha fazla görünür ve hissedilir olmuştur. Ancak din, tabiatı gereği hızlı bir değişimin yaşandığı bir olgu olmadığından inananların modern hayatlarına anlam vermede ve karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmada yavaş kalmıştır. Bu durum toplumun genç kuşaklarında belirgin bir şekilde hissedilmiş ve hissedilmektedir.

Din, insanlık tarihi ile birlikte var olduğu bilinen bir olgu olarak kabul edilmektedir. Her dönem farklı insan gruplarınca benimsenmiş farklı din olguları vardır. İnananlar için din, kendilerini kurtuluşa, huzura, mutluluğa ve barışa götürecek öğretiler içermektedir. İlahi olarak bilinen dinlere göre ilk insan ve peygamber olarak kabul edilen Hz. Âdem ile başlayan dini öğretiler bulunmaktadır. Söz konusu bu dini öğretiler, insanoğlunun kendini tanımasını, rabbini tanımasını, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmasını ve nihayetinde kurtuluşa erişmesini amaçlamaktadır. Tarihsel süreç içinde farklı zaman ve mekânlarla birlikte bu din olgusu ve dini öğretiler, elçiler aracılığıyla yenilenmiş ve hatırlatılmıştır. Böylece insanoğlunun huzura ve kurtuluşa ermesini sağlayacak öğretiler varlığını

korumuştur. İlahi dinlerin yanı sıra dünya insanlığının benimsediği ve kendilerini kurtuluşa erdireceğini kabul ettikleri birçok dini gelenekler de mevcuttur. Hint dinleri, Çin dinleri ve Japon dinleri bunlara örnek olarak verilebilir.

İnsanlık, modern hayatın hızlı değişimlerle birlikte kendini gösterdiği 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni arayış ve eğilimler kendisini görünür kılmaya başlamıştır. Özellikle modernitenin getirdiği sosyal, siyasi, ekonomik ve dini değişimler neticesinde insanlar, bu hızlı değişim karşısında eski inanç, kabul ve alışkanlıklarını sorgulamak durumunda kalmışlardır. Bazen de yeni arayışlara, kendi anlam dünyasını değişen şartlara göre oluşturma çabasına girişmiştir. Birçok alandaki hızlı değişime diğer alanlarda olduğu gibi din ve dini anlayış da maruz kalmıştır. Yeni oluşan şartlar, neredeyse tüm alanlarda yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede modern dünyada özellikle de batı dünyasında “kült grupları”, “tarikatlar”, “yeniçağ dinleri”, “yeni dini hareketler” ve “gençlik dinleri” gibi farklı adlar altında yeni oluşumlar kendini göstermeye başlamıştır. Bu oluşumlar, yani Yeni Dini Hareketler zamanla tüm dünya üzerinde yaygınlık kazanmaya başlamış ve özellikle genç nesillerin hedef alındığı bir oluşum şeklini almıştır. Yeni Dini Hareketler (YDH) diğer ülke insanları arasında görüldüğü gibi son zamanlarda ülkemiz toplumunda da varlığını giderek hissettirir hale gelmiştir. Özellikle genç nesillerimiz arasında popüler bir akım olarak varlığını hissettirmekte ve sürdürmektedir.

Yeni Dini Hareketler kavramının ilk olarak Harold W. Turner tarafından kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. 1970’li yılların başlangıcından itibaren bu kavram akademik çevreler tarafından benimsenmiş ve araştırma alanı olarak kabul edilmiştir. Görüldüğü üzere, Yeni Dini Hareketler tabiri, yeni sayılabilecek bir terim olmasından dolayı bu konuda ilgili uzmanlar arasında da tam anlamıyla kavramsal birliktelik sağlanabilmiş değildir. Yeni Dini Hareketler ile ilgili olarak herkes tarafından kabul görmüş bir tanımın olmadığı gibi bu tür hareketlerin sınırları ve “neliği” üzerinde tam bir açıklık ve uzlaşma vardır denilemez. Bunu dikkate alarak bildirimizde öncelikle Yeni Dini Hareketlerin tanımı ve “neliği” hakkında kısa bilgilerle başlamanın daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz. Daha sonra Yeni Dini Hareketlerin gençlik üzerindeki etki ve iletişimi ile ilgili bilgilere yer vereceğiz.

Yeni Dini Hareketler, bizim coğrafyamızda yani ülkemizde farklı isimlerle bilinmektedir. “Kült grupları”, “sapkın tarikatlar” ve “yeniçağ dinleri” bunlardan bazılarıdır. Batı dünyasında ise, Yeni Dini Hareketler, “yeni dinler”, “sekt”, “kült”, “yeni dindarlık biçimleri”, “zararlı örgütler” gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Yeni Dini Hareketlerin ne olduğu ile ilgili farklı yaklaşımların olduğu ve bunun da bu akımların tanımlanmasına yansıdığı açıktır. Teolojik açıdan yapılan Yeni Dini Hareketler tanımlamaları genel olarak bir yargı belirtir nitelikte olduğu söylenebilir. Çünkü teolog bir kişi, bu tür bir akımı dışlayıcı bir tavırla heretik ya da heteredoks oldukları düşünülerek kendileriyle dinsel ve inançsal bağlamda bir çekişme veya bir mücadele içine girmektedir. Kısacası

teolojik açıdan Yeni Dini Hareketler kendileriyle mücadele edilmesi gereken, var olan dini yapıyı bozan ve neslin özellikle yeni neslin zihnini bulandıran zararlı akımlar olarak kabul edilmektedir. Yeni Dini Hareketlerin incelenmesinde/tanımlanmasında takip edilen bir diğer yöntem ise, akademik yaklaşımdır. Akademik yaklaşıma göre, Yeni Dini Hareketler modernleşmenin/ sekülerleşmenin etkisiyle modern insanların yeni bir anlam arayışı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu tür oluşumlar ile ilgili olarak “zararlı, tehlikeli, tehlikesiz, doğru, yanlış, hak, batıl, sapkın” gibi yargı belirten kelimeler kullanılmamaktadır. Akademik yaklaşımda Yeni Dini Hareketlerin “ne olduğu, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı, öğretilerinin neler ve hedef kitlesinin kimler olduğu” ile ilgilenilmektedir ve buna göre bir sınıflandırma veya vasıflandırma tercih edilmektedir.

Bu sunumumuzda, son zamanlarda ortaya çıkan Yeni Dini Hareketlerin ne olduğu, ortaya çıkış gerekçeleri ve taraftar kazanma yöntemleri hakkında kısa bilgilere yer verilecektir. Akabinde Yeni Dini Hareketlerin hedef kitlesi ile ilgili bilgilere açıklık getirilirken bu dini oluşumların niçin gençleri hedef olarak seçtiği, gençlere neler vadettiği ortaya konurken diğer gruplardan daha ziyade niçin gençlerin Yeni Dini Hareketlere yöneldiği açıklanmaya çalışılacaktır. Gençlerin Yeni Dini Hareketlere ilgi nedenleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gençler, Yeni Dini Hareketler, Din, Dinler Tarihi

GENÇLİĞE ÖRNEK SULTANLARIN BİYOGRAFİLERİNİN ANLATIMININ ÖNEMİ ÜZERİNE

Doç. Dr. İzzetullah ZEKİ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ÖZET

Dünya tarih sayfalarından anlaşıldığı üzere insanoğlu kendisinden daha hareketli, daha cesur ve liderlik vasfına sahip kişilerden etkilenmiş, söz konusu kişilerin hayatlarına özenerek kendilerine yol haritası çizmeye çalışmıştır. Bu da ahlakın kitaptan değil, kişi ve çevreden öğrenilir gerçeğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Örnek verecek olursak Hz. Muhammed (s.a.v.) bir ahlak timsalidir. Kurân onun büyük bir ahlak üzere olduğuna işaret etmiş, hemen her alanda örnek teşkil edecek “Üsve-i Hasene” oluşunu vurgulamıştır. Ayrıca Müminlerin Allah’a Peygambere, iman ve insaf sahibi emirlere uyulması emredilmiştir. Diğer yandan Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayete erişirsiniz” ifadesi de ahlakın güzel ahlaka sahip insanlardan öğrenileceğine işaret etmektedir. İmam Zeynelâbidîn’in "Ashabın megazısı bize Kur'an-ı Kerim'in sureleri gibi ezberletilirdi" sözü ahlakın örnek şahsiyetlerden alınacağını göstermektedir. Buna binaen günümüz dünyasında gençliğin ahlak, yaşam ve davranışını olumlu yönde etkileyecek sultanlarımızın biyografilerinin yayınlanıp farklı formatlarda gençliğin hizmetine sunulması önem arz etmektedir. İslam tarihinin ilk merhalelerinden itibaren İslam’la müşerref olan Türkler, kısa bir sürede İslam’ın sancaktarlığını yapacak, samimi ve erdemli, emir ve sultanlar yetiştirmişlerdir. Türkistan ve Horasan başta olmak üzere İran, Turan, Irak ve Anadolu coğrafyalarında nice devletler kurarak İslam coğrafyasının genişleyip İslam medeniyetinin genişlemesinde önemli rol oynamışlardır. Bu hizmetlerin gerçekleşmesinde şüphesiz göğsündeki iman ve ellerindeki imkanla iş başına gelen genç sultanlar öne çıkmıştır. Örneğin Cihad aşkıyla hayatının büyük bir kısmını Hindistan fetihleriyle geçiren Türklerin ilk sultanı Gazneli Mahmud, gaza ruhuyla yönünü batıya çeviren Selçuklu Devletinin kurucusu Tuğrul Bey, Anadolu’nun kapılarını Müslümanlara açan Batı Türklerinin atası Sultan Alparslan İslam tarihinde adlarını altın harflerle yazdırmışlardır.

Müslüman gençliğe örnek şahsiyet Gazneli Mahmud, çocukluk ve gençlik çağını babasıyla beraber fetihlerde geçirmiştir. Dini hassasiyeti yüksek olan babası Sebük Tegin'in denetiminde dinî, siyasî ve askerî eğitimini almıştır. Savaşlardaki beceri ve yeteneğini gören Sebük Tegin, onun güçlü bir sultan olacağı kanaatine varmış, ona hitaben yazdığı öğütleri içeren *Pendnâme* adlı eseri ile geleceğe hazırlamıştır. Dini hükümlerden taviz vermeyen Gazneli Mahmud, birçok güzel sîreti kendinde toplamıştır. O, küçüklükten itibaren yüksek bir himmete sahip olup gençlik çağına gelince her gün kitap okumakla meşgul olmuştur. Üstatlardan ilim öğrenmiş, ilmî sohbet ve müzakerelere katılmış, hakkı söylemiş, dini savunmuş, hemen her gün peygamberler tarihi okmuş ve geçmiş kralların hayatlarını incelemiştir. Gazneli Mahmud, Gazne ulemasının fetvası, Gazne şairlerinin motive edici şiirleri ve en önemlisi Abbâsî Hilâfeti'nin manevî desteğiyle maddî ve manevî yönden üstünlük kazanmıştır. O, bu üstünlüğünü din ve toplumu yaşatmak için kullanmış, bunu yaparken gösteriş ve samimiyetsizlikten uzak durmuştur. Genç yaşta devletin başına geçen Sultan Mahmud, tam 27 yıl süren on yedi Hindistan fetih hareketleriyle bölgenin azami derecede İslam'la müşerref olmasını sağlamıştır.

Gençliğe örnek teşkil edecek ikinci mümtaz şahsiyet Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı Tuğrul Bey'dir. Samimi bir Müslüman olan Tuğrul Bey, kaynaklarda kan dökmekten hoşlanmayan, merhametli, asil, hoş davranışlı, kusur ve hataları bağışlayan, sabırlı, kibirden uzak, cömert, dürüst ve dindar bir hükümdar olarak zikredilmiştir. Anadolu irfanının atası sayılan Tuğrul Bey'in tevazu ve sükûnete yönlendiren tasavvufu yakından ilgilenmiştir. Devletinin kuruluşu aşamasında Horasan erenleri Baba Tâhr-i Uryân, Baba Cafer ve Şeyh Hamşâd'ı ziyaret ederek dua ve desteklerini almıştır. Onun erenlerle münasebetleri sadece Horasan ve İran'ın zaptıyla sınırlı kalmamış, Horasan erenlerinin sayesinde Anadolu da tam bir Türk yurdu haline gelmiştir. Tuğrul Bey, şeri ve örfî kaide ve kurallara vakıf olup alimleri sevmiş, adaletli davranmayı adet haline getirmiştir. Dindar, vefakâr ve samimi bir İslam sultanı olduğu için kendisi gibi Ehl-i Sünnet müdafii ve gaza ve fetihleriyle ün kazanan Gazneli Mahmud döneminde Gaznelilere karşı devamlı bir mücadeleye girmemiş, örnek bir davranış sergileyerek yönünü batıya çevirmiştir.

Babası Çağrı Bey'den miras aldığı cihad ve gaza emanetini eksiksiz bir şekilde yerine getiren diğer genç bir sultanımız ise fetihler babası Ebü'l-Feth Sultan Alparslan'dır. Adalet ve metanet sahibi Alparslan, Malazgirt Meydan muharebesini kazanarak gönüllere taht kurmuş, asırlardır üzerine yaşadığımız coğrafyayı Müslüman yurdu haline getirmiştir. Doğu ve batının Sultanı Alparslan, çok cesur, yiğit, kudret ve azamet sahibi bir kişiliğe sahip olmuştur. Heybetinin yanında adaleti ile de ün yapmış, affedici ve hoşgörü sahibi olduğun davranışlarında açık bir şekilde yansımıştır. Saltanatı boyunca çok dindar, dinî hükümlerin tam sadakatle uygulayıcısı olarak tezahür etmiştir. İşte onun bu yönü halk arasında veli derecesine yükseltilmesine ve şahsına pek çok kerametler isnat edilmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bildiriye kaleme almamızın amacı böylesi ender vasıflara sahip mümtaz şahsiyetlerin gençliğe anlatılması ve sevdirilip özendirilmedir. Bahsi geçen sultanların hayatlarını canlandıran tiyatrolar, animasyonlar, çizgi filimler serisi, film ve dizilerin hazırlanıp sunulmasının daha etkileyici ve ilham verici olacağı inancını taşımaktayız. Bu çalışmaların Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat Fakülteleri, İmam Hatip Liseleri ve bu kurumlara hizmet eden vakıf ve kuruluşların öncülüğünde gerçekleşeceğine inanmaktayız. Kısacası işbu bildiride temel Farsça, Arapça ve Türkçe kaynakların ışığında bahsi geçen örnek sultanların hayat ve faaliyetlerinin günümüz şartlarına göre sunulması ve etkileri üzerine durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Sultanlar, Gazneli Mahmud, Tuğrul Bey, Alparslan.

GENÇLERİN İNANÇ EĞİLİMLERİNİN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA DUA İBADET

Doç. Dr. Mebrure DOĞAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

Karabük Üniversitesi

ÖZET

İnsan hayatının en önemli dönemeçlerinden biri kabul edilebilecek gençlik evresi, dini hayat bakımından da önemli bir döneme tekabül etmektedir. Dini hayatın temelleri bu dönemde atılmamış olsa da ergenliği de içine alan bu dönemde dini hayatla ilgili yol ayrımlarıyla karşılaşıldığı bilinmektedir. Gençlik döneminde dini hayat, tıpkı diğer yaşamsal konularda olduğu gibi bireysel farklılıklardan etkilenmektedir. Dini gelişim karakteristiği olarak özellikle ergenlik döneminde çelişkiler, çatışmalar, kararsızlıklar, arayışlar ve şüpheler bazen yüzeysel bazen de derin bir şekilde yaşanabilmektedir. Dini şüphe ve kararsızlıklarla dinden uzaklaşma veya kopma riskiyle karşılaşan bazı ergenler bir taraftan dini kaygı yaşarken diğer yandan dini başa çıkma yöntemlerini kullanarak yeniden dine sığınabilmektedir. Genç, yaşadığı dini suçluluk duygularının stresi ile başa çıkmak için yine yaratıcısına yönelerek dua etmekte, onun merhametine güvenerek rahatlayabilmektedir. Bu bağlamda yaşanan içsel çelişkiler Yaratıcıyla kurulan içten bir ilişki sayesinde bireysel dindarlığın psikolojik kaynağı haline bile dönüşebilmektedir. Yapılan araştırmalarda da bunu destekleyen bulgular elde edilmiştir. Ergenlik döneminde bulunan farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilen araştırmalarda dine karşı kuşku, inkâr gibi olumsuz tutum sahibi olanların bile, zor ve sıkıntı anlarda duaya başvurdukları ve Allah'tan yardım istedikleri belirlenmiştir.

Dindarlık çok boyutlu bir kavram olup inanç-ibadet boyutlarının birbirleriyle olan ilişkisi oldukça açıktır. Bireyin inanç yaşantısını anlamının yollarından biri de onun inandığı

Kutsal'la kurduğu ilişkinin göstergesi olan ibadetleri ve bu ibadetlerinin içeriğini anlayabilmektir. İbadetler en özlü ifadesiyle Allah'a bağlılığı ve inancı simgeleyen davranışlardır. Allah bilincini bireyin şuurunda aktif hale getiren ibadetlerin, içsel bir motivasyonla yapıldığı takdirde dini inancı biçimlendirmekle kalmayıp aynı zamanda güçlendirdiği bilinen bir gerçektir. İnsanın yaratıcısına aracısız hitap edebilme imkânına sahip olduğu dua ibadeti ise diğer ibadetlerden farklı olarak biçim ve şartlardan bağımsız bir ibadettir. Dua Allah'la iletişim kurmanın en mahrem, en dolaysız, en kısa ve en doğal halini temsil etmektedir. Allah ile insan arasında kurulan ilişkinin özü ya da tipik bir modeli, dua ibadetinde kendini tüm içtenliğiyle ortaya koymaktadır. Allah'a yönelmek ve onunla iletişim kurmak için zaman, mekân, dini bilgi gibi dini gerekliliklere ihtiyaç duyulmayan dua ibadeti, inanan bireyin inandığı varlık ile dilediği zamanda dilediği biçimde iletişim kurmasına imkân vermekle diğer ibadetlerden farklılaşan informal bir ibadettir. Diğer taraftan dua, bütün ibadetlere eşlik eden bir ibadet olması hasebiyle her ibadetin özünde her daim varlığını korumaktadır.

Yapılması planlanan araştırmanın amacı gençlerin inanç eğilimlerini anlayabilmek için onların dua ibadetine ilişkin tutumlarını incelemektir. Gençlerin dua ibadeti ile ilgili tutumlarının araştırılması, onların sadece dini pratikleri hakkında bilgi elde etmeyi sağlamayacak aynı zamanda inanç durumlarını da ortaya koyacaktır. Dolayısıyla onların dua yönelimlerinin anlaşılmasının, Allah'a olan inançları, Allah tasavvurları ve inanç biçimlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak veriler sunacağı umulmaktadır. Bu araştırmada dua ibadetinin seçilmiş olmasının birinci sebebi duanın, tüm ibadetlerin özü niteliğinde olmasının yanı sıra kolay yapılabilir bir ibadet olmasıdır. Diğerleri ise gençlerin dualarının içeriklerinin bilinmesinin onların dini hayatları hakkında kapsamlı bilgiler elde etmeye elverişli nitelikler taşıyor olmasıdır.

Günümüzde gençlerin genel olarak dini konulara yönelik ilgisizliği ve bunu söylemlerine yansıtıyor olmaları hem aileleri hem de bu konuda hassasiyeti olan insanları doğal olarak tedirgin etmektedir. Nitekim muhafazakar bir toplumun üyeleri olarak içinde inanç ve ibadet ilkelerini de barındıran kültürel kodların yeni yetişen nesiller yoluyla geleceğe aktarılacağı herkesin malumdur. Bu durum belki de yaşanan tedirginliği daha da derinleştirmektedir. Resmi din eğitimi almalarına ve bu konuda herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamalarına rağmen gençlerin inanç eğilimlerinde ortaya çıkan bir takım sapmalar ya da ilgisizlikler acaba dini gelişimsel bir karakteristik midir yoksa tedirgin olmayı gerektirecek bir sapma mıdır sorusu zihinleri fazlaca meşgul eden bir problem halini almıştır. Hatta panoromik bakıştan yoksun bir takım değerlendirmelerin gençlerin toptan damgalanmasına yol açan söylemleri beraberinde getiriyor olması zihinlerdeki sorulara farklı boyutlar kazandırmaktadır. İşte bu ve bunun gibi problemlere cevap aranacak olan araştırmada gençlerin Kutsal'a yönelik algılarını doğrudan ölçmek yerine en derin içsel yaşantının simgesi olan dua yoluyla onları anlamaya çalışmanın, araştırmanın sonucuna daha sahici bir nitelik kazandırağı düşünülmektedir. Nitekim gelişim dönemi itibarıyla

tepkisel reflekslerin kendini hissettirdiği gençlik döneminde anlaşılmaya duyulan ihtiyaç kadar kullanılan dil de büyük önem arz etmektedir.

Nitel bir yaklaşımla ele alınacak araştırmada fenemonolojik (olgubilim) yöntem kullanılacak olup soru sorma tekniği çerçevesinde yapılandırılmış mülakat sorularıyla gençlerin duaya yönelik tutumları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Gençlere yöneltilecek dua ile ilgili sorular, onların Allah tasavvurlarının ve inanç eğilimlerinin de anlaşılmasını sağlayacak nitelikte oluşturulacaktır. Elde edilecek bulgulardan içerik analizi yoluyla farklı kategorizasyonların ortaya çıkacağı düşünülen araştırmada gençlerin duaya ilişkin tutumlarıyla birlikte dualarının inanç durumlarıyla ilişkisine geniş bir yelpazeden bakma fırsatı doğacağı ve bu çerçevede bir takım önerilerin sunulacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Dini Hayat, İnanç Eğilimi, Dua

İNSANIN KENDİ HAKİKATİNİ DÜŞÜNMEYİ UNUTMASI VE DİN

Doç. Dr. Mehmet AYDIN

Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET

İnsanın hakikatinin ne olduğu sorusu üzerine düşünmek dinlerin ve felsefenin evrensel konularından birini oluşturmaktadır. Kur'an'da insanın kendi varlığı ve hakikatinin ne olduğunu düşünmemesinin bireysel, toplumsal, dinî, ahlakî ve kültürel pek çok krize ve sorunlara yol açtığı güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. İslam düşüncesinde insanın hakikatinin ne olduğu ve bu hakikatin nasıl bilineceği ve düşünüleceği sorununa yönelik çözümlemelerde Kur'anî öğretilerden ve felsefî yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Bu çözümlemelerin günümüzün bilgi ve düşünce birikimi temelinde tekrar ele alınarak işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Bildiride Kur'an'ın ışığında İslam düşüncesinde insanın hakikatinin ne olduğu, onun nasıl bilineceği ve düşünüleceğine dair önemli çözümlemeler sunan düşünürler arasında yer alan Ragıp el-İsfahanî'nin (11. yy.) açıklamaları temelinde insanın kendi hakikatini düşünmeyi unutması sorunu ile dinin bu soruna yönelik yaklaşımı arasındaki ilişki ele alınacaktır. İnsanın kendi hakikatini unutması sorununa yönelik tutumlar ya da cevaplar, temelde, bireyin kimliği, kişiliği, kültürü ve dinî hayatını belirlemektedir. Kur'an'da pek çok ayette insanın kendi hakikatini unutması sorununa işaret edilmiştir. "İnsanlar Allah'ı unutunca, Allah da onlara kendi hakikatlerini unutturur." (Haşr 59:19). "İnsan bir su damlasından nasıl yaratıldığını hiç düşünmeden Allah'a apaçık düşmanlık yapıyor." (Yasin 36:77). "İşte bu insan kendisinin nasıl yaratıldığını unutmuş" (nesiye halkahu) bir insandır (Yasin 36:78).

İnsanın gerçek manası, ancak, onun kendi varlığı ve hakikatinin farkında ve bilincinde olmasıyla, yani kendi hakikatini *unutmaması*yla açığa çıkar. Eğer insanın gerçek manası açığa çıkmıyorsa, burada kullanılan 'insan' kavramı hiçbir gerçekliği olmayan bir *isim*den ibaret kalır. İnsan, sahip olduğu gücü, özellikleri ve yeteneklerini olması gerektiği gibi kullanmakla hakikatini açığa çıkarabilir. Olması gerektiği gibi açığa çıkaramadığında ise bir birey için kullandığımız *insan* teriminin hiçbir gerçekliği ve anlamı olmaz. Örneğin bilme yeteneği sadece bu dünya hayatının kazanılması için

kullanılırsa ve ahiret hayatına dair hiçbir bilgiye sahip olunmazsa bu yeteneğin işlevi tam olarak ortaya çıkmaz ve insanın hakiki anlamı tezahür etmez. Görünüşte namaz kılmak ile hakikatte namaz kılmak arasındaki ayrım da aslında insanın hakikatinin açığa çıkarılmasıyla ilgilidir. Eğer bir birey, gönül hoşluğuyla değil de mecbur kaldığı için sadaka veriyorsa, güçlülerin zayıfları ezeceği şekilde hüküm veriyorsa ya da konuşması yalan ve iftiradan ibaret ise, insanın hakikati açığa çıkmaz. Ama bu birey, görünüşte, bir insan olarak adlandırılır. Görünüşte insan olmak, bize, insanın kendi varlığı ve hakikatini düşünmeyi unuttuğunu açıkça gösterir. Unutma durumundan çıkaracak olan ahlakilik alanı, birey olan insanı görünüşlerin ötesine götürür. Görünüşler dünyasından düşünülür dünyaya geçiş aslında metafiziksel bir geçiştir. Sonlu bir varlık olarak insan düşünülür dünyaya geçişle birlikte kendi sonluluğunun ötesine, yani sonsuzluğa ya da aşkınlığa sahip olur. İnsanın yaratılmışlığı ve sonluluğuna içkin olan bu sonsuzluk ve aşkınlık, ancak insanın aklını ve diğer bilme melekelerini kullanarak kendisini tanımasıyla ortaya çıkar.

Demek ki, sonlu bir varlık olan insan hakkında konuşabilmek ve onun sonluluğunu belirleyebilmek için öncelikle bir sonsuzluk iradesine ya da gücüne, yani bir akla sahip olmak gerekir. Ancak bu sayede sonlu varlık olarak insanın ontolojik anlamda bir sonsuzluğa sahip olduğu ve bu sonsuzluğun da varlığı anlama anlamında bir sonsuzluk olduğu söylenebilir. Sonlu bir varlık olarak insan, görünüşler dünyasında kaldığı müddetçe, ebedi ve sonsuz olan bir dünyaya sahip olamaz.

İnsanın sahip olduğu içsel aşkın yönünü yani aklını özgürleştirilmesi, bizzat felsefe yapmanın ya da düşünmenin temel vasfını açığa çıkarır. Bu özgürleşme eylemi, aslında, sonluluktan kurtulmayı ve gerçek anlamda insan olmayı ifade eder. Görüldüğü gibi insan, kendisine en yakın gerçeklik olan iç dünyasına dönerek ve oradan hareket ederek bir ontoloji ya da bir metafizik kurar ve bu sayede kendi hakikatini düşünür ve görür. Böyle bir düşünmenin önünü Kur'an açmak suretiyle insanı hem kendisine hem de başkasına ve evrene açık hale getirir.

İnsan, kendi varlığını ve hakikatini düşünmeye kendi iç dünyasını bilmekle başlar ve oradan yaratıcısının varlığına ulaşır. Kendi iç dünyasını düşünmek ve bilmekle evrende olanları da bilir. Bu bilgiden yoksun olduğunda ise değer alanına geçemez. İslam düşüncesinde insan, varlık aleminde yaratılmış olan her şeyin özü olarak görülmüştür. Bütün kâinatın Allah'ın isimlerinin tecellisinden ibaret olduğu ifade edilmiştir. İnsan her şeyin özü ise, kendisini bildiğinde kâinatı da bilir. İnsan kendi hakikatini düşündüğünde varlık aleminde neyin kalıcı ve devamlı, neyin de geçici olacağının hakikatine varır.

Bir kişi, kendi varlığı ve hakikatini düşünmeye en yüce varlık olan Allah'ın bilgisi üzerinden de başlayabilir. İnsan düşünmeye ister kendisinden ister Allah'ın varlığından başlasın, buradaki merkezî sorun, insanın kendi varlığı ve hakikatini düşünerek ne olduğunu bilmesi sorunudur. Bildiride sadece bu sorunun sorulmaması ve unutulmasına

odaklanılmayacak; aynı zamanda insanın ne olduğu sorusu çerçevesinde insanın kendi varlığı ve hakikatini nasıl düşüneceğı sorusuna cevap aranacaktır. Bu soru, diğer şeylerden yalıtılarak sadece antropolojik ve etik manada bir soru olarak ele alınmayacaktır. Zira insan, Tanrı'ya, bir bütün olarak varlığa ve kendisine açık olan varlıktır. Bu yönüyle insanın, varlığın bütününe içine yerleştirilmesi gerekir. Dolayısıyla bildiride insanın ne olduğu sorusunun daima düşünülmesi gereken bir mesele olarak kalması için antropoloji ve etiğin zemininde yer alan bir metafiziğe duyulan ihtiyaca vurgu yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: İnsan, Düşünme, Unutma, İnsanın hakikati, İnsan İsmi, Görünüşler dünyası, Düşünölür dünya, Özgürlük, Ahlak, Akıl.

DİN DİLİ VE RASİM ÖZDENÖREN’İN “GÜL YETİŞTİREN ADAM” ESERİ ÜZERİNDEN İNANÇ KRİZİ

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Dil, bir toplumun yaşam biçimi, kültür ve inançlardaki değişimlerini yansıtan bir aynadır. Toplumda meydana gelen değişimler ilk önce dilde kendini gösterir. 21. yüzyılda iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte dünya üzerindeki tüm toplumlarda çok hızlı, nispeten de öngörülemez değişimler meydana gelmektedir. Bu hızlı değişimlerden hem din ve ahlak hem de kültür ve hayatın tüm alanları etkilenmektedir. Toplumlar da meydana gelen zihniyet ve paradigma değişimleri farklılaşmayı hızla artırmaktadır. Toplumsal ve bireysel devinimler, dinî ve siyasi gerilimler ise en fazla çocuk ve gençler ile dil üzerinde etkisini göstermektedir. Peki gençlerle nasıl bir iletişim dili geliştirmeliyiz? Gençlerdeki inanç krizini nasıl anlamalıyız? Nasıl bir tebliğ dili geliştirmeliyiz? Üzerimize düşen sorumluluklar nelerdir? Din dilini şekillendiren din eğitimi veren kurumlara baktığımızda, tam manasıyla, toplumla ve gençlikle etkin bağ kuramayan bir yapıda olduğu görülmektedir. Özellikle 2000 öncesi eğitim kurumlarından mezun olan akademisyen ve din adamları gençlikle etkili bir iletişim dili kurmakta zorlanmaktadır.

Bu krizi aşmak için gençlerle kurulacak iletişimde dini söylemin açık, anlaşılabilir ve onların ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Din dili olarak oluşturulacak kavramlar özenle seçilmeli, esnek ve gençlerin ihtiyacına göre şekillendirilmelidir. Özellikle oluşturulacak din dili örgün, yaygın, dijital medya gibi alanlar dikkate alınarak belirlenmelidir.

İmam-Hatip ve İlahiyat/İslami İlimler fakültelerinin müfredatında ciddi değişikliklere ihtiyaç olduğu açıktır. Zira din eğitimi veren kurumlarda çağı yakalama noktasında ciddi

sorunlar yaşanılmakta; modern çağı, düşünce sistematığını, dijital dünyayı kavramakta zorlanılmaktadır. Dolayısıyla da zorlanılan ve tam anlamıyla kavranılamayan problemlere çözüm üretmekte ise yetersiz kalınmaktadır. Günümüz gençliğinin inanç krizlerine yol açan sorulara cevap üretemez hale gelmiş durumdayız. Özellikle Kelam alanında dönemin şartlarına uygun, gençliğin inanç krizlerine çare olabilecek yeni yöntemler geliştirilmesi, önceki kısır, mezhepsel tartışmalardan uzaklaşılması gerekmektedir. Ezberci, taklitçi eğitim anlayışı yerini bilgi üreten, düşünen, kendi inanç alanını savunabilen bir eğitim anlayışına bırakmalıdır.

Çocuk ve gençlerimizle insani düzlemde, sevgi temelli bir din anlayışı geliştirmenin yollarını aramalıyız. Bunun için de yine geleneğimize odaklanmak çözüm olabilir. Anadolu'nun İslamlaşması sürecini incelediğimizde zengin bir tasavvuf kültürünün, İslamlaşmada etkin rol oynadığını görüyoruz. Bu İslamlaşmada sözden, kuru konuşmadan ziyade hal dilinin, sıcak ve sevgi dolu bir yaşam örnekliğinin sunulduğunu görüyoruz. İslam'ı sözden ziyade yaşantı olarak insanlara sunmanın bireyler üzerinde daha kalıcı bir etki bıraktığı gerçeği ortadadır.

Günümüzde her evde, her bireyde internet, sosyal ağlar var ve herkes kendi sanal dünyasını oluşturuyor. Aynı ailede büyüyen kardeşler bile kendi oluşturdukları bu sanal dünya dolayısıyla farklı karakter, farklı din ve ahlak anlayışı ile yetişebiliyorlar. Bu post-truth, metaverse olarak adlandırılan yeni dünyaya inancımızı, düşüncemizi nasıl ayak uyduracağız. Ebeveynler, çocukları ile dini zeminde uygun bir iletişim dili geliştiremiyor. Mevcut aile yapısı ile yeni dönemin gerçekleri uyuşmuyor.

Aslında günümüzde, 19.-20. yüzyılda sanayi, teknoloji ve Batı fikirleri karşısında geriye düşen Müslümanların çaresizliğinin bir benzeri yaşıyor. Fakat bu çaresizliği bu defa sadece Müslümanlar değil diğer tüm din mensupları yaşıyor. Mevcut din yapıları, yeni dil ve söylemleri hem anlamakta zorlanıyor hem de yeni bir dil geliştiremiyor. Biz yeni bir din dili geliştirmeden önce var olan gelişmeleri tüm detayları ile açıklığa kavuşturabilmeliyiz. Problemler tüm açıklığı ile ortaya konulursa, diğer bir çok alanda olduğu gibi, edebiyatın da etkin bir din dili geliştirilmesi noktasında oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu görülecektir. Zira edebiyat, insanın ilgilendiği her konuyu işlemektedir. Toplumsal olaylar, olgular, değerler, kültürler doğrudan edebiyatla ilgilidir. Tüm bu gelenekler, edebiyat aracılığı ile aktarılır. Çünkü edebiyat toplumdan ve yazarın yaşadığı çevreden soyutlanamaz. Yazıldığı dönemin inanç, fikir, kültür, sanat, estetik ve değerlerini aktarır. İşte bu özellikleri en güzel şekilde aktaran eserlerden biri de “Gül Yetiştiren Adam” eseriyle Rasim Özdenören'dir. Özdenören yukarıda ifade ettiğimiz din dili krizlerini “Gül Yetiştiren Adam” eseri üzerinden anlatmaktadır.

Gençler her dönemde olduğu gibi eserde de topluma yabancılaşmıştır. Ailesinin, toplumun değerlerini eleştirip, kendi öz kültürlerine oldukça yabancılaşmışlardır. Eserde Özdenören, modernleşmenin getirdiği inanç ve kültür krizi, yozlaşma, özünden

uzaklaşma, ahlaki çöküntü ile hesaplaşmayı ele almaktadır. Geleneksel-modern, milli-yabancı, yerel-evrensel değerler üzerinden özünü koruma mücadelesi ile krizleri dini motifler üzerinden oldukça detaylı şekilde anlatmaktadır. Eserde, Gül Yetiştiren Adam karakteriyle bir taraftan toplumdaki gelenek ve modernin iç içe girip birbirleriyle olan çatışmaları gözlemlenirken, diğer taraftan eserin bir başka başat kahramanı Sitare üzerinden ise kültür ve dini öğretiler ile Batı'nın öğretilerinin yaşadığı çatışmadan söz edilmektedir. Aslında iki karakterde bu çatışmalar içerisinde kendi hayatlarında arayış içindedirler. Aradaki fark ise Gül Yetiştiren Adam evine kendini hapsederek bunu yapmakta, Sitare ise dışarıda, insanlar ve eşyalar arasında bu arayışı gerçekleştirmektedir.

İnanç krizinin temelinde toplumsal çözülme yer almaktadır. Çözölmeye sebep olan şey ise toplum hayatında meydana gelen değişim, dejenere olma ve aslına yabancılaşmadır. Bu çözölme arttıkça gelenek-modern, eski-yeni çatışması da artmaktadır. Eserde inanç krizi tek yönlü değildir. İnanç krizi hem geleneksel yaşamda hem de modern yaşamda yaşanmaktadır. Bu açıdan krizin karşılaştırmalı olarak yapıldığı dikkati çekmektedir. İnanç krizini yaşayan Sitare, değişimi sadece inanç alanında değil, kültür, dil ve gelenekleri anlamında da yaşamaktadır.

Bu çalışma ile Gül Yetiştiren Eser'i üzerinden, Tanzimatla başlayan, modern çağın doğurduğu sebeplerle de gittikçe artan bir düzlemde devam eden, çocuk ve gençler üzerinde etkisi gittikçe artan inanç krizi; çözüm önerileri, din dili ve edebiyat ilişkisi üzerinden analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Din Eğitimi, Din Dili, Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam.

FIKHİN UHREVÎ SORUMLULUK VURGUSUNUN GENÇLERİN HELAL - HARAM BİLİNCİNE ULAŞMALARINA MUHTEMEL KATKILARI

Doç. Dr. Mustafa TÜRKAN

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Fıkıh ilminin vazettiği kurallar, salt biçimsel ya da sadece toplum düzenini sağlamayı hedeflememekte; bunlarla birlikte tâbi olunduğunda mükelleften uhrevî mesuliyeti kaldırmayı da gaye edinmektedir. Bu durum fıkıhtaki her bir hükmün kaynağının ilahi irade olduğu kabulünden kaynaklanmaktadır. Fıkıh ile beşerî hukuk sistemlerinin düzenleme alanı, hüküm ve yaptırım unsurundaki farklara dikkat edildiğinde fıkıhın ahirete taalluk eden yönü daha iyi anlaşılabilir. Hukuk sadece beşerî ilişkilerin bir kısmını konu edinirken fıkıhın; Allah-insan, insan-eşya ve insan-insan/toplum ilişkilerini de düzenlemesi, fıkıh ile hukuk arasındaki temel farklardan birisidir. Fıkıhta hükümler teklif açısından vücûb, nedb, ibâha, kerâhet ve hurmet biçiminde beşli taksime tabi tutulur. Vücûb bir fiilin yapılması, hurmet yapılmaması yönündeki emri; nedb bir fiilin yapılması, kerâhet yapılmaması şeklindeki tavsiyeyi; ibâha ise mükellefi ilgili olduğu davranış bakımından serbest bırakmayı ifade eder. Başka bir deyişle fıkıhta teklifi hükümler emir, tavsiye ve izin kategorilerinden oluşur. Hukukta ise hükümler, bir fiilin yapılmasını ya da yapılmamasını emir ve ilgili davranışın serbest bırakılması bakımından üçlü tasnife tâbidir. Bu da emir ve izin şeklinde iki kategoride değerlendirilebilir. Yani bir hukukî kuralın tavsiye edici (nedb ve kerâhe) niteliği yoktur. Dolayısıyla fıkıh beşerî hukuktan farklı olarak tavsiye edici hükümler barındırmaktadır. Bu durum fıkıhın toplumsal düzenin ve insan ihtiyaçlarının sağlanmasıyla yetinmediğini, mükemmeli arama ve Müslümanları kemâle erdirmeye çabasında olduğunu gösterir. Öte yandan hukukî yaptırım sadece dünyevî bir yaptırım olduğu halde fikhî yaptırımın hem dünyevî hem de uhrevî yönleri bulunmaktadır. Fıkıhın çift kutuplu bu yönünün, Müslümanları sadece ibadetler gibi Allah haklarında değil, insanlarla ve doğayla ilişkilerinde, yetim mallarında, vakıf hukukunda,

kamu harcamalarında da hassasiyete sevk etmesi beklenir. Zira mükelleflerin amellerinin dünyevî sonuçları itibariyle sıhhat, fesad ve butlan gibi hükümleri bulunurken riayet edilmesi halinde sevabın kazanıldığı ihmalıyla de günaha girildiği vacip, mendup ve haram gibi hükümlerin taalluk ettiği uhrevî sonuçları da bulunmaktadır.

Fıkıh eğitiminden geçen Müslüman bireyler, hukukun boşluklarından yararlanarak birtakım faydalar elde etseler de haksızlıkla edindikleri menfaatlerin karşılığında ahirette hesaba çekileceklerini bilirler. Bu durum Müslümanlarda insanlar arası ilişkiler bakımından şekli şartlarla birlikte işin hakikatine de önem verilmesi gerektiği şuurunu oluşturur. Fıkıhın bu yönü vicdanları terbiye ederek insanları iyiliğe sevk etmiş, dünyada yaptığı haksızlıkların karşılığını görmeyen ya da eksik görenlerin ahirette eksiksiz bir adâletle karşılaşacağını gönüllere yerleştirmiştir. Bu yönüyle fıkıh, vicdanlara da seslenerek adalet ve dürüstlük gibi evrensel değerlerin koruyuculuğunu üstlenmektedir. Dolayısıyla fıkıhın yaptırımlarının sadece dünyada değil ahirette de bulunduğu inancı, mükellefleri sorumluluk bilincinde bulunmaya sevk ederek ölçülü bir hayat yaşamalarını sağlamakta ve İslam'ın oluşturmak istediği erdemli toplumun inşasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca Müslümanların uğrayacakları haksızlıklar karşısında mutlak adaletin bir gün tahakkuk edeceğine olan inançları, onları rahatlatmakta ve ümitsizliğe kapılmalarını engelleyerek ahirete olan imanlarını pekiştirmektedir. Fıkıhın bu özelliği de taşkınlıkların önlenmesi açısından kamu düzenine katkı sağlamaktadır. Böylece fikhî hükümler Müslümanların hayatlarında denge oluşturmakta, sonuçta da dünya ve ahiret mutluluğunu yakalamalarına zemin hazırlamaktadır.

İlk dini eğitimini ailede, peşinden cami ve okulda alan gençler, fıkıhın ahirete vurgu yapan yönünü dikkate alarak yaşamlarını ona göre dizayn edip; işlerinde meşru dairede kalmaya özen gösterip helal ve haram bilincine ulaşabilirler. Nitekim asgari seviyede din eğitimi almış Müslüman bireylerin bu eğitimleri genellikle ilmihal seviyesinin ötesine geçmemektedir. Malum olduğu üzere sözü edilen eğitim daha ziyade itikad, ibadet ve helal-haram konularını kapsamaktadır. İşte Müslüman bir gençte uhrevî mesuliyet nedeniyle ibadetlerini eksiksiz yerine getirme ve helal-haram ölçülerine dikkat etme bilinci oluşuyorsa bunda almış olduğu ilk eğitimin yani ilmihal kültürünün etkisi yüksek olmalıdır. Bu durum da fıkıhın ahiret vurgusunun Müslümanların helal-haram bilincine ulaşmalarında çok önemli bir paya sahip olduğuna işaret eder. Bu çalışmada fıkıh eğitiminin gençlerin helal-haram duyarlılığına sahip olmaları açısından muhtemel katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hukuk, Gençlik, Helal-Haram Bilinci, Uhrevî Sorumluluk.

OLGU SUNUMU EŞLİĞİNDE GENÇLİK DÖNEMİ İNANÇ KRİZİNİN PSİKOLOJİK KÖKENLERİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Orhan GÜRSU

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Gelişim psikolojisi kaynaklarında ergenlik ve gençlik dönemleri; karmaşa, kimlik arayışı ve bunalımla karakterize edilen dönemlerdir. Hızlı teknolojik gelişmeler ve değer yargılarında ortaya çıkan köklü değişimler bu tabloyu daha da olumsuz hale getirebilmektedir. Gençlik döneminin yapısından kaynaklanan bu sorunlarla birlikte, günümüzde gittikçe artan depresyon, stres ve anksiyete gibi hastalıklarda dönem için ayrı bir risk unsuru oluşturmaktadır. Gencin dini meseleler ve diğer meselelerle ilgili bağımsız kararlar alma yeteneğinin geliştiği ve olgunlaştığı bu dönemde inanç, merkezi bir öneme sahip görünmektedir. Dini şüphe ve tereddütlerin en yoğun olduğu bu dönemlerde bir takım olumsuzluklar, popüler kültürün de etkisiyle bazen inanç krizleri şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Genç bireyin içinde yaşadığı sosyal çevre aynı zamanda onun din ile ilişki tarzını da etkileyebilmektedir. Nitekim, dindar bir çevrede yetişen bir birey ile dindar olmayan bir çevrede yetişen bir birey arasında psikolojik sağlık göstergeleri açısından birtakım farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Son dönemlerde gerçekleştirilen bazı çalışmalarda olumsuz psikolojik sağlık göstergeleri ile başa çıkmada, dini inanç ve pratiklerin pozitif katkılarına yer verilmektedir. Öte yandan depresyon, otoriteriyenlik, önyargı, sosyal patoloji, dogmatizm, inanç krizleri gibi olumsuz göstergeler ile din arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapılmış bazı araştırmalarda ise dinin algılanış tarzına bağlı olarak olumsuz etkisinin olabileceği de dile getirilmektedir. Bir başka deyişle Allport gibi araştırmacıların da ifade ettiği gibi dini yaşayış ve dini algılayış tarzına bağlı olarak ruhsal hastalıklar, inanç krizleri ve dindarlık arasındaki ilişki değişkenlik gösterebilmektedir.

Araştırmanın amacı: Bu çalışma danışmanın deneyimleri üzerinden psikolojik danışmanlık sürecinde din ve maneviyatın inanç krizlerindeki rolünü ortaya çıkarmak

amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırmamızın amaçlarından biri, gençlik dönemi dini hayatı ve dinin genç birey üzerindeki olumlu veya olumsuz katkısını incelemektir. Son dönemlerde daha sık karşılaştığımız gençlik dönemi inanç krizlerinin izlerini takip edip modern psikoloji, nöropsikoloji ve din psikolojisi disiplinlerinin sunduğu verilerle gençlik dönemi inanç krizinin analizini yapmaktır.

Araştırmanın Problemi: Bu araştırmada şu temel problemlerin cevabı aranacaktır:

1. Psikolojik danışma yardımı alan ve inanç krizinden mustarip olan danışanlarda inanç krizinin temel nedenleri nelerdir?
2. Din, inanç kökenli olumsuz ruhsal sağlık göstergeleri nasıl ve ne şekilde ortaya çıkmaktadır?
3. Danışanlar, inanç krizleri ile başa çıkmada ne tür araçlar kullanılmaktadır?
4. İnanç krizinin çözümünde manevi danışmanlık etkili midir?

Araştırmanın Modeli: Akademisyen ve aynı zamanda psikolojik danışman olan araştırmacı ile yapılan görüşmelerden elde edilen verileri incelemek için nitel araştırma yönteminde yer alan fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılmıştır. Felsefe ve psikolojide sıklıkla yer alan olgu bilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olguların bireylerin veya bir grubun yaşadığı deneyimleri açısından tanımlanması söz konusudur (Şimşek, Yıldırım, 2013). Danışanların karşılaştıkları inanç merkezli sorunlar ve bazen bu sorunlar karşısında buldukları çözüm yollarını ya da bunalımlarını onların deneyimlerine dayalı olarak açıklamaya çalışan bu araştırmada olgu bilim deseni tercih edilmiştir. Bu sunumda inanç krizlerinin nedenleri üzerinde durulacak ve nöropsikolojiye göre analizi yapılacaktır.

Araştırmanın Çalışma Grubu: Olgu bilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşme yöntemidir. Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdelene özelliklerinin kullanılması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 80). Olgu bilim deseni gerçekte bu araştırmanın verileri araştırmacının 2021-2022 yılları arasında görüşmeye aldığı üç ayrı olgu (vaka) sunumu üzerinden inanç krizinin temelleri irdelenecektir.

Araştırmanın Verileri ve Verilerin Toplanması: Danışanlara öncelikle araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kaydedileceği belirtilerek izin alınmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya dahil edilen danışanların kişisel bilgileri gizli tutulmuş, onları tanıtıcı meslek, yaş, yaşanan yer gibi bilgiler değiştirilmiş ve her birine kod verilmiştir. Danışanlara görüşme öncesi bilgilendirici onam formu sunulmuş ve danışma süreci hakkında bilgi verilmiştir. Danışanlara ait bilgilerin bu çalışmada kullanılabilmesi için izinleri alınmış, onları tanıtıcı bilgilerin değiştirileceği anlatılmış ve

gizlilik ilkesine uyulacağı noktasında güvence verilmiştir. Ayrıca analizlerden doğrudan alıntılar yapılacağı, alıntı yapılan katılımcının ismi verilmeden kodlar kullanılarak (Olgu 1, Olgu 2, Olgu 3) yer alacağı açıklanmıştır.

Araştırma Bulguları: Araştırmada elde edilen bulgulara göre; din ya da maneviyat hastalığının, inanç krizinin bizzatı asıl nedeni olabildiği gibi yanlış din eğitiminin bir neticesi şeklinde de tezahür edebilmektedir. İki danışanda inanç krizinin temelinde yanlış din eğitimi ve bilgisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer danışanda ise ilkel benlik arzularının şekil değiştirerek dini inanca atfedildiği ve neticede istenmeyen bir inanç krizinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Öte yandan bireyin ilkel benliğinden kaynaklanan sorunların dine, maneviyata atfedilerek bir inanç krizine dönüşmesi verileri nöropsikoloji bilgileri ile analiz edilmiştir. Elde edilen bu veriler tartışma sürecine dahil edilecektir. Son olarak inanç krizinin çözümünde yine dinin nasıl etkili olabileceği bilgisine yer verilecektir.

Sonuç: Din ya da inanç fenomeni iki ucu keskin kılıç gibidir. Nasıl ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak ruh sağlığı göstergelerini olumlu hale getirmede yardımcı olabildiği gibi ruhsal hastalığın ortaya çıkmasında ana etken de olabilmektedir. Bu nedenle din eğitiminin gelişim dönemleri boyunca nasıl verilmesi gerektiği önem taşımaktadır. Ayrıca manevi danışmanlığın inanç krizinin çözümünde etkin bir role sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik, Nöropsikoloji, Psikolojik Danışma, İnanç Krizi.

BİLİMSEL GELİŞMELER VE TEOLOJİK YANSIMALARI

Doç. Dr. Sait KAR

Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ

Ordu Üniversitesi

ÖZET

Doğayı ve bizzat kendisini inceleme konusu yapabilme yeteneğine sahip olan insan, doğanın gizemini keşfettikçe bu gizemin asıl kaynağını araştırmaya yönelmiştir. Doğanın menşesine dair ilk felsefî çıkarımlarda, doğanın kaynağının yine doğa olduğu, yani doğanın olgulardan hareketle açıklanmasının gerekliliği üzerinde durulurken daha sonraki süreçte doğaüstü güçlerle açıklama eğilimi öne çıkmıştır. Özellikle 17. yüzyılda Batı dünyasında bilim devriminin yaşanmasını takip eden süreçte, doğanın kaynağının ne olduğuna yönelik yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde, bazı önemli keşiflerden söz edilmeye başlanmıştır. Evrim teorisini, büyük patlama teorisini ve entropi yasasını bu buluşlar arasında en dikkat çekici olanları olarak zikredebiliriz. Bilimsel keşifler, tarih boyunca önemli paradigma değişimlerini beraberinde getirdiklerinden söz konusu keşifler de doğanın ve canlı türlerinin kaynağı ile ilgili görüşlerde değişime yol açmıştır. Nasıl ki; Kopernik ve Galileo tarafından savunulan güneş merkezli evren modeli, Aristoteles-Batlamyus tarafından geliştirilen dünya merkezli evren anlayışında değişime yol açtı ise evrim teorisi de insanın doğadaki konumu, onun doğanın sıradan bir parçası mı olduğu, yoksa özel bir konuma mı sahip olduğu, âlemin ve oradaki diğer varlıkların kendi varlığı için uygun tarzda mı düzenlendiği yoksa onun mu kendini doğaya uyarladığı tartışmaların da yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir.

İnsanın Tanrı tarafından özel olarak yaratıldığı ve diğer türlerin onun hizmetine sunulduğu şeklindeki klasik yaratılış doktrini yerine insanın da sıradan canlı olarak ekosistemin bir parçası olduğu, kör evrim sürecinin sonucu olarak doğal seçim ile ortaya çıktığı fikri güçlü savunucular bulmaya başlamıştır. Bu yeni gelişme sonucunda teist düşünürler kutsal kitaplarda özellikle yaratılışla ilgili yer alan ifadeleri, bilimsel buluşlar

doğrultusunda yeniden yorumlamaya çalışmışlardır. Zira geleneksel fikirlerle yapılmaya çalışılan açıklamaların bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yoğun bir şekilde etkisi altına aldığı gençler tarafından anlaşılamaz/akli verilerle temellendirilmez olarak değerlendirilmesi, geleneksel dini açıklamalara karşı tepkisel yaklaşımların artmasına sebep olmuştur. Bu hakikatin, her geçen gün herhangi bir dini açıklamaya karşı tepkisel yaklaşım gösteren genç dimağların artmasına sebep olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu gelişmelerin beraberinde deizm, ateizm ve yeni ateizm gibi akımların günümüz gençleri arasında yeniden gündeme gelmesine de katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Zira bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bu gelişmeleri gerçekleştiren kültürlerin kendi argümanlarının yayılması hususunda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Nitekim, bilim ve teknoloji alanında gelişmeleri sevk ve idare eden toplumların, diğer toplumlara sadece bilimsel buluşlarını değil, bunun yanında kendi dünya görüşlerini, kültürel ve toplumsal değerlerini de transfer ettikleri bilinen bir hakikattir. Bu da özellikle geri kalan toplumlar ve onların genç nesilleri üzerinde, kendi öz değerlerinden uzaklaşma ve bunalıma girme gibi olumsuz etkilerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Müslüman toplumların da böyle bir sıkıntı ile karşı karşıya oldukları, nadir bazı gelişmeler dışında genellikle olumsuz örneklerle anıldıkları aşikardır. Zira günümüzde İslam dünyası, bilim ve teknolojinin üreteni ve yöneteni değil de tüketicisi ve gelişmiş toplumların açık pazarı haline gelmiş olması bu etkinin boyutunu arttırmaktadır. Ayrıca bir yandan İslam toplumlarının bilimsel gelişmelerden uzak kalarak gelişmesini istemeyen hakim kültürlerin, bu gelişmeleri kullanarak geri kalmışlığın sebebinin bizatihi İslam dininin kendisi olduğunu iddia etmeleri, öte yandan da İslam toplumları içerisinde geleneksel yaklaşımlara katı bir şekilde bağlanarak yeniliklere kapılarını ve zihinlerini kapatan kurumların ve yapıların olmasının, bilim ve teknoloji çağına doğmuş gençler arasında genelde dine ve özelde de İslam'a karşı tutumların gelişmesine sebebiyet verdiği de bilinen bir gerçektir.

Bu itibarla bilimsel verilerinden hareketle, insanın doğada nasıl bir konuma sahip olduğunun ortaya konulması, İslâm'ın din-bilim ilişkisine nasıl bir perspektif sunduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu yapılırken hem geleneksel bilgilerden hem de bilimsel gelişmelerden faydalanılarak geliştirilecek fikirlerin, genç dimağların algılarında olumlu etkiler yapacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle biz, bu çalışmamızda bir yandan İslâm açısından din-bilim ilişkisinin nasıl anlaşıldığını veya anlaşılması gerektiğini öte yandan da insanın doğada nasıl bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Bilim, Din, Deizm, Gençlik

GENÇLİK DÖNEMİ PROBLEMLERİ KARŞISINDA DİN EĞİTİMİNİN YERİ

Doç. Dr. Salih AYBEY

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

ÖZET

Gençlik ve problemleri, güncelliğini her zaman koruyan konulardan biridir. Günümüzde modernitenin meydana getirdiği sosyal, kültürel ve psikolojik sorunlar, toplumla birlikte gençliğe de olumsuz yansımaktadır. Bu nedenle insan hayatının her yaş ve her döneminde verilen eğitim önemli olmakla birlikte, insanın çevresiyle etkileşime en açık olduğu dönemler olması nedeniyle gençlik yılları eğitimde ayrı bir önem arz eder. Zira gençlik çağı olarak adlandırılan dönem, insan hayatının en önemli, en kritik ve en sorunlu dönemidir. Zira genç insan; fizyolojik, ruhsal, duygusal, eğitim ve öğretim, edep ve ahlak, kültür ve alışkanlık bakımından gelişim, değişim ve etkileşim sürecindedir. Ne var ki, toplumun en duyarlı, dinamik ve yeniliklere açık kesimi olan, aynı zamanda sosyal ve kültürel değişme-gelişme sürecini en yoğun bir şekilde yaşayan gençliğin çok boyutlu ve karmaşık sorunlarının olduğu bir gerçektir. Gençliğin bu sorunlarının önemli bir kısmını da dini konular oluşturmaktadır. İnsan hayatının en bunalımlı ve değişken dönemi olan gençlik çağı, aynı zamanda dine karşı ilginin en fazla yoğunlaştığı ve bu yüzden de dini sorunların en fazla arttığı bir dönemdir.

Ülkemizde gençlik sorunları üzerine yapılan araştırmalar, zaman içerisinde gençlerin özellikleri ve sorunlarının Türkiye ve dünyanın sosyo-kültürel ve ekonomik değişim sürecine göre değiştiğini, gençlerin sorunları oldukça çok olmakla birlikte, yıllar içerisinde farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda yapılan hemen hemen bütün araştırmalarda ise, problemler arasında daha üst sıralarda yer almaya başlayan günümüz gençliğinin sorunları arasında kişilik problemleri, çevrenin ve arkadaş çevresinin yol açtığı problemler, psiko-sosyal problemler, iletişim ve medyanın yol açtığı problemler, eğitim-öğretim problemleri ve inanç/manevi problemlerinin olduğu görülmektedir. Öyle ki günümüzde pek çok toplum, sorunlarının farkında olan, bunlara

gerçekçi çözüm yolları geliştirebilen, toplumun diğer bireyleriyle sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurarak hayatını devam ettirebilen bir gençlik yetiştirmeyi hedeflemektedir. Birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de gençlerin sağlıklı ve başarılı bir şekilde yetiştirilmesi ve hayata hazırlanması her geçen gün artan bir önem kazanmaktadır.

Din, insanlık tarihi boyunca sosyal hayatın merkezinde yer almış ve insanoğlunun ilgilendiği en temel konulardan biri olmuştur. Dinin kişi üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu amaçladığı, bireyin içine düştüğü inanç, manevi sıkıntı ve huzursuzluk gibi problemlere çözüm sunabilmek veya asgari bir seviyeye indirebilmek için önemli bir yere sahip olduğu görülecektir. Bu nedenle bir taraftan dinin temel kaynaklarını, diğer taraftan da insanı konu alan bilim dallarıyla ilişkili olan din eğitiminin, değişik mekân ve kurumlarda yaygın ve örgün olarak ideal şartlarda gerçekleşmesi oldukça önem arz etmektedir. Özellikle çocukluk ve gençlik yıllarında alınan din eğitiminin birey üzerinde olumlu tesirler bıraktığı bugün artık bilinen bir gerçektir. Bu nedenle genelde terbiyevi bir fonksiyonu icra eden din eğitiminin, arzu edilen düzeyde çocukluk ve gençlik dönemlerinde verilmesi, hayatın diğer dönemlerinde bireyin sağlam ve tutarlı bir kişilik kazanmasına ve ahlaki gelişimlerine katkıda bulunacaktır.

İnsanı kuşatan din eğitimi, bireyin düşünce ve davranışlarını belirlemede başarılı rol oynamaktadır. Bu bağlamda din eğitimi, insanlara yön veren, ahlaki yönde geliştiren, en sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir. Bu nedenle din eğitiminin eksik kalması veya hiç olmaması birey ve toplum açısından ciddi problemlere yol açabilir. Zira insan içtimai varlık olmakla birlikte, onun bir de iç dünyası vardır. Yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, musibet ve felâketler karşısında ona ümit, teselli ve güven sağlayan en çok sığınak olan din ve onun eğitiminin verdiği mesajlar olmuştur. Ayrıca din eğitimi insanın Allah'a itaatini, ana-babaya, büyüklere, devlete, millete saygı ve bağlılığını, küçüklere sevgi, canlılara ilgi ve sempati gibi ahlaki duygularını geliştirdiği, görev bilincini güçlendirdiği bir eğitim faaliyetidir.

İnanma, insanın yaratılışında var olan fitri bir duygudur. Bu duyguyu doğru bilgilerle ve sağlıklı yöntemlerle geliştirmek önemlidir. Aksi halde insanların doğru yoldan ayrılarak başka varlıklara kulluk etme arayışına girebildikleri ve dinle karıştırılmış asılsız inançlara ilgi duyabildikleri görülmektedir. İnsanların cehaletinden beslenen dini duygu istismarının önlenmesinde de en büyük etken yine din eğitimidir. Kısacası din eğitimi olmadan dinin doğru öğrenilmesi, gönderiliş amacına uygun olarak anlaşılıp yaşanması mümkün değildir. Din eğitiminin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda toplumun tamamına verilmesi elzemdir. Çünkü din, kültürün en önemli öğelerinden biridir. Hiç kuşkusuz ülkenin geleceğine yön verecek olan üniversite öğrencileri de din eğitimine bu bağlamda muhtaçtır. Aksi halde toplumun dininden, kültüründen ve değerlerinden bîhaber bir nesil ortaya çıkar. Bu ihtiyacı giderme görevi ise devletin en doğal vazifesidir.

İşte bu çalışmada alan araştırması yoluyla Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde 2020-2021 eğitim öğretim döneminde eğitim hayatına devam eden 490 öğrencinin/gencin verdikleri cevaplardan hareketle gençlerin güncel problemlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Gençlerin tespit edilen bu problemlerin çözümünde ise din eğitiminin etkisi ve yeri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Gençlik Dönemi Problemleri, Din, Din Eğitimi.

GÜNCEL DİN DIŞI AKIMLARA YÖNELMENİN ENGELLENMESİNDE HADİSLERİN ROLÜ

Doç. Dr. Uğur ERMAN

Siirt Üniversitesi

ÖZET

İnsanlığın son yüzyılda küreselleşme, dînî, ekonomik, askeri, ictimâî alanlarda karşı karşıya kaldığı hızlı gelişim ve değişimler onun yaşantısını farklı alanlara yöneltmiştir. Bu hızlı gelişim ve değişimler onun yaşadığı ilişki biçimlerini, inanç sistemlerini bu çerçevede aile, hukuk, siyaset, ahlak gibi toplumun temel yapı taşlarını oluşturan olguları da derinden etkilemiş ve insanoğluna geleneksel yaşamdan farklı bir hayat tarzı sunmuştur. Özellikle modernleşme ile birlikte dinin halk üzerindeki tekeli konumu değişmiş, böylece geleneksel din anlayışıyla mündemiç olan toplumun dini her halükarda ön planda tutan alışkanlığını farklı yönle çevirmiştir. Bu anlamda insanoğlu, kendi kutsalı olan dine yabancılaşmış ve din dışı farklı alanlara yönelmiştir.

Toplumsal alanda yaşanan hızlı değişimler beşeri ilişkileri zayıflatmış ve dinin geleneksel çoğulcu anlayışı yerini subjektifleşen bir din anlayışına bırakmıştır. Son yüzyılda özellikle son yıllarda modern dünyada yaşanan belirsizlikler ve insanlığın anlam veremediği bir takım olgular dine karşı yeni bir eğilimi beraberinde getirmiştir. İnsanoğlu yaşadığı fizik dünyada anlamlandıramadığı metafizik âlemi somutlaştırma gayreti içerisine girmiş, metafizik âlemi somutlaştırma gayreti yeni inanç eğilimlerini doğurmuştur. Bu inanç eğilimleri ya dînî metinleri yanlış veya aşırı yorumlama ya da metafizik âlem ile fizik âlemi bağdaştıramamaya karşı tepkisel bir tezahür olarak insanın inanç dünyasında yerini almıştır. İctimâî hayatta yaşanan dînî ve kültürel yozlaşmalar bireyin kendi dinine yabancılaşmasına, inanç krizlerine ve bireyi kimlik bunalımına bağlı maneviyat arayışlarına sürüklemiştir. Toplum içinde gittikçe yaygınlaşan din dışı inanç eğilimleri müntesiplerinin sağlık, bilim, ruh, dînî eğilim, üretim, tüketim, ibadet anlayışı gibi birçok alanına müdahil olmuştur. İnsanlık sekülerleşme ile birlikte küçük bir âleme sığdırılmak istendiğinden dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan inanç eğilimi diğer dünya halklarını da etkilemiştir. Bu çerçevede dünyanın farklı yerlerinde türeyen din dışı inanç eğilimleri İslâm toplumunda da kendini göstermeye başlamıştır.

Son dönemlerde dünyada yaşanan gelişmeler, gelenek-görenek ve dînî anlayışları sorgulayan, geleneksel dînî loncaları ideolojik bir hale büründüren ve sadece kendini hak ve doğru yolda olduğunu iddia eden, aynı din müntesibi olmasına rağmen birbirini acımasızca eleştiren, aynı din içinde farklı düşünen yeni inanç akımlarının zuhuru sebeptir. Toplum içinde yaşanan dînî gruplaşmalar kendi inanç eğilimini korumak için dînî ritüelleri kendine kalkan edinmiştir. Taraftar toplama adına dînî metinleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamaya kalkışmış, dinin rol model olacak şahıslarını yanlış tevillerle kendi ideolojisinin hizmetine sunmuştur. Bu hareketler zamanla geniş halk kitlelerine ulaşmış, din konusunda önder olabilecek bireyleri de kullanarak taraftar sayısını hızla artırmıştır. Bu gurupların bir kısmı geleneksel dînî kurumları referans göstererek modern dünyada yaşanan gelişmelere gözlerini kapatmış, kendi içinde oluşturduğu ideolojiye göre modern dünyayı eleştirmiştir. Dînî inanç eğilimi içinde olmaması gereken, bireyin uhrevî mutluluğunu temin etmesi gerekirken bireyin din ve dünyasına yönelik bireysel ihtiyaçları karşılamamış ve müntesiplerine bu konuda rol model olmayı başaramamıştır. Batı dünyasında yaşanan yeni dini inanç eğilimleri Müslümanların gelenekselci din anlayışını yakından etkilemiş, dini geleneksel ve kurumsal formundan soyutlayarak müntesiplerini sübjektif dînî davranışlar ve eğilimler geliştirmeye sevk etmiştir.

Geleneksel din anlayışının temelinde yer alan Allah’a (c.c.) ve Allah’ın dinini insanlara öğretmek için gönderdiği peygamberlere iman etme yer almasına rağmen, asrın insanı her alana hakim olan madde ve meta, dinin önüne geçmiş bilim ve akıl, geçmişten çok farklı bir yaşam biçiminin gerekliliği, geleneksel dinamik bir din kurumu yerine kendine özgü ve her istediğine cevap verebilecek bir dînî anlayış istemektedir. Diğer bir deyişle günümüzde insan kendini sınırlayacak, hayatına müdahale edecek, yaşam tarzına hâkim olacak dinamik bir dînî kurum istemektedir. Adeta dinde inanç esası olan “öteki” kavramını “dünyadaki” kavramına çevirmiş, yaşam tarzını dünyevî amaçlar doğrultusunda inşa etmeye çalışmış, ölüm ve ötesi hayata ait farkındalıkların temelini zayıflatmış ve hayatı din olgusundan koparmaya çalışmıştır.

Batı dünyasında ortaya çıkan zararlı inanç eğilimleri görsel- işitsel medya ve internet aracılığıyla yayılmaya başlamış, son zamanlarda gençlerimizin Allah’a (c.c.) ve Resulüne (a.s.) olan imanını derinden yaralamıştır. Batıda tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ve dinin inanç esaslarını kendine özgü din anlayışına çeviren inanç sistemleri küreselleşmenin de tesiriyle daha geniş bir toplumsal alana yayılmasına fırsat tanımıştır. Gençlerimizin modernleşen dünyanın getirdiği değişimlere hızla adapte olmaya çalışması ve bunun neticesinde zuhur eden dünyevileşme eğilimi, din mümessili konumunda olan önderlerin dini temsil etme sorunu, tevhîd inancını bozan inanç akımlarının gençlerin imanı üzerinde olan tahribatı, dînî nasların bazı kesimler tarafından istismar edilmesi, kötülük problemi, kader, irade gibi insanın tam olarak tanımlayamayacağı dînî olgular, temel dînî bilgilerin profesyonel bir şekilde aktarılamaması, kadının islâm dinindeki

konumunun belirlenememesi, din eğitimindeki pedagojik eksiklikler, bilim ve dinin birbirinden farklı olduğu telkinleri gibi saiklerle gençlerimizin İslâm dini ile örtüşmeyen ateizm, deizm, materyalizm, hümanizm, pozitivizm ve mehdilik, mesihlik, reformist, hermetik, ihyacı, mezhepçi, devrimci, kurtuluşçu temelli inanç eğilimlerine meylettği görölmektedir.

Bu itibarla bu çalışma son zamanlarda gençler arasında yaşanan din dışı inanç eğilimlerinin ve bu anlamda oluşan yeni hareketlerin bireyleri ne denli etkilediğini, bu etkilenmede dinin asıl kaynağından biri olan hadislerin konumunun ne olduğu, dinin emir ve yasaklarının bildirilmesinde esas rolü olan hadislerin gençlerimiz üzerinde oldukça etkisi olan din dışı inanç eğilimlerini engellemede ne kadar etkili olduğunu, gençlerimizi inanç ve değerlerden uzaklaştıran sebeplerin ortadan kaldırılmasında hadislerin ne denli rol oynadığını, böylece dinin kurumsal yapısının ne denli öneme haiz olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Din, Dînî inanç, Dînî eğilim.

GÜNÜMÜZ GENÇLERİNİN DİNE BAKIŞI: DIŞLAYICILIK VE ÇOĞULCULUK BAĞLAMINDA TECRÜBİ BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Yahya TURAN

Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Sait KAR

Ordu Üniversitesi

ÖZET

İnsanların duygu, düşünce ve davranışları üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahip olan din insanlık tarihi boyunca toplumsal hayatta varlığını sürdürmüştür. İnsanlık tarihi incelendiğinde her topluluğun bir dini olduğu gibi, bir tarih kesitinde birden çok dine inanan topluluklar da olmuştur. Bir din, yapısı gereği belli bir düşünce veya inancı kabul etmeyi, iman etmeyi, belli bir inanca bağlanmayı gerektirirken diğer taraftan başka düşünceleri, inanç sistemlerini de reddetmeyi gerektirmektedir. Dinin yapısı içerisinde tek kurtuluşun kendisi olduğu iddiası bulunmaktadır. Dinlerin özünde var olan bu yapı, farklı dinlere inanan topluluklar arasında savaflara ve tartışmalara neden olmuştur. Bu çerçevede din felsefesi alanında da kurtuluşun nasıl olacağı dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk kavramları ile ifade edilerek tartışma zeminine taşınmıştır.

Dışlayıcı yaklaşım, kimlerin kurtuluşa ereceği, kurtuluşun nasıl ve hangi ölçüte göre olacağı sorusuna cevapta tek bir dini esas almaktadır. Dini kapsayıcılık ise, dini dışlayıcılık ve dini çoğulculuğun ortasında bir yere denk gelmektedir. Bir taraftan belli bir dinin öğretilerinin esas olduğunu ve nihai kurtuluşun bu dinin öğretilerine uymakla olacağını kabul ederken, diğer taraftan da Tanrının lütfunun her şeyi kuşattığını, Tanrının kullarını kurtuluşa erdirmek için kendisini çeşitli dinlerde vahyedebileceğini ve diğer dinler aracılığıyla da Tanrının kullarını kurtuluşa erdirebileceğini kabul eder. Dini çoğulculuk ise, insanı kurtuluşa erdirmek için hiçbir dinin biricik ve normatif konumda

olmadığını, bütün dinlerin insanı ilahi gerçeğe götürme ve kurtuluşa erdirmeye bakımından aynı hükümde olduğunu kabul eden görüştür.

Her ne kadar dinler yapıları ve özleri gereği dışlayıcı bir yaklaşıma sahip olsalar da farklı dinlerin yaşandığı günümüzde, iletişim ortamlarının artması, farklı dinleri ve din mensuplarını tanıma, farklı kültürden kişilerle iletişime girme, insanlık adına fayda üreten bir kısım icatların farklı din mensupları tarafından insanlık hizmetine sunulması gibi birçok etken dışlayıcı tutumun tartışılmasına yol açmıştır. Yapılan sosyal psikolojik bir araştırmada, tanımadığı, başka milletten insanlara önyargı besleyen çocuklara, diğer toplulukların videoları izletildiğinde önyargının ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, yıllarca kendi kültürü içerisinde tek gerçeklik olarak anlatılan dini öğretiler, farklı din mensupları ile karşılaşma ve iletişime geçilme durumunda değişime uğrayabilecektir.

Felsefe, toplumun ne düşündüğünden çok doğrunun hangisi olduğunu spekülasyonlarla ortaya koymaya çalışan bir bilimdir. Bu çerçevede dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk özelinde değerlendirilecek olursa felsefe, toplumun farklı din ve din mensupları ile tanışması ve diğer din mensuplarından hangilerinin kurtuluşa ereceği gibi konulardaki düşüncelerinden öte, dinin temel argümanları çerçevesinde kimin kurtuluşa ereceği ile ilgilenmektedir. Bu yönüyle, din felsefesinin konusu içerisine giren bu konuda ortaya konulan spekülasyonlar acaba toplum nezdinde ne kadar anlaşılabilir ve ne derecede toplumun inanışlarına etki etmektedir. Bu bildiri temel olarak böyle bir sonucu anket yöntemi ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, sadece kendi dini argümanları ile yetiştirilen bireylerin farklı dini argümanlarla karşılaştığında, kendi inançlarını savunamaması nedeniyle şüpheye düşmesi söz konusudur. Sosyal psikolojik araştırmalarda, tek yönlü bilgi ile yetiştirilen bireylerin, karşıt fikirlerle karşılaştığında, kendi fikrini savunamadığında karşıt propagandaya inanma eğilimlerinin arttığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, aynı zamanda bu bildiri, Türk toplumunun dışlayıcılık ve çoğulculuk konusundaki bakış açılarını tespit ve tasvir etmeyi, buna bağlı olarak din eğitimi alanında öğretim programlarının geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca gençler üzerinde yürütülmesi hedeflenen bu araştırmanın diğer bir amacı ise, günümüz Müslüman gençlerinin dinin dışlayıcılık ve çoğulculuk çerçevesindeki inanışlarını tasvir ve tespit etmek, buna bağlı olarak da günümüz gençlerinin dini yaklaşımlarını anlamaktır. Bunlara ilaveten bu bildirinin diğer amaçlarında biri de felsefecileri tecrübi metotlarla tanıştırmak, felsefi konularda toplumsal bakış açısının da tartışmalara aktarılmasına olanak sağlamaktır.

Bu araştırma tarama modelinde anket tekniği kullanılarak hazırlanacaktır. Bu araştırmada kullanılmak üzere bir dışlayıcılık ve çoğulculuk olmak üzere iki alt boyuttan oluşan ve her bir alt boyutta on ifadenin bulunduğu bir ölçek geliştirilecektir. Ölçeğin öncelikle geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılacak, ardından elde edilen bulgular sosyal psikoloji ve din psikolojisi kuramları bağlamında tartışılacaktır. Online olarak hazırlanması

planlanan anket formu Üniversitelerin farklı fakültelerinde öğrenim gören yaklaşık 350 öğrenciye ulaştırılması hedeflenmektedir.

Bu araştırmanın neticesinde elde edilen bulgular çerçevesinde, genç bireylerin dışlayıcılık ve çoğulculuk konusundaki görüşleri tespit ve tasvir edilecektir. Ayrıca aşağıdaki hipotezler de test edilecektir:

H1. Kadınlar erkeklere nazaran daha dışlayıcı tutumlara sahiptir.

H2. Yaş arttıkça çoğulculuk yönündeki inanışlar artarken, dışlayıcılık yönündeki inanışlar azalacaktır.

H2. İlahiyat eğitimi alan öğrenciler, diğer öğrencilere nazaran daha dışlayıcı inanışlara sahiptir.

H3. Öğrenim görülen lise ve fakülte/bölüm, dışlayıcılık ve çoğulculuk alt boyutlarında farka yol açmaktadır.

Sonuç olarak her ne kadar din felsefesinde dışlayıcılık bütün dinlerin özünde bulunan bir temel inanış olarak görülmesine rağmen günümüzde gençlerin iletişim araçlarını yaygın olarak kullanması, farklı din ve topluluklardan kişilerle tanışma imkanı bulması, sanal mecralarda bu konularda çeşitli argümanlarla ve propagandalarla karşılaşması neticesinde gençlerin inanışlarının çoğulculuk yönünde farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu araştırma sonuç olarak gençlerin diğer din ve din mensuplarına bakış açılarının ne şekilde olduğuna ışık tutacak, gençlerin penceresinden İslam dinin temel inanışlarının nasıl görüldüğü konusunda fikir verecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dışlayıcılık, Çoğulculuk, Dine Bakış, Gençler

التمظهر الديني للإنسان المؤلل

د. عبد الكريم بليل
جامعة الشاذلي بن جديد

الملخص

تكشف ممارسات أتباع الأديان الشبكية عن تحولات وتغييرات اجتماعية داخل الثقافة الصناعية والثقافة الرقمية للمواطن الرقمي. متجاوزة لفلسفة الحداثة وما بعد الحداثة وما بعد الإنسانية (Post humanism)، وتسير نحو فلسفة ما بعد الإنسان ((Transhumanism)، أي الإنسان المؤلل. تشمل موضوعات ما بعد الإنسان تغير حالة الإنسان بعمق نحو ما بعد الإنسان البشري؛ اجتماعيا وثقافيا وهوية، ونفسيا ودينيا، وتقنيا وأداء وظيفيا وصحيا. حيث ينظر أنصار ما بعد الإنسان إلى الطبيعة البشرية بصفاتها ناقصة في قيد النمو، وقابلة للصياغة والتوجيه من خلال التكنولوجيا والوسائل العقلانية، لتتحول إلى كائنات ما بعد الإنسان (الإنسان المؤلل) أو المعزز، تتمتع بقدرات أكبر بكثير من البشر، من حيث أمد الحياة والقوى الجسدية والعقلية والنفسية. وتحقيق أكبر درجة سيطرة على الحياة .

ترى الاستشرافات (لما بعد الإنسان) أنه ستتطور ثلاث ركائز أساسية للإنسانية مستقبلا: أجسادنا وفكرنا وسلوكنا .

سوف تتضخم أجسام البشر، ليكونوا أقوى جسديا وذكاء وقدرة، عبر غرز وغرس الشرائح الإلكترونية الرقمية الشبكية في الجسم، وتركيب الأجهزة التكنولوجية المعلوماتية في الجسم أو ارتدائها، مما يساهم في ظهور بشر أكثر مرونة وتحسينا وخاضعين للمراقبة المستمرة. ربما التجسس أو التحكم عن بعد في الحركات أو الأحاسيس أو التفكير، مما يعطي من فرضية تكون طبقة اجتماعية تكنولوجية تسيطر على ما دونها.

ستكون عمليات التفكير للإنسان المؤلل أسرع وأكثر قابلية للنقل والمشاركة عبر شبكة الويب المتواصلة مع الأدمغة أو الأجهزة الرقمية .

كما سيزيد التلاعب بالأفكار والأحاسيس واستثمار العلوم السلوكية، حيث يعمل المطورون لخوارزميات الذكاء الاصطناعي على تسخير القوة المدمجة المذهلة لعلوم السلوك والتلاعب والذكاء الاصطناعي للرفع من إنتاجية الإنسان، وإعادة جدولة العقل، وقد تراكمت لديهم خبرات كبيرة

لسنوات عبر منصات عملاقة، وتجارب عديدة في عوالم التواصل الاجتماعي الافتراضية، وينقلون تلك التجارب لعالم الميتافيرس عبر تكثيف التعليم العميق والذاتي لبرمجيات الذكاء الاصطناعي، وهو أحد أكبر الاستثمارات المعاصرة لعمالة تكنولوجيا المعلومات ضمن استراتيجيات طويلة المدى لتطوير التقنيات المستقبلية مثل الذكاء الاصطناعي أو إنترنت الأشياء، لتحكم في التغيرات السلوكية والمجتمعية لفهم كيفية التحكم والتغيير المجتمعي. وهو ما تحذر منهم دراسات كثيرة خاصة الحقوقية، لأن هذا التحول صادم ومخيف وفوضوي ومعقد، ونهايته طمس للهويات الثقافية والبشرية وتحولها إلى "ما بعد الإنسان".

لكن؛ لا زالت الرؤى والأطاريح الأخلاقية والقيمية والاجتماعية والنفسية تحاول رسم ملامح المجتمع ما بعد الإنسان، وتبني التطلعات والعلاقات الاجتماعية التي قد تكون لدى هؤلاء البشر. وتضبط الاحتمالات السلبية والنقائص التي قد يتعرض لها. وفي مقدمتها مفهوم القيم والمقدس والمدنس، والمنظومة الدينية الاجتماعية، ومعايير الهوية الشخصية والوطنية، ومعاليم الهوية الثقافية ورسومها ووسومها. إذا كان ما بعد البشر سيعيشون حياة أكثر قيمة من البشر البديلين. هذه الأطاريح الفلسفية الاستباقية لعالم يتسارع بروز ملامحه عبر تكنولوجيا المعلومات الرقمية، وتكنولوجيا (Metaverse) والذكاء الاصطناعي (AI) تساندها تباعا ظاهرة الدين الشبكي الرقمي.

تركبت ظاهرة الدين الرقمي الشبكي بعد انتشار الأنترنت واستحواذ عالم الويب والتكنولوجيا الرقمي على جوانب الحياة والمعرفة والثقافة، ثم نشوء جيل كامل في ظل مجتمع المعلومات الرقمي عرف بالمواطن الرقمي، بعد توسع الدائرة الجغرافية للعولمة الرقمية، وهنا تحيزت جملة من المتغيرات وتركبت مؤشرات اجتماعية عن عينة مجتمعية لها صفات وخصائص تمايزها كجماعة في إطار التوسع، من حيث أفكارها وثقافتها ومظاهرها الدينية والأخلاقية والسلوكية.

حيث تسبب الدين الشبكي الرقمي الغير مراقب في إضعاف الولاء الديني والمجتمعي والوطني. وانتشار فلسفة مركزية الإنسان ومذاهب الواحدية الكمونية الربوبية أو الإلحادية. فيما يمثل نموذجا يحاكي ترقية للأديان الشبكية الحادثة؛ نحو دين ملحد أو مؤمن ربوبي، فهو ملحد بالفلسفة الإنسانية الروحانية مؤمن بالفلسفة ما بعد الإنسان، نحو مجتمع رقمي لا يحاكي المنظومات البشرية التقليدية. كنموذج أولي لازالت الإرهاصات الأولية والدراسات لم تبرز كل النتائج الاجتماعية والإنسانية، لأنها تحتاج لوقت لتظهر التغيرات الاجتماعية والنفسية كعينات للدراسة.

الإشكالية:

- ماهي مظاهر الدين لدى الإنسان المؤلل ؟

يتفرع عن السؤال الرئيس ما يلي:

- ماهية المفاهيم القيمية لدى المجتمع ما بعد الإنسان ؟

- هل الإنسان المعزز ما بعد البشر ملحد أم ربوبي أم ديني ؟

- ماهي المرجعية الفكرية والدينية والقيمية لفلسفة ما بعد الإنسان ؟

الأهمية:

- تصنف الأطاريح الفلسفية ما بعد الإنسان كأحدث النظريات المعاصرة قيد الدراسات.

- فتحت تكنولوجيا الذكاء الاصطناعي والميتافيرس عوالم أخرى لترقية الرؤى الفلسفية الاستشرافية لنظريات ما بعد الإنسان.
  - انتشار ظاهر الدين الشبكي الرقمي، وتوسع تمثلاتها عبر تكنولوجيا الميتافيرس؛ جذب انتباه علماء الاجتماع والدين لبحث تطورات التدين الشبكي الرقمي .
- الأهداف:
- نسعى من خلال هذه الورق لتحليل الفلسفة ما بعد البشرية المتجاوزة للإنسان وماهية بصناعة الإنسان المؤلل، من خلال دراسة نموذج تطبيقي، لنبين المخاطر الناجمة عنه على الجوانب الاجتماعية والثقافية والدينية والإنسانية.
- المنهج: نتبع في الدراسة منهج وصفي لتحليل الدارسات الاجتماعية الدينية، والنفسية الدينية والفلسفية الدينية؛ لفهم أبعاد الظاهرة وتسطير ملامح تمظهرها الواقعي.
- النتائج الأولية:
- يعد منظور الإنسان المؤلل أحد أنماط الطرح الربوبي المعاصر.
  - تمثل الرؤى الفلسفية لما بعد الإنسان نماذج للإلحاد الرقمي المعاصر.
  - أحدثت نشوة تكنولوجيا الذكاء الاصطناعي والميتافيرس صداما بين الفلسفات القيمة واللاقيمة.
- الكلمات المفتاحية:** الدين، ما بعد البشر، الإنسان المؤلل، الميتافيرس، الذكاء الاصطناعي.

الخطاب الدعوي المعاصر والشباب -متطلبات الفاعلية وعوامل النجاح

عميد كلية الشريعة عبدالرحمن ابراهيم زيد الكيلاني
الجامعة الأردنية

المخلص

تعتني هذه الورقة ،على وجه الخصوص والتحديد، بالخطاب الدعوي المعاصر الموجه إلى فئة الشباب ، وما ينبغي أن يتصف به من خصائص وصفات وعناصر ، تؤهله ليكون خطابا فاعلا ومؤثرا في صياغة الشخصية الشبابية الراشدة المنتمية إلى ثقافتها الإسلامية الأصيلة، والقدرة على التعامل مع قضايا العصر ومستجداته وتحدياته وأفكاره ، بمنهجية علمية متوازنة تمكن الشاب من التمييز بين الغث والسمين ، والصالح والفساد ، والثابت والمتغير، والمقبول والمرفوض. وفي سبيل هذا فستعرض الورقة العناصر والمتطلبات التي يجدر بالخطاب الدعوي المعاصر أن يتمثلها ليكون خطابا ناجحا ومؤثرا وفاعلا في فئة الشباب، إذ لا يقبل أن يكون الخطاب الدعوي عفويا يقدم كيفما اتفق، كما لا يقبل أن يكون مجرد خطاب وعظي يقوم على أساس استثارة عواطف الشباب ومشاعرهم من خلال الترهيب والترغيب غير المنضبط بالقواعد والأصول العلمية. وتبين الورقة أهمية اتصاف الخطاب الدعوي بالواقعية والمعاصرة ، حيث إن مما يسجل على كثير من الخطابات الدعوية الخوض في القضايا الهامشية والفرعية والجزئية ، على حساب القضايا الكلية والأساسية التي يحتاج الشباب إلى معالجتها وبيانها ، وعلى حساب التحديات الفكرية والأخلاقية الحقيقية التي يواجهها الشباب في واقعنا المعاصر ، ويحتاجون إلى جهد كبير لتحسينهم وحمايتهم منها ؛ كالإلحاد، والإباحية الجنسية، والمخدرات والمسكرات ، والفساد الأخلاقي، والتطرف والتكفير ، وغيرها من القضايا الأخرى التي ينبغي أن تأخذ أعلى درجات الأولوية والاهتمام في الخطاب الدعوي المعاصر، ليكون واقعا وعمليا ومراعيا للأولويات الشبابية التي تستحق التقديم والاهتمام .

وتعرض الورقة أيضا ما ينبغي أن يتسم به الخطاب الدعوي المعاصر من الاحتكام إلى المنهجية العلمية المناسبة والإلمام بأدوات المعرفة المعاصرة ومصادرها، وضرورة الاطلاع على الأيديولوجيات المعاصرة ليكون الخطاب الإسلامي قادرا على مناقشتها بأسلوب علمي مقنع بعيدا عن الإجابات الجاهزة التي لا تصنع القناعة المطلوبة لدى جيل الشباب.

و تبين الورقة في هذا المجال أنه لا بد أن يراعي الخطاب الدعوي الخلفية الفكرية والفلسفية والمعرفية لفئة الشباب وتساؤلاتهم وشبهاتهم وإشكالاتهم المعاصرة ، وأن يكون التفاعل معهم والتعاطي مع قضاياهم من خلال الأدوات المناسبة لتلك الفلسفات ، ووفق الضوابط المنهجية المعتمدة في المعرفة الإسلامية، مع ضرورة التواصل مع منجزات العصر والإطلال على معطياته، حيث إن من أسباب ضعف الخطاب الدعوي المعاصر قصور أدوات تناوله للقضايا الإشكالية التي يطرحها ويعرضها الشباب ، وعجزه عن تقديم إجابات مقنعة، أو حلول موضوعية للاستفهامات المتزايدة للجيل الجديد من الشباب، ما يشعرهم بجمود الموروث المعرفي الديني، الذي أثبت في نظر فئة منهم عجزه عن التصدي للمناهج الفكرية المعاصرة.

وتنبه الورقة إلى أهمية اتصاف الخطاب الدعوي المعاصر بصفة الجمال والجاذبية حتى يكون مقبولا ومحبوبا لفئة الشباب وقريبا إلى قلوبهم ومؤثرا في أفكارهم وقيمهم التي يحملونها ويتحلون بها ، وأن هذا يتطلب من الدعاة -اليوم- تجويد خطابهم وتحسينه وتجميله، في شكله ولغته وأساليبه ومفرداته، وفي مضمونه ومعانيه وأفكاره التي تنطوي عليه أيضا، وفي طريقة تقديمه وأدوات عرضه ، لأن هذا أدعى إلى قبول الشباب به واستجابتهم له، حيث إن النفوس مطبوعة على حب الجمال والميل له.

وتظهر الورقة أن قوة التأثير في الخطاب الدعوي المعاصر الموجه إلى فئة الشباب يحتاج في كثير منه إلى الخطاب القصير المركز والمبسط والميسر والواضح ، لأن جمهورا كبيرا من الشباب النشيط في مواقع التواصل الاجتماعي لا يعتني بسماع وقراءة المطولات، وهذا ما يملئ على ما أراد التصدي للتعليم والتوجيه والدعوة للشباب، أن يبذل الجهد الكافي، وأن يجتهد في إعداد المادة الدعوية التي يريد تقديمها، وفي تلخيصها وتبسيطها، وأن يقدمها بلغة سلسة واضحة و بسيطة ومحبة، وأن يحدد جمهوره المستهدف من الشباب بدقة، لأن لكل جمهور طريقته في الخطاب.

إشكالية البحث وأسئلته:

يتناول البحث هذا الموضوع ضمن الأسئلة التالية:

- 1- ما الصفات والخصائص التي يجب أن يتحلى بها الخطاب الدعوي المعاصر حتى يكون فاعلا ومؤثرا في فئة الشباب ؟
- 2- ما مدى مراعاة الخطابات الدعوية المعاصرة لعناصر التأثير في فئة الشباب؟
- 3- كيف يمكن الارتقاء بالخطاب الدعوي ليكون قادرا على تحقيق أهدافه في فئة الشباب ؟

أهداف البحث:

يسعى البحث للوصول إلى الأهداف التالية:

- 1- إبراز الخصائص والعناصر التي ينبغي أن يراعيها الخطاب الدعوي المعاصر حتى يكون فاعلا ومؤثرا في فئة الشباب.
- 2- تحديد جوانب القصور والضعف في الخطابات الدعوية المعاصرة الموجهة إلى فئة الشباب .
- 3- تقديم المقترحات العملية التي تنهض بمستوى الخطاب الدعوي ليكون قادرا على تحقيق أهدافه.

منهجية البحث:

سيتبع الباحث المنهج التحليلي الذي يعتمد على جمع المعلومات ودراساتها ومحاولة التعمق لاستكشاف العناصر اللازمة لنجاح الخطاب الدعوي في فئة الشباب.

النتائج المتوقعة:

يتوقع أن ينتهي البحث إلى جملة من النتائج التي تتمثل في أبرز الخصائص التي ينبغي أن يتصف بها الخطاب الدعوي المعاصر الموجه إلى فئة الشباب من حيث الواقعية والمعاصرة، والالتزام بالمنهجية العلمية الصحيحة في طرح الموضوعات وعرضها ، والإفادة من معارف العصر وعلومه ومناهجه وتوظيفها في التحديات الفكرية التي تواجه الشباب ، وأهمية التحلي بجمال الخطاب وحسن أسلوبه ويسره ووضوحه .

İNSANIN GENÇLİK DÖNEMİ İLE İLGİLİ KUR'ÂN'DAKİ “EŞÜDDE” KELİMESİNİN YORUMU VE ÇEVİRİSİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Abdülkadir Erkut

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu

ÖZET

Bu bildiride Kur'ân'da geçen “eşüdde” kelimesinin yorumu ve çevirisi üzerinde durulmuştur. “eşüdde” kelimesi insan ömründeki bülüğa ermekle başlayan, sürekli gelişen ve kırk yaşında son bulan bir süreci ifade etmektedir. Bu kelimenin Kur'ân'da kullanımından, insan hayatındaki gençlik döneminin bir zaman diliminde gerçekleştiği, bu zaman diliminin çeşitli aşamalardan meydana geldiği sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla gençlik konusu incelenirken bu dönemin çeşitli aşamalardan meydana geldiği, her aşamanın da farklı imkan ve sorunlarının olacağı dikkate alınmalıdır. Tefsir kaynaklarında “eşüdde” kelimesinin insan ömrünün hangi yaşına tekabül ettiği konusunda pek çok görüş ifade edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan değerlendirmelerde kelimenin, En'âm sûresinin 152. ve İsrâ sûresinin 34. âyetlerinde bülüğ (ve rüşd) anlamına geldiği, diğer âyetlerde insanın olgunluk dönemini ifade ettiği belirtilmiştir. Buna karşın Kur'ân meâllerinin bir kısmında bu çerçevenin dikkate alınmadığı, kelimenin çeşitli şekillerde tercüme edildiği görülmektedir. “eşüdde” kelimesinin yukarıdaki çerçevede dahilinde çevrildiği takdirde ayetlerin doğru olarak anlaşılacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan “eşüdde” kelimesinin bir yaş ile sınırlanmamasının, En'âm sûresinin 152. ve İsrâ sûresinin 34. âyetlerinde bülüğ (ve rüşd), diğer âyetlerde olgunluk olarak çevrilmesinin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Eşüdde, Gençlik, Yorum, Çeviri*

BUGÜNÜN DEĞERLER DİZİSİNDE GENÇLİĞİN DİN ANLAYIŞINI ETKİLEYEN HUSUSLAR

Dr. Ali Kemal ACAR

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü

ÖZET

Amaç

Gençlerin dinle olan ilişkilerini etkileyen çoklu sebeplerin varlığından söz edilebilir. Gençlik dönemi genel özellikleri, sosyo-kültürel yapı ve bugünün hâkim değerler dizisi öne çıkanlar olarak ele alınabilir. Bu kapsamda çalışmada; maruz kalınan bireysel, toplumsal, sosyo-kültürel vasatın gençlerin dine yaklaşımlarındaki etkilerinin tespit ve değerlendirilmesi amaç olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi ile elde edilen veriler, içerik analizi yoluyla incelenmiştir. Karşılaştırma, yorum, varsayım ve değerlendirmelere gidilerek düşünce ve fikirler, eldeki veriler çerçevesinde araştırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bireysel ve toplumsal faktörlerin yanı sıra din eğitimcilerinin, ailedeki değişimin, okul ortamının ve bugünün değerler dizisinin gençler üzerindeki etkilerinin belirlenmesine gayret edilmiştir. Dine bakışta da geçmişte olmadığı kabul edilebilecek bir çeşitlilik var görünmektedir. Bu çeşitliliğin çoklu sebepleri de önemli görünmektedir. Çalışmada bu sebeplerin belirlenmesine, bunlara yönelik önerilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Bulgular

Gençlik dönemi, bireysel yönüyle düşünüldüğünde ve yetişkinlikle kıyaslandığında duyguların yoğun, rasyonel tutum ve davranışların görece daha az olduğu bir zaman dilimi olarak nitelenebilir. Bu dönem aidiyet ve kabul edilmenin öne çıktığı, anlam

arayışının arttığı, kişiliğin şekillendiği, kötü ya da iyi alışkanlıkların kazanılabildiği bir evre görünümündedir. Bununla birlikte toplumsal yapıdaki değişimler genci fazlasıyla etkilemektedir. Bugünün değerler dizisinden de söz edilmesi gerekmektedir. Bireysellik, hedonizm, yalnızlaşma, teknoloji bağımlılığı, internet, aşırı etkileşim, bilgi kirliliği bunlardan bazılarıdır. Zayıflayan sosyal ilişkiler, aile kurumundaki yaralar, salt şöhret ve zenginlik hedefleri, serazat bir özgürlük, cinsellik ve tercihler gibi hususlar gençleri çevrelemektedir. Tüketim kültürü de gençleri özellikle hedef almaktadır. Genç için yakın çevre olarak nitelenebilecek aile ve okul da önem arz etmektedir. Aile kurumunda karşılaşılan geçimsizlik, boşanma, şiddet gibi sorunlar artmaktadır. Okulda ise arkadaş çevresi ve öğretmenler görece etkenler arasında görülebilir. Diğer yandan din kurumu da özellikle sekülerlikle birlikte anılmakta, yalın ifadesiyle din, ticari amaçlar için bir paydaşa indirgenebilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Her alanda çeşitliliğin arttığı bir çağda dine yaklaşımlarda da bu durumun varlığından söz edilebilir. Görece dini kurumlar cepheye alınabilmekte, sorgulamalar daha yüksek sesle yapılabilmekte, çoklu etkileşimden dolayı -geçici bile olsa- etkilenmeler artmaktadır. Geleneksel yaklaşımın gösterdiği ibadet hassasiyeti ötelenerek dinin inanç ve ahlak boyutu öne çıkarılabilmektedir. Tarihi kökü olsun ya da olmasın popüler kültürün ihtiyaç duyduğu yeni gündemler –dini alanda da- oluşturulabilmekte ve gençler arasında revaç bulabilmektedir. Bu bağlamda gençlerin din anlayışını etkileyen hususların başında; sekülerleşmenin varlığı kabul edilebilir. Bütün toplum katmanlarında gerçekleşse de dünyevileşmenin asıl etkisini gençler üzerinde gösterdiği de düşünülebilir. Din anlayışını etkileyen hususlar arasında bilim ve din karşıtlığı algısı da etkili görünmektedir. Biraz da pozitivist bir yaklaşımla bilimin kutsandığı, dine ise geçmişte kalan bir kurum nazarı ile bakıldığından söz edilebilir. Feminist akımların da etkileriyle özellikle din ve kadın konusunda bütün göz önünde bulundurulmadan, dinin kadını ikincil kıldığına dair sonuçlara ulaşılabilmektedir. Cinsellik bir özgürlük ve tercih alanı olarak sunulabilmekte, meşru olmayan birçok çeşitliliğe kapı aralanmaktadır. Farklı dini grupların varlığına, bu grupların aynı olaylara çeşitli tutum ve davranışlarla karşılık vermesine anlam verilememektedir. Kadim bir sorun alanı olarak kötülük problemi gençlerin dine yaklaşımlarında etkenlerden bir diğeridir. Kötülüğün varlığı, buna yönelik acizyet, adaletin sorgulanması gibi hususlar gençleri etkilemektedir. Kaderi anlamlandıramayıp da önemli görünmektedir. Bu konuda uçlarda görüşlere sahip olunabilmektedir. Teslimiyetin yanında –görece kişisel gelişimin etkisiyle- her şeyi başarabilme imkanı arasında savrulan bir yaklaşımla kaza ve kader konularına yaklaşılabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının fikirleri bulandırdığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle yüzeysel bir dini bilginin varlığı durumunda, propaganda faaliyetlerine de açık bir pozisyon alınmış olunmaktadır. Sosyal çevrenin etkileri de bariz durmaktadır. Arkadaş çevresi, sağlıklı bir aile kurumu, sosyal medya gibi genci çevreleyen hususlar da dine

bakışı etkileyebilmektedir. Özellikle sosyal medyaya maruz kalma süreleri, kabul edilme ile birlikte düşünüldüğünde “beğenilme”, “farklı olma”, “aidiyet” diğer yandan sınırsız bir bilgi kirliliği hususları da dikkate alındığında bu platformların etkileyicilik gücü önem kazanmaktadır. Misyoner faaliyetlerinin ağırlıklı olarak gençlere yönelik yürütüldüğü, din değiştirmelerin de bu yaş aralığında görece fazla olması da burada dikkate alınması gereken bir faktör durumundadır. Kısmen din adına yapılan yanlışların da etkileri görmezden gelinmemelidir. Gençleri günahkârlıkla suçlama, onlara karşı cezalandırıcı bir din dilinin kullanımı, makuliyeti zorlayan bir ölçüde aklın devrede olmadığı açıklamalar da gençlerde etkiler bırakmaktadır. Her ne kadar her şeyin çözümünün var olduğu örtük iddiası yer alsa da muhatapların ikna edilememeleri de bir diğer husus görünümündedir. Din dilinin bugünün gençlerine de hitap edemediği de değerlendirilmesi gereken hususlardandır.

Bu kadar etkenin çokluğuna rağmen olumlu ya da olumsuz değerlendirmelere imkan var görünmektedir. Geçmişte karşılaşılması, günümüzde ortaya çıkması, sınanmamışlığıyla mevcut konjonktür bir dezavataj görünümündedir. Diğer yandan bütün bu çeldiricilere rağmen, gelişmelerin imkanlar da sunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Gençlerin bu vasattan hepsinin aynı derecede etkilendiklerini varsaymak da doğru olmayacaktır. Geleneğe görece uymayan dine farklı yaklaşımları, gençlerin farklı olduklarına dair yanlış çıkarsamalara da kaynaklık ediyor görünmektedir. Din anlayışını etkileyen çoklu sebeplerin varlığının kabulünden hareket edilebilmelidir. Tedbirler geliştirilirken de hayatın bütünlüğü dikkate alınmalı, salt dini alana yönelik çalışmalarla yetinilmemelidir. Gençler için rol modellerin ortaya konulması, toplumsal sorumluluklarda gençlere daha fazla görev verilmesi, gençlerin çalışma imkanları ve istihdamları, geçmişle kıyaslandığında birçok imkana sahip olmaları ve bunları hayırda kullanma yönünde rehberlikler gibi hususlar öneri olarak ele alınabilir. Bütün insanlarda olduğu gibi gençlerin yalnızlaşmalarına ortam hazırlanmamalıdır. Sosyal medyanın esiri olmalarına engel olabilmek için sosyalleşme teşvik edilmelidir. Meşguliyetin önemi, ruhsal ve bedensel iyileştirici rolü göz ardı edilmemelidir. Gençlerin kendilerini ifade edebilecekleri zeminlerin sayıları artırılmalı, işbirlikleriyle gençlere yönelik paket programlar geliştirilmelidir. Eğitim bağlamında üniversitelerde güncel dini meselelere yönelik bölüm gözetmeksizin seçmeli dersler konulabilir. Tartışmaya yatkınlık, genel kabullere itiraz, sorgulama gibi özelliklerinden hareketle bu alanda özel eğitim almış, ihtisaslaşmış din görevlilerinin gençlerle buluşturulmasına imkanlar oluşturulabilir. Resmi ya da özel yardım/gönüllü kuruluşlar tarafından gençler için ulusal ya da uluslararası arenada görevler üstlenmelerine olanaklar sunulabilir.

Anahtar Kelimeler:

Din Eğitimi, Gençlik Dönemi, Gençlik Dönemi Din Anlayışı.

HADİS USÛLÜ EĞİTİMİNİN GENÇLERİN HADİS VE SÜNNET ALGISI ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Ayşegül EROĞLU

Meram Yıldız Kız AİHL

Dr. Muhammed SİDDİK

Tahir Büyükkörükçü AİHL

ÖZET

Bilgi çağı veya dijital çağ olarak da isimlendirilen yirmi birinci yüzyıl bilgiye erişimi internet ve sosyal ağlar aracılığıyla insanlar arasında - bir statü veya sınır tanımaksızın - kolaylaştırmıştır. Dünyanın iki ucundaki insanlar saniyeler içinde birbiriyle irtibat kurabilmekte, alış veriş yapabilmekte, dilediği ülkedeki bir sempozyuma bulunduğu yerden katılabilmektedir. İnsanlar kafalarına takılan soruları arama motorlarına girerek araştırmakta, cevaplandırmaya çalışmaktadırlar. Bu durum birçok yönden kolaylık sağlarken bazı hususlarda bilgi kirliliği oluşturmakta; internetin yöntemsiz bilgi erişimine imkân sağlaması istenmeyen durumlar meydana getirebilmektedir.

Hadis ilmi yöntemsiz bilgiye erişimin ortaya çıkardığı sorunların muhatabı olan bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Belli bir usulü öğrenmeden rastgele içeriklerle karşılaşan insanlar çözümü yine aynı yöntemsiz içerikler üreten internet ortamında aramakta ve bu durum kimi zaman inançları hususunda kuşkular oluşturabilmektedir. Bununla birlikte artan tercüme hadis kitapları belli düzeyde bir usul eğitimi olmayan insanlarda soru işaretlerini artırmaktadır. Tercüme dilen kitapları tercüme edenin ilmi yeterliliği meselesi, yayınevlerinin ticari kaygılarla özensiz bastığı hadis kitapları ve bu kitapların herhangi bir denetimden geçmeksizin her isteyen yayımlayabilmesi gibi durumların sorunu daha da artırdığı gözlenmektedir. Birbirine zıt gibi görünen hadisleri bu kitaplarda arka arkaya gören okuyucuda hadise ve hadis ilmine karşı güvensizlik oluşabilmektedir.

Kimi gençlerin gördükleri her rivayeti her hikâyeyi hadis sanmaları, bazı rivayetlere dair soruları onları inançlarını sorgulamaya kadar götürebilmektedir. Gençlerin içinde bulundukları dönemin özelliği gereği inançlarını ve değerlerini sorgulamaya açmaları pek tabiidir, hatta tahkiki imana ulaşmanın bir gereği olarak da görülebilir. Tabii olmayan gençlerin sağlıklı ve usulüne uygun bir şekilde bilgiye erişimlerinin olmayışı, temel referans kaynaklarını ve onlardan faydalanma yöntemlerini bilmeyişleridir. Bu da alanında eğitim almış hocalardan hadis usulü eğitimi almakla mümkün gibi görünmektedir.

Bu çalışma ile Konya ilinde eğitim hayatına devam eden on dört – on altı yaş aralığındaki (11. sınıfa geçmiş) bir grup genç ile tarafımızca hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular kullanılarak derinlemesine mülakat gerçekleştirilecektir. Mülakatta kullanılacak soruların içeriği “sünnetin manası ve önemi”, “hadis usulü ve hadisin sıhhati meselesi”, “hadislerin anlaşılması”, “hadis literatürü”, “hadis ve sosyal medya” konuları ile ilgili olacaktır. Çalışma grubundaki gençlerden bir kısmı milli eğitim müfredatına göre hadis usulü eğitimi almış öğrencilerden bir kısmı ise bu eğitimi almamış olan öğrencilerden seçilecektir. Ülkemizde lise düzeyinde Hadis Usulü dersi sadece İmam Hatip Liselerinde verildiği için bu gruba giren gençler Konya ilindeki İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden seçilecektir. Hadis eğitimi almamış olan gençler ise Konya ilindeki İmam Hatip Lisesi dışındaki lise öğrencilerinden belirlenecektir. İmam Hatip Lisesi müfredatına göre Hadis eğitimi 10. sınıf düzeyinde verilmektedir. Bu sebeple mülakat yapacağımız gençler 11. Sınıfa geçmiş olan öğrenciler arasından belirlenecektir. Mülakat yapılacak gençlere kartopu tekniğiyle ulaşılması planlanmaktadır.

Bilinmektedir ki bir sorun çözülmek isteniyorsa öncelikle sebebi ortaya konmalıdır. Sebepler ortaya konduktan sonra çözüm yolları üzerinde çalışılmalıdır. Biz de bu mütevazı çalışma ile gençlerdeki hadis algısının, bu alandaki soruların ve sorunların sebeplerinin peşine düşmeyi planlamakta; verilen hadis eğitiminin gençlerin hadise ve sünnete bakışına sunduğu bir katkı var mıdır sorusunun cevabını aramaktayız.

Araştırma sonucunda hadis usulü eğitimi alan gençler ile almayan gençler arasında hadis ve sünnete bakışlarında bir farklılığın olup olmadığını, varsa nasıl bir farkın olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Verilen hadis eğitimin ne kadar yeterli olduğu -kısmen de olsa- ortaya konmaya çalışılacaktır. Sosyal medyanın gençlerin hadis algısına etkisi, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (a.s)’i hayatlarında bir rol model olarak görüp görmedikleri, sahih hadise erişim metotları, hadise dair bir soruları olduğunda müracaat ettikleri merci, daha önce hiç hadis kitabı okuyup okumadıkları, hadislerin günümüze kadar gelme yöntemi gibi hususlarda görüşleri değerlendirilecektir. Bu konulardaki görüşlerini oluşturmada hadis eğitimi almış ya da almamış olmalarının etkisi var mıdır, sorusunun cevabı aranacaktır.

Belirleyeceğimiz gençlerle yapacağımız görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilecektir. Daha sonra ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılacak ve bilgisayar ortamına aktarılacaktır. Elde edilen veriler soru başlıklarına göre gruplandırılacak, konuşmalarda gençlerin en çok yoğunlaştığı konular tespit edilerek nitel içerik analizi yöntemiyle analiz edilecektir. Çalışma sonunda ortaya çıkan bulgular analiz edilerek çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılacaktır.

Araştırmacıların hadis alanındaki akademik çalışmalarının yanı sıra milli eğitime bağlı okullarda İHL Meslek Dersi Öğretmeni olarak çalışmaları araştırma için avantaj sağlayacaktır. Çalışmanın soruları oluşturulmuş olup mülakatlar için bir ay, yapılan mülakatların deşifre edilmesi ve değerlendirilip raporlaştırılması için iki ay olmak üzere üç ay içinde bitirilmesi planlanmaktadır.

Nihai olarak bu araştırma gençlerin hadis ilmi ile ilgili hangi konularda sorun yaşadıklarını tespit etme, onları doğru bilgi ile buluşturmaya katkı sunma hususunda verilen hadis eğitiminin yeterli olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamakta ve çözüme giden yolda küçük de olsa bir katkıda bulunmayı istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis Usûlü, Hadis Eğitimi, Gençler.

MODERN DÖNEM GENÇLİĞİNİN İNANÇ SORULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (DENİZLİ ÖRNEĞİ)

Dr. Faruk GÜN

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

İnsanların din ve dünyaya ait birçok görüşleri gençlik dönemlerinde şekillenmektedir. 21. Yüzyıl (modern dönem) dünya için kültürel ve dini alanlarda gelişimlerin hızla yaşandığı bir dönemdir. Vahye ve inanca dayanan dini bilgiler karşısında akıl, deney ve gözlem ışığında büyüyen pozitif bilimlerle eğitim veren modern çağın okullarında eğitim gören öğrencilerimizin akıllarında bu metodoloji farklılığı neticesinde doğan birçok sorunun oluştuğu görülmektedir. Dini şüphe ve tereddütlerin en yoğun olduğu bu dönemlerde birtakım olumsuzluklar popüler kültürün de etkisiyle bazen inanç krizlerine dönüşebilmektedir. İnsanın dini meselelerde bağımsız kararlar alma yeteneklerinin geliştiği gençlik döneminde inançla ilgili sorularına bilimsel yöntemler ışığında cevap bulmaları oldukça önem arz etmektedir.

Varlık ve âlem üzerinde pozitif ilimler ekseninde düşünen günümüz gençliğinin inanca dair birçok konuda asrın idrakine uygun cevap arayışları içerisinde oldukları bilinen bir gerçektir. İnanca dayalı sorularla ilgili gözle görülmeyen inanç meselelerinde vahiy ekseninde söz söyleme, sahih bilgiyi tespit etme ve cevap verme görevini Kelam İlmi üstlenmiştir. Akait konuları üzerine söz söyleyen Kelam ilmi akla, duyu organlarına ve mütevâtir habere dayanan bir inanç disiplini. Allah, peygamber, başlangıç ve sonu itibarı ile varlık konularını ele alan Kelam ilmi vahye dayanan yaklaşımı ile materyalist disiplinlerden ayrılmıştır. Bu bağlamda gençlerin dine dayanan inançla ilgili sorularına cevap vermek Kelam ilminin en temel görevidir.

Bilişim çağında bilgiye kolaylıkla ulaşabilen gençlerimizin inançla ilgili akıllarına takılan sorularına cevap verirken bu gençlerimizin yaşadıkları inanç coğrafyası ve eğitim düzeyleri bizim için sorulara cevap verirken kullanacağımız dilin üslubu ve faydalanacağımız kaynak eserlerin tespiti için oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda

çalışmamızı gençler açısında Denizli’de ortaöğrenim ve lise eğitimini alan İmam Hatip ve Anadolu liseleri ile sınırlı tuttuk. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde eğitim görüp Denizli’de staj için gittikleri ortaokul ve liselerde ders veren öğretmen adaylarımız öğrencilerinin Din Kültürü ve Mesleki derslerde inançla ilgili olarak kafalarına takılan sorularının sözlü ve yazılı olarak tespiti yapıldı. Biz sorularımızı Din Kültürü dersleri doğal seyrinde işlenirken yazılı ve sözlü olarak öğretmen adaylarımızın tespit ettikleri yaklaşık beş yüz soru içerisinde seçtik. Sorulan sorulardan stajyer öğretmenlerimizce en önemli görülen sorulardan başlanılmak üzere sade bir dil kullanarak cevap vermeye çalıştık.

Çağımız gençlerinin inanç problemleri Denizli’de ortaokul ve lise eğitimini gören öğrencilerimizin inançla ilgili soruları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu sorulara baktığımızda konu olarak ateizm, deizm, kötülük, şeytan, ruh, kader, cennet ve cehennem gibi gayb aleminin inanç soruları ekseninde yoğunluk kazanan meseleler olduğunu tespit etmekteyiz.

Bu sorulara cevap verilirken ülkemizde halkımızın çoğunluğunun Matürîdî mezhebine olan mensubiyetinden dolayı bu mezhebin görüşleri esas alınarak cevap verilmiştir. Bu üsûl sahih bilgiye ve doğru içtihadı güvenilir metodoloji ile ulaşmaya çalışan Kelam İlminin gayesine ve bin küsur yıldır itikatta Matürîdilik içtihadı ile amel eden halkımızın inanç yapısına uygunluk arz etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü yanlış inanç problemleri “Eğri ağacın doğru gölgesi olmaz” misali bizatihi yanlış din algılarının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde din, nasıl ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak insanın her iki dünyası için güzellikler bahsettiği gibi yanlış kullanıldığında insan hayatını olumsuz olarak da etkileyebilmektedir. Doğru din, hurafelerle, kulaktan dolma bilgilerle, internet ortamında ehlince ele alınmamış yazılarla değil; ancak sahih kaynaklardan doğru usullerle tespit edilmiş yöntemlerle anlaşılabilir.

Bu çalışmamızda günümüz gençliğinin inanç eğilimleri ve soruları doğrultusunda Mâtürîdî alimlerin eserlerinde bu sorulara verdikleri çözüm önerilerini sunmak hedef edinilmiştir. Gençlerimizle yaptığımız bu çalışmada tarihten gelen inanç bağlarımızın ne kadar güçlü, kaynaklarımızın ne kadar sahih, inancımızın ise ne kadar doğru olduğu bir kes daha anlaşılmıştır. Sahih bir inancın faydalarının evrensel olduğu nitekim, dindar bir çevrede yetişen bir birey ile dindar olmayan bir çevrede yetişen bir bireyin toplum, din ve devlet hayatında farklılıklar gösterdikleri, inancın toplum hayatında olumlu etkileri olduğu bir kes daha anlaşılmıştır.

Yaptığımız çalışmalar neticesinde vardığımız sonuçlara kısaca baktığımızda; itikadî anlamda gençlerde özellikle deizm ile kötülük meselesi çerçevesinde, Tanrı’nın yeryüzüne ve kötülüklere müdahale etme şekli , sınırı ve yetkinliği sorusu ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber kader, Allah’ın zatı ve tasavvuru, sabır, tevekkül ve insan

hürriyeti gibi konularında pek çok genç tarafından merak edilen inanç problemleri arasında olduğu görülmektedir.

Kelam ve Akait başta olmak üzere ilgili din derslerinin güncel inanç meseleleri minvalinde uygun dil ve somut etkinliklerle anlatılması dini soruların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Dini anlatan kişiler arasında yaşanan tartışmalar, branşlardan doğan usûl ve mezhepsel farklılıklar hoşgörünün sınırlarını aşınca düşünce zenginliğinden öte dini inanca zarar veren ötekileştirici, tutucu ve taklitçi bir eyleme dönüşebilmektedir.

Hiçbir sınır ve kural tanımayan popüler kültürün inanç ve ahlak haline gelmesi, haz merkezli yaşam tarzı itikadî ve ahlakî problemleri artırmaktadır.

Din dersi öğretmenlerinin ve toplumda rol model olan din adamlarının tutum ve mizaçları gençlerde din ile özdeşleştirilmekte bu durum din eğitimi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir.

Gençlerde bireyi özgürleştiren ve ona tercih hakkı veren bir din anlayışının daha çok benimsendiği, kısıtlayıcı ve baskıcı bir din anlayışının ise pek tasvip edilmediği anlaşılmaktadır.

Kelam ve Akait başta olmak üzere ilgili din derslerinin güncel inanç meseleleri minvalinde uygun dil ve somut etkinliklerle anlatılması dini soruların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Din derslerinde, sosyal medyada ve ilgili yerlerde ele alınan inanç konularının kendi branş uzmanlarınca ele alınması, konuyu ele alan kişinin deneyimli ve yetkin olması gerekmektedir. İnanç meseleleri üzerinde konuşan kişinin ise ideolojik yaklaşımlardan uzak kendi kişisel tercihleri hususunda objektif olması istenilmektedir.

Din ve bilimin çeliştiği düşüncesi öğrencilerde itikadî sorunlara neden olabilmektedir. Doğru bilgiler üzerine kurulmuş varlık, Allah ve gayb âlemi tasavvuru ile materyalist felsefenin çıkmazı ve pozitif bilimlerin, din bilimine olan mesafesi uzmanlarınca iyi değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Allah, Âlem, Gayb, Melek, Vahiy, Şer, Kader, Şeytan, Cehennem, Sihir.

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN İNANÇ EĞİLİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Dr. Hasan KAFALI

Pamukkale Üniversitesi

Neriman Merve ERASLAN

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Gençlerin dini inanç eğilimlerinin tespit edilmesi birçok açıdan önem arz etmektedir. Sosyolojik açıdan yeni yetişen genç bireylerin değerleri benimseme durumlarının belirlenmesi, değerleri benimseme seviyelerine göre davranış yönelimlerinin kestirilmesi, toplumsal devamlılığın sağlanması, varsa kültürel yozlaşmanın teşhis edilmesi, ruh dünyalarına etki edebilecek diğer etmenlerin ortaya konması açısından inanç eğilimlerinin belirlenmesi büyük önem arz eder. Teolojik açıdan dinin hedef kitlesinin dini kaynakların işaret ettiği istikamette gidip gitmediği, hangi noktalarda anlaşılma zorlukları ve sapmalar olduğunun tespitinde inanç eğilimlerinin tespiti önem taşımaktadır. Eğitim bilimleri açısından da adeta eğitim döngüsündeki değerlendirme aşamasındaki gibi eğitimin amaçlarının metotlar ve eğitim süreçleri doğrultusunda gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespit edilmesinde yardımcı olur. Bu sayede eğitim döngüsünde metotlar ve eğitim süreçlerinin iş görürlüğünün test edilmesini de sağlamış olur. Araştırmamız gençlerin inanç eğilimlerinin nitel olarak kendi ifadeleri ile ortaya konmasını amaçlamaktadır. Bu yönde birçok nicel araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalar örneklemin özelliklerine göre farklı sonuçlar verebilmektedir. Küçük farklılıklar olmakla beraber dine inanma oranlarının baskın şekilde yüksek olduğu görülür. Bu konuda tartışmanın inançların niteliği konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Alanında otorite kabul edilen akademisyenlerin ve tecrübe sahibi öğretmenlerin kişisel tecrübelerine ve yaşadıklarına dayanarak gençlerin inanç konusunda tereddütler yaşadıklarını ve inançlarının niteliğinin kaybolduğunu bildirdikleri yazılar ve kişisel

yorumlar internet medyası üzerinden konunun gündeme gelmesini sağlamıştır. İddialar nicel araştırmaların ortaya koyduğu değişimlerin çok ötesinde değişimler olduğunu seklindedir. Araştırmamız bu iddiaları açıklığa kavuşturmaya yardımcı olmak amacını taşımaktadır. Bu amaçla 17- 28 yaş aralığında 30'un altında kalmamak hedeflenerek farklı alanlarda eğitim gören üniversite öğrencileri ile yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile görüşmeler yapılacaktır. Araştırma için Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 15/06/20022 tarih ve 68282350/2022/G12 sayı numarası ile etik kurul izni alınmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik örnekleme”, “kartopu örnekleme” ile birlikte kullanılacaktır. Maksimum çeşitlilik örnekleme örneklemin problemle ilgili olarak kendi içinde benzeşik farklı durumlardan oluşturulmasıdır. Birbirinden oldukça farklı ve heterojen olan bir grupta belirli deneyimlerin ortak olması, önemli bir bulgudur. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde araştırmacı örnekleme oluştururken temel alacağı farklı özelliklerin neler olduğunu belirler. Bu özellikleri taşıyan vakaları örnekleme dâhil eder. Araştırmamızda üniversite gençliğinin inanç eğilimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Üniversite hayatı farklı özellikler taşıyan bireylerin çeşitli bilgi ve beceri kazanımlarına göre sınıflandıkları bir ortamdır. Bu bilgi ve beceri farklılaşmasının inanç eğilimleri konusunda farklılaşmalara neden olması muhtemeldir. Diğer yandan inancın bu farklılaşmayı ortak bir noktaya sabitlemesi de ihtimal dahilindedir. Araştırmada bu amaçla üniversiteye yerleşme durumlarına göre sayısal, sözel ve dil alanlarında yerleşmiş eşit sayılarda kız ve erkek öğrencilerle mülakatlar gerçekleştirilecektir. Mülakatlar ile tespit edilmeye çalışılacak hususlar ve üzerinde yoğunlaşılacak problemler şunlar olarak planlanmaktadır.

Üniversite gençleri dini açıdan kendilerini kendi ifadeleri ile nasıl tanımlamaktadırlar? Gençler kendilerini toplumda kabul gören inanca ait hissediyorlar mı? Gençler, inançlarının gündelik hayatlılarına yön vermesine izin veriyorlar mı yoksa inançlarını kendileri mi kontrol edip yön veriyorlar? Üniversite öğrencilerinin inanç noktasında etkilendikleri inanç akımları var mı, varsa nelerdir? Üniversite gençleri ateizm veya deizm tartışmalarından haberdarlar mı, bu konuda kendilerini nasıl tanımlıyorlar? Yakın çevrelerinde, arkadaş ve dost meclislerinde inançla ilgili tartışmalar yaşıyorlar mı, yaşıyorlarsa buralardan kalan tecrübeleri neler? Aileleri ile din ve geleneksel değerler çerçevesinde tartışmalar yaşıyorlar mı, yaşıyorlarsa rahatsız oldukları ve olumlu buldukları yönler neler? İnançlarında ve dünyaya ait kabullerinde çevrelerinden öğrendikleri bilgileri mi kabul ediyorlar yoksa otorite kabul ettikleri kişilerin görüşlerini benimseyip onlara mı itibar ediyorlar. Sosyal medyadaki inançla ilgili videoları izliyorlar mı, bu videolardan etkileniyorlar mı? İnsanoğlunun dünyaya nasıl geldiği ve ölümden sonrası ile ilgili düşünceler akıllarına geliyor mu, akıllarına geldiğinde neler yapıyorlar, bu durumu sorguluyorlar mı? Yakın arkadaş veya akraba çevrelerinde inançla ilgili problemler yaşayan tanıdıkları var mı, böyle kişilerle karşılaştıklarında neler yapıyorlar, onlara yardımcı olmaya çalışıyorlar mı? Gençler, inançla ilgili sorunları olduğunda

nereye ve kimlere başvuruyorlar? İnançla ilgili farklı fikir ve düşüncelerin hangi yaşlarda ve hangi nedenlerle ortaya çıktığını düşünüyorlar, kendileri ve çevrelerindeki tecrübeleri neler? Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm gibi farklı inanç eğilimleri hakkında ne düşünüyorlar, bunlardan etkileniyorlar mı? İnanç esaslarının unsurları ile ilgili tatmin olmadıkları, farklı düşündükleri şeyler var mı? Meleklerle, cinlere ve gayba iman gibi görünmeyene inanmayı telkin eden inanç esasları hakkında ne düşünüyorlar, şüphe duyuyorlar mı, bu konudaki bilgi ihtiyaçlarını nasıl gideriyorlar? İnanç onlar için bir güç kaynağı mı yoksa taşınılıp katlanılması gereken geleneksel bir bagaj mı?

Araştırmamız bu problem aksları çevresinde üniversite gençliğinin inanç eğilimlerini kendi ifadeleri ile somut bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Cevaplar ve yorumlar çerçevesinde inanç eksenindeki fay hatları ve gerilim unsurları belirlenmeye çalışılacaktır. Mülakatlarda nitel araştırma desenine uygun olarak spesifik konularda görüş bildiren katılımcılara ayrıyeten sondaj soruları da sorulabilecektir. Sondaj soruları ile derinlemesine kesitler elde edilmeye çalışılacaktır. Mülakatlar iki kayıt cihazı ile kaydedilecek, yazı dökümü yapıldıktan sonra okumaları yapılarak içerik analizi yöntemiyle yorumlanacaktır. İçerik ve elde edilen verilere göre başlıklandırmaya gidilecektir. Yorum yapılırken konu üzerine yapılmış nicel ve diğer nitel çalışmalar ile karşılaştırmalara gidilerek literatürle bütünleşilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Üniversite Gençliği, İnanç Eğilimleri, Çağdaş Akımlar, Nitel Araştırma.

ÇAĞDAŞ DÜNYADA EVRENSEL AHLÂK İLKELERİNE AKIL-KALP İLİŞKİSİ AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM

Dr. Hatice TEBER

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

İnsanın fikrî ve manevî yönünü oluşturan; kendisi için iyi ve kötüyü ayırmasını sağlayan akıl ve manevî anlamda, akıldan daha ince bir düşünceye ve ilahî tecelliye sahip kalbin varlığı bilimsel gerçeklerin kuşku duymadığı iki gerçekliktir. Aklî istidlal ve muhakeme yolu ile elde edilen tahkiki bir iman, akleden bir kalp meydana getirir ki bu durum da insanı yaratılış rütbesi olan eşref-i mahlukat olma konumuna terfi ettirir. Kur'ân-ı Kerîm'de düşünmeye, akletmeye çağrılan kalp, aklın ve duyuların kendisine sunduğu bilgileri Allah'ın verdiği ilham ve keşf gücüyle yorumlar ve gerçek imana ulaşabilir. Kur'ân-ı Kerîm bilgi kaynağı olarak kabul ettiği akıl, kalp ve duyuların birlikte çalışmaları halinde elde edecekleri bilginin, insanı yanıltmayan doğru ve kesin bir bilgi olduğunu ifade eder. İnsanın asıl hedefi de budur. Söz konusu üç kaynaktan akıl düşünen, muhakeme eden ve karar veren, doğruyu ve yanlışını değerlendirerek rasyonel tavır sergileyen bir kaynaktır. Başka bir ifadeyle insanın varlığına, canlılığına ve hayatı içerisinde süregelen tüm aktivitelerine anlam kazandıran, sayesinde elde edilen bilgi vasıtasıyla doğru ile yanlış; hak ile bâtılı birbirinden tefrik etmeyi sağlayan en önemli güçtür.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanları akletmeye yönelten ayetler olduğu gibi, akletme işini kalbin yaptığını, iman ve imansızlıkların kalpten çıktığını belirten ayetlerde pek çoktur. Çünkü kalp, insanı gerçek bilgiye götüren bir kaynaktır.

Kutsal Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de geçen akıl ve kalp kavramları üzerinde çok düşünülmüş ve çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Ancak onlar üzerine söylenecek sözler bitmemiştir ve bitmeyecektir. Çünkü akıl ve düşünen kalp, insanın varlığını şüphesiz kabul ettiği ama görüp, dokunamadığı kavramlardır, insan onların varlığını ancak tezahürleriyle anlayabilmektedir. İnsan içgüdüleriyle hareket eden hayvanlardan

farklıdır. Ona sorumluluk kazandıran akli kavrayışı içgüdüden farklıdır. O tercih etme yeteneği, muhakeme ve mukayese cihazıdır. Kendisine verilen bilgileri değerlendirerek doğruyu, eğriden ayırma özelliğine sahiptir. Görülüyor ki Kur'ân'da anlama, düşünme, idrak etme yönünden kalp ve akıl arasında sıkı bir münâsebet vardır. Burada akla şöyle bir soru gelebilir. Acaba aklın kaynağı beyin sayıldığı halde neden Kur'ân'da kalp ve akıl arasında böyle sıkı bir bağlantı vardır? Anlamada düşünmede, bilgi elde etmede duyular ve akıl yeterli olamamakta mıdır? İnsan sadece duyu organlarını kullanarak iman edemez mi? Metafizik alan duyularla anlaşılamaz. Ancak duyuların farkında olduğu, görünen âlemdir. Allah insana akıl nimetini vererek onu, yarattığı bütün canlılardan üstün kılmıştır. İnsan da bu yeteneğini kullanarak dünya hayatında bir imtihandan geçmektedir. Bu imtahan sırasında kimi insanlar başarılı olarak kendisini yaratana iman etmekte, bir kısmı ise küfür bataklığına saplanmaktadır. Küfür ehlinde de akıl olduğuna göre acaba neden başarılı olmamışlardır? Salt Aklın, zekanın yanında Allah'ın bizlere verdiği basiret gücü yani sezgi gücü vardır. Mesela insan sadece gözleriyle, akıllı ya da akılsız bütün canlıların görebileceği güneşe baktığında, onu ısıtan, aydınlatan, doğudan doğup, batıdan batan, insanlar için son derece önemli bir varlık olarak görür ve bunun ötesine geçemez. Fakat duyu organlarımızın gördüğü bu güneşe bir de basiret yani kalp gözüyle bakarsak onun neye yaradığı, ne olduğu ile ilgilenmenin yanında, onun nereden geldiği, hangi güçle uzayda durduğu, kendiliğinden varolup olmadığı, onu bir yapanın bulunup bulunmadığı sualleri de ortaya çıkacaktır. Çünkü Güneş Kur'ân'ın ifadesiyle âyettir, işarettir. İnsanı başka bir varlığa yönlendiren işaret levhasıdır. İşte insan bu noktada kendisinde oluşan bilgiyle imana ulaşabilmektedir.

Bu yönüyle selim bir kalp ile müstakim bir akıl fitratı gereği insanı iyiye, doğruya ve faydalıya götürebilen en önemli araçlar olduğu görülecektir. Düşünebilen bir akıl ve selim bir kalbin arasındaki fark ise ilkinin zihinsel akıl-duyu ilişkisini; ikincisinin ise insanın hem zihinsel hem de kalbiyle ilişkili fitrî akılı ifade etmesidir.

Biz bu tebliğimizde akıl ve kalp korelasyonu içerisinde Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Nebevî anlayışını ortaya koyarak Çağdaş Dünyada Psikososyal Kimlik Yönelimleri ve Din temelli bir çözümleme yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Kalp, Ahlak, Çağdaşlık, Sünnet.

KURAN'DA RABBİNİ ARAYAN GENÇ PROFİLİ: HZ. İBRAHİM ÖRNEĞİ

Dr. İbrahim ULUDAŞ

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

İlk insan olan Hz. Adem zamanında cevabı aranmaya başlamış ve dünyanın son bulması anına kadar yaşayacak son insana kadar cevabı aranmaya devam edecek olan bir soru vardır: Beni kim yarattı? Bu soru, akıllı, yanlış-doğruyu ayırt edebilecek, belli bir düşünme potansiyeline sahip her insanın merak ettiği, cevabını araştırmaya kendini mecbur hissettiği bir istifhamdır. Nitekim semâvî dinlerin temsilcileri olan peygamberlerin ve o elçilerin rehberleri olan kutsal kitapların müntesiplerine açıklamak istedikleri konu, işte tam da budur. Bütün peygamberlerin anlatılarının ve tebliğlerinin merkezinde kendi yaratıcılarını, Rabblerini, İlahlarını, Tanrılarını arayan insan vardır. Özellikle insanın kendisini yoktan var eden, ona akıl veren, iyiyi-kötüyü ayırt edebilmesi için her türlü düşünme, anlama ve idrak etme becerisi veren, onu yediren, içiren, her türlü gereksinimini karşılaması için her türlü canlıyı hizmetine sunan, ilim, kudret, irade bakımından her canlıdan üstün bir varlığın mevcudiyetini aramak, araştırmak ve en önemlisi de düşünmek gibi beşerî bir yönü vardır. Daha da ötesi, insan bazen bunu düşünmek istemese de, insânî olmanın verdiği sâiklerle düşünmek zorunda kalmaktadır. Çünkü insanın aklını çıkarıp atıp, hayvan gibi olmak gibi bir şansı yoktur. Şu da bir gerçektir ki; insan dünyaya gelirken, insan olarak dünyaya geleceğini bilmemektedir. Bizler insan olarak değil de, taş, toprak, bitki veya herhangi bir hayvan türü olarak dünyaya gelebilirdik. Bu olay, bizim irademiz dışında, tamamen yaratıcının iradesiyle, ilmiyle, kudretiyle ortaya çıkan bir gelişmedir. Bu yaratıcı kavramı, semâvî dinlerde Allah, Rabb, İlah, Tanrı şeklinde ifade edilmiştir. Yaratıcı, insanı en iyi bilen ve en iyi tanıyan varlıktır. Dolayısıyla ona kendini tanıtmak, kudretini göstermek için bazı rehber ve kılavuzlar göndermek varlığının gereklerindendir. İnsanlık tarihine baktığımızda da yaratıcı tarafından gönderilen nice peygamberler, kutsal kitaplar ve sahifeler şeklinde

mesajlar görmekteyiz. Bu bize şunu göstermektedir: Allah, Rabb, İlah, Tanrı -nasıl isimlendirirsek isimlendirelim- bizi sadece yaratıp, kendi başımıza bırakmadı, bizim merak ettiğimiz veya edeceğimiz her türlü sorunun cevabını elçileri, kutsal kitapları ve sahifeler şeklinde gönderdiği mesajlarla bizlere verdi. Burada insana düşen; gerçekten samimi bir şekilde, aklını fikrini kullanarak cevapların peşine düşmek ve araştırmaktır. Bununla birlikte; İnsanı, diğer canlılardan ayıran en önemli özellik; akıl sahibi olmasıdır. Yaratıcı; hiçbir rehber, kılavuz, peygamber, kitap göndermese bile insan, etrafında olan, kendi gücünün ve kudretinin üstündeki olaylara ve gelişmelere bakarak, kendi acizliğini, yetersizliğini, düşünüp, aklını kullanıp şöyle düşünmesi gerekir: insan olarak bu kainatın en güçlü varlığı benim, insan dışındaki bütün canlılar bana hizmet ettikleri halde, benim bile tâkat getiremediğim, gücümün yetmediği olaylar meydana geliyor, bunların kendi kendine olması veya ilimsiz, fikirsiz, akılsız sebeplerin biraraya gelip bu olayları meydana getirmesi mümkün olmadığına göre, bunları yapan bir yaratıcı olması gerekir, diye düşünmesi ve akletmesi gerekir ki bu insaniyetin bir gereğidir. Yaratıcı, buna ragmen insanların kendisini tanıyıp, iman etmeleri için, onlara akıl verip, peygamberler, kutsal kitaplar göndermiştir.

Yukarıda yapmış olduğumuz girişten sonra; tebliğimizin asıl konusuna geçebiliriz. Tebliğimizde, işleyeceğimiz konu, Kur'ân-ı Kerim bağlamında işlenecek olup, diğer kutsal kitaplardaki verilere çok fazla yer verilmeyecektir. İnsan, mahlukatın en şerefli olarak yaratılmış, kendisine, diğer canlılara verilmeyen özellikler verilmiştir. Bunlardan en önemlisi akletme ve düşünme yetisidir. Kanaatime göre; Rabb, bu yetiyi kendisini tanımamız ve O'na îmân etmemiz için vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette akletme, tefekkür etme gibi yeteneklerin kullanılması tavsiye edilmekte, kullanılmaması eleştirilmektedir. İslâmiyetin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerim, genç, yaşlı, hasta, zengin, fakir gibi sınıflandırabileceğimiz toplumun her kesimine birtakım metodlarla mesajlar iletmektedir. Bu metodlardan biri de peygamberlik gibi üstün ve şerefli bir göreve layık görülen insanların kendi döneminde yaşadıkları olayların aktarılmasıdır. Teknik tanımıyla kıssa olarak isimlendirilen bu olaylar; insanlık için önem arzeden, ibret alınması tavsiye edilen hayâtî yaşam hikayeleridir. Dolayısıyla kıssaların baş kahramanları, peygamberlerdir. Hz. Eyüp (a.s.)'ın kıssasının hastalar için bir örnek olması, Hz. Lût (a.s.)'ın çarpık ilişki içerisinde olmak isteyenlerle arasında geçen ibretlik kıssası, Hz. Salih (a.s.)'ın kıssası, Hz. Âdem (a.s.)'ın kıssası gibi daha birçok peygamberin kıssaları toplumun her kesimini oluşturan insanlar için birer mesajdır. Bu tebliğimizde, peygamberlerin en büyüklerinden olan, kendisine peygamberlik gelmeden önce, genç yaşına ragmen döneminde yaşanan akıl dışı ve mantıksız olaylara tepki gösteren hatta ailesini bile karşısına alacak kadar cesaretli olan Hz. İbrahim (a.s.)'ın gençlere rol-model olarak nitelendirebileceğimiz tavır ve davranışlarını konu edineceğiz. Hz.İbrahim, daha genç yaşlarında kâinata bakıp, birtakım düşüncelere dalar. Yaşadığı toplumda var olan inanç ilgili kabullerin mantıksızlığını irdeler ve yeri geldiği zaman bunu ailesiyle tartışır. Tabii ki bu, peygamberlerde bulunan fetanet yani akıllı ve zeki olmak sıfatının

bir tezahürüydü. Yaşadığı toplumda da bu yönüyle temâyüz etmiş bir gençti. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, peygamberlerin örnek olma gibi bir misyonu vardır. Akıllı ve zeki bir genç olan İbrahim, yaşadığı toplumdaki insanların inanç sistemlerini, çok fazla irdeler, yanlış birşeylerin olduğunu farkeder ve bunu başta babası olmak üzere insanlarla tartışır. İnsanların tepkisinden çekinmez ve onlarla mücadele ederdi. Fakat kendisi de içten içe gerçek ilahın kim olabileceği, özelliklerinin neler olabileceği konusunda tefekküre dalar ve tahkiki imanı elde edebilmek için gerekli her türlü yolu denerdi. Dolayısıyla biz de Hz. İbrahim'in örneğinde gençlere ne tür mesajlar verebiliriz, onu işlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kuran, Gençlik, Tevhid, Delil, Zekavet.

BİREYİN ERKEN YAŞTA ALDIĞI KUR'AN EĞİTİMİNİN GENÇLİK DÖNEMİNDEKİ AHLAKİ GELİŞİMİNE ETKİSİ

Dr. İmran ÇELİK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

ÖZET

İnsanın dünya serüvenindeki en önemli dönemi şüphesiz gençlik dönemidir. Bir gencin eğitimi, terbiyesi, değer yargıları ve hayatını olumlu şekillendirmesi hem kendisinin hem de içerisinde yaşadığı toplumun geleceği anlamına gelmektedir. Kur'an ise yeryüzünün ilahi son mesajı ve insanlığı eğitime, terbiye etme ve varlık gerekçesini ona öğretme noktasındaki yüce kitabımızdır.

Eğitim ve öğretimin temel amacı, zihinsel, duygusal ve davranışsal alanlarda bireyi ayrı ayrı yetiştirebilmektir. Kur'an öğretimi, nüzulünden bugüne kadar Müslümanların gerek örgün gerek yaygın eğitim çerçevesinde en önem verdiği eğitim çabası olmuştur. Bu çabanın ilk hedefi çocukluk ve ergenlik dönemindeki bireye ibadetlerini yapacak kadar Kur'an okumayı öğretmektir. Bunun yanı sıra çocukluk ve gençlik dönemindeki bireyin aynı zamanda Kur'an öğrenimi sırasında hem Kur'an'ın mahreç, tecvid ve makam ile okunmasındaki fonetik ahengini hem de bu ilahi sözün manevi atmosferini duygusal ve ahlak olarak fitratında hissetmesini temin etmektir. Çünkü Kur'an öğretimi salt bir bilgi aktarımı olmayıp aynı zamanda etiğe dayalı biçimlendirmeyi, ahlaki değerlerin öğretim ve yaşanılmasını da temin eden bir mahiyet arz eder.

Kur'an'ın insanlığa seslenişindeki ilk sözü 'oku'maktır. Ayrıca tefekkür, tedebbür, tezekkür, taakkul ve teemmül gibi kavramları ile Kur'an'ı okuyan herkesin bu öğrenimini lafız olarak okumanın yanında düşünce boyutuna taşıması, sevgi, şefkat ve merhamet gibi duygularına, tutumlarına ve davranışlarına kısaca ahlakına da yansıtması gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an'da, 'Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir' ilahi mesajı bunun insanların iman, amel ve ahlâka ilişkin mânevî hastalıkları iyileştirmede, insanın fitri yönünü canlı tutmada önemli bir unsuru ortaya

koyduğu; ‘Müminler o kimselerdir ki, Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirlir’ şeklinde geçen âyet(ler) ise Kur’an tilavetinin insanın duygu boyutuna nasıl tesir ettiğini ifade eden ilahi mesajlardır.

Ergenlik dönemi gençlerin eğitimi için en önemli husus olan ahlaki değerlerin kaynağının belirlenmesinde ve öğrenilmesinde bir Müslüman genç için en temel kriter şüphesiz Kur’an’dır. Değerlerin davranışlar ile bütünlük oluşturması için bunların öğretilmesinde gözetilen metot, öğrencinin hazır bulunuşluğu ve bunun çocukların ve gençlerin hayatına yansımalarının temin edilmesi önemli hususlardır. Örneğin, namaz Müslüman genç için önemli bir dini ritüeldir. Namazda hem Kur’an tilaveti hem ibadet şuuru hem de ahlak boyutu vardır. Ergenlik dönemindeki bir gencin Kur’an, tilavet, namaz ve ahlak arasında doğru bir ilişki kurması temin edilebilirse bu genç için, din anlamlı bir inanç değeri olarak hayatında yer edinebilir.

Ülkemizde Kur’an eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur’an Kurslarında ve İlahiyat Fakültelerinde örgün olarak sürdürölmektedir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile de yaz dönemlerinde yaygın eğitim çerçevesinde camilerde devam ettirilmektedir. Ülkemizde insanların dini bilgilerini aldıkları bu kurumların yanı sıra ebeveyleerin evlerinde ve yaşam alanlarında inanç, ibadet ve ahlak eğitimini verme çabası da gençlik dönemindeki birey için temel bir ödev ve gereksinimdir. Bu süreçte Kur’an eğitimi alan gençlerin ahlaki olarak daha erdemli davranışlar sergilediğı, suça bulaşma ve diğere suç teşkil eden olaylara karışma hususunda daha düşük bir oranın olduğı görölmektedir. Ayrıca dini ve milli değerlerine daha bağlı olduğı müsellemler bir durumdur. Resmi istatistiklere yansıyan bu durumun en önemli gerekçesi Kur’an eğitiminin ergenlik dönemindeki bireyin ahlaki değerleri kazanmasına pozitif katkıda bulunması olduğı söylenebilir.

Kur’an’ın eğitim ve öğretiminin yanı sıra tilâvetinin, belli makam ve musiki ile icra edilmesinde gençlik döneminde olan bir insanın fıtratına, duygularına ve gönöl dünyasına tesir eden başka bir husus olabilir. Duygusal yoğunluk dönemi olan gençlik çağı, var olan duyguların fark edilmesi, eğitilmesi, doğru yola kanallize edilebilmesi, fıtrata ve ahlaka uygun bir şekilde de yaşanabilmesi için mülzemdir. İlahi kitabın güzel bir kâri’den dinlenildiğindeki sesinden hissedilen duygulardan, onu dinleyen bir gencin duygu dünyasında ve inanç değerleri üzerinde çok olumlu bir etki bırakacağı söylenebilir.

Bu çalışmada insanın çocukluktan gençlik dönemine uzanan yolculuğunda Kur’an eğitiminin, öğretiminin, Kur’an tilavetinin makam ile icra edilmesinin genç bir mü’minin gönöl dünyasına nasıl tesir ettiğı, onu nasıl eğittiğı ve fıtratında var olan zevk alma, beğenme, tatmin olma ve mutlu olma duygularını yaşamasına nasıl katkıda bulunduğı sorusuna cevap aranacaktır.

Çalışma sürecinde konu ile ilgili temel kavramlar ifade edilecek, insanın fıtratına, eğitimin önemine, eğitimin insan üzerindeki etkilerine ve Kur'an'ın okunmasının olumlu tesirine yönelik âyetler ve hadisler ele alınıp değerlendirme yapılacaktır.

Ayrıca araştırmada nitel araştırma yöntemi de kullanılacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum dönemi tercih edilecektir. Veri toplama yöntemi olarak görüşme (mülakat), veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılacaktır. Elde edilen bulgular yorumlama yaklaşımı ile analiz edilecektir.

Yapılacak mülakat görüşmelerinde gençlerin Kur'an eğitime nasıl yaklaştıkları, dini eğitim ve duygularının kendilerini tatmin edip etmediği, Kur'an okurken ya da dinlerken ne hissettikleri, ve gençlerin, son yıllarda ülke gündeminde de tartışılan ateizm, deizm vb. çeşitli yeni dini akımlara bakış açıları ve bu konulardaki beklentilerine dair sorular yöneltilecektir.

Bu çalışma sonucunda Kur'an eğitim ve öğretiminin Kur'an okuyan veya dinleyen gençlerin ahlaki gelişimi üzerinde pozitif katkısı olduğunun ortaya konulacağı ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Öğretimi, Gençlik, Makamla Tilâvet, Ahlak.

DİN DİLİNİ ANLAMA VE YORUMLAMA BAĞLAMINDA GENÇLERİN İNANÇ SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mehmet Akif ALTUNIŞIK

Amasya Üniversitesi

ÖZET

Din dili bağlamında yapılan tartışmalar başta Tanrı hakkında olmak üzere daha çok inanç konularını kapsar. Kutsal metinlerdeki Tanrıyla ilgili ve varoluşsal sorunlara dair ifadeleri anlama ve yorumlama biçimi yani din dili anlayışı, insanların Tanrı'ya karşı konumunu ve bir bütün olarak dine yaklaşımını büyük oranda etkileyecektir.

Günümüz gençlerinin en azından önemli bir kısmının inançlarını kendi tercihleri ile oluşturmak istedikleri anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle çevresinde hazır buldukları inançları olduğu gibi kabul etmek yerine din ve Tanrı tasavvurlarını daha çok rasyonel olarak ve dini metinleri de ihmal etmeden kendi bilgi ve emekleriyle oluşturmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu konuların uzmanlık gerektirmesi sebebiyle gençlerin yetersiz kalacağı, mevcut yorumlardan birinin kabul edilmesi ya da bir bilene güvenilmesi ile sorunun çözülebileceği öne sürülebilir ancak söz konusu gençler kendilerini tatmin edecek cevap arayışından vaz geçecek görünmüyorlar.

Bazı gençlerin dinden ya da Tanrı'dan uzaklaştıklarına dair yaygın kanaatin kısmen doğru olma ihtimali yadsınamaz ancak bize göre bu tür gençler mevcut teolojiyi olduğu gibi kabul etmek istemiyorlar, daha açıkçası mevcut teoloji ile tatmin olamıyorlar. Dolayısıyla bu tür gençler dini en yukarıdan en aşağıya kadar yani Tanrı inancından başlayıp tüm inanç konularını, ritüelleri vs. masaya yatırıp anlamını, önemini, makullüğünü, gereğini vesaire, akıl, bilim ve vicdan gibi ölçütlerle değerlendirmeye tabi tutuyorlar. Bu aşamada ise din dilinin nasıl anlaşılacağı ve yorumlanacağı meselesi kritik bir önem kazanmaktadır. Başka bir ifadeyle eğer din dilinin anlaşılıp yorumlanması meselesinde gençleri tatmin edecek bir yöntem bulunamaz ise birçok genç için din anlam ve önemini kaybedebilir. Daha açıkçası ciddi soruları ile arayış içinde olduğu anlaşılan söz konusu

gençler ya yeni yorumlar ile dine bağlanacaklar ya da dinden ümidini kesip deizm, ateizm ve agnostisizm gibi inançları tercih edeceklerdir.

Meseleyi daha belirgin kılmak için şunlar söylenebilir: Bazı temel dini ilkeler hakkındaki yaygın söylem ve kabullerden tatmin olmayan ve bazı konuları tam olarak anlamlandırmak isteyen gençler örneğin Tanrı'nın merhameti, yaratılış, din-bilim ilişkisi, kadın, savaş, kölelik, özgürlük, ahiretteki ceza gibi konuları ele alan bazı ayetler hakkında sorular sormaktadır. Bu tür ayetlere yaklaşırken daha çok literal bir okuma yapmaktadırlar ve sonuçta da gençlerin bir kısmında Tanrı ve dine dair ciddi şüpheler oluşmaktadır. İşte tam da burada din dilinin nasıl anlaşılıp yorumlanacağı meselesi gündeme gelmektedir. Mesela yaratılış Adem ve Havva ile birden başladıysa evrimsel yaklaşımın nereye konulacağı ve insanların ensest bir ilişki ile mi çoğaldığı, dünyaya Adem'in günahından dolayı gelindiye tüm insanların niçin bundan sorumlu tutulduğu, kadınların mirastan az pay alması, birden fazla kadınla evlilik, çocuk evliliği, kölelik gibi konuları bir sorun olarak gören gençler bu tür konularla ilgili ayetleri tartışmaktadır. Bir bütün olarak Kur'an'ı ve bu tür ayetleri anlama ve yorumlamada daha çok literal bir yaklaşımı tercih ettikleri için genelde olumlu bir sonuca varamamaktadırlar. Ayrıca bu tür konularda klasik ve modern İslam düşüncesindeki birbiriyle çok mutabık olmayan yorumların beklentilerini tam olarak karşılayamaması ve hızlıca kesin bir sonuca varmak istemeleri nedeniyle gençlerin bir kısmı vahyi ya da Tanrı'yı reddetme eğiliminde olabilmektedir.

Dine karşı bu tür olumsuz yaklaşımları aşmak için kolay, sistematik ve kısmen yeni bir din dili anlayışının geliştirilmesi gerekir. Bunun için de başta din felsefecileri olmak üzere ilahiyatçılar tarafından birtakım çalışmalar yapılabilir. Mesela, gençlerin, Tanrı'nın vahiy göndermesindeki asıl amacı ve dinin bir bütün olarak anlamını ve önemini kavramasına yönelik bir din dili anlayışı oluşturmak. "Tanrı nasıl konuşur?" sorusuna dair tatmin edici bir söylem geliştirmek. Gençlerin Kur'an'daki kültürel unsurlar ile dini unsurları birbirinden ayırabileceği bir yöntem oluşturmak. Gençleri, yaratılış konusu başta olmak üzere bilimsel konular ile inanç/din arasında ikilimde bırakabilecek söylemlere karşı alternatif söylemler geliştirmek. Kölelik ve kadın konusundaki ayetleri açıkça tartışıp vicdanları tatmin edecek bir bakış açısını cesaretle oluşturabilmek. Bahsettiğimiz bu önerilerin gerçekleştirilmesinde din dilinin sembolik yönünün öne çıkarılmasının etkili olacağı kanaatindeyiz. Sonuç olarak, bilimin gelişmesi başta olmak üzere birçok etken nedeniyle evrensel bazda yaşanan değişim din alanını da etkiledi. Dolayısıyla birçok insan ve özellikle de birçok genç içine doğduğu dini sorgulayarak olumlu ya da olumsuz bir kanaate sahip olmaya başladı. Yani bazı gençlerin Tanrı ve dinin kendileri için anlamlı ve gerekli olup olmadığına karar verme sürecinde olduğu açıkça görülmektedir. Bu karar sürecindeki birçok etkenin en önemlilerinden birisi de din dilinin nasıl anlaşılıp yorumlanacağı meselesidir.

TWİTTER’DA DEİZM İÇERİKLİ İLETİLERİN İNCELENMESİ

Dr. Mehmet ÇINAR

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Deizm, evreni ve evrendeki varlıkları yaratan ancak dinlerin iddia ettiği gibi vahiy veya mucize gibi herhangi bir tabiatüstü yolla ona artık bir daha müdahale etmeyen bir yaratıcıya inanma şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda ise, deizm, mutlak yaratıcı olarak kabul edilen ancak evren ile devam eden bir ilişki ve bağı reddedilen bir yaratıcı anlayışına dayandırılmaktadır. Bu tanımlardan deizm anlayışına bakıldığında evren tasavvurunda farklılıklar olsa da yaratıcının varlığına inanç söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında deizmin bir inanç eğilimi olduğunu kabul etmek gerekir. Başka bir ifadeyle deizmde bilinenin aksine inançsızlık söz konusu değildir. Ancak kurumsal dinin prensipleriyle büyük oranda uyuşmamaktadır. Türkiye’de son yıllarda deizm eksenli söylem, yayın ve tartışmalar gündemi meşgul etmektedir. Özellikle görsel medyada deizm oldukça yaygın bir şekilde konuşulmaktadır. Hatta din eğitimi veren kurumlar özelinde bir takım iddialar gündeme gelmektedir. Bu iddiaların çoğunluğunun bilimsel bir temele oturduğunu söylemek neredeyse imkansızdır. Bu iddiaların gündeme geldiği çeşitli platformlardan birisi de sosyal medyadır. Konunun sosyal medyaya taşınmasında internet kullanımının yaygınlaşmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Zira internet kullanımındaki artışa paralel olarak dünyanın farklı noktalarındaki insanlar farklı konulardaki düşüncelerini sosyal medyalar aracılığıyla kolay bir şekilde ifade etmektedirler. Bu sosyal medya araçları içerisinde önemli bir yere sahip olan Twitter vasıtasıyla küresel ölçekte her gün çeşitli konularda milyonlarca tweet yazılmaktadır. Türkiye’de de Twitter yaygın kullanılan sosyal medya platformlarından biridir. Bu noktada Twitter’da deizm içerikli tweetlerin içerik olarak analizinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada verilerin analizinde rapidminer studio 9.10 paket programı kullanılmıştır. Rapidminer, metin incelemesi için de ortam sağlayan bir yazılımdır. Ayrıca rapidminer literatürde bilinen çoğu veri bilimi algoritmasını kullanma

imkanı sağlamaktadır. Bu çalışmada rapidminer programının kullanılmasının amacı geleneksel yöntemlerle analiz edilmesi neredeyse mümkün olmayan kapsamlı veri setinin analiz edilmesini kolaylaştıran seçenekler sunmasıdır. Rapidminer paket programı ile Twitter üzerinden bağlantı sağlanarak içinde deizm geçen tweetler toplanmıştır. Tweetlerin toplama aşamasında parametrelerde dil, güncel ve limit filtreleme işlemi yapılmıştır. Bu işlemler sonucunda toplamda 955 tweet analiz edilmiştir. Veri analizi, önışleme, sınıflama, kümeleme, birliktelik kuralları çıkarımı, nitelik seçimi vb. işlemlerini içermektedir. Yine bu aşamada nominal to text operatörü ile nominal özelliklere sahip olan veriler metin formatına dönüştürülmüştür. Rapidminer programı içindeki doğal dil işleme araçlarından faydalanılarak metinlerin analizi gerçekleştirilmiştir. Modelde en önemli kelimeler, sıklıkları ve duygu durumları elde edilmiştir. Bu kapsamda ön plana çıkan en önemli kelimelere bakıldığında “deizm”, “islam”, “ateizm”, “imam”, “eğitimi”, “hatiplerde”, “yayılıyor”, “çocuklar”, “hızlı”, “geliyorlar”, “kaynaklarıyla”, “yüzyüz” ve “gençler” kelimelerinin olduğu görülmüştür. Kelimelerin sıklığına bakıldığında ise “deizm” 836, “islam” 274, “ateizm” 258, “imam” 227, “eğitimi” 222, “hatiplerde” 221, “yayılıyor” 219, “çocuklar” 214, “hızlı” 211, “geliyorlar” 210, “kaynaklarıyla” 210, “yüzyüz” 210 ve “gençler” 101 kez geçmiştir. Bu bulgulardan hareketle sosyal medyada deizmin gençler üzerinde hızla yayıldığına yönelik bir algı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Deizm, Gençlik, Twitter, Rapidminer.

MODERN ÇAĞDA KUR'ÂN VE SÜNNET PERSPEKTİFİNDE GENÇLİĞİN EĞİTİMİ

Dr. Mehmet Mahfuz ATA

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ÖZET

Gençlik, çocukluk çağı ile yetişkinlik çağı arasındaki geçiş dönemidir. Fert ve toplumun geleceği için son derece önemli bir yere sahip olan gençlik olgusu, aynı zamanda insan hayatının en değişken ve sorunlu bir dönemini teşkil etmektedir. Gençlik dönemi sosyal, fizyolojik ve psikolojik gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir zamanı kapsamaktadır. Gençlik döneminde olumlu yönde kişilikler oluşabileceği gibi eş zamanlı olarak olumsuz yönde de kişilikler gelişip şekillenebilir. Yönlendirilmenin keyfiyetine göre gençler, insanlığa dair pek çok faydalı projeler yapabilecekleri gibi kimlik bunalımına girmeleri durumunda kötü sonuçlarla da karşılaşabilirler.

Bu çalışma, Kur'an'ın ve Sünnet'in perspektifinde gençlerin bilinçlendirilmesi ve yetiştirilmesinde Kur'an'ın rehberliğini konu etmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla ilk önce medeniyetlerin inşasında önemli bir rolü olan gençlerin İslam'da din eğitimi algısı, analitik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alınmış, Kur'an ve Sünnet'e dayalı İslam eğitim anlayışının teorik temelleri araştırılmıştır. Kur'an'ın ve dinin, insan anlayışı çerçevesinde gençlik çağına bakışı irdelenmiştir. Çalışmanın esas sorunsalı olarak İslâm'ın kendine özgü eğitim düşüncesinin gençlik çağı din ve ahlâk eğitimine, sosyal ve pratik hayata yansımaları araştırılmıştır.

Modernleşen ve sekülerleşen bir çağda ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlediği bir dünyada insanoğlunun en verimli ve bereketli hayat safhalarından biri olan gençlik dönemine Kur'an-ı Kerim ve hadislerde, çokça vurgu yapılmıştır. Gençler Müslümanlığı ilk kabul edenler arasında bulunmuş; şirk ve kötülükle mücadele etmişlerdir. Ayrıca iffet, haya, sabır, Allah'a kulluk etme, azim, sebat, kararlılık, ve sorumluluk bilinci taşıma, ahlâklı olma vb. şekillerde övülmüş ve onların hayatlarından örnekler verilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) gençlere çok büyük değer vermiş, onlara; ilmî, idarî, siyâsî ve sosyal alanlarda çeşitli görev ve sorumluluklar tevdi etmiştir. İslam davasında Hz.

Muhammed'in (s.a.v) yanında olanların çoğunluğunu oluşturan gençler, büyük fedakârlıklar sergilemişler ve bu konuda mücadele etmişlerdir. Çalışmamızda özellikle gençlerin, gençlik döneminden önce çocukluk döneminde edindikleri bilgi, birikim ve tecrübelerinin gençlik dönemlerini şekillendirdiği görülmektedir. Sapmaların en çok olduğu bu dönemde ailelerin gençlere yeterince örnek olamadıkları yahut otoriter davrandıkları; İslam bilinci ve güzel ahlâkı sergileyemedikleri ve şuurlu bir imanı telkin edemediklerinden dolayı, gençler farklı dini eğilimlere yönelebilmektedir. Bu nedenle gençler doğru yönlendirilmeli, Kur'an-ı Kerim'den örnek genç modelleri tasvir edilmeli ve peygamberlerin hayatları anlatılmalıdır. Sadece bunu yapmakla kalınmamalı aynı zamanda sorumluluklarını bilen, yalnız kendi menfaatini değil toplumun yararını gözetten fertler yetiştirilmeli, milli ve manevî duygular gençlere telkin edilmelidir.

Allah Teâlâ Kur'an'da, peygamber ve inançlı şahsiyetlerin gençlik çağlarında yaşadığı hadiselerden örnek kesitler sunarak gençlik için bir rol model ortaya koymuştur. Sünnette de gençlik için örnek modellerin bulunduğu müşahade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de gençliğe dair alınabilecek pek çok örnek bulunmaktadır. Kabil'in öldürmeye yeltenmesine karşılık Hâbil'in karşılık vermemesi, Hz. İbrahim'in kavmine karşı yapmış olduğu tevhid mücadelesi, Züleyha'nın ısrarlı birlikteliğine karşılık Hz. Yûsuf'un ahlâk ve iffetini sergilemesi, ilahlık taslayan zorba Firavun'un baskılarına maruz kalan Hz. Mûsâ'nın cesaret ve güvenirliliği, kavminin ithamlarına karşı karşıya kalan Hz. Meryem'in iffet ve teslimiyeti, inançları uğruna zorba bir yöneticiden kaçan Ashâb-ı Kehf'in tevhid inancında göstermiş oldukları azim ve kararlılıkları, temel değerlerin yerleşmesi için Hz. Lokman'ın çocuğuna yaptığı tavsiyeler, gibi örnekler farklı Kur'an kıssalarında yer almaktadır.

Literatür taraması yöntemiyle elde edilen verilerin kullanıldığı araştırmada Kur'an, Sünnet ve İslâm'ın insanın akıl ve duygularına ehemmiyet verdiği tespit edilmiştir. İrade hürriyetini gözetken Kur'an'ın eğitim anlayışı ile gençlik döneminin akıl, irade, duygu boyutu, şahsiyet, benlik bilinci, hür olma arzusu arasında paralellik görülmüştür. Böylece Kur'an bilinciyle bütünleşen İslam'ın eğitim anlayışının, gençlik döneminde elde edilen gelişimsel hususiyetleri desteklediği görülmüştür.

Kur'an ve Sünnet perspektifinde gençlik dönemi din ve ahlâk eğitimi, rol modeller göz önünde bulundurularak psikolojik ve sosyal temellere dayalı olarak izah edilmiştir. Kur'an ve Sünnet anlayışıyla yaşayan kişilerin, din ve ahlâk eğitiminin insanın ruh ve bedenden meydana gelen huy ve mizacının gençlik döneminde dengeli bir biçimde geliştirmesinde müspet tesirler taşıdığı tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, çağdaşlığın ve modernitenin, gençlik üzerindeki psikolojik huzursuzluklara ve yaşamsal tatminsizliklere sebep olan menfi etkilerinin, Kur'an'ın yol göstericiliği ve hidayet rehberliğinde örnek model şahsiyetler sunularak din

ve ahlâk eğitiminin destekleyici ve iyileştirici tesiriyle büyük oranda giderilebileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Kur'an, Sünnet, Peygamber, Model, Ahlâk, Eğitim.

YOUTH AND FAITH IN THE CONTEXT OF LIBERALISM

Dr. Kadir GÜNDÜZ

Children, Youth, and Family Services

ABSTRACT

This qualitative study, employing literature review and purposive sampling, explores how liberalism and student-centered philosophies and practices impact young people's search for meaning. The apparent failure to achieve such a goal makes the philosophies and applications surrounding youth questionable.

Complaining about youth misbehavior and attitudes dates back to ancient Greek and Egyptian obelisks. Blaming youth is unnecessary and unproductive for these reasons: (i) Except for Prophet Muhammad's (pbuh) community, it has always been present in societies all the time and complaining brings no solution. There has been no record of such a hadith, most likely because of that wisdom. (ii) The problem is not youth. With its social, economic, educational, etc. policies, it is a structural problem in society perpetrated by adults. (iii) The "trauma-informed" approach requires that the question be asked "what has happened to young people". Instead of asking what's wrong with youth, we must investigate who did what to them.

This study establishes that some ideological elements and cultural values stemming from the United States (taken as central and dominant culture for the sake of presentation here) are among the responsible factors for the social and cultural state the world is in today. Liberalistic thoughts and practices, along with student-centered philosophies and applications in educational settings, shape the fate and faith of youth in both negative and positive terms.

Liberalism is promoted as "free, independent", associated with intellect and progress, and is contrasted with the word "servant". Who wants to identify himself as "abd" (servant in

Arabic) when “abd” is put in opposition to a free and independent intellect and made synonymous with conservatism? Liberalism comes with a prescription that nonconforming attitudes and deviation from the principles, regardless of the consequences, are necessary ingredients. Individuals are encouraged to practice self-thought and actions free from social pressure and general opinions. This is a package program with some positive inputs and some negative side effects. It may be that it is designed to cause the side effects, or that the side effects are the intended outcome of liberalism. Thus, in terms of social behavior, religion, and faith, liberalism, in a nutshell, functions as “no one can tell me what to do, including God”.

Some underlying US cultural features in liberal thoughts and practices are offered with some critiques: (i) Emphasis on individuality; (ii) adversarial relationships in political and economic life, as well as the encouragement of competition; (iii) reliance on rationality, and the assumption that individuals make rational decisions. When these ideological and cultural elements are compared to Turkish culture, *most references cite Turkish culture as collectivist, as opposed to individualistic, *not adversarial, traditionally geared towards social solidarity, and function as such, *not only Turkish people but humankind in general, tend towards certain thoughts, attitudes, and behaviors within a social set-up, thus making socially and psychologically satisfying decisions, not necessarily rational ones.

On the other hand, catered by liberalism and “pragmatism”, individual-centered approaches enter the practices of psychology, counseling, and guidance, and are employed in education as student-centered thoughts and applications. The end-result of these applications, in summary, is the notion of “being happy and feeling good” about whatever is done, even against one’s own faith and religion.

With the absence of an emphasis on traditional and general value systems, philosophies of liberalism, pragmatism, and individualism are taken as values themselves and a premium is placed on them. Then everything in society, such as the legal, economic, political, educational, psychosocial, etc. spheres, is set accordingly, and in return, those spheres keep feeding more of the same philosophies. Members of society, including young people now, are subject to those philosophies, thoughts, and practices. Some of the assessments and observations indicated by research, exhibiting the impact of liberalism and student-centered education on youth in terms of faith and religion, are the following: (i) When it comes to ejecting some societal principles at any cost, the prophets were very liberal. However, they were not acting on their own self-centered whims and lust (“heva” & “heves” in Turkish), and they were not in the business of being happy and feeling good. (ii) when faiths and religions are customized to individuals in the name of “do-good, feel-good spirituality”, it creates countless religious categories without guidance and authority explaining what good is. (iii) Promoting the notion of “God is not involved in daily life except when one really needs God” creates personal gods, or personal butlers in some

cases. (iv) The promotion of “good people go to heaven when they die” creates an optimistic metaphysics, making the believers in it easily ignore sin; however, with the function of “Moralistic Therapeutic Deism”.

Fortunately, there is a possibility of turning a crisis into an opportunity, so there is a remedy for this.

- (a) On the theory that the problem is with the situation, changing the situation may make the intended change more likely. The situation is to be normalized by replacing liberalistic and student-centered approaches with others. There is always enough talent and experience to come up with alternatives to replace them with a value-centered approach.
- (b) Many studies on the subject agree that the new generation of young people not only believe in government and value the role of government, but also anticipate an active and involved government. Even though the youth expect the government to promote more liberalism, this does not change the fact that the youth will work with the government. It is also a scholarly opinion that the government should do more to solve the problem of the situation.
- (c) Research suggests a strong relationship between religious commitment and positive social engagement, citing faith as a provider of guidance and resources for knowing how to live well. Proper religious education is the only remedy to “moralistic therapeutic deism”. The catch here is the fact that Islam is in jeopardy and in a sad state because of Muslims. Who is going to propose the proper teaching of Islam other than professionals and academicians?

Keywords: Youth, Faith, Liberalism, Pragmatism, Student-Centered, Deism

دور السُّنَّة النَّبَوِيَّة في بناء القيم وتوجيه السلوك الإيجابي لدى الشباب

أ.د. أمين محمد سلمان القضاة

الجامعة الأردنية

ملخص

يجد المنتبِع للحديث النَّبَوِي والسَّيْرَةُ النَّبَوِيَّة، اهتمام النبي صلى الله عليه وسلم في بناء المجتمع الإسلامي بكل مكوّناته، بناء متكاملًا، من جميع النواحي (الروحية والتربوية والتعليمية، والاجتماعية والسلوكية والأخلاقية...) لأن الإسلام جاء ليعيد بناء المجتمع بناء سليماً، بعيداً عن العادات والأعراف السلبية الجاهلية التي أَلْفَهَا الناس.

وكان من ذلك عناية الرسول صلى الله عليه وسلم بفئة الشباب؛ فهم المكوّن الأساسي في بناء المجتمع؛ فهم عماد حضارة الأمة، وسبب نهضتها؛ لأنهم يمتلكون من الطاقات العظيمة، ولديهم القدرة على بذل التضحية والفداء في سبيل تحقيق مقتضيات عقيدتهم، والإسهام في بناء مجتمع متطور ومتقدم وقوي، قادر على الوقوف أمام التحديات الكبرى.

وقد كان عليه الصلاة والسلام شديد الحرص على استغلال طاقات الشباب، وإكسابهم الخبرة والعلم، والمهارة في جميع شؤون الحياة، وكان يعلم أن انهيار المجتمع؛ إنما يبدأ بانهيار جيل الشباب علمياً وسلوكياً وقيماً؛ فكان لا بد من بناء هذا الجيل قيمياً وسلوكياً، وعلمياً؛ تماماً كبناؤه روحياً وعقائدياً..

ولا شك أن البناء المتكامل الذي يصنع الحضارة، وينهض بالأمة لتكون أمة قوية من الناحية العلمية والاقتصادية والعسكرية والإدارية، وكذلك من الناحية الاجتماعية من حيث تعزيز قيم التكافل والتراحم، والتعاون والتّحاب في كل مجالات الخير..

ولدينا في كتب الحديث باب واسع أطلق عليه العلماء: (باب الهدى النبوي في الأدب) سواء كان الأدب مع النفس، أو مع الفرد، ومع الجماعة والأمة، بل هو أدب قائم على احترام النظام، وحقوق الغير، وتحقيق العدالة، والتسامح والتراحم، ليكون مجتمعاً نظيفاً شعاره الصدق والأمانة والإيثار (المسلم أخو المسلم أخو لا يظلمه ولا يسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته...).

فقد كان الاهتمام بفئة الشباب منذ الولادة، ثم الطفولة من حيث ملاطفته والتدرج في تقويم سلوكه وتوجيه طاقاته نحو الخير، ثم التدرج في تعليمه روحياً (مروا أبناءكم بالصلاة وهم أبناء سبع...) وأدب التعامل (الاستئذان.. احترام الكبير.. ستر العورة.. استخدام الكلام الحسن والنهي عن الكلام البذيء... الخ).

بل إنه عليه الصلاة والسلام كان يحرص على بناء ثقة الشباب بأنفسهم، فكان يدرّبهم على هذا، ويمكّنهم من تحقيق ذلك، فكان يحرص على حضورهم مجالس كبار الصحابة، ويستمع إليهم (حديث إن من الشجر شجرة لا يسقط ورقها، وهي مثل المؤمن.. حدثوني ما هي.... الخ. وقصة الشاب عبد الله بن عمر..).

وقد كان يحاورهم ويناقشهم حتى في القضايا الحساسة العظيمة (حديث أبي أمامة: أن فتى شاباً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله، إئذن لي بالزنا؛ فاقبل عليه القوم فزجروه، فقال له النبي العظيم الهادي المربي: أدنه (اقترّب)؛ فلما دنا منه قال له: أتحبه لأمك.... الخ).

وكذلك فقد أذن لهم بالمشاركة في الجهاد (قصة معاذ ومعوذ ابني عفراء في بدر...) بل عين بعضهم يقود الجيوش التي فيها كبار الصحابة (أسامة بن زيد وقيادته للجيش الذي سيوجهه للروم...).

ثم توجيهه لهم نحو استثمار طاقاتهم في الخير والنافع المفيد، كتعلم الرماية والفروسية وفنون القتال، واللعب بما هو مباح، بل حتى إنه صلى الله عليه وسلم أذن للنساء الشابات أن يشاركن في مشاهدة الألعاب الرياضية (حينما أذن للحبشة أن يلعبوا بالحرب في المسجد، وجاءت عائشة - وهي دو الثامنة عشرة من عمرها - ووقفت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم تشاهد ذلك..). وكان يرفقها بعض النساء.

والسيرة النبوية، والحديث النبوي الشريف مملوء بمثل هذه الأحاديث التي تؤكد المنهج النبوي الرائد في بناء طاقات الشباب واستثمارها، فقد كان يعلم يقيناً أنهم هم الجيل الذي سيحمل المسؤولية، وهم الذين سيواصلون الطريق نحو التقدم والتطور، وهذا ما ثبت في عهد الخلفاء الراشدين رضوان الله عليهم، وما بعده من عهود مزدهرة.

نعم إنه منهج بنى حضارة استطاعت أن تواجه التحديات، وأن تبني أمة عظيمة قادت العالم، وأسهمت في تقدم الإنسانية نحو الأفضل، فجيل الشباب - في توجيهات الرسول صلى الله عليه وسلم - هم صناع المستقبل وبناء الحضارة، فالعناية بهم يحافظ على الأمة ويرفع من مكانتها ويبنّي عزتها وكرامتها (ولله العزة ولرسوله وللمؤمنين..)، كما أن ضياعهم سيكون سبباً في انهيارها ومهانتها وذلك وتبعيتها للأمم الأخرى..

ملاح المنهج النبوي في بناء الشخصية الإبداعية ورعايتها لدى الشباب

أ.د. سعيد محمد علي بواعنة

جامعة اليرموك

ملخص

إنَّ دينَ الإسلام هو أوَّل مَنْ لفتَ الأنظار إلى موضوع الإبداع ، ودعا إلى احتضانه، وقد كان أول بزوغ لشعاع عملية الإبداع منذ نزول أول كلمة على النبي ﷺ (إقرأ)؛ لتكون كلمة الإبداع الأولى وشعار الإسلام المتميز؛ ولتحقق في ضوء فهم معناها القراءة الإيمانية الصحيحة والواعية للإنسان والكون والحياة. ولقد حرص الإسلام على رعاية الإبداع وأهله بصورة منهجية غير مُغرقة في المادية الصرفة التي سادت في السابق واللاحق من الحضارات، ودليل ذلك وبرهانه، تلك الحضارة الإسلامية الخالدة، بكل ما فيها من مكتسباتٍ ومنجزاتٍ إبداعيةٍ - تزاحم بين حقائق الإيمان في العقيدة الصحيحة، وبين العمل الإبداعي في شتى مناحي الحياة؛ حيث لا يزال كثيرٌ من آثارها، ومنجزاتها شاهد حق وصدقٍ على الشوط الكبير، لا بل الأشواط الكبيرة التي قطعتها تلك الحضارة الخالدة في هذا المضمار.

وعليه فيستهدف هذا البحث - باعتماد المنهجين الاستقرائي والاستنباطي - دراسة ملاح المنهج النبوي في بناء الشخصية الإبداعية ورعايتها لدى الشباب- وذلك في ضوء الشواهد الصحيحة في السنة النبوية ؛ حيث يسعى البحث للإجابة عن التساؤلات الآتية:

كيف تنظر السنة النبوية الشريفة إلى الشخصية الإبداعية؟

وما ملاح المنهج النبوي في بناء الشخصية الإبداعية على الصعيدين النفسي والعقلي؟

وكيف تجلت ملاح المنهج النبوي أيضاً في رعاية الشخصية الإبداعية؟

وتبرز أهمية البحث في كونه يُسهِّم في معاينة واقع الإبداع في الأمة الإسلامية، واتخاذ تلك الملاح مقياساً، يُدرِّك به مدى اقتراب الأمة، أو ابتعادها، عن قواعد وأسس البناء الصحيح للفرد المبدع في

شَتَّى نواحي الحياة وشؤونها، كما ويؤمّل منه أن يرسم الخطوط العريضة لمنهج النبي e في بناء الشخصية الإبداعية ورعايتها ، كي يكون ذلك المنهج خارطة طريق للأمة الإسلامية في البناء الإبداعي لأفرادها ؛ تتلمّس من خلالها واقعهم ، وتلبي رغباتهم، وحاجاتهم، و تكفل لهم الرعاية السليمة التي تليق بالمبدعين، و تنبه العقلاء ؛ من القادة، وصنّاع القرار، على الثغرات، ومواطن الخلل، التي ينبغي معالجتها، وتصويبها، في مسيرة العمل الإبداعي الإسلامي.

وتُظهر الدراسة المعمّقة في نتائج هذا البحث حرصَ النبي e في البناء النفسي للفرد المبدع من الشباب على تجذير الإيمان بالله تعالى في نفسه، وتطويعها للتصديق بالغيب عنه، والتوكل عليه؛ إذ الإيمان يحرّزه من حوله وقوته، ويجعله معتمداً على حول الله تعالى العظيم وقوته، كما تظهر أيضاً تركيزه e على نفسية المبدع بترسيخه مبدأ الإيمان بالغيب فيها والذي مقتضاه انقطاع الطمع عن إدراك حقيقة ذات الله العليّة؛ فيدرك المرء حينئذٍ محدودية العلم وقصوره في حق نفسه، وأنّ الله تعالى هو المحيط بالغيب وليس لأحدٍ من خلقه أن يخترق غيبه، أو يأتي بغير المألوف فيه إلا بإذنه، كما ونراه عليه الصلاة والسلام يحرص في البناء النفسي للفرد المبدع على ربطه بآثار اسمي الله " البديع " و " النافع " لما لهما من أثر بالغ في سيلان لا بل جريان الإبداع وتفقّ القرائح عن طاقات وأفكار خلاقية؛ فيعلّم الفرد المبدع أنّ ناصية الإبداع المطلق بيد الله تعالى ، وكذا فقد حثّ ودعا e النفوس إلى نبذ الهَمِّ، والحَزَن، والعجز، والكسل، والتخلي بروح معنوية عالية، تجافي الإحباط والخذلان والتكدر، وعمل e على تبني الأفكار الإبداعية، وإدخالها حيّز التنفيذ على سبيل تعزيز ثقة المبدع بنفسه ، وتحفيزه على مزيدٍ من الأفكار الإبداعية. ويظهر البحث في نتائجه تأكيد النبي e بسيرته العملية على ضرورة بناء المبدع وفق منهجية سليمة ترتقي بالعقل وتحترمه وتسمو به إلى مدارج التميّز والإبداع - بوصفه مناط التكليف، والنقطة الفاصلة التي تميّز الإنسان عن سائر المخلوقات ، حتى عن الملائكة الذين ليس لهم اختيار ، وقد ظهر بالتتبع أنه قد راعى e لتحقيق ذلك أموراً على رأسها : تحريره e الملكة الإبداعية في العقل المسلم من القيود الماديّة ؛ إذ الغاية هي الإخلاص لله تعالى، والشعار في ذلك هو القناعة دون اللهاث وراء المال، كما حرص e على إرساء وتفعيل مبدأ المرونة في التفكير من خلال تطبيقات الشورى في مناحي الحياة على نحو من شأنه أن يسهم في ارتضاء وتحسين الصواب لدى العقول السويّة بحبّها الإنصاف، والموضوعية العلمية بعيداً عن الجمود الفكري الذي هو مظهر من مظاهر التعصّب والكبر، كما عمل □ على إعطاء العقل المبدع فسحة لتلمّس المشكلات، وابتكار الحلول لها سعياً منه لتوسيع مداركه وتحفيزه للوقوف على حقيقة مشكلة ما، فضلاً عن تعزيزه e بناء الشخصية الإبداعية عقلياً بإيراده شيئاً من قصص المبدعين التي تمثّل باعثاً مهماً على تحفيز العقول على الإبداع، والابتكار، وتكوين خبرة تراكميّة لدى المبدع في مسيرته الإبداعية ، يفيد منها، ويبني عليها. ونجده e في منظومة البناء العقلي للمبدع يستثير عقل المبدع بإلقاء الأسئلة أو الألغاز عليه ، مثل لغز النخلة الشهير بغية تحفيزه على أعمال الفكر، ومن أجل اختبار بهدف الكشف عن مستواه الإبداعي. كما ونراه e يُقرُّ أسلوب العصف الذهني لابتكار الحلول في مسألة ما - والذي هو في حقيقته صورة من صور الشورى الجماعية التي تقوم على أساس أن يُدلي كلّ برأيه في مسألة ما، بغية ابتكار حلّ ناجع يعالج مشكلةً فيها . كما ونراه e أيضاً يقرُّ ما فيه توسيع مدارك العقول من الأفكار التخيلية غير المألوفة في الواقع مثل

إقراره فكرة الفرس ذي الجناحين الذي كانت تلعبُ به أم المؤمنين عائشة- رضي الله عنها- وهذه الفكرة التي لعلها جعلت العالم الأندلسي عباس بن فرناس يأخذ فكرة طيران الإنسان على مَحْمَل الجِدِّ في تنفيذها، حتى باتت حقيقة بصنع الطائرة على يد الأخوين (رايت).

هذا ويُظهر البحث بالاستقراء الدقيق أنه لم تكن الجهود النبوية منصبةً فقط على عملية بناء المبدع نفسيًا وعقليًا، بل واكبت تلك الجهود المتميزة ذلك بمنظومة رعايةٍ للشخصية الإبداعية تكفل سلامة البناء وحمايته ومراقبته وحسن توجيهه ، وقد اتضحت معالم تلك الرعاية في ملاحظته e الجوانب الإبداعية والتركيز عليها بإثرائها بالخبرات اللازمة لتنميتها وتطويرها، وقيامه e بتعزيز الدافعية في الشخصية الإبداعية بالتثناء والدعاء ، وسعيه e لاحتضانها وتقريبها بقصد الإشراف عليها ومتابعتها، وكذلك أيضا حذفه e اللوم والعتاب في حق المبدع، وإعطائه فرصةً للتعلم بالاستنتاج والاكتشاف وبتأمل النتائج0 وينضاف إلى ذلك حرصه e على أن تبلغ الشخصية الإبداعية مرتبة تحقيق الذات؛ فتكون قادرة على تأكيد حضورها في ذاتها، وإثباتها لقدراتها، وتحقيق ما تطمحُ إليه، فضلا عن توجيهه e الملكات الإبداعية إلى ما ينفع الأمة. على نحو يُكسب المبدع من شباب الأمة الثقة بنفسه، والشعور بقيمة موقعه، وعمق تأثيره

الكلمات المفتاحية : الشخصية الإبداعية ، الإبداع ، البناء الإبداعي، الشباب، المنهج النبوي.

TASAVVUFÎ GELENEĞİN GELECEĞE HİTAP İMKÂNI

Dr. Mustafa Salim GÜVEN

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Övgü ve yergi tuzağına düşmeden ibret almak amacıyla incelenen geçmiş, insanların geleceği için büyük bir güç kaynağıdır. Her ne kadar zaman geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde üçe bölünerek anlaşılmaya çalışılsa da esas itibarıyla içinde birbirini takip eden “süreklilik” mevcuttur. Toplumlar başarılarının altında yatan ana unsurları keşfedip onları devam ettirerek sonraki asırlara taşıyabilirlerse kendi medeniyetlerini de oluştururlar.

Türk ve İslâm medeniyetinin temel dinamiklerinden biri tasavvuftur. Pek çok tanım ve tarifi yapılan tasavvuf, geçmişten bugüne İslâm toplumlarını etkileyerek ciddî bir gelenek oluşturmuştur. Onun geçmişteki etkinliğini gelecekte sürdürüp sürdüremeyeceği merak konusudur. Bu çalışma, söz konusu merakı giderme ve ilgili sorulara cevap bulma çabası taşımaktadır.

Tasavvuf başlangıçta Hz. Peygamber’in (sav) yaşamındaki sadeliğe ittibâen ibadet ve zühd hayatı olarak ortaya çıkmıştır. Bunu gerçekleştirebilenlere de “âbid” ve “zâhid” denmiştir. Zâhidler dünya sevgisini kalbe sokmamaya çalışan, konuşmak ve yazmak yerine ameli ve ibadeti öne çıkaran kimselerdir. Zamanla Müslümanlar arasında dünyevîleşme yaygınlaşıp tefrika çoğaldıkça zâhidliğin önemi de artmıştır. Öyle ki Havâric, Şia ve Mutezile gibi farklı fırkaların her biri doğru yolda olduklarını ispat etmek için zühde vurgu yapma lüzumu hissetmişlerdir. Bunun üzerine Ehl-i sünnet zâhidleri, kendilerini bu fırkalardan ayırmak ve onlardan farklı olduklarını belirtmek için “âbid ve zâhid” yerine “sûfî” ismini kullanmaya başlamışlardır. Nitekim ilk sûfî ismi ile anılanlar Şia’nın merkezi sayılan Kûfeliler arasından çıkmıştır. Kuşeyrî (ö.465/1072) de *er-Risâle* isimli eserinde, tasavvuf ve sûfilîğin Ehl-i sünnet ve’l-cemaat zâhidlerinin hareketi olduğunu vurgulu bir şekilde anlatmıştır.

Zâhidlerin tasavvuf dönemine yeni girdiği hicrî ikinci asrın sonlarında bazı mezhep ve fırkalar oluşumunu tamamlamıştır. Müslümanların gündemini de amelden ziyade fikrî ve

siyâsî tartışmalar meşgul eder hale gelmiştir. Sûfiler bu dönemde yine zâhidâne hayatlarını sürdürmeye ve amele devam etmişlerdir. Ancak ilave olarak bireysel tecrübelerini anlatmaya, kalplerde meydana gelen ihlâs ve riyâ gibi duyguları açıklamaya ve amellerde hangi sâiklerin etkili olduğunu yazmaya başlamışlardır. Bu amaçla yazılmış ilk eserlerden biri, Muhâsibî'nin (ö.243/857) *er-Riâye li-hukûkillâh*'ıdır. *er-Riâye*, fikrî ve siyâsî karmaşanın yaşandığı, mihne hadiselerinin yoğunlaştığı bir ortamın ürünüdür. İslâmî bakış açısıyla tasavvuf zaviyesinden yapılmış psikolojik tahliller içerir. Kalbin amelini bedenini amelinden üstün tutar. O devrin şartlarında amel ve fiillerde Allah'ın hakkının nasıl gözetilebileceğini anlatmaya ve neyi niçin yaptığını bilmeyen kafası karışıklara doğru yolu göstermeye çalışan pusula niteliğinde bir eserdir. Buna benzer eserlerden biri de Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) ait olan *el-Münkızü mine'd-dalâl*'dir. *el-Münkız*, entelektüel kriz yaşayan ve büyük bir şüpheciliğin içine düşen Gazzâlî'nin, kendi düşünce dünyasını etkileyen inanç ve fikir hareketlerini irdelleyerek hayatını düzene sokan gelişmeleri özetlediği eseridir. Geçirdiği büyük değişim ve dönüşümü, benzer durumu yaşayan başka insanlara da yardımcı olacak şekilde anlatmıştır. Gazzâlî bu eserinde içine düştüğü bunalımdan tasavvuf sayesinde kurtulduğunu şahsî tecrübe ve bilimsel delilleriyle ortaya koymaktadır. Böylece o, "İslâm dininin ruhu ve mânevî yönü" olarak da tanımlanan tasavvufun ilmî bir disiplin olma hüviyeti kazanmasını sağlamış ve kitlelere hitap etmesinin önünü açmıştır. Hicrî altıncı asrın sonlarına gelindiğinde tasavvufun kurumsallaşması hızlanmıştır

Tasavvufun eğitim kurumları tarikatlar, sosyal kurumları tekke ve zâviyeler, meslekî kuruluşları ise ahîlik ve fütüvvet teşkilatlarıdır. Toplumu bütün yönleriyle kucaklayan bu kurumların en önemlisi şüphesiz tarikatlardır. Tarikatlar insanları şerden uzaklaştırıp hayra yönlendirmeyi, bireysel kabiliyetlerini en üst seviyede kullanabilecek şekilde kemâle erdirmeyi amaçlayan kurumlardır. Tasavvuf döneminde insanın mânevî yapısı tahlil edilmiş, psikolojik açıdan öne çıkan temel özellikleri açıklanmış, farklı birey tiplerinin kişisel gelişimlerini sağlayacak eğitim usulleri belirlenmiştir. Tarikat döneminde ise bu usuller hem geliştirilmiş hem de ekolleştirilerek yaygınlaştırılmıştır. Böylece tasavvuf daha fazla insana hitap etme imkânı kazanmış ve kitlelere mâlolmuştur.

Tasavvufa göre insan, Allah'ın emriyle ruh ve beden birleşmesinden meydana gelmiştir. Tamamen ruh olmadığı gibi sırf beden de değildir. Mâhiyeti mevhûme (sanal) olan yeni bir varlıktır. Elle tutulup gözle görülmeyen ancak etkileriyle varlığı hissedilen akıl, kalp ve nefis olmak üzere mücerred üç temel kuvveye (güce) sahiptir. Bu üç temel kuvveye bağlı pek çok latife ve alt kuvveler de mevcuttur. Örneğin hafıza ve düşünme yeteneği aklın, merhamet, sevgi ve bağlanma duygusu kalbin, gadap ve şehvet nefsin alt kuvveleridir.

Tarikatlar insanları kemâle erdirmek için onlarda bulunan temel üç kuvveyi esas alarak "nefis tezkiyesi", "kalp tasfiyesi" ve "ruh tecliyesi" adıyla üç farklı eğitim usulü geliştirmişlerdir. Nefis tezkiyesini esas alan tarikatlar onu terbiye ederek "aksiyoner

dervişler”, kalp tasfiyesini esas alan tarikatlar “âşık dervişler” ve ruh tecliyesini esas alan tarikatlar “âlim-ârif dervişler” yetiştirmişlerdir. Bu dervişler mizaçlarına uygun şekilde maddî, mânevî, sosyal ya da entelektüel sermaye üreterek yaşadıkları topluma ve İslâm medeniyetine ciddi katkı sağlamışlardır. Örneğin bir Orta Asya Selçuklu tarikatı olan Kâzerûniyye ile Osmanlılarda yeniçerilerin tarikatı olan Bektaşîyye, önce içte nefse sonra da dışta düşmana karşı savaş usulleri geliştirip öğretmek gençlerin enerjilerini hayra yönlendirmiştir.

Hayvancılıkla uğraşan göçebe Türkler İslâm’ı daha çok tasavvuf ve tarikatlar vasıtası ile tanımışlardır. Onların yaşadığı Horasan ve Mâverâünnehir coğrafyasında Budizm, Manihaizm, Hinduizm, Zerdüştlük, Mecûsîlik ve Şamanizm gibi pek çok eski din ve mistik inancın yanı sıra Yahudilik ile bazı kadim Hristiyan mezheplerin etkileri söz konusudur. Bunlara bir de hicrî ikinci asrın başlarından itibaren Mu‘tezile ile Şî‘-Bâtınî fırkaların güçlü propagandaları eklenmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bölgede İslâm adına en büyük başarıyı İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) görüşlerini benimseyen Sünnî sûfîler göstermiştir. Türkler yerleşik hayata geçip tarım ile meşgul olmaya başladıklarında tasavvuf ve tarikatların etkinliği daha da artmıştır. Sağlanan toplumsal barış ve dayanışma ortamında işler hayli kolaylaşmış ve tasavvufî bir gelenek oluşmuştur.

Tasavvuf en büyük kitlesel başarısını, batıdan gelen Haçlılar ile doğudan gelen Moğolların târumar ettiği İslâm dünyasının tekrar toparlanmasında ortaya koymuştur. Asya kıtasındaki bütün Müslüman devletlerin yıkıldığı, maddî gücün zayıfladığı bir dönemde sûfîler toplumu ayakta tutan tutkal olmuşlardır. “Bu da geçer yâ Hû” düşüncesini zihinlere yerleştirerek moral güç sağlamışlardır. Diğer bir başarı örneği de Anadolu ve Balkanlar’da yaşanmıştır. Buralar Selçuklular ve Osmanlılardan önce İslâm ile tanışmamış olan yerlerdir. Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar bu topraklarda yaşayanları tasavvuf vasıtası ile müslümanlaştırarak büyük bir dönüşüm ve değişim gerçekleştirmişlerdir.

Bugün çok farkında olunmasa da Türk toplumunun tasavvuf ile güçlü bir bağı vardır. Bunun en önemli kanıtlarından biri, neredeyse hiçbir mevzuda anlaşılamayan Sünnî-Alevî, sağcı-solcu ve dindar-laik zümrelerin iş tasavvuf konusuna gelince birçok ortak paydada buluşmalarıdır. İlâveten Kürtlerin ekseriyetinin öteden beri tasavvuf ve tarikatlarla arası hep iyi olmuştur. Kısaca tasavvuf, Türkiye’de yaşayan çok sayıda insanın kendisine altında yer bulabileceği ortak şemsiyelerden biridir. Ayrıca Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra Millî Mücadele’ye ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna pek çok tarikat şeyhinin ciddi katkı ve destek sağladığı da malumdur. Buna rağmen geçen asırda Müslümanların yaşadığı bazı ülkelerde insanları şirke sürükleyip dinsiz yapıyor, bazılarında da aşırı dindar ve gerici yapıyor diyerek tasavvuf ve tarikatlar resmen yasaklanmıştır. Ancak tasavvuf İslâm’ı anlama ve yorumlamada ruh ve kalp merkezli bir düşünce biçimi

olduğundan, onu engellemek pek mümkün olmamıştır. İşin pratiği ile ilgilenen tarikatlar da kendilerini yeni şartlara uyarlayarak fiiliyatta varlıklarını hep sürdürmüşlerdir.

Fransız ihtilali ve sanayi inkılabı ile oluşan yeni sosyal yapıda tarikatlar hizmetlerine devam etmiş, batılı bazı kimselerin İslâm'ı tanıyıp Müslüman olmalarını sağlamışlardır. Şimdi ise yüksek endüstri ile gelen bilişim çağında yaşıyoruz. Bu çağda ulaşım, iletişim ve haberleşme son derece hızlanmıştır. İnsanlar istedikleri şeyleri daha kolay elde etmektedir. Bir günde dünyanın bir ucundan öbür ucuna gidip gelmek mümkündür. Tüm bu maddî gelişmelere rağmen insanlık istenilen mutluluk ve huzuru yakalayabilmiş değildir. Hatta tatminsizlik artmış; kıskançlık, hırs, haset, kin ve intikam duyguları kamçılanmıştır. Teknoloji daha çok nefsin şerre yönlendirilmesi için kullanılmıştır. Eskiye göre insanlar daha mutsuz ve daha huzursuz hale gelmiştir. Günümüzde maddî alanda aradığı tatmini bulamayan bir kısım dünya zenginlerinin mistik arayışlara yöneldiği bilinen bir gerçektir.

Psikolojik yapısı itibariyle insan maddî desteğin yanında mânevî desteğe de muhtaç şekilde yaratılmıştır. Maddî hayatını idame ettirecek bir mesleğe sahip olabilmek için nasıl eğitim ve öğretime muhtaç ise aynı şekilde mânevî huzur için de eğitime ve öğretilmeye ihtiyaç duymaktadır. Ontolojik olarak temel yapısında akıl, kalp ve nefis üçlüsü bulunan insan her zaman tasavvufun ilgi alanına girer. Eldeki mevcut bilgilere göre tasavvuf ve tarikatlar asırlardır insanlığa ve Müslümanlara hitap etmiştir. Özellikle kafaların karışmaya müsait olduğu değişim, dönüşüm ve kriz zamanlarında fert ve toplumun imdadına yetişmiştir. Sağlıklı bir dönüşüm ve değişimin gerçekleşmesinde aktif rol oynamıştır. Yaşanan tecrübeler ciddi bir birikim ve gelenek oluşturmuştur. Bu nedenle tasavvufun gelecek nesillere de hitap etme imkânı vardır. Çünkü tasavvuf, Kur'an ve sünnete bağlı kalarak her devrin şartlarına adapte olma esnekliğine sahiptir. Bunu geçmişte kelâmî ve fikhî hükümlerin sınırlandırıcılığının yanında dinin ruhunu, nihaî amacını ve genişliğini dikkate alarak gerçekleştirmiştir. Aynısını gelecekte de yapma kapasitesine sahiptir. Zira geleceğin problemleri geçmişin tecrübelerinden yararlanılarak daha kolay çözülebilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikatlar, Değişim, Gelenek, Gelecek.

TRANSHÜMANİZM VE YAPAY ZEKA BAĞLAMINDA GÜNCEL MEYDAN OKUMALAR KARŞISINDA DİN VE İNANÇ

Doç. Dr. Mücteba ALTINDAŞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ÖZET

Batı'nın vahiy ve dinî otoritenin yerine bilim ve akli ön plana koyarak pozitivist bir düşünceye ulaşması, bunun bir sonucu olarak hümanizm, modernizm ve ardından transhümanizme geçiş yapmasına neden olmuştur. Bu bağlamda transhümanizm; nanoteknoloji, sibernetik, farmakoloji ve genetik başta olmak üzere biyoteknolojik müdahaleler yoluyla insan yaşamının kalitesini ve uzunluğunu iyileştirme sürecini ifade etmektedir. Transhümanizm, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle sürekli güncellenen ve yeryüzünde yaşanan hayattan daha idealini insanlara vaad ederek dinlerin bir aldatmaca olduğunu ortaya koymaya çalışan bir düşünce olarak ifade edilebilir.

İnsanların daha uzun yaşayacağı, yeni fiziksel ve bilişsel yeteneklere sahip olacağı, yaşlanmaya ve hastalıklara bağlı olarak acıdan kurtulacağı yeni bir post-insan aşaması için çalışmalar yürütülmektedir. Bu açıdan transhümanizmin temel amacı, insanları post-insana dönüştürmek, insan yaşamını uzatmak, ölümü geciktirmek ve ölümsüzlüğü keşfetmektir. Bu amaçları gerçekleştirmek ise üç teknolojik ilerlemeye bağlıdır: Dünya üzerinde tam kontrol sağlamaya neden olacak nanoteknoloji, yaşlanmayı ve ölümü ortadan kaldıracak gelişmeler ve son olarak bilgisayar alanındaki gelişmelerle yapay zekânın üst seviyeye çıkarılması.

Teknoloji ve bilimdeki ilerlemeler, insanlığın zaaf noktası olan acıların ve hastalıkların son bulma ihtimali, ilahi dinlerin âhiret için vaad ettiği ölümsüzlük, mutluluk ve cennet hayatının mükemmelliği gibi inanç ilkelerini transhümanizmin bu dünya için kullanması, bu düşünceyi dinler karşısında bir tehdit unsuru olarak öne çıkarmaktadır. Ölümsüzlük hayalini aşkın bir varlıktan daha çok bilimsel gelişmelere bağlamış olması da bu gerçeği doğrulamaktadır. Ölümsüzlük arzusu insanın fitri bir özelliğidir. Ancak İslam'a göre ölümsüzlük ideali ahiret hayatıyla mümkün iken, transhümanizm ile bu düşünce dünyevî

bir boyuta taşınmıştır. İmanın şartlarından olan âhiret gününe iman, ölümün de mutlak olarak gerçekleşeceğine imanı ifade etmektedir. Bu açıdan ölümsüzlüğün ölümünden sonra olduğuna iman eden bir müslümanın itikadi anlamda dünyada ölümsüz olmak gibi bir problemi yoktur. Ancak insanı sadece bedeniyle değerlendiren transhümanizm ise bu yönüyle fitrata aykırı bir şekilde inanç ilkeleri için tehdit oluşturmaktadır. Anlık hız ve hazların peşinde olan genç nesiller ise, bu düşüncelerin etkisinde fitratlarının aksine hareket edebilmekte, bu meydan okumalar karşısında farklı eğilimlere yönelmektedirler.

Transhümanizmin önemli bir ayağı olan yapay zeka çalışmalarına temel teşkil eden dini alt yapının Hristiyan apokaliptizmine dayandığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle Hristiyan apokaliptizminde üç temel özellik vardır. 1- Bu dünyaya yabancılaşma 2- Yenidünya cennetinin kurulması temennisi 3- İnsanın saflaştırılmış bedenlerde yaşaması için dönüştürülmesi. Bu dini beklentilerin farkında olan yapay zekâ programlayıcıları bedensel hayatın sınırlamaları ile hayal kırıklığına uğramış insanoğlunun akıllı makinelerin kendi yerini aldığı sanal dünyaya hazır olduğunu savunmaktadır. Zira insanoğlunun en büyük rüyalarından birisi din ve inançları da içine alacak şekilde insan ötesi yaşamın kurulması olmuştur.

Bu süreçte dinlerin büyük bir tehdit altında olduğu medya haberlerinde yer almaktadır. Yakın zamanda çıkan yapay zekâ dininin kurulduğu şeklindeki haberler, yapay zekâ uygulamaları yoluyla Tanrı'ya ulaşmayı veya yapay zekânın tanrılığine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu gelişmeler ise insanın fitri inanma ihtiyacının yeni gelişmelerle birlikte yeni şekillere büründüğünü göstermektedir. Tarihin bitiminde Tanrı yeni bedenlerle yeni bir dünya yaratacak ve insanlığı diriltecektir. Apokaliptik yapay zekâ savunucuları ise yaklaşan krallığı garantilemek için ilahi gücü devre dışı bırakmışlardır. Böylece Tanrı olmadan bile yapay zekâ insanın kendi zekâsını makinelere yüklediği mekanik sanal gerçeklik cennetinin mükemmel sanal bedenlerde gerçekleşeceği sanal bir cenneti sunmaktadır. Bu açılardan yapay zekânın geliştirilmesi düşüncesinin arkasında dini etkenlerin var olduğu iddia edilebilir. Ancak yapay zekânın sonuçlarının dine uygun olup olmayacağı veya dinin öngördüğü gibi bir mutluluk getirip getirmeyeceği şimdilik belirsiz görünmektedir.

Teknolojinin de günümüzde artık yapay zekâ adı altında ele alındığını düşünürsek “insana karşı yapay zeka” tehdidinin var olduğu söylenebilir. Öncelikle dini ve ahlaki değerlerin unutulabileceği iddiası pek inandırıcı gelmeyebilir. Ancak bu tehlike, toplumsal hayattan ve alışkanlıklardan din ve değerlerin uzaklaşmasıdır. Tercihlerin yapay zekaya bırakıldığı bir dünyada bu değerlerin ihmal edilmesine ve yavaş yavaş unutulmasına yol açabilir. Bu bağlamda dinlerin karşı çıktığı cinsel sapmaların yapay zekâ kodlamalarında kendilerine yer bulması, toplumun kendi bünyesinde dini ve ahlaki normlarıyla engellenen bu tür yönelimlerin hayatın her alanında kendine yer bulabilmesi mümkün olabilir. Bunun için yapay zekâ dilinin ve literatürünün oluşturulmasında dinlerin ve türün devamı için gerekli olan ailenin korunmasına yönelik hassasiyetlerin sağlanması gerekmektedir. Zira anne,

baba, kardeş, evlat gibi değerlere sahip bireylerin yerini bir yazılıma sahip programın veya biyoteknolojiyle geliştirilmiş insan şeklinde yaşayan bir robotun tutması mümkün değildir.

Dinin bireysel ve toplumsal yönüyle insanın hayatına anlam katan inanç ve değerler dünyası olduğu bir hakikattir. Bilim ve teknolojinin verdiği güçle modern dönemin insani gerçeklik anlayışımızı değiştirmeye yönelik meydan okumaları karşısında, İslam'ın insan tasavvurunun doğru bir şekilde anlaşılmasına duyulan ihtiyaç daha da derinleşmiştir. Bu açıdan özellikle genç bireylerin güncel teknolojik gelişmeler ve akımlar karşısında itikadi anlamda doğru yönlendirilmesi, inancın ve etik değerlerin muhafaza edilmesi noktasında bilinçli hale getirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için gerek transhümanizm gerekse yapay zekâ konusundaki gelişmelerin inanç ve din konusunda nasıl bir meydan okumaya dönüşebileceği ortaya konulmalı ve bununla ilgili çözüm önerileri geliştirilmelidir. Dini kurumlar tarafından dinin yapay zekânın getireceği yenilikler ve ortaya çıkarabileceği sorunlara karşı güncel cevaplar ve çözümler üretmesi, din dilinin güncellenerek özellikle genç nesillerin yönlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan çalışmamızda insanlığın geleceğini kökten değiştireceği öngörülen transhümanizm ve yapay zekâ teknolojilerinin bireylerin inancını ve dini-ahlaki aidiyetini olumsuz yönde etkileyebilecek muhtemel sonuçları ele alınacak, teknoloji din ilişkisi bağlamında çözüm önerileri sunmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din, İnanç, Fıtrat, Transhümanizm, Yapay Zeka.

İNANÇTA GENÇLİĞİN VÜSATI

Dr. Mürsel ETHEM

Pamukkale Üniversitesi

Sabri DEMİR

ÖZET

Her olgu başlangıç, gelişim ve sonuç itibarıyla üç boyutludur. Kur'an-ı Kerim "kün" emrinden itibaren söz konusu olan üç boyutun tüm olgulardaki her safhasını ayet ayet ayrıntılı bir şekilde tasrif, tafsil ve tebyin etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in anlatımıyla insanın hayatı da, tarihi de böyle bir olgudur ve bu üç boyuttan ibarettir. Şöyle ki çocukluğu başlangıç, gençliği gelişim ve yaşlılığı da sonuç safhası olarak değerlendirmek mümkündür. İnsanlık olgusunun gelişim safhasında yer alan gençlik, insan ve insanlık tarihinin gelişimi kadar dönüşüm ve değişiminde de aktif rol oynamaktadır. Gençliğin bu aktivitesinin sınırlarını, gücünü, nitelik ve nicelik olarak belirleyen de; çocukluk çağından itibaren, mensubu bulunduğu toplumca eğitim ve öğretim adı altında yüklenen bilgi ve inançlardır. Toplum tarafından yüklenilen bu bilgi ve inançların nitelik ve nicelik bakımından en salimini ise Kur'an-ı Kerim'de buluyoruz.

Bu hususta, Kur'an-ı Kerim ilk nüzulünden itibaren insanlık için uyarıcı, rehber ve şifa kaynağı olma özelliğini koruya gelmiştir. O; doğru yolda olanları müjdelemiş, özellikle yanlış yolda olanlara ve de tüm insanlığa, bütün zamanlarda geçerli olacak her konuda birçok uyarıcı ve yol gösterici tavsiyeler sunmuş, kıssalarla geçmişten örnekler vermiş ve adeta insanlık tarihinin ve doğanın mucizat ve mükâfat bakımından bir tekerrürden ibaret olduğunu ortaya koymuştur. İnsanlık tarihinin değişim ve dönüşümünün tekerrüründe dün olduğu gibi bugün de en dinamik ve en faal rolü gençler üstlenmiştir. Bir nevi her toplumda başlangıçla sonun vuslatı olan dünya ve özellikle Türkiye gençliğinin değişim ve dönüşümdeki bu rolünü ifa etmede ne kadar teçhiz olduğunu/olunduğu görme ve ölçmenin önemi açısından bu çalışmayı kaleme aldık.

Sempozyumun konusu olan XXI. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri bize Kur'an-ı Kerim'den konuyla ilgili aşağıdaki surelerde, hedeflenen eğilimlerin yönlerini, sebep ve

sonuçlarının neler olabileceğini, eğilim sahiplerinin davranış biçimleriyle birlikte bize hatırlatmaktadır:

A'raf suresinin 11-25. ayetlerinde insanoğlunun şeytan tarafından hangi yönlerden nasıl kandırılacağı konu edinmektedir. Aynı şekilde Yusuf suresinin belli ayetlerinde gençlerin yakın çevreleriyle etkileşimleri sonucunda ortaya koydukları farklı davranışlar nitelikleriyle ve nicelikleriyle ele alınmaktadır. Yine Kehf suresinde 9-22. ayetlerinde Ashâb-ı Kehf gençlerin hem inançlarına hem de aynı davayı paylaşan arkadaşların aralarındaki sadakat ve bağlılıklarını görmekteyiz. Ayrıca Kasas suresinde Musa (a.s.)'ın kavga eden iki kişiden kendi kavminden olana yardım etmesi, düşman kavimden olanı öldürmesi sonucu Medyen'e kaçması, orada iki genç kızla tanışması ve daha sonra onlardan biriyle evlenmesi gençlerin çeşitli aynı etkilere karşı farklı tepkileri ortaya koyması; sebep, nitelik ve nicelik bakımından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Buraya kadar örnek babından verdiğimiz ayetlerde geçen etkilere karşı tepkiler (stimulant/uyarıcılar) sebepleri, nitelikleri, nicelikleri ve sonuçları bakımından münferit diyebileceğimiz örneklerdir. Eğer bu örnekler zamanla toplumda veya toplumlarda yaygınlaşır ve belirli bir taraf ve kesafet kazanırsa - ki Vakıa suresinin ilk ayetlerine göre de muhakkak kazanacaktır - insanların sağ, sol ve mukarrebûn olmak üzere inanç ve amel bakımından üç sınıfa nasıl ayrılacağı görünmektedir. Ayrıca bu surenin sonlarında ve birçok ayetlerde, bu üç grubun dünya ve ahiret akıbetlerinin ne olduğu, ne olacağı da görülebilmektedir.

Gerek zikrettiğimiz surelerde geçen, gerekse başka birçok ayetlerde geçen, gençlik ve gençliği hatırlatan kıssalardan, gençlerin içinde bulundukları toplumsal ama vahiy ama batıl inanç ve tavırlara karşı ama olumlu ama olumsuz denilebilecek tepkilerinin olduğunu görüyoruz. Batıla karşı Hz. İbrahim'in, vahye karşı Hz. Nuh'un oğullarından birinin tepkisi tezimize güzel bir örnek teşkil etmektedir.

(I) Kur'an-ı Kerim'in bahsettiği çağlarda gördüğümüz gençliğin çeşitli davranışlara karşı tepkisinin bugün de aynı veya benzeriyle geçerli olup olmadığını, (II) şeytanın huzurullahtan kovulduğunda "beni azdırmama karşılık, onları saptırmak için senin doğru yolunda oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden kimseler bulamayacaksın" vaadinin, (III) Vakıa suresinde o gün geldiğinde insanların inanç ve amel bakımından sağ, sol ve mukarrebûn olmak üzere üç sınıfa ayrılacağı zuhurat vaktinin neresinde bulunduğumuzu tespit etmek, bazı veriler elde etmek üzere anket düzenledik.

Düzenlediğimiz ankette XXI. yüzyılda Türkiye ve dünya gençliğinin uyruklarına, doğdukları ve yaşadıkları ülkelere, aldıkları eğitime, çeşitli iş ve fikir alanlarındaki tercih sebeplerine göre bir nevi kültürel dokularını tespit ederek, sosyal inançlarının ve eğilimlerinin neler olabileceğini ve hangi tesirler altındaki kalabilmiş olacaklarını elde ederek değerlendirmeye çalıştık.

Bu hususta anketimiz üç ana başlık altında toplanmıştır: Birinci başlık altında katılımcının kimlik bilgilerini tespit etmek amacıyla on soru sorduk. İkinci başlık altında ankete katılanın kendi ve çevresiyle ilgili sosyal ve itikadî inanç eğilimlerini değerlendirebilmek için katılımcıya on bir soru sorduk. Üçüncü ve son başlık altında ankete katılanın Kur'an hakkındaki bilgi ve düşüncelerini öğrenmeye yönelik dokuz soru sorduk. Böylece anketimiz toplam otuz sorudan oluşmaktadır. Bu soruları oluştururken Kur'an-ı Kerim'i hem ilham hem de kıstas kaynağı kabul ettik. Anketimizdeki sorularla Kur'an-ı Kerim'in çeşitli vaad ve kıstasını hayatın pratiğine indirerek elde ettiğimiz cevaplarla gençlerin inanç eğilimlerini yorumladık.

Katılımcılarımız Türkiye başta olmak üzere Kırgızistan, Azerbaycan, Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Afganistan, Almanya, Belçika, İtalya, Balkan Ülkeleri, Suriye ve ABD gibi ülkelerin kırk yaş ve altındaki gençlerinden seçildi.

Elde ettiğimiz anket verilerine göre gençlikte görünen inanç eğilimlerini, sebeplerini ve çözüm önerilerini Kur'an-ı Kerim rehberliğinde tahlil edip sonuçlandırdık.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, İnanç Eğilimleri, Vüsat, Kur'an, Tefsir.

GENÇLER ARASINDA DİN DIŞI YÖNELİMLER VE NEDENLERİ

Dr. Ömer Özdemir

Harran Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. İrfan Erdoğan

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Bugün dünyada 500 milyondan fazla inançsız insan olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde Çin, Japonya, Güney Kore, İskandinav ülkeleri ile özellikle ekonomik olarak gelişmiş Batı ülkelerinde inançsız insanların oranının hızla attığı görölmektedir. Öyle ki bazı ülkelerde inançsız insanların sayısı hemen hemen toplam nüfusun yarısını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda son yıllarda yapılan birçok araştırmada gençler arasında din dışı yönelimlerin bir hali yüksek olduğu dile getirilmektedir. Bu konuda Amerika’da gerçekleştirilen bir araştırmada gençler için dinin çok da önemli bir olgu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda World Religion Database (Dünya Dinleri Veritabanı) esas alınarak yapılan bir habere göre herhangi bir dine mensup olmayanların sayısında önemli bir yükseliş olduğu görölmektedir.

Yapılan istatistiksel çalışmalar ve bilimsel araştırmalarda yapılan durum tespitlerinin yanı sıra sayım sonuçları da söz konusu tespitleri destekler niteliktedir. Örneğin İngiltere’de on yılda bir yapılan nüfus sayımında, vatandaşlara “Dininiz nedir?” sorusu yöneltilmektedir. İlk defa 2001 yılında yöneltilen bu soruya nüfusun %14,8’i “Dinsiz (No religion)” cevabını vermişken, aynı soruya 2011 yılında yapılan nüfus sayımında insanların %25,1’i “Dinsiz (No religion)” cevabını vermiştir.

2011 yılındaki duruma göre bu cevabı veren kitle, %59,3’lük Hristiyan nüfustan sonra en büyük grubu oluşturmaktadır. Nüfus sayımına katılan kişiler isterlerse bu soruyu cevapsız bırakabilmektedirler. Buna rağmen cevap vermek istemeyenlerin oranı 2001 yılında %7,7

iken, 2011 yılında yalnızca %7,2 ile sınırlı kalmıştır. 2021 yılında yapılan sayım sonuçları henüz açıklanmamış olmakla birlikte 2001 ve 2011 yılları arasındaki artış oranı bilimsel çalışmalardaki tespitleri destekler niteliktedir.

Bu araştırmanın amacı, son zamanlarda gençler arasında yayıldığı dile getirilen ateizm ve deizm gibi din dışı yönelimlerin yaygınlık durumunu ve nedenlerini ortaya koymaktır.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, ele almış olduğumuz konu ile ilgili yazılmış olan başta kitaplar, tezler, makaleler olmak üzere konu ile ilgili yayımlanmış raporlar, nüfus sayım kayıtları ve kamuoyu araştırma sonuçları vb. bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, dünya genelinde gençler arasında ateizm ve deizm gibi din dışı yönelimlere kayma olduğu görülmektedir.

Literatür taraması sonucu elde edilen bulgulara göre gençler arasında din dışı yönelimlerin başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

Ergenlik dönemine girmekle birlikte gelişimsel dönemin temel özellikleri, dini şüpheler, hastalık, musibet, ölüm vb. olayların gençlerin dünyasında tam olarak anlaşılamaması, alınan eğitimin etkisi, yapılan bazı duaların kabul olmaması, dini konularda bilgisizlik veya yeterli bilgi sahibi olmama, takip edilen bazı sosyal medya kanalları ile kitle iletişim araçlarının dinî değerlere karşı olumsuz yayınlarının etkileri, evrende görülen zahiri kusurların, savaşların ve doğal afetlerin gençler tarafından anlaşılamaması, ergenliğe giriş ile birlikte gençlerde bağımsızlık duygusunun uyanmasıyla her türlü otoriteyi reddeden isyankâr eğilimin gelişmesi, alınan din eğitiminin yetersiz oluşu, dini sosyalleşmenin başarılı olmaması, cinsel ve nefsi arzularla dinin emir ve yasaklarının karşı karşıya gelmesi, bazı bilimsel teoriler ile birtakım dinî inanç ve öğretiler arasında uyumsuzluk hatta çelişkilerin görünmesi, bazı ebeveyn ve eğitimcilerin gençlerle sağlıklı iletişim kuramaması, dinin bazı naslarının gençlere doğru bir şekilde anlatılamaması, bazı dindar insanların dini temsil sorunu, hedonist popüler kültürün etkisi, dinin birtakım insanlar tarafından kendi çıkarlarına alet edilmesi, din adına insanlar arasında yapılan haksızlıklar, çatışmalar, Allah'ın zâtı ve varlığı, kader gibi konuların gençler tarafından doğru anlaşılamaması, özellikle dinin kendisi ile yaşanma biçimi arasındaki ayrımın fark edilememesi, ortaokul ve liselerde din öğretiminde kullanılan ders kitaplarının bilgi, kullanılan dil ve görsellik açısından yeterli olmayışı, inanç öğretimine yönelik hâlihazırda kullanılan yöntemlerin yetersizliği, dini temsil ettiği düşünülen bazı kişilerin söz ve davranışlarındaki uyumsuzluk gençlerin dinden uzaklaşmalarının başlıca nedenleri arasında sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Ateizm, Deizm, Din Dışı Yönelim

METaverse TEKNOLOJİSİNİN FIKIH ALANINDAKİ İMKÂN VE SINIRLILIKLARI: FIKIH EĞİTİMİ VE METaverse ALIM SATIM ÖRNEĞİ

Dr. Ramazan KORKUT

Bingöl Üniversitesi

ÖZET

Gençler fiziki-sosyal çevreye ilaveten, zamanlarının bir kısmını internet tabanlı teknolojilerle sanal bir çevrede geçirmektedir. Genç kuşakların dini inanç, algı, tavır, tutum ve yaşantıları derin bir şekilde sanal çevrenin etkisinde kalmaktadır. Sanal teknoloji araçları, sunduğu imkân ve faydaların yanı sıra birçok problemi de bünyesinde barındırmaktadır. Buna bağlı olarak sanal teknoloji dini inanç, tutum, ahlak ve yaşantı üzerinde faydalı olabileceği kadar zararlı da olabilmektedir. Bu durum iki tarafı keskin bir bıçaktan farksız teknolojik imkânların konusuna, amacına ve kullanım tarzına bağlı olarak değişmektedir. Teknoloji kullanımının zararlı olmaktan çıkarılarak faydalı bir sürece dönüşmesinde fıkıh ilmi önemli bir rol almaktadır. Zira fıkıh, dinî hüküm açısından mükellefin fiillerini konu almakta; bu fiilleri naslar ışığında maslahat bakımından emredilmiş, yasaklanmış ve serbest bırakılmış kategorilere ayırmaktadır. Teknoloji kullanımı da arz edilen kategorik çerçeveye dâhildir. Fıkıh disiplini öncelikle maslahat kapsamında teknolojik imkânları fırsata dönüştürerek faydalı hale getirmeyi esas alır. İkinci olarak teknolojik imkânların dinî yaşantı alanında beraberinde getirdiği problemleri önlemeye ve gidermeye çalışır. Teknoloji kullanımını konusuna, yöntemine, amaçlarına ve sonuçlarına göre değerlendirerek hüküm açısından cevaz ve adem-i cevaz şeklinde fikhî bir perspektif sunar.

Günümüzde imkân, sınırlılık; fayda ve zararlarıyla birlikte ortaya çıkan teknolojik imkânlardan biri de metaverse uygulamasıdır. Metaverse, fiziki çevreyi sanal bir dünyaya aktararak, bireyi fiziki çevre ve sanal dünyanın kesiştiği bir evrende yaşatan; hayallerine tasavvur-taakkul düzeyinde sanal bir gerçeklik kazandırmaya çalışan; buna ilaveten sanal bir ortamda dışarıdan müdahale yoluyla alış-veriş, toplantı, oyun, tarihi, kültürel ve dini mekânları ziyaret türünden çeşitli imkânları sunan ve gelişimini sürdürmekte olan çok

boyutlu bir platform olarak tanımlanabilir. Böyle sanal bir teknoloji imkânı, örgün ve yaygın fıkıh eğitimi alanında önemli imkânları sunmaya müsaittir. Buna ilaveten sanal ortamda gerçekleşen fiil ve tasarrufların hükmünü fikhî açıdan değerlendirmek önem arz etmektedir.

Metaverse teknolojisinin örgün-yaygın fıkıh eğitimi kapsamında dinî amelî yaşantının gelişmesine sunabileceği katkılarının ve dinî yaşantı alanında beraberinde getirdiği başlıca problemlerin fikhî hükmünü değerlendirmeyi beklemektedir. Metaverse teknolojisinin faydalı bir mecraya kanalize etmek, zararlarını bertaraf etmek ve teknolojiyi gençlik için maslahatı temin ederek mefsedeti giderecek bir araca dönüştürmek üzere, bu teknolojinin fikhî-hukukî sınırlarını belirlemek hayati bir önem taşımaktadır. Aksi halde maslahatı temin eden faydalı bir araç olmaktan çıkarak, mefsedete sürükleyen zararlı bir araca dönüşebilecektir. Nitekim günümüzde teknoloji tabanlı sanal işlemlerin yapıldığı bitcoin, çiftlik bank gibi sanal alım satımların; belirsizlik, fiziki varlığın bulunmaması, aldanma-aldatma ve devlet müeyyidesiyle desteklenmemiş olmaması gerekçesiyle fikhî açıdan caiz olmadığı açıklanmıştı. Ne var ki bu meselenin dinî/fikhî hükmünün dikkate alınmaması vurgun, dolandırıcılık ve büyük malî kayıpları beraberinde getirebilmiş; bitcoin vurgunları bireylerin canına zarar vermesine bile yol açabilmiştir. Haliyle bu vb. meselelerin fikhî yönünün dikkate alınmaması can ve mal güvenliğini zarara sürüklemiştir. Benzer şekilde mavi balina türünden birçok oyun uygulaması şiddete özendirmiş ve bazı can kayıplarını beraberinde getirebilmiştir. Dolayısıyla fikhin vesail-makasid kapsamında teknoloji kullanımı için belirlediği ahlakî ve hukukî sınırlar hayati bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda metaverse teknolojisinin yaygın ve örgün fıkıh eğitime somutlaştırma açısından sunabileceği imkânlar; metaverse gibi sanal bir evrendeki fiillerin, sanal alışveriş ve diğer sanal hukukî işlemlerinin hükmüne dair fikhî bir perspektifin ortaya konulması önem arz etmektedir. Metaverse problemini fikhî açıdan ele alan araştırmamız, bir giriş ve iki ana başlıktan oluşmaktadır. Giriş kısmında ana hatlarıyla metaverse teknolojisinin tanımına, türlerine, olumlu-olumsuz yönlerine, günümüzdeki kullanım alanlarına, kullanım amacına ve gelecekte ulaşabileceği sınırlara yer verilecektir. Bilahare metaverse teknolojisi iki başlık altında fikhî bir problem olarak ele alınacaktır. Öncelikle metaverse teknolojisinin örgün ve yaygın fıkıh eğitimi alanında sunabileceği fırsat ve imkânlar üzerinde durulacaktır. İkinci olarak metaverse gibi sanal bir evrende gerçekleşen fiillerin, sözleşme ve tasarrufların hukukî yönüne dair fikhî bir perspektif ortaya konulacaktır.

Metaverse uygulaması örgün ve yaygın fıkıh eğitiminde İslam İbadet esaslarından temizlik (abdest, gusül ve teyemmüm), cenaze yıkama, hutbe okuma, namaz kılma-kıldırma, zekât, kurban, umre ve hac gibi fiil, zaman ve mekân boyutlarıyla varlık kazanan ibadetleri somutlaştırma ve uygulamalı olarak öğretme hususunda önemli bir mesafe kat ettirecektir. Bu durum din eğitiminin yaygın ve örgün olarak icra edildiği kurumların tamamında nazarî olan bilgileri uygulama yoluyla öğrenmeyi sağlayacaktır. Örneğin hac ve umre ibadetleri mekânsal açıdan isim bazında kaldığından; bu ibadetleri

soyut, sadece ezbere dayalı teorik bilgilerle idrak etmek gerçekten zordur. Bu uygulamanın sanal evrene aktarılması hac-umre adaylarının, öğrencilerin ve vatandaşın bu ibadetleri öğrenmesini oldukça kolaylaştıracaktır. Sanal olarak hayal-tasavvur bazında kalan bir ibadetin zimmetten düşmeyeceği izahtan varestedir. Ancak sanal uygulamanın sonucunda sözgelimi metaverse üzerinden verilen bir zekâtın fiziki niyet ve karşı tarafa temlikle sonuçlanması, ibadeti tamamlayabilecek mahiyettedir. Çocukların metavers üzerinden oyun mantığı ile hayal bazında ibadete hazırlanmaları mümkündür. Sanal evrene aktarılan ya da bu alanda inşa edilen gerçeklik ile sanallık arasındaki bir hayatın, reel hayatta dinin emir-yasaklarına uygun bir şekilde inşa edilmesi amelî bir mükellefiyettir. Mükellefin sanal âlemdeki fiillerinin reel âlemdeki emredilmiş, yasaklanmış ve serbest bırakılmış fiillerine uygun olması gerekmektedir. Hayal bazında gerçekleşen sanal eylemlerin sürekliliği, zamanla bu aşamalardan geçerek hayata yansımakta, olumlu olumsuz her fiil bir hayalle başlamaktadır. Hayal, tasavvur veya evham mertebesinde insan iradesinin dışında kalan fiiller mükellefiyete konu olmaz. Ancak bu üç alandaki iradî-kasdî olan hayal ve tasavvur merkezli düşünceler kısmen mükellefiyete konu olabileceği gibi, zamanla bunun hayata yansımaları da mümkündür. Gençliğe hayal bazında olumlu örneklerin sunulması; kasdî-iradî olan tahayyül-tasavvurun meşru olması; vesail-makasid, sedd-i zerai ilkesinin gereği olarak mükellefiyet kapsamına girmektedir. Metaverse alemindeki eylemler kasdî tahayyül, tasavvur ve taakkul mertebelerinden geçtiğinden, kısmen tasdike ulaştığından mükellefiyete konu olmaktadır. Reel alemde yasaklanan içki, kumar, zina, adam öldürme vb. fiillerin temeline inildiğinde bunların hayata yansımalarının ilk aşamasını hayalle başladığı görülecektir. Bu sebeple söz konusu fiiller normalde kuvveden fiile çıkmadığı sürece mükellefi zahiren sorumlu hale getirmez. Ancak haram işlemenin, zinanın, adam öldürmenin kasıtlı olarak hayal edilmesi, sanal olarak tasavvur edilmesi ve kurgulanması haramdır. Bu açıdan metaverse eksenli sanal kurguların dinî hükümlere uygun olması gerekir. Buna ilaveten fiziki varlığı olmayan sanal alım-satımların ğarar, cehalet, devlet müeyyidesinden yoksunluk türünden gerekçelerle bitcoin türünden hatarlı ve zararlı bir işlemle sonuçlanacağı gerekçesiyle caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak metavers bir diğer yönüyle sanal olarak kurgulanmış bir programa, sözgelimi çizgi film izleme, görsel açıdan önem arz eden sanal bir mekân satın alarak toplantı düzenleme; müze, doğal ve tarihi mekanları ziyaret etme türünden ücrete tabi olan hususların oyun, uygulama, program veya bir programı çalıştırmak üzere lisans satın alma türünden yönleri de bulunmaktadır. Bu konuda içerik, yöntem ve amaç meşru olduğu sürece, işlemin câiz olduğu da savunulabilir. Metaverse uygulamasının imkân-sınırlılıkları; arz edilen konulardaki fikhî perspektif araştırmanın sonucunda netleşecektir. Buna ilaveten konunun diğer muameleler ve ceza hukuku açısından incelenmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Metaverse, İmkân, Sınırlılık, Gençlik

GENÇLİĞİN VAROLUŞSAL BENLİK ARAYIŞINDA POSTHÜMANİZMİN YERİ VE DİNİ BOYUTU: BAZI MANTIKSAL ÇIKARIMLAR

Dr. Remziye Selçuk

İnönü Üniversitesi

ÖZET

İnsan sadece fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçları olan ve bu ihtiyaçları giderildiğinde sorunsuz yaşayabilen bir varlık değildir. Onun ruhsal, psikolojik, manevî ihtiyaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla dinî ve ya dine benzeyen tutum ve davranışlar içerisinde olmak insan hayatının bir parçasıdır. Bunlar olumlu ya da olumsuz tavır takınmak şeklinde gerçekleşse de yine belli belirsiz duygusal ya da aklı uğraşların mülahazasından geçmişlerdir. İnsan hayatının önemli bir bölümünü meydana getiren gençlik dönemi ise dine ait tavrın geliştiği ya da geri planda kaldığı dönem olabilmektedir. Bu tavırlar özellikle gençliğin benlik geliştirme ve oluşturma sürecinde etkili olabilmektedir. Modern ötesi çağda gelişen teknolojik gelişmeler ve bunun beraberinde getirdiği ‘insanın geleceği’ kaygıları, toplumla ama toplum içinde yalnızlığın, dev şirketlerin sürekli yeni ürünler çıkarıp piyasayı ve gündemi yönetmeleri, ani ve anlık değişimlerin karmaşası ve bunlara benzer durumlar gençliği ve gençliğin benlik tasarısını etkilemektedir. Posthümanizmin etkilerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak var olma ve yer edinebilme olgusu da farklılık göstermektedir. “Gerçeklik” ve “özdeşlik” kavramlarının daha az güvenilirliğe sahip olmasının getirdiği boşluk genci kendisiyle başa başa bırakmaktadır. Diğer insanlar tarafından görünmeye çalışma, onlara fark atma, beraberinde başka türlü karmaşalar da getirmektedir. Sanal ortamda paylaşım yapma, ilgi çekici videolar çekme, izlenme ya da beğenilme oranındaki sabit olmayan oranlar, dersler, okula devam, sınavlar, iş bulma ve işte devamlılık sağlayabilme; beraberinde akran ya da aile etkisi; diğer taraftan varlık ve varlığa anlam yükleme şekli gençliğin maruz kaldığı durumlardır. Tüm bunlar arasında yaşam amacını bulmada bazı problemler yaşayan genç, evrende kendisi için en anlamlı konumu arama peşinde olmaktadır. En önemli olanı ise gencin kendini evrende “değerli” ve “güvende” hissetme duygularına sahip olabilmesidir. Bu

arayışları sağlıklı bir şekilde tamamlayabilen genç benlik tasarımı olumlu bir şekilde tamamlanmış olmaktadır. Olumlu benlik oluşturabilmede dinin etkisi önemli olmaktadır. Özellikle hayatın amacı ve ölümden sonraki hayat hakkında dinin açıklamaları yardımcı olabilmekte, genci sorumluklarını yerine getirmede teşvik etmekte ve yaşam süresi sona erdiğinde kaybolup gitmeyeceği güvenini vermektedir. Tüm kutsal dinlerde verilen en belirgin sorumluklardan biri erdemli bir hayat tarzını yakalayabilmektir. Gencin kendine ve çevresine karşı aşırı uçta davranışlar sergilemesine engel olmakta, mutedil bir duygu durumu da edinmesine yardımcı olmaktadır. Kutsal dinler içerisinde İslam dininin gençlik dönemine ait oldukça çok sayıda ayetleri ve hadisleri bulunmaktadır. İslam'a göre bu dönem insan ömrünün en hareketli aynı zamanda kıymeti bilinmesi gereken, boşa harcandığında pişmanlık oluşturabilen dönemdir. Pothümanizmin ifadeleri ile İslam'ın öğretileri karşılaştırıldığında insanın, evrenin ve artan bilimsel gelişmeler ışığında 'gerçekleştirebileceği' en büyük değer insanlığı bozmadan insanlık için yararlı olabilmeyi sağlamaktır. İslam'ın en büyük değeri de 'insan'dır. İslam'a göre dinin temel gayesi insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu bir yaşam sürmesini sağlamaktır. Burada 'insan ötesi' demek kendini manevi olgunluğa erdirmiş, dünya hayatı için de her türlü gelişime açık olmaktadır. Ancak bu gelişimlerin insan doğasına aykırı olmaması şartıyla. Çünkü Yüce Yaratıcı aynı zamanda yarattıklarına yapılan zararlı ve gereksiz müdahaleleri yasaklamaktadır.

Varlık algısı ve benlik oluşturmada İslam dini ayet ve hadislerle, kişiyi evren ve uzay ya da diğer tüm canlılar arasında konumlandırmaktadır. İnsan diğer yaratılanlarla, yani varlıklarla etkileşim halinde olmaktadır. Varlığın bir parçası da görülmektedir aynı zamanda. Ancak onu diğer yaratılmışlardan farklı kılan kişinin 'eliyle yaptıklarıdır'. Yani kendisi için ne hazırlarsa ileriki yaşamında hatta ahirette karşısına çıkacak olan da odur. Öyleyse öncelikle kendini tamamlamış, yani olgunlaştırmış, tatmin olmuş bir benlik oluşturmak öncelikle gerekmektedir.

İslam dininin öğretileri çerçevesinde gençlik döneminde benliğin sağlıklı gelişimi için, asıl olan gencin sorumluluk alabilmesi ve aldığı sorumlulukların neticelerinin verimliliğini görebilmesidir. Öyle ki insanî olarak kendi özelliklerini bilmesi (Müslim, Kıader, 25), acele etmemesi (İsra,17/11), yapabileceği ve yapamayacağı şeylerin farkında olması (Ahzab, 33/72), kendine ve çevresine yararlı olan şeyleri amaç edinmesi (Tirmizi, Kıyamet,1), arzularını kontrol etmeyi öğrenmesi ve kendini iyi şeyleri yapmak ve kötülerden uzak tutmak için sürekli bir çaba içinde olması (Şems, 91/8-10) (Ebu Davut, Salât, 26), zamanını boşa harcamaması (Tirmizi, Kıyamet, 1) gibi durumlar gençler için bazı tavsiyelerdir. Ayrıca gencin aklına ve zihin yapısına uygun açıklamalar yapmak ve onun seçiminde iradesiyle hükmetmesine yardımcı olmak, yine taklit değil gerçekliğe verdiği değeri gerçekleştirmesine imkan sağlamak benlik tasarımı olumlu yönde etkilemektedir. Sorgulamış ve kabul etmiş genç insan öncelikle kendine sonrasında diğer varlıklara ait pozitif tutumlara sahip olabilecektir.

İlk olarak gençlere, açıklama sağlayacak dinî argüman olarak, İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadislerden yola çıkarak, var olan ve varlık içinde yer almanın nedeni ve yaratılışın bu şekilde olmasının hikmetleri akıl yürütmelerle delil getirilebilmektedir. Yaratıcı'nın insana bahşettiği en kıymetli nimeti akıl sahibi olma nimetidir. Yaratıcı bu nimeti diğer canlılara değil sadece insanlara vermiştir. Akıl kullanmak nimete sahip çıkmak; kullanmamak ise nankörlük etmek olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, posthümanist duyguların ve yaşamın yaygın olduğu mevcut çağda, gençliğin varoluşsal kaygılarına dinî yönden (özellikle İslam dini bağlamında) açıklamalar getirmek, bu açıklamaları, mantık ilminde kullanılan birtakım akıl yürütmelerle desteklemek ve delillendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Din, Benlik Arayışı, Var Olma, Posthümanizm, Mantıksal Çıkarımlar.

HİKMETLER ARASINDAKİ HÜKÜMLER AÇISINDAN GENÇLİĞE FIKIH PERSPEKTİFİ -ASHÂB-I KEHF ÖZELİNDE-

Dr. Sefa Atik

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Din ve insan arasındaki ilişki ve anlam arayışı insanların yaşları üzerinden de kurulabilmektedir. Sabavette duygusallık, gençlikte enerji, ihtiyarlıkta tecrübe bu ilişkilerde etkili olabilir. İslam ve gençlik üzerine mülahazalar söz konusu edildiğinde elbette konunun dinî yönüne eğilinileceği zâhirdir. Konunun dinî yönüne temas, dinin temel referans metinleri olan Kur'an ve sünnet aracılığı ile olacağına göre elbette Kur'an'da geçen kıssalarda hayatlarına övgü ile değinilen Peygamberler ve o Peygamberlerin peşinden giden havârî, ashâb, hızb, şîa, fitye ve fetâ vb kavramlar öne çıkarılacak, oralarda söz konusu olan arı, duru, muvazaasız örnek siretler merkeze çekilecektir. İslam kültür ve medeniyetinde kurumlar tarihinin bir şubesine isim dahi olmuş Abbâsîler döneminde fütüvvet teşkilatı, Osmanlı devleti aliyyesinde ise ahî teşkilatı olarak esnaf örgütlenmesinin gövde ve gönyesini oluşturmuş olan fütüvvet ve ahî teşkilatı ilk temel kavramsal referansını Kur'an'da geçen Kehf suresinden almaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da özel bir kıssa olarak zikredilen "Ashâbü'l-kehf" ve orada geçen "fityetün" kelimelerinin bulunduğu asil ve örnek yaşamın satır aralarında mevcut olan fikhî ve hukukî referanslara dikkat kesilmek önem arz etmektedir. Elbette gençlik ve protestlik, gençlik ve enerji, gençlik ve doğruluk, gençlik ve açık sözlülük, gençlik ve değişim gibi kavram ilişkilerinden hareketle konunun sosyal, siyasal, sosyolojik ve psikolojik yanlarına atıf yapılarak bilimsel sonuçlara ulaşılabilirdiği gibi benzer yollarla burada zikredilen fikhî sonuçlara da atıf yapmak mümkün olacaktır. Bu anlamda bu metin Kehf suresinde asil ve onurlu yaşam tarzlarına değinilen bu delikanlıların kıssasında meknuz olan fikhî yön ve çıkarımların ahkâm ayetlerini kendi münderecatında ele alan ahkâm tefsirleri başta olmak üzere fûrû-i fıkıh eserleri izleğinden hareketle ele almayı hedeflemektedir. Bilindiği gibi cevâmiu'l-kelîm olan Hz. Peygamber'in söz söyleme sanatında olduğu gibi bir vahiy mahsulü olan Kur'an'ın söz söyleme sanatı da ondan daha

ayrıcalıklı bir şekilde maruf söz (kavlen ma‘rûfen), etkili söz (kavlen belîğan), yumuşak söz (kavlen leyyinen), dosdoğru söz (kavlen sedîden), değerli söz (kavlen kerimen), kolaylaştırılmış söz (kavlen meysûren) ve büyük söz (kavlen azîmen) gibi vasıflarla zikredildiğine göre bu vasıflar iletişim ve etkileşimin yol, yöntem ve niteliğine işaret ederken aynı zamanda Kur’an’ın kendi söz söyleme sanatlarının arkasında söz konusu edilebilecek anlam katmanlarına da işaret etmektedir. Hikemî ve hükûmî anlayışın gereği de zaten bunun dışına bir yaklaşım olamazdı. Böylece gençliğe örnek yaşam motifleri sunulurken aynı zamanda orada söz konusu olan hukuk dili ve içeriklerine dair verilere atıf yapmak gençliğin akademik ve rasyonel arayışlarına da katkı sağlanmış olacaktır.

Kendisini imana adayan gençlerin hayatları insanlara evrensel bir anıt olarak nakledilirken İslam alimleri bu nakillerdeki hikmetlerin arasında örtük bir şekilde değinilen şu örnek fikhî hükümlere dikkat çekmişlerdir: Surenin hemen başında yeryüzünde olan her şeyin insanlığa zinet ve estetik görseller olarak sunulmasında kulların teklîf kültürüne kendi ihtiyaçları ve tercihleri ile hazırlamaya işaret olduğunu ifade eder. Böylece gençliğin tercihi, özgür iradesi ve ihtiyarı arasındaki rasyonel zemine işaret edilerek bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira fûrû-i fikhın ahkâm-ı hamsesi efâl-i mükellefine taalluk eden vasıflara delalet eder. Zira mükellefin zatında ilişen bu vasıflar bazen vâcib-müstehab formunda emir sadedinde, bazen mahzûr-mekruh formunda nehiy sadedinde bazen ise mübah sadedinde zuhur etmektedir. Diğer yandan bu estetik görsellere işaret sadedinde sure, temiz toprak vurgusu üzerinden müminleri teyemmüm hükmüne hazırlamayı amaçlamıştır. Surenin akışında zulüm, baskı, haksızlık ve dindar insanların toplum dışı sayıldığı yerlerde zulümden kaçma ve hicret arayışı yani hicret fikhına işaret etmektedir. Surenin devamında örtük olarak zikredilen diğer bir hüküm ise vekâlet akdidir. Toplumsal yaşam süreçlerinde birlik olma, kollektif hareket etme ve ortak yaşam kültürü oluşturma kendisine göre yol, yöntem ve örgütsel niteliğin olduğuna dikkat çeken fakihler örgütlü yapılar arasında yolculuk vb. durumlarda tarafların diğerinin pay ve haklarından az veya çok yeme gibi bir ihtimali dikkate almışlar ve buna çözüm olarak vekalet sözleşmesini devreye sokmuşlardır. Bu yüzden *verigikûm* ifadesi ile para herkese nispet edilmiş ve paranın kullanımında vekalet akdi devreye sokularak işler asan kılınmak istenmiştir. Bilindiği gibi İslam fikhına göre vekalet akdi Müslümanlar arasında tesis edilmesi amaçlanan din kardeşliğini akit planında tahakkuk ettirmeyi amaçlamış, vekil ile müvekkil arasında icra edilen sözleşme sonucunda vekile ücret ödemeyi tasvip etmemiştir. Aksi durumda vekilin aldığı ücret akdi icâre akdine tahvil edecek ve akit iki taraf açısından lâzım akit vasfını haiz olacaktır. İcâre akdinin hilafına vekalet akdi gayr-i lâzım bir akit olarak taraflardan birisine -ki burada vekildir- ekstra bir risk yüklemekte bu yük nedeniyle vekîl dünyevî bir kazanç yerine uhrevî sevaba mazhariyet kazanmaktadır. Sure *ezkâ* ifadesi ile büyük ve önemli işlere girişecek olan insanların helal ve temiz rızık ile gıdalanmasına işaret eder. Böylece sure gündeme taşıdığı gençlerin kafa, kalp ve karın gibi en önemli aktivite merkezlerindeki hassasiyetler

zerinden hedef kitlesi olan muasır gençlerin fıkıh baēlamında temiz birey, temiz toplum ve temiz siyaset talepleri ile mutabakat zeminine iēaret etmiē olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hüküm, Hikmet, Ashb-ı kehf, Vekalet, Helal Kazanç.

JAMES FOWLER’IN İNANÇ GELİŞİMİ KURAMI BAĞLAMINDA GENÇLERDE ANLAM ARAYIŞI: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Dr. Süleyman DOĞANAY

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ÖZET

Gençlik dönemi, gelişim psikolojisinin verilerine göre ergenlik ile başlayıp yirmili yaşlara kadar devam eden süreçtir. Ergenlik, fiziksel açıdan büyümenin, bilişsel açıdan soyut düşünmeye geçişin ve duygusal açıdan genelde bağımsızlığın kazanıldığı bir dönemdir. Bu dönemde birey için akran etkisi belirgin bir şekilde hissedilir ve bireyin kimlik arayışı ivme kazanır. Ergen bireyin bu süreçte bilimsel konular ile metafizik düşünceler arasında sıkışması daha çok gözlenen bir durumdur.

Ergenlik dönemi, “Geçiş (Soyut Tanrı Fikrine Adaptasyonun Zorlukları (12-14 Yaş)”, “Dağılma: Şüphe ve Sorgulama (14- 17 Yaş)” ve “Durulma ve Karar: İnanç’a Bağlanma (17-20 Yaş)” evreleriyle ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilir. Burada bilhassa “Dağılma” döneminden bahsetmek gerekir. Ergen birey bu evrede soyut düşünce sürecinin gelişmesi ile birlikte kimlik arayışlarına başlar. Dinî ve mistik konulara karşı hassas olan ergen bir yandan dinî ve mezhebî, öte yandan etnik, cinsel ve meslekî kimliğini kazanma peşindedir. Dinî konularda bilimsel izah, rasyonel açıklama ve makul çözümler arar. Ancak dönem şüphe ve sorgulama dönemi olduğu için –eğer baskı yoksa açıkça, baskı varsa içten içe- inanç konuları irdelenir. Örneğin, “Allah mutlak iyi ise bu dünyada bunca kötülük neden var?”, “İnsanların bir kısmı gerek fiziksel gerek ekonomik birçok yoksunluk veya yoksulluk içindeyken diğerleri niçin mutluluk ve refah içinde yaşıyor? İnsanlar niçin adaletsiz ve merhametsiz?”, “İnsanların söylemleri ile eylemleri neden tutarlı değil?”, “Allah’ın adaleti ve merhameti bu dünyada veya ahirette nasıl devreye girer veya girecektir?”, “Cennet’e sadece Müslümanlar mı gidecektir?” gibi sualler ergen birey için mutlaka cevaplanması gereken sorulardır.

Din psikolojisi literatüründe inanç gelişimi Sosyal Öğrenme (Bilişsel Davranışçılık), Psikanalitik ve Bilişsel Temelli kuramlar çerçevesinde incelenmektedir. Bu çalışmanın

bir ayağı, Fowler’ın bilişsel temelli inanç gelişim kuramında durmaktadır. Fowler’ın inanç gelişimi kuramı, bir yanıyla genel gelişim kuramlarına, diğer yanıyla da teolojiye dayanır. Fowler, inanç aşamalarını oluştururken bireyin mantık yürütme şekli, bakış açısı, ahlakî yargılama tarzı, sosyal farkındalık, otorite anlayışı, dünyayı tutarlı görme biçimi ve sembole yüklediği işlevsellik boyutlarını dikkate alır. Fowler, inanç gelişimini aşama öncesi dönem veya temel inanç, sezgisel-yansıtıcı inanç, öyküsel-lafzî inanç, yapay-geleneksel inanç, bireysel-düşünceye dayalı inanç, birleştirici/birleşik inanç ve evrensel inanç olmak üzere yedi aşamada inceler. Burada bizi ilgilendiren, ‘yapay-geleneksel inanç’ aşamasıdır. Bu aşamada birey, ergenlikle beraber soyut işlemsel döneme ulaşır. Soyut kavramları kullanma ve değerlendirme yeteneği sonucu “düşünme” hakkında düşünmeye, hikâyeleri değerlendirmeye, onlara ad vermeye, kendi anlamlarını oluşturmaya, bilgilerini sentezlemeye başlar. Bununla birlikte bu dönemde kişilik bunalımları ve kimlik arayışları ortaya çıkar. Bu aşamada birey, kendi manevî çevresini oluşturur. Tanrı inancı, sevmeye, anlama ve boyun eğme kişisel değerlerle birleşerek ergenin dünyasında yerini alır. Bu dönemde ergen genellikle Tanrı’yla kişisel ve özel ilişkiler kurma eğilimindedir veya bunun için daha çok gayret eder.

İnsanın bazen dinî düşünce anlamında değişim veya dönüşümler yaşaması muhtemeldir. Bireyin dinî değişiminin zihinsel, duygusal veya sosyo-kültürel güdüleridir. Zihinsel güdüler olarak ‘zihinsel tatmin arama’, ‘anlam boşluğu’, ‘amaçsızlık ve anlam arayışı’, ‘insanların eşitliğine dayalı esasları sorgulama’ ve ‘inandığı dinin esaslarını yeniden gözden geçirme’ gibi durumlar söz konusudur. Bu durumları genelde anlam arayışı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Birey, hayatına bir anlam bulamadığı zaman varoluşsal boşluk yaşar. Varoluşsal boşluk yaşayanlar kendilerini değersiz ve anlamsız bulabilirler. Birey, varoluşsal boşluktan ya yüce bir davaya hizmet yahut bir eser üretme gibi belli hedefler ve amaçlarla ya da anlam arayışına cevap veren bir inanç sistemini benimsemekle kurtulabilir. Bireyin anlam arayışı, yaşamdaki temel güdülerden biridir. Bu anlam, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir oluşuyla eşsiz ve özel bir yapıdadır. İnsan sadece arzu ve isteklerinin doyumu ve tatmin edilmesinden ya da id’in, egonun veya süperegonun çatışan istekleri arasında uzlaşma sağlamak ya da sadece topluma ve çevreye uyum sağlamaktan ibaret bir varlık değil, yaşamına bir anlam bulma çabasından oluşan bir varlıktır. Bu anlam arayışında insanın aslında ihtiyaç duyduğu şey; sıkıntısız, bunaltısız, şeksiz, şüphesiz, zahmetsiz bir duygudurum veya yaşamın aksine, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef, özgürce seçilen bir amaç için uğraşmak ve bu amaç için mücadele etmektir.

Din psikolojisi, bireyin kişilik yapısı, karakteri, duyguları, arzuları, beklentileri, arayışları, ruhsal yapısı, gündelik hayatta süregiden tutumları ve davranışları ile dini inanç ve yasayışı arasındaki karşılıklı belirlenim ve etkileri inceler. Bir kişinin dindarlık yaşantısı onun bağlı olduğu dinî gelenek dikkate alınarak anlaşılır. Bu nedenle din psikolojisi araştırmalarında bireyin kendisini ait hissettiği dinî kültürel yapıda hâkim olan

inanç ve uygulamalar dikkate alınarak çözümlemeler yapılır. Bu çalışma, nitel desenli bir araştırmanın ürünüdür. Yaşları on sekiz ila yirmi beş arasındaki iki yüz üniversite öğrencisine, “Sizce günümüz gençliğinin problemleri nelerdir? Günümüz gençliğinin dinî inançla ilgili bir problemi var mıdır? Belirtilen problemlere çözüm için sizin önerileriniz nelerdir?” şeklinde sorular yöneltilmiş ve öğrencilerden düşüncelerini kâğıda aktarmaları istenmiştir. Öğrencilerden, duygu ve düşüncelerini samimi ve içten bir şekilde sunabilmeleri amacıyla kimliklerini belli edecek herhangi bir bilgi vermeleri istenmemiştir. Veriler semantik yöntemle analiz edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır. Günümüz gençleri hedefsizlikten, ümitsizlikten, geleceğe dair plan yapamamaktan, yetişkinler tarafından baskı görmekten ve kendilerine güvenilmemesinden, anlaşılmamaktan veya yanlış anlaşılmaktan, ekonomik yetersizliklerden, yetişkinlerin söylem ve eylem tutarsızlığından, çevrelerinin merhamet ve adalet yoksunluğundan şikâyet etmektedir. Gençler, hataların hep kendilerine mal edilmesinden yakınmakta, çevrelerinden de kendileri için kelebek etkisi yapacak ilgi ve merhamet dokunuşları beklemektedirler. Deizm ve ateizm gibi akımlara meyledişlerin kitle iletişim araçlarında söylendiği oranda olmadığını, bahsedildiği kadar bir artıştan söz edilemeyeceğini vurgulamaktadırlar. İnançla ilgili eğilimlerin zihinsel arka planında, anlam arayışı sürecinde kendilerine duygudaşlık ve sempati ile yaklaşmayan akran grubu veya yetişkinlere karşı sergilenen inadına bir refleks olabileceğini, sosyokültürel alanda da bazı gençlerin dikkat çekme, dikkati kendilerine odaklama veya varlığını kanıtlama arzusunun yattığını belirtmektedirler. Burada yetişkinlerin dikkat etmesi gereken en önemli husus, bu düşüncelerin veya soruların sağlıklı bir zihnin doğal ürünü olduğu gerçeğini unutmadan hareket etmek ve ergen birey ile duygudaşlık kurmaya çalışmaktır. Son söz olarak yetişkinlerin başlıca görevi, dinî tebliğ amacındaki gayreti dinî temsil hususunda da göstermek, söylem ve eylem tutarlığının sağlanması için çaba sarf etmek ve gençlere güzel bir örnek olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik, İnanç Gelişimi, Anlam Arayışı

الشباب ولغة الدين

Dr. Hana Güven

Pamukkale Üniversitesi

ملخص

تعتمد كل أمة على الشباب لتحافظ على تماسكها ووجودها وقوتها، وتعتمد عليهم أيضا في السير إلى مستقبل أكثر إشراقا وتطورا، ولكل أمة ثوابتها ومرجعيتها الدينية التي تبني عليها منظومتها الفكرية، والأخلاقية، والقانونية، والعلمية، والمجتمعية، ولهذه الثوابت والمرجعيات الدينية لغتها التي يجب أن يتعلمها ويفهمها الشباب .

بعبارة أخرى؛ إذا كان الدين هو المبادئ والسلوكيات والتعاليم، فاللغة أداة فهم الدين والتعبير عنه، فإذا أردنا للشباب المسلم أن يفهم دينه وثوابته، وأن لا يكون عرضة للتيارات الفكرية المعادية التي تهدف إلى إفقاده ثقته بنفسه وبأمنه الإسلامية، وتاريخها، وتراثها، وعلمها، وحضارتها، فعلينا أن نعلمه لغة دينه أولاً؛ أي اللغة العربية، حتى يفهم بنفسه مصدري دينه الأساسيين؛ وهما القرآن الكريم ثم الحديث الشريف، وثانياً: أن ننشر الوعي بين الشباب المسلم عن أهمية اللغة العربية كلغة الدين الذي يجمع الأمة الإسلامية بغض النظر عن اللغة الأم، أو الجنسية، أو العرق، أو اللون، أو الموقع الجغرافي، الأمر الذي عبر عنه قوله تعالى: "إنما المؤمنون إخوة"، وثالثاً: توعية الشباب لما يحوكمه أعداء الإسلام من خطط لتفكيك الشباب المسلم، وتشويش فهمه لدينه ومعانيه العميقة، وقيمه ومثالياته، وتعاليمه في العبادات والتعامل الاجتماعي، وذلك من خلال إبعاده عن لغة دينه، فهو عندما لا يفهم اللغة لا يفهم دينه وتعاليمه حيث يكون ذهنه فارغاً من كل ما سبق، ولا يمتلك أجوبة أو أسلحة مضادة لما يُقدم إليه من سموم، فيتحقق ذلك التشويش ويسهل توجيه ذهن المشوش والفكر المضطرب إلى ما يريده الأعداء من أفكار واعتقادات، إضافة إلى تعلقه بلغة العدو بما فيها من ثقافة تتعارض مع ديننا، وقيمنا، وتاريخنا، وبما فيها من تحريض على الإسلام ولغته وأهله.

ومن المسلم به أن أول آية نزلت هي: {اقرأ}، أي أن الله - عز وجل - أراد من المسلم أن يقرأ قرآنه بنفسه، وأن يقرأ نفسه وحلقه، فقال: {اقرأ باسم ربك الذي خلق، خلق الإنسان من علق...}، وأن يقرأ الكون وما فيه من حيوان، ونبات، وغيره، حيث قال: {أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت، وإلى السماء كيف رفعت، وإلى الجبال كيف نصبت، وإلى الأرض كيف سطحت}، إذا فقد أمر الدين في مصدره الأول أن يتعلم المسلم لغة دينه ليقرأ دينه ويتعلمه أولاً، وليتعبد بنفسه دون وسيط ثانياً، فقال:

{فإذا فرغت فانصب وإلى ربك فارغب}، أي تعبد وادعو دون واسطة؛ أنت بنفسك، فلا يحتاج المسلم إلى وسيط بينه وبين ربه، لأنه يستخدم لغة دينه ويفهمها، والكل يعرف أن العبادات المفروضة تؤدى باللغة العربية في كل بلاد المسلمين مهما كانت لغتها الأم، حيث لا يجوز في الإسلام كما في أديان أخرى، أن يقرأ رجل الدين ويُفهمهم، وما على التابعين خلفه إلا التأمين دون أن يفقهوا شيئاً، لذا وجب على المسلم تعلم قراءة القرآن باللغة العربية وتفقه معانيه، وحث الرسول - صلى الله عليه وسلم - وأصحابه الكرام على تعلم اللغة العربية للتفقه في الدين وفهمه، وأداء العبادات كما يجب.

أضف إلى كل ما سبق أنه عند الحديث عن الدين واللغة، فإن المنطق والعقل السليم يدعو إلى تعلم وفهم ونشر، والمحافظة على لغة الدين الذي يعتنقه الإنسان، فلو ضربنا مثلاً من حياتنا لوجدنا أن الإنسان عندما يخترع شيئاً جديداً، أو يصنعه فهو يُرفق به كتيباً لتعليمات الاستخدام، وأسباب العطل وكيفية إصلاحه وما إلى ذلك، ونجد المستخدم إذا كان لا يعرف لغة المنتج، فهو يسعى لترجمته وفهمه وقراءة تفاصيله؛ ليحافظ على الجهاز فلا يعطبه، وإذا تعطل يعرف كيف وأين سيصلحه، ليستفيد منه على الوجه الصحيح، ولأطول مدة ممكنة، أفلا ترى معي أنه من الأولى أن يفهم، ويتعلم، ويحافظ المسلمون عامة، والشباب خاصة، على لغة دينهم لأنه من خلالها يستطيعون قراءة كتبهم الذي يفهمون منه؛ ماهية خلقهم، وكيفيةها، وهدفها، ومصيرهم ودستور حياتهم، وقوانينها، وعلاقاتهم بخلقهم، وبالكون حولهم، وبيعهم، وتراني أخص الشباب؛ لأنهم هم بالذات يتعرضون لمحاولات إبعادهم عن لغة دينهم وتنفيرهم منها، وإفراغ عقولهم وملئها بالشكوك حول دينهم وهذا ما يهدف إليه أعداء الإسلام، كما يقول أحد المنصرين: إنه لا يُشرّفنا أن يدخل المسلم في المسيحية، بعد أن ترك دينه الإسلامي، لأن لا خير فيمن ترك دينه، ولكن أهم ما يجب عمله هو تشكيك المسلم في دينه، حتى يكون خالياً من الدين ثم يسهل جذب الجيل الثاني بعد ذلك إلى ديننا.

وانطلاقاً مما سبق، ارتأينا أن تهدف ورقتنا إلى توعية الشباب بإلقاء الضوء على أهمية تعلم لغة دينهم بالكم الذي يقيمون به عباداتهم ويدركون مفاهيم دينهم، فلا يتركون فرصة لمن يريد إبعادهم وتشكيكهم، وتفريغ عقولهم من لغة دينهم، وسنتبع لتحقيق ذلك، المنهج الوصفي في مناقشة ثلاثة محاور يجب أن تسترعي انتباههم ويحذرون من الوقوع في فخها، ومنها: نشر العامية والترويج لها في وسائل الإعلام والتأليف، والإدعاء بصعوبة تعلم اللغة العربية وعدم مواكبتها لتقنية العصر، وإحلال لغة المستعمر محل اللغة العربية والترويج لها.

ونأمل بعد طرح الموضوع ومناقشته الخروج بمقترحات، وتوصيات تُفيد في فهم الشباب لأهمية لغة دينهم، خاصة في العصر الواحد والعشرين حيث تعصف رياح خبيثة من كل اتجاه تستهدف هدم اعتقاد الشباب المسلم، وإفساده.

الكلمات المفتاحية: الدين، الشباب، الاعتقاد، قيم، لغة.

TANRITANIMAZLIĞIN YENİ ADI APATEİZM VE KELAMİ AÇIDAN ELEŞTİRİSİ

Dr. Ümit ELSÖZ

Eskişehir Proje Anadolu Lisesi

ÖZET

Tarih boyunca inanç eğilimleri gösteren insanoğlu birçok açıdan değerlendirdiği kanaatlerini farklı anlayış ve ifade üsluplarıyla fikir dünyasına yansıtmıştır. Zamanla gelişen şartlar inandıkları değerlerde de farklılıklar ve yeni düşünceler üretmesine zemin oluşturmıştır. Tanrı konusu da böyle bir özelliğe sahip olması bakımından inanılan veya inkâr edilen yönleriyle teizm, ateizm, deizm veya agnostisizm adlarıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak günümüzde aynı bakışla tanrı konusuyla ilişkili olduğu halde pragmatik açıdan ele alınan düşünce yapısı “ilgisizlik” olarak değerlendirilerek “Apateizm” adıyla ifade edilmiştir. Özellikle günümüz gençliğinin eğilim gösterdiği bu anlayışın ateizmin devamı olduğu ancak gizemi dolayısıyla daha problemli bir anlayış içerdiği görülmektedir. Bilimsel ve felsefi açıdan doğruluğunu ispat konusunda herhangi bir veri ortaya koymadan haklılığını görmeye çalışmak psikolojik bir travma halini ifade etmektedir. İnsanın tanrılaşmasına ve sorumsuz davranışlarının değerlendirilemeyeceği bir anlayış barındırması bakımından insanlık adına kuralsızlığı ve vicdanın donuklaştırılacağı bir sistemi doğurabileceği noktada eleştiriye açık bir düşünceyi barındırmaktadır. İslam anlayışı dışında, insan unsurunun etkin olduğu dini veya felsefi düşünceleri eleştirerek ortaya çıkan bu tür inanış yapıları yine bir insan tarafından üretilmiş olması yönüyle eleştiriye açık bir konumda olduğunu göstermektedir.

İnancın rasyonelliği bağlamında farklı argümanlar ileri sürenler en genel anlamıyla bunları kişisel görüşlerin etkili olduğu nazari ve bilimsel gerekçeler sunarak temellendirmeye çalışmaktadır. Epistemik önermeleri doğrulamaya yönelik gerekçeler, önermenin doğruluk olasılığını yükselten ya da söz konusu önermenin içeriğini destekleyen belgelerin niteliklerine uygun çıkarımlardan oluşmaktadır. Teistik inancı

desteklediği kabul edilen ontolojik, kozmolojik, teleolojik argümanları bu gerekçelerin birer örneği olarak saymak mümkündür. Epistemik olarak kabulü tartışılabilir olan fayda, ahlak, estetik vb. çıkarımsal ve nazari kabul edilen argümanlarla destek sağlamaya çalışılan araçlar da inanç sahibi olmanın meşruluğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Epistemik olduğu tartışmalı olan argümanlardan biri olan “pragmatik argüman” olarak da adlandırılan “Apateizm” bunlardan biridir.

“Apati” ve “teizm” kelimelerinin birleştirilmesi ile türetilmiş bir sözcük olan Apateizm, tanrıların varlığı kadar yokluğu da önemli olmadığı gibi onlara inanmanın ya da inkâr etmenin önemsiz olduğunu ifade eden bu akım, herhangi bir “deite” ve “teolojiye” karşı umursamaz bir tavır içinde oldukları bir düşünce ve kabul sistemidir. İnanca dayalı dini sistemlere de inançsız kabul edilen düşünce sistemlerine inanmamak olarak kabul edilebilir bir akımdır. Türkçe karşılığı “tanrı umursamazlık” olan apateizm, “pragmatik ateizm” veya “pratik ateizm” olarak da bilinmektedir. Ahlâk değerleri olmadan yaşanabileceği düşüncesi “ahlâkî apateizm” olarak adlandırılır. Geçmişten bu yana, pragmatik ateizm bazı kişiler tarafından ahlaksızlık, bilinçli cahillik veya sorumsuzluk olarak görülmüş, apateist olduğu çıkarımında bulunulan insanların "tanrı, etik değerler, sosyal sorumluluklar yokmuş gibi davrandıkları, görevlerinden kaçarak hedonizmi benimsedikleri" iddia edilmiştir.

Günümüzde birçok ülkede din dışı kabuller ve aidiyetler düzenli olarak artmaktadır. Kurumsallaşmış dinlerin mensupları ise dünyanın birçok bölgesinde düşüş yaşadığı görülmektedir. Türkiye’de ise Tanrı inancı konusunda şüphe duyan, inanmayan veya ilgi duymayanların oranı ise günümüzde % 3 civarındadır. Türkiye’nin gün geçtikçe sekülerleştiği ve dinden uzaklaştığı dolayısıyla geleneksel toplum yapısında hızla bir değişim göstermektedir. Bu değişime bağlı olarak dinden uzaklaşma önceki dönemlere göre daha yüksek bir trendde olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür eğilimlerden biri de herhangi bir tanrı fikrine kendini kapatmış ve bu konuda duyarsız olduğunu ifade eden Apateist zihniyettir. Günümüz gençliğinin eğilim gösterdiği bu zihniyet, Tanrı inancının veya kutsala dair var olan inançların, doğaüstü herhangi bir gerçekliğin, herhangi bir sonsuz üstün varlık fikrinin ve ruhların doğaüstü nihai bir güç olmadığına inanmaktır.

Güncel çıkarımlar, bilimsel gelişmeler, teolojik tartışmalar ve olaylar yeni yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan bir akım olarak apateist düşüncelerin yaygınlaşmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Dinsel motivasyonlardan uzak kişilerin daha çok yatkın olduğu apateist düşünce, argümanlarını kendi düşünce sistemlerine uygun bir şekilde soyut birtakım düşünceler geliştirmişlerdir. Apateist düşüncenin herhangi bir teolojik eğilimi olmadığından herhangi bir doktrini de yoktur. Yani dini bir görüşü, teolojik bir inanç sistemi, ibadetleri, ritüelleri ve sınırları çizilmiş öğretileri bulunmamaktadır. Apateist inanışlar, “bilinçli olarak cahil olmak”, sorumsuzluk ve ahlaksızlık şeklinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Apateist anlayış; Hedonizmi körüklemek, zihinlere tembelliği aşılamak, etik değerleri hiçe saymak, sosyal sorumlulukları ve değer

yargılarını önemsememek şeklindeki tutumları sebebiyle birçok eleştiriye maruz kalabilmektedir.

Apateizm pragmatik anlamda “Tanrı’ya ilgisizlik” olarak tanımladığı düşünce sisteminde bir Tanrı olduğu veya olmadığıyla ilgilenmeyişi, belirli bir inanç veya inançsızlığın ortaya koyduğu sisteme itiraz eden bir karşıtlık tutumu olarak görmek mümkündür. Buradaki ilgisizlik; bir teist veya ateist gibi herhangi bir dini inanç ve pratiği ortadan kaldırmaya çalışan karşıtlık fikri olmadığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda apateist din tartışmasının hoş karşılanmadığı toplumsal durumlarda nört olan bir kişi olarak olumlu karşılanır. Bu anlamda dini törenlere katılarak müziğin, dini sanatın ve ritüellerinin güzelliğini, inanılan tanrının veya tanrıların var olup olmadığı konusunda bir pozisyon almaktan rahatsız olmadan takdir edeceği bir tutum sergilemesi anlayışının tutarlılığı gereği kendisinden beklenen bir tavır olacaktır.

Hayatın gerçeklerine kendilerini kapatmış olan bu zihniyete Kur’an, kişinin inanması için mantıksal ve retorik birçok gerekçe ileri sürmüştür. Pragmatik bir akıldan bahsedilecekse, yaşamın gerçekliği hakkında Tanrı’ya karşı ilgisiz kalmak ve boş vermek yerine ya ateistler gibi sorgulayıcı ya da agnostikler gibi tarafsız bir araştırmacılık içinde olmayı veyahut İslam vahyinin rasyonel bir tutum olarak sunduğu “Haniflik” çerçevesinde sorgulayıcı bir tavrın benimsenmesi daha tutarlı ve mantıklı olacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Tanrı, Ateizm, Pragmatik Agnostisizm, Apateizm.

الأمية العقدية لدى طلبة الجامعات الأردنية جامعة اليرموك نموذجاً دراسة ميدانية

إ.د عماد عبدالله محمد الشريفين

جامعة اليرموك

ملخص

أشارت منظمة الأمم المتحدة للتربية والعلم والثقافة (اليونسكو) إلى أن الأمية هي عدم قدرة الفرد على القراءة والكتابة، وعدم قدرته على اكتساب المهارات اللازمة للمشاركة الكاملة في المجتمع، واللازمة للممارسات الفعالة والمنتجة داخله، ويرتبط مفهوم الأمية وفقاً لليونسكو بالمواطنة، والهوية الثقافية، والتنمية الاجتماعية والاقتصادية، وحقوق الإنسان والعدل، والحاجة إلى خلق مجتمع متعلم من أجل بقائه وتطوره.

ولعلماء التفسير وجهة نظر في بيان مفهوم الأمية، فالمعنى العام للأمية عندهم الجهل والضلالة والظلام، ولا يرتفع الجهل والضلالة والظلام إلا بالعلم والهدى، أما معنى الأمية الخاص، فهو عدم معرفة القراءة والكتابة، ولا ترتفع عن أحد إلا بمعرفة الكتابة.

المتأمل للتعريفات السابقة يلحظ أن الأمية مفهوم عام شامل لجميع مظاهر الحياة بمعناها العام تقوم على الجهالة والضلالة، وعدم معرفة جانب من جوانب الحياة المختلفة، فمن لا يستطيع قيادة السيارة فهو أُمي، ومن لا يستطيع التعامل في مواقع التواصل الاجتماعي الشبكة العنكبوتية فهو أُمي، وهكذا باقي جوانب الحياة.

إلا أنه تم إطلاق الأمية بشكل خاص على كل شخص لا يحسن أو لا يجيد القراءة والكتابة، أي الجهل بالقراءة والكتابة أو عدم التمكن منها، وذلك بسبب ما أشارت إليه نصوص القرآن الكريم عن أمية النبي صلى الله عليه وسلم من حيث أنه لا يحسن ولا يجيد القراءة والكتابة وهذا كمال في حقه صلى الله عليه وسلم.

وهذا لا يمنع من القول أن الأمية ظاهرة اجتماعية تمس الأفراد والمجتمع وتلقي بجذورها حول حقيقة واحدة وهي عدم المعرفة والعلم بجانب من جوانب الحياة. مما يتفق مع المعنى اللغوي للأمية.

يتبين أن الأمية عامة وخاصة فالأمية بشكل عام: ظاهرة تعني عدم المعرفة أو الغفلة والجهل في جانب من جوانب الحياة المختلفة، الأمية بشكل خاص: ظاهره تعني الجهل بالقراءة والكتابة أو عدم التمكن منها على نحو متقن. فالمعنى العام للأمية يحمل دلالات ومضامين متعددة الجوانب، ولا تقتصر على جانب دون آخر، وعليه فثمة أنواع وأشكال للأمية ومنها أمية القراءة والكتابة ، الأمية التربوية و الأمية العقيدية والدينية

ومن الأمية بالأحكام الشرعية، التفريط في العقائد والمفاهيم بتوسيع حدودها أو تغيير شروطها وأركانها مما يجعلها عرضة للتحريف أو التهاون في عقيدة ثابتة في الكتاب والسنة، أو عقيدة يحكم على صاحبها بالكفر، ومن السلوكات الدالة على الأمية في الأحكام، الإقدام على سب الذات الإلهية الذي هو من أعظم الكبائر والمنكرات التي تخرج صاحبه من الملة. فسب الدين أو الرب حرام، ويعد فاعله مرتدّاً عن الإسلام، وينفسخ عقده على زوجته، ويجب على من سمعه أن ينصحه لعله أن يتوب ويرجع إلى الإسلام) والسؤال هل يعلم من يقوم بهذا الفعل الشنيع هذا الحكم الشرعي أم لا بدّ من نشر الحكم الشرعي ليعلم به.

إشكالية البحث وأسئلته:

تعدّ الأمية الدينية والعقيدية ظاهرة مجتمعية تعاني منها المجتمعات المسلمة ، فقد أشارت الدراسات إلى ارتفاع مستوى الجهل في الأمور الدينية وزيادة انتشارها في العالم العربي والإسلامي بشكل يلفت نظر المختصين إلى ضرورة دراستها وبحث أسبابها وطرق علاجها.

يتوقع أن تجيب الدراسة الأسئلة العلمية الآتية:

1. ما مفهوم الأمية ، الأمية الدينية ، الأمية العقيدية ؟
2. ما درجة انتشار الأمية العقيدية بين طلبة الجامعات الأردنية
3. ما خطورة انتشار الأمية العقيدية على طلبة الجامعات الأردنية ؟
4. ما مظاهر انتشار الأمية العقيدية بين طلبة الجامعات الأردنية ؟
5. ما المنهج التربوي الإسلامي في علاج ظاهرة الأمية العقيدية بين طلبة الجامعات الأردنية ؟

أهداف البحث:

يسعى البحث الى تحقيق الأهداف التالية :

1. بيان المفاهيم التالية الأمية ، الأمية الدينية ، الأمية العقيدية.
2. الكشف درجة انتشار الأمية العقيدية بين طلبة الجامعات الأردنية.
3. توضيح خطورة انتشار الأمية العقيدية على طلبة الجامعات الأردنية.
4. الكشف مظاهر انتشار الأمية العقيدية بين طلبة الجامعات الأردنية.

5. بيان المنهج التربوي الإسلامي في علاج ظاهرة الأمية العقدية بين طلبة الجامعات الأردنية

أهمية الدراسة الحالية

تتبع أهمية الدراسة من أهمية الموضوع الذي تبحثه والأهداف التي تسعى لتحقيقها، ويمكن الإشارة إلى جانب من أهمية الدراسة في التالي:

1. إثراء المكتبة التربوية الإسلامية وسد النقص الحاصل بهذا الموضوع.
2. بث الوعي بظاهرة الأمية العقدية بين الشباب والأسر، والباحثين والمختصين في كليات الشريعة والدراسات الإسلامية.

منهجية الدراسة

يتبع الباحث في دراسته المنهج الوصفي بأسلوب الاستبانة لمناسبته لموضوع الدراسة وتحقيق أهدافها، حيث محاولة وصف الظاهرة محل الدراسة وبيان العلاقات بين مكوناتها والآراء حولها، و يتعدى إلى التحليل والتعليل .

مجتمع الدراسة

تكون مجتمع الدراسة من جميع طلبة الجامعات الأردنية بجميع كليتها وأقسامها.

عينة الدراسة

يتم تطبيق الدراسة على طلبة جامعة اليرموك

النتائج المتوقعة:

يتوقع من الدراسة النتائج الآتية : .

1. رصد درجة انتشار ظاهرة الأمية العقدية بين طلبة الجامعات الأردنية .
2. الكشف عن المنهج التربوي الإسلامي في علاج ظاهرة الأمية العقدية بين طلبة الجامعات الأردنية .

الكلمات المفتاحية: الأمية ، الأمية العقدية ، الأمية الدينية ، طلبة الجامعات

أثر الإعلام القيمي البديل على تنشئة الشباب تنمية الاتجاهات العقدية نموذجاً

د. عصام عبد المولى، أستاذ مشارك

المدير التنفيذي لمركز الاستشراف للدراسات والأبحاث، أستاذ مشارك في أكاديمية باشاك شهير

ملخص

بسم الله الرحمن الرحيم

تُعَدُّ الهوية من المرتكزات الأساسية لأي أمة، تميزها وتُمكن تجذرها بين غيرها من الأمم الأخرى، ولو تساءلنا عن الأدوات الجوهرية المعززة للهوية والقيم لوجدنا أن الإعلام يتربع في مقدمة تلك الرسائل؛ إذ لا يخفى أن الإعلام أصبح يتدخل في تشكيل أنماط الحياة ونوعيتها، بل وهدم أنماط وخلق أنماط جديدة؛ بغض النظر عن مشروعية تلك الأنماط ومدى ارتباطها بالمرجعية العقدية للأمة.

ومع العولمة والنظام العالمي الجديد أصبح الكون بفضل الإعلام قرية صغيرة غير مترامية الأطراف؛ إذ قُرب البعيد إلى درجة غير متخيلة عند الأجيال السابقة، وساهمت أدوات الإعلام ورخصها، ومن ثم انتشارها في الوصول إلى أبعد نقطة جغرافية في أكثر بقعة نائية متواجدة على الخريطة.

وزاحم الإعلام المنابر الإعلامية التوجيهية ذات البعد العقدي كمنبر المسجد، فبعد أن كان المنبر المنصة الحصرية للتوجيه والإرشاد، وبعد أن كان محصوراً بجمهور معين ومحصور كالرجال المشائين إلى المساجد يوم الجمعة، بعد كل ذلك قَدَّم الإعلام وجبات متنوعة لشرائح متنوعة ابتداء من الطفل إلى المرأة ومن ثم الرجل؛ كل شريحة بحسب لغتها ونوعية جذبها، والتأثير فيها.

ونجد في كل مجتمع فئة محافظة، وأخرى على النقيض، لتبقى الفئة الأغلبية أقرب إلى الحيادية بالمجمل، وبمنظرة إلى المجتمعات العربية أو المجتمعات القريبة منها، كالمجتمع التركي سنرى ثلاث شرائح في المجتمع؛ الأولى هويتها الإسلام في بعده الحضاري والثقافي، والثانية على النقيض من

ذلك، والثالثة بين بين، فليست ذات التزام ديني واضح، وبنفس الوقت ليس متحللة من الالتزامات الدينية، ويغلب أن تكون الشريحة الثالثة الأكثر شيوعاً وانتشاراً. وتنوعت الأساليب الإعلامية في تغذية تلك الشرائح ذات الأطياف المتباعدة، وانعكست القسمة الثلاثية لتقسيم المجتمع على وسائل الإعلام، فظهر لدينا قنوات إعلامية ذات توجه ديني واضح، بالمقابل نجد قنوات بعيدة عن الهوية الإسلامية وقيمها، لتبث برامج متنوعة بأبعاد علمانية بعيد كل البعد عن قيم الأغلبية ذات الثقافة الإسلامية، وبالتالي لم تسهم الفئة الأولى ولا الثانية إلا بمزيد تمايز لمكونات المجتمع، ووجد بين تلك المنزلتين قنوات لا نستطيع بحسب الظاهر وصفها بكونها إسلامية دينية صارخة، وليست بنفس الوقت من القنوات ذات التوجهات غير الدينية، بل بتنوعها كانت متناسبة مع الإسلام الثقافي الجملي للأمة، وكانت بسبب ذلك التنوع عامل جذب لأغلب شرائح المجتمع، ومن أمثلتها القنوات الحكومية بشكل عام، ويلحق بها بعض القنوات القريبة من ذلك، كقناة Trt.

لكن لوحظ بجلاء انحراف كثير من القنوات الحكومية في المنطقة العربية عن الهوية الإسلامية للمجتمع، واصطفافها ضمن القنوات المتحللة عن ثقافة المجتمع نسبياً، والواضح في برامجها أهداف تغييرية نحو اتجاهات لا تمت للهوية العقديّة الإسلامية العامة بأي صلة.

وكمثال عن ذلك، النقلات التي طرأت على التلفزيون السوري الحكومي، فمع التسعينيات لم يكن ضمن المسلسلات السورية الاجتماعية أي مشهد لممثل يتجرع الخمر ضمن مشاهد متكررة في كل حلقة، وكانت أغلبية المسلسلات تناقش قضايا مجتمعية، لكن رويداً رويداً أصبح تناول الخمر في أغلب حلقات المسلسل من الأمور شديدة التكرار، إضافة إلى انحراف اتجاهات المسلسلات؛ حيث تم التركيز على الخيانات الزوجية بطرق ممجوجة لا تتناسب والحالة المحافظة للمجتمع السوري جملة، وبدأ التلفزيون السوري غريباً عن نسيج المجتمع بتلك المسلسلات الكثيرة ذات التوجه الواضح في تغيير هوية وثقافة كانت راسخة فيما مضى، وولدت هذه النقلة الاستفزازية في التوجه رداً فعل كان من نتائجها قنوات دينية شديدة الالتزام، وبإجراء مقارنة بين قنوات دينية شديدة الالتزام مع قنوات على النقيض من ذلك سنرى أن الأخيرة أكثر جاذبية من الدينية، وأكثر متعة وبهاء، وبالتالي انجذبت الأغلبية الشعبية لتلك القنوات ذات السموم الأخلاقية والعقدية المتنوعة.

تفطن بعض الخبراء إلى تلك الفجوة، المتعلقة بوجود قناتين الأولى دينية، والثانية غير دينية جملة، وهنا تفتقت الأذهان عن توليد اتجاه جديد من القنوات يظهر في مظهر حيادي في شكله الخارجي، فلا هو إسلامي صارخ، وبنفس الوقت لا نستطيع أن نقول عنه بعيد عن الإسلام، فهو يحمل في طياته زرع القيم والمثل العقدية العليا، لا سيما لدى الشريحة الشبابية، وهنا تبرز قنوات Trt التركية، إذ المتابع لأحد المسلسلات الاجتماعية سيجد عدة أمور واضحة تماماً: نساء غير محجبات، لا يوجد ممارسات دينية صارخة، لا يوجد أي لغة دينية مستخدمة في الحوار...، لكن سيجد بنفس الوقت أن المسلسل مبني على قيم عقدية أصيلة لا تتعارض ومقاصد الشريعة الإسلامية الكلية، وهذه القيم تجذب المواطن الشاب بغض النظر عن دينه، فمثلاً نجد في المسلسل التركي تركيز على: الأسرة وتعاضدها، الأخوة، احترام الكبير، حب الوطن والعلم، الأخلاق الحسنة، مع التركيز على العادات الصحية وتجنب العادات غير الصحية، إذ لا تجد في تلك المسلسلات على سبيل المثال أي مدخن،

ولا شارب خمر.. وهذا النوع من البرامج هو ما يسمى بالإعلام القيمي الأخلاقي البديل الذي سيتناول الباحث أثره على التنشئة العقدية لدى الشباب.

هدف الدراسة ومشكلتها:

تهدف الدراسة إلى معرفة أثر الإعلام القيمي على التنشئة العقدية للشباب المسلم في المجتمعات ذات الأغلبية المحافظة، والتي تتعرض لضخ إعلامي كبير ومتنوع من الاتجاهات العقدية الغربية عن ثقافة المجتمع المحافظ.

ولذا ستجيب الدراسة على عدة أسئلة محورية:

ما ضوابط الإعلام القيمي الإسلامي البديل، وحدوده المعرفية؟

ما الثوابت العقدية للإعلام المتجه نحو الشباب؟

ما أثر الإعلام العقدي غير المباشر على تنشئة الشباب؟

أهمية الدراسة:

تشكل صناعة الإعلام أحد أكبر هموم المشتغلين في الدعوة الإسلامية؛ إذ تعد المنابر الإعلامية أحد وسائل التغيير والتوجيه، وصناعة الرأي العام عمومًا. ومع منتصف القرن الماضي تظّهرت أهمية الإعلام لدى قادة الرأي من المسلمين، وتركزت الاهتمام حول نقطتين:

الأولى: جدوى الإعلام الجديد، والغريب عن ساحة الواقع المعاصر. والثانية: ضعف التجربة والخبرة الإعلامية من قبل الإسلاميين.

وقد أخرج الضخ الإعلامي الكبير كثيرًا من المسلمين، لاسيما مع انعدام أو قلة البدائل الإسلامية، مما ألجأهم إلى دخول هذا المعترك الجديد، وكان المساهمة الإسلامية متواضعة جرفيًا، وذات رسائل مباشرة قد تصل إلى درجة النفرة من البيت الإسلامي الداخلي في المقام الأول، وهنا ظهرت فكرة الإعلام الإسلامي البديل؛ والتي ستظهر آثاره العقدية تدريجيًا لدى شريحة الشباب في المجتمعات ذات الأغلبية المسلمة.

منهجية الدراسة:

سيقوم البحث على المنهج الوصفي التحليلي لعينة لا بأس بها من برامج القنوات التلفازية المتنوعة، ليرسم الخطوط العامة لمحتوى الرسائل التي تبثها ضمن أنشطتها المتنوعة، ومن ثم استخلاص الرسائل العقدية الكامنة خلفها، وبيان أهميتها أو خطورتها حسب ما يصل إليه الباحث من خلال المرجعية الإسلامية القائمة على الوحي، مع بيان البديل الإسلامي العقدي المقترح المناسب لشريحة الشباب.

التوظيف الإيماني للقصاص النبوي في مواجهة التحديات العقدية لناشئة القرن 21

د. أحمد بن يحيى بن أحمد الكندي

جامعة السلطان قابوس

ملخص

المقدمة وتوطئة للموضوع : الحمد لله الواحد الأحد، الفرد الصمد، والصلاة والسلام على خير البرية محمد صلى الله عليه وسلم، وآله وصحبه وبعد:

جاء الإسلام، وفي العالم ركام هائل من العقائد يختلط فيها الحق بالباطل، وكان البشر يتخبطون في ظلمات وظنون، لا يستقرون على يقين ؛ فكانوا في حاجة إلى بلسم الإسلام وعلاجه ؛ ومثل الجانب العقدي ركيزة العلاج والهداية.

ولا ريب أن السعادة أعز مطلب سعى له الإنسان ، وجرب الناس طلبها بوفرة المال، وقوة السلطان والجاه، وكثرة الأولاد، وغيرها ولكنهم لم يجدوا السعادة والطمأنينة الحقيقة إلا في ظل الإيمان بالله وصلاح العمل والعبادة ؛ وبذلك تتحقق السعادة وتجري ينابيع السكينة والطمأنينة، والأمن النفسي، والأمل والحب.

ولقد وظف الإسلام جملة وسائل لتحقيق ذلك وتقوية الإيمان وحسن الإتصال بالله ؛ ومن وسائل ذلك وأساليبه تنوع طريقة الخطاب الهادي بلسان عربي مبين ؛ وتأتي القصة من الأساليب والوسائل المؤثرة في الخطاب المربي المذهب الغارس للعقيدة وقيم ومعاني الإسلام.

ويبين القرآن القيمة التهذيبية للقصة: { لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ } يوسف 111

والقصة في حقيقتها فن أدبي يهدف لكشف أو غرس مجموعة من القيم، والمبادئ، والاتجاهات، بالكلمة المنثورة التي تتناول حادثة، أو مجموعة من الحوادث التي تنتظم في إطار فني من التدرج والنماء، ويقوم بها شخصيات بشرية أو غير بشرية، وتدور في إطار زمان ومكان محددين، مصوغة

بأسلوب أدبي راق يتنوع بين السرد والحوار والوصف، ويعلو ويدنو وفقاً للمرحلة المؤلفة لها القصة وللشخصية التي يدور على لسانها الحوار.

والقصة النبوية هي أنموذج مثالي لعالم القصة ؛ صاغها أفصح من نطق الضاد في لفظه الشريف وتوج معناها الوحي الإلهي ؛ فالناطق بها مبلغ عن الله { وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ، إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ } (النجم : 3، 4)

إن التحديات العقدية والفكرية التي تواجه ناشئة القرن الحادي والعشرين عديدة خطيرة ؛ ومنها الإلحاد والحادثة والعولمة وآثار مجتمع المعرفة والتقانة والتنمية وغيرها ؛ ونحن في حاجة إلى توظيف كل طاقاتنا لمواجهة سلبيات هذه التحديات خاصة العقدية ؛ ولما كان لأسلوب القصص والحكايات والروايات جاذبية خاصة لفئة المراهقين والشباب فينبغي لنا الإجتهد في توظيف القصص النبوي وربط الناشئة بها؛ وتأتي هذه الورقة العلمية محاولة في هذا الإتجاه.

إشكالية البحث وأسئلته: إن التحديات العقدية التي يواجهها ناشئة اليوم خطيرة وكثيرة ؛ وتحتاج إلى توظيف الأدوات الإسلامية لاسيما ما تضمنه كتاب الله وسنة نبيه صلى الله عليه وسلم ؛ وتعتبر القصة أداة فعالة لكن قل استعمالها اليوم وراجت قصص وروايات الأباطيل والإنحلال اليوم ؛ وتسعى هذه الورقة للتركيز على حسن توظيف القصص النبوي بديلا مهذبا ومصلحا ؛ مجيبة عن الأسئلة الآتية:

ما أثر الجانب الفني للقصص النبوي في غرس المعاني الإيمانية والإسلامية؟.

ما أهم القيم والمبادئ الإيمانية للقصة النبوية وما خصائصها.

ما أولى نماذج القصص النبوي التي يحتاجها ناشئة اليوم دراسة ووعيا.

أهداف البحث : يسعى البحث من خلال إجابة الأسئلة ليحقق الأهداف الآتية :

- بيان أثر الجانب الفني والإيماني في القصص النبوي في غرس المعاني الإيمانية والإسلامية وكيفية توظيف ذلك إصلاحا لناشئة العصر.
- إبراز خصائص القصة النبوية وحسن توظيفها توجيا وتربية لناشئة اليوم .
- تقديم وعرض نماذج مختارة من القصص النبوي تناسب حاجات ناشئة اليوم.

أهمية البحث : تعنبر مثل هذه الدراسة ضرورية وسط تحديات القرن 21 ؛ فهي تعيد بعث التعلق بالأصول والمصادر التي ستظل رافد الهداية ما تعاقب الزمان وبكيفية تناسب متطلبات العصر ؛ ومن زاوية أخرى تقدم بديلا في الإشباع المعرفي والعاطفي المتمثل في الجانب القصصي الجاذب لفئة الشباب والفتيات .

منهج البحث : سيوظف البحث المنهج الاستقرائي والتحليلي والاستنباطي والاستدلالي في مباحثه المختلفة وقد يستعمل المقارنة للحاجة.

مخطط البحث:

المبحث الأول : أثر الجانب الفني في القصص النبوي وجمالياته في غرس المعاني الإيمانية والإسلامية وتوظيف ذلك اليوم.

المبحث الثاني : القيم والمبادئ الإيمانية للقصة النبوية وتوظيف ذلك في مواجهة التحديات العقيدية.

المبحث الثالث : نظرة تحليلية في الاستفادة من خصائص القصة النبوية في تربية الناشئة اليوم.

المبحث الرابع: نماذج مختارة من القصص النبوي تناسب الناشئة اليوم.

النتائج المتوقعة: يرجو الباحث تحقيق نتائج منها تجلية الإمكانيات الفنية للقصص النبوي ومقترحات علمية عملية لحسن توظيف هذا الجانب الفني المستعمل فيها والمؤثر في أهداف هذا النوع من القصص ؛ وكذلك إبراز القيم والجوانب الإيمانية المضمنة في هذه القصص والمعبرة عن محتوى الرسالة الإسلامية التي جاءت رحمة وصلاحا للبشر وكيف لنا أن نستعملها تحصينا لناشئة اليوم ، وتقديم بدائل عن قصص وروايات الإنحراف من خلال تحليل وعرض روائع القصص النبوي والتي لها عميق الأثر وقوة الفاعلية في إثارة مكامن الخير في النفس الإنسانية.

الكلمات المفتاحية : الإيمان ، العقيدة ، التحديات ، القصص النبوي ، الناشئة.

ظاهرة الإلحاد الجديد

د. ماجدولين محمد صادق نواصرة

الجامعة الإسلامية بمينيسوتا

ملخص

ظهر الإلحاد كمصطلح في العصر الحديث ليعبر عن فكرة إنكار وجود الخالق المدبر لشؤون مخلوقاته، بينما استخدم المصطلح منذ القدم ليرمز إلى كل المذاهب الفكرية التي يميل أصحابها عن الإسلام، حيث أن الإلحاد لغة يعني الميل.

ثم ما لبث أن اتخذ شكلا جديدا مع بدايات القرن الجديد، وإن كان يحوم في فكرته الرئيسة حول قاعدة الإلحاد الأصلية التي تتبع فكرة إنكار وجود الخالق، ليطلق عليه حديثا مصطلح " الإلحاد الجديد".

تهدف الدراسة إلى التعريف بمفهوم الإلحاد وأشكاله، وإلى بيان ظاهرة الإلحاد الجديد بشكل خاص، كما تهدف إلى توضيح الأسباب التي أدت إلى ظهوره، وإلى أهدافه، وطرائق عرضه وطرحه، كما تناقش وتطرح طرق التصدي له.

تتمثل إشكالية الدراسة في الإجابة على الأسئلة الأكثر إلحاحا:

ما الإلحاد الجديد؟ وكيف تحول إلى ظاهرة تنتشر على مستوى الدول والمنظمات والأفراد في العالم؟
تكمُن أهمية الدراسة في أنها تلقي الضوء على مسألة الإلحاد بشكله الجديد الشرس، والذي يرمي إلى فرض أجندته الإلحادية المعادية لكل الاعتقادات الدينية والروحانية، وكسب التأييد والقبول العالميين على الصعيد الدولي والأكاديمي.

اتبعت الباحثة المنهج الاستقرائي وذلك بالرجوع إلى المراجع العربية والأجنبية لوصف وتعريف مسألتي الإلحاد والإلحاد الجديد، والمنهج المقارن لبيان ما يميز الإلحاد الجديد عن الإلحاد الأصلي من حيث المفهوم والممارسة.

وأخيرا المنهج التحليلي الذي يحلل كل ما سبق للوصول إلى تعريف خاص بالإلحاد الجديد، وأسباب ظهوره وأهدافه، وكيفية التصدي له.

وأسفرت الدراسة عن مجموعة من النتائج؛ من أهمها:

أن الإلحاد الجديد لا يختلف في قاعدته عن المذهب الإلحادي الذي ينكر وجود خالق ومدبر لهذا الكون ولكن يعاد صياغته بشكل جديد، بناء على نظرة طبيعانية للعالم، ويلج بشكل كبير على استخدام العقل والمنطق والعلم كوسائل وحيدة لفهم الحقيقة واستمدادها.

بالإضافة إلى ما سبق يتميز الإلحاد الجديد بوقاحته وهجومه الشرس على الدين، فهو ليس خطأ فادحا في نظر أتباع الإلحاد، ولكن غير منطقي وخطير بشكل كبير، ويعامل أتباع الديانات عموما والإسلام بشكل خاص على أنهم مرضى نفسيين.

الكلمات المفتاحية: الإلحاد، الإلحاد الجديد، العلمانية، الطبيعانية، العقل

النظام الفكري لابن عربي ودوره في بناء لسلوك الإنساني

الأستاذ الدكتور محمد خلف بني سلامة

جامعة العلوم الإسلامية العالمية – الأردن

ملخص

ابن عربي تلك الشخصية المثيرة هو محي الدين محمد بن بن علي بن محمد بن عربي الحاتمي الطائي الأندلسي ، ولد في الأندلس وتوفي في دمشق ودفن فيها ، تتلمذ على يد الشيخ أبو مدين الغوث في المغربي وهو أحد كبار علماء الصوفية فيها .

يعد من أشهر المتصوفين لقبه أتباعه وغيرهم بالشيخ الأكبر، وتنسب إليه الطريقة الأكبرية الصوفية ولقبه أتباعه بالعديد من الألقاب ، وعرف بكثرة الترحال ، وقد اختلف العلماء في مذهبه الفقهي ولكنه يظهر عليه أنه كان ظاهري المذهب له العديد من المؤلفات ، وصاحب العديد من النظريات وكان للعلماء فيه آراء منهم المؤيد ومنهم الساكت ومنهم المخالف ، وتميز نظامه الفكري في نضوج وتطور التصوف والذي نشر في أرجاء المعمورة ويمثل الرابط والواصل بين التراث الإسلامي وغيره ، حيث كان له دوره في إعادة بناء التراث الإسلامي والتراث الإنساني العالمي ، فكان له مكانته العالية في التراث الإسلامي وكشفه عن حقيقة السلوك الذي يتمتع به الإنسان ، وذلك من خلال محاولة الكشف عن بعض الغموض الذي لا زال يكتنف نزعة التصوف عند ابن عربي ومعرفة موقفه من الفلسفة ومذهبه الروحي .

يرتبط اسم ابن عربي رحمه الله بالصوفية، والتي تدل دلالة بالغة على الزهد، وجاء التصوف ليؤكد على أنه من التيارات الفكرية البارزة التي تؤكد على أن سلوك الإنسان يُعد مناط الاهتمام للخروج من كل ما هو مادي إلى ما هو روحاني، خاصة وأن التصوف يقوم على الأساس الأخلاقي القائم على محاسبة النفس ومراقبة أعمالها، بالإضافة إلى أحوال الصوفي المتمثلة بالمشاهدة والأنس.

وقد تناولت هذه الدراسة الحديث عن ابن عربي وسيرته ورجالاته ومذهبه الفقهي وعقيدته، وعن التصوف عند ابن عربي ومفهوم التصوف، ومكانة ابن عربي العلمية والروحية، ومفهوم ومعالم فلسفة الأخلاق عند ابن عربي، وكيفية تهذيب النفس بالأخلاق.

الكلمات المفتاحية : ابن عربي ، القيم الأخلاقية ، التصوف ، تهذيب النفس

المقدمة:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله الكريم سيد المرسلين محمد بن عبد الله عليه أفضل صلاة وأتم تسليم، وبعد:

يُعد الشيخ الأكبر محيي الدين بن عربي صاحب فكرة نضج وتطور الفكر الصوفي الفلسفي، وانتشار هذا الفكر في كل بقاع الدنيا، وعمل على التأثير الأخلاقي البناء في التراث الإنساني.

وتبرز أهمية هذه الدراسة للأسباب الآتية:

1. بيان مكانة ابن عربي في الفكر الإسلامي.
2. بيان نظرة ابن عربي لسلوك الإنسان.
3. بيان دور علماء الصوفية في بناء الفكر الإنساني.

مشكلة الدراسة:

تتلخص مشكلة الدراسة في الإجابة عن التساؤلات الآتية:

1. ما العلاقة بين التصوف والأخلاق؟
2. كيف ينظر ابن عربي للأخلاق؟

منهج الدراسة :

استخدم الباحث في دراسته المنهج الوصفي القائم على تتبع متطلبات البحث وعرضها ودراساتها وبيان رأي الباحث فيها

الدراسات السابقة:

تعرض العديد من الباحثين للحديث عن ابن عربي وسيرته في العديد من الدراسات، ومنها:

1. جمالية الرّمز في الشعر الصوفي -محيي الدين بن عربي نموذجاً للباحثة هدي فاطمة الزهراء، رسالة ماجستير، 2006، جامعة أبي بكر بلقايد، كلية الآداب، تلمسان، الجزائر، تناولت فيها الباحثة الحديث عن جمالية الرّمز في شعر ابن عربي.
2. مشكاة الأنوار فيما روي عن الله من الأخبار لابن عربي الأندلسي -دراسة تحليلية نقدية للباحث صونكول شمشك- رسالة ماجستير، الجامعة الإسلامية العالمية، ماليزيا، 2005، تناول فيها الباحث الحديث عن الأحاديث القدسية وتخريج هذه الأحاديث وإبراز منهج المؤلف في التعامل مع الأحاديث من كتابة موضوع البحث.
3. رمزية الإنسان عند ابن عربي للباحثة رهوة السكري، بحث منشور في مجلة جامعة البعث، المجلد 39 العدد 55 عام 2017، سوريا، تناولت فيها الباحثة رمزية الإنسان في مذهب ابن عربي، فهو يرى أن العالم قائم على الرّمز.

4. ابن عربي: التجربة الشعرية والنزعة الصوفية من خلال "ترجمان الأشواق" للباحث المصطفى السعيدى جامعة ويسترن كيب، كلية الآداب، 2017، تناول فيها الباحث التجربة الشعرية الصوفية لابن عربي من خلال ديوانه ترجمان الأشواق كونه مؤلف فني تراجمي.
5. الأخلاق عند محيي الدين ابن عربي للباحثة صفاء البسيس، رسالة ماجستير، جامعة قاصدي مرباح، كلية العلوم الإنسانية، 2017، تناولت فيها الباحثة الحديث عن حياة ابن عربي وعن مفهوم الأخلاق عند ابن عربي.

وتختلف هذه الدراسة عن الدراسات السابقة بأنها تحيب عن تساؤلات أشار إليها الباحث في مشكلة الدراسة حيث تضيف الجانب الأخلاقي والعلمي الروحي عند ابن عربي رحمه الله .

خطة البحث:

جاءت خطة البحث على النحو الآتي:

المبحث الأول: حياة ابن عربي – سيرته ومولده ومذهبه.

المطلب الأول: مولد ابن عربي ونشأته.

المطلب الثاني: ألقابه وترحاله.

المطلب الثالث: مذهب ابن عربي الفقهي وعقيدته ونظرياته.

المطلب الرابع: المؤيدون لابن عربي وما قيل فيه ومعاصروه.

المبحث الثاني: القيم الأخلاقية عند ابن عربي من خلال شخصيته العلمية والروحية الصوفية.

المطلب الأول: مفهوم التصوف.

المطلب الثاني: مكانة ابن عربي العلمية والروحية.

المطلب الثالث: مفهوم ومعالم فلسفة الأخلاق عند ابن عربي.

المطلب الرابع: إذلال النفس وتهذيبها بالأخلاق عند ابن عربي

الخاتمة وتشمل النتائج والتوصيات.

المراجع.

أساسيات الدين عند الشباب المسلم وتحديات العالم المعاصر

د. مروان معزي

جامعة الأمير عبد القادر

ملخص

الناظر في مسار الفعل الديني (الالتزام) عند فئة الشباب المسلم اليوم يجده ضحية تجاذبات متعددة الأقطاب ، كل قطب يحاول تقديم صورة حول الدين و الدين وفقاً لخلفياته الفقهية و التاريخية بل و تتعداه الى النفسية ، كل هذا في إطار وصاية معرفية تتمركز في نماذج محددة سلفاً ، لها علاقة بتحديد مصارف و مجاري المعلومة الدينية ابتداء من تحديد نوعية مصدرها (الكتب) الى شروحاتها ، الى النمذجة التاريخية لأهم شخصياتها الى بنائية صورة نمطية للدين تكون نتيجته سلبية على الفرد و المجتمع و أهم سلبية فيها : إلغاء الآخر و رفض الآخر و كل ما يرمز إلى الآخر و متعلقاته سواء داخل الدين أو من خارجه .

و في ظل التطور الحاصل في العلوم و ما يشهده من حركية فكرية متعددة الأقطاب كذلك يصبح الشباب المسلم نتيجة للأوضاع السابقة (و التي تمثل صورة مصغرة) إما منتمي الى تيارات محددة منعقدة غير قابلة للانفتاح على الغير أو يكون عرضة للتيارات الفكرية المختلفة خاصة الإلحادية و الانسلاخية عن المعاني الأساسية للدين.

بين هذا و ذاك نجد واقع الشباب المسلم اليوم ضبابي الرؤية و الهدف ، لفقدانه البوصلة الدينية و الفكرية لوجود ألوان من الفهم على مستوى الساعة الدعوية نتيجة المتغيرات التاريخية و السياسية و الاقتصادية التي تشهدها البلدان الإسلامية أو العالم بصفة عامة، و على رأسها .

و بذلك يحتاج إلى تصحيح في مساره الديني ، بكل حيثياته ، مصادره الأساسية ، شروحاته ، كلياته . بل قل يحتاج الى تجديد في تحديد أساسيات الدين ببيان معالمها و أهميتها في حياة الشباب المسلم اليوم.

و لذلك فمن أجل قيام تحديد النماذج السليمة لا بد من الولوج الى عالم القراءان الكريم و السنة النبوية الشريفة ، و الموازنة بينها و بين النموذج السلوكي النبوي من خلال مسارات السيرة، لكي

نضع أيدينا على كيفية تملك القيم الدينية ' النظرية و التطبيقية ' على تقديم بديل لمفهوم الحياة و العيش بمختلف أحواله، وبالتالي إصابة الغاية من المقاصد القراءانية عقيدة و شريعة.

و **فقه التدين** له علاقة ب**فقه الواقع** و **فقه الأولويات** ، فإذا انحراف انحرفت بوصلته إلى ما يعرف بـ: "**فقه الأوراق**" وهي تلك الرؤى التي فيها نوع من الزيف عن المقصد القراءاني ابتداءً ، و ابتعاداً عن الواقع المعيش انتهاءً، و لذلك أنتج لنا ما يسمى **التدين الموازي** للتدين القراءاني الغائب أو المغيّب ، وما ذاك إلا بالابتعاد عن الأساسيات التي بنى عليها النبي صلى الله عليه و سلم رسالته و دعوته في أسرته أو المجتمع الأول و الرعيّل السابق من الصحابة.

لقد علقَ الشاب المسلم اليوم بين تصارع منظورين منظور يقيد به **المقصد الإلهي** (وهم ابتداءً في الغالب عاجزون عن إدراك كنهه) و **منظور حياتي** (بعيد عن المنظور الديني و لا يعترف به ابتداءً)، و **بين** نجد فتح الباب أمام الشذوذ في الأفكار و الرؤى الغايات ، بما ينتج لنا تسارع في الابتعاد عن النموذج السليم المفترض وجوده مع المسلم وجوداً و عدماً.

اذن من حيث المرجعية كمرجعية دينية فهي موجودة ثابتة ، لكن غياب أو تغييب المفعّل لهذه المرجعية في تنشئة الأفراد هو المنتج لهذه الحالة من التيه الديني لدى الشباب اليوم، ففقدان **الفقيه الشمولي** أورث لنا فقدان فقهاء الواقع و فقهاء الحضارة و فقهاء لعلوم التربية و التاريخ ليست لهم أي علاقة بالدين تحت وطأة الانفصال بين المنظورين الديني و الحياتي.

و من ذلك فحاجتنا للفقيه اليوم تتجاوز المد الحتمي (الحلال و الحرام) إلى المد الإبداعي في مجالات الحياة المتعددة ، أي إعادة ترتيب قواعد التعامل مع المرجعية الدينية وفقاً لاحتياجات الفرد و المجتمع اليوم كأمة و ليس كجماعة تتقيد بالانتماء ، باعتبار الإسلام يضم الجميع.

إذن عملية النجاح في هذا البعد لا بد من تنظيم أولويات البناء بتحديد المرجعية و بناء الفاعل القارئ المستنبت للمرجعية ، ثم تحديد نماذج الأولويات و أساسيات العقيدة و الشريعة ، و حينما تكون جاهزة تقدم على مراحل للشباب المسلم ليعيش بها داخل هذا الزخم المتنوع و المتلون دون أن يفقد اتزانة كمسلم، حينئذ نكون أمام مشروع سنني مقاصدي و حضاري بصيغة دينية سليمة تراعي فيها مقاصد الخطاب الإلهي و ضروريات العيش في الحضارة المعاصرة.

و منه :

الإشكالية : ما هي أساسيات التدين عند الشباب المسلم وتحديات العالم المعاصر.؟(ماهي أهم المعارف و الأفكار التي يحتاجها الشباب المسلم اليوم ليضبط إجابية تدينه)

أسئلة جزئية :

- ما هي أهميتها في تصحيح مسارات فهم العقيدة و الشريعة في ظلها.؟
- ما هي اليات تحقيق هذه الاساسيات ؟

أهم محطات المداخلة :

- الفروقات بين فقه الدين و فقه الاولويات و فقه الاوراق، فقيه الاحكام و الفقيه الشمولي.
- أهمية دراسة الواقع الغربي و أهم النظريات المسيرة للنظم.

الغرض من المداخلة :

- الوقوف على خطورة بعض النماذج الموازية في بناء الفكر الديني و بيان خطورتها على الشباب و المجتمع ؟
- محاولة تجديد الرؤية نحو اساسيات فقه التدين لدى الاوساط الشبانية كبديل عن بعض الافكار السلبية.

النتائج المرجوة :

- تقديم نماذج من الاساسيات التي ينبغي للشباب المسلم العلم بها و الانضباط بمقاصدها .

أثر الهدي النبوي في الشباب بين التمكين والتلوين

Dr. Najmeddin İsa

Yalova Üniversitesi

ملخص

الشباب أسُّ كل مجتمع وأساس بنيانه، وقيمة كل مجتمع بما يحمل من قيم، وقيم كل مجتمع يحملها شبابه الأقوياء، فهم قلب المجتمع وعقله، فإذا كان القلب سليماً تبعه العقل وسائر الجوارح، فكان من أهل التمكين، وإذا تأثر القلب بالشهوات والعقل بالشبهات حلَّ بالمجتمع البلاء وأدركه الشقاء؛ وكان من أهل التلوين، لأنَّ الشباب هم القوة الضاربة التي يُعتمد عليها في البناء والتغيير والتقدم والتطوير، فإذا بلغ الشابُّ أشدَّه ضِمنَ مسيرة التعليم والتركية النبوية أنتج ثباتاً في العقيدة ورسوخاً في الأخلاق، وحقق المقصود من هذا الوجود ألا وهو في عبادة الله وحده، وتطهير المجتمع من كل ما سواه، وإقامة العدل ودفع الظلم وإقامة شعائر الله تعالى.

هدف البحث: هو دراسة حال الشباب في دور القوة والضعف، وأثر ذلك في بناء المجتمع الحضاري المسلم أو هدمه في ظل مجتمعات قد ابتعدت عن الأخلاق والقيم، ورهنت أنفسها وأموالها للتصدي للإسلام وتجهيل أهله بفتح باب الشبهات والشبهات.

إشكالية الدراسة: لما استفحل الغزو الفكري لعقول شبابنا وسيطر، وتسلسل التحلل الأخلاقي إلى قلوبهم وتجذّر، كان لا بد من التصدي لهاتين الطامتين من الشبهات والشهوات. فجاءت هذه الدراسة لتشخيص المنافذ التي دخلت من خلالها هذه الشرور والعلل التي أصيب بها الشباب في مرحلة التلوين والضعف، وكيفية تداركها وعلاجها.

منهج البحث: اعتمد البحث على المنهج الوصفي التحليلي، وصف المبادئ والقيم التي أسس عليها النبي الكريم صلى الله عليه وسلم المجتمع الإسلامي. وعرض المؤثرات الخارجية على الشباب وتحليلها والبحث في آثارها وعلاجها.

خطة البحث: جاءت خطة البحث وفق مدخل وأربعة مباحث.

مدخل: وفيه أهمية الدراسة وهدفها وإشكالياتها.

1. فطرة الخلق سنة كونية إلهية:

هذه الحالة سنة إلهية جعلها الله لكل مخلوق من مخلوقاته، مصداق ذلك قوله تعالى: {فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله} [الروم: 30]. وقوله صلى الله عليه وسلم: "ما من مولود إلا يولد على الفطرة" [البخاري، 1358؛ مسلم، 1358]. ويعني بالفطرة الحالة التي يكون عليها الإنسان عند ولادته قبل دخول المؤثرات الخارجية.

2. العوامل الإيجابية والسلبية المؤثرة على الفطرة:

خلق الإنسان على الفطرة السليمة بعيدة عن أي تدخل خارجي من جني أو إنسي، ثم جعل له بعد ذلك مرحلة تعليمية تتدخل فيها المؤثرات الخارجية التي تهديه سبيل الخير أو تدله على طريق الضلال. فإذا كان من يرعى هذه الفطرة وينميتها مسلماً زرع فيه العقيدة السليمة التي يتبين من خلالها الحق من الباطل ليصل إلى وحدانية الله تعالى، وهنا يظهر دور التربية الإسلامية في توجيه السلوك الشبابي، فإذا وصل سن التكليف عبر بلسانه عن حاله التي صار إليها. وإذا كان من يرعى هذه الفطرة مشركاً، أو يهودياً، أو نصرانياً، أو مجوسياً، فسوف يعمل على طمس هذه الفطرة ويزرع العقيدة الفاسدة، حتى إذا وصل سن التكليف عبر عنه لسانه. كما جاء في الحديث: "إني خلقت عبادي حنفاء كلهم، وإنهم أتتهم الشياطين فاجتالتهن عن دينهم" [رواه مسلم، 2865]، وقوله صلى الله عليه وسلم: "فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه أو يمجسانه" [البخاري، 1858؛ مسلم، 2658]. فهذا هذا الفساد قد ظهر بما كسبت أيدي الأبناء الضالين. ولقد أرسل الله الرسل بتكميل الفطرة وتقريرها، لا بتحويل الفطرة وتغييرها. وتعد هذه المرحلة مهمة في تكوين الإنسان باعتبار أنها مقدمة لبناء الشبيبة على أسس راسخة ويعد هذا مقصداً من مقاصد الشريعة الإسلامية.

3. عوامل التمكين لدى الشباب المسلم من الناحية العقدية والأخلاقية:

3.1. عوامل التمكين لدى الشباب من الناحية العقدية:

العقيدة الإسلامية سلاح مهم في حياة المسلمين عامة والشباب خاصة، وتبقى معه في كل أطواره، تحمله على الحق وتمنعه من الانحراف. والتمكين للشباب يكون بعد محنة يتبعها صبر ثم يأتي التمكين ليكون منحة لهم، فالشباب من الصحابة تعرضوا للمحن الكبيرة في البيئة المشتركة حتى اضطروا إلى الهجرة وتركوا الأوطان والأموال وكل عزيز في سبيل عقيدتهم، فمنهم من قضى نحبه ومن من ينتظر وما بدلوا تبديلاً.

3.2. عوامل التمكين لدى الشباب من الناحية الأخلاقية:

بعث النبي صلى الله عليه وسلم ليحافظ على الموروث الأخلاقي ويتم ما يلزم من قيم للنهوض بالمجتمع إلى قمة الحضارة المادية والمعنوية، وباتباعه يقاس دين المسلم وإيمانه، فهو القدوة والأسوة للناس أجمعين، فيقول: "إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق" [الموطأ: 513] وكان يحرض المؤمنين وخاصة الشباب على التمسك بالأخلاق؛ لأنها التي تقرب المؤمن من ربه سبحانه وتعالى، ومن نبيه صلى الله عليه وسلم في الدنيا والآخرة، فيقول لهم "إن من أحبكم إليّ أحسنكم أخلاقاً" [البخاري، 28]. و"كان خلقه القرآن" [مسند أحمد، 24601]، فجميع ما فُصِّل في كتاب الله من مكارم الأخلاق

ومحاسن الآداب كان صلى الله عليه وسلم متحلياً ومتخلقاً به وبالغاً فيه من أقصى المراتب، حتى جمع له من ذلك ما تفرق في سائر الخلائق.

فلقد حاز الشباب الأخلاق الفاضلة باتباعه صلى الله عليه وسلم في الأقوال والأفعال والأحوال، فالتحصين بالأخلاق النبوية الفاضلة بقي الشباب كل منزلقات الحياة المادية، ويقف سدّاً منيعاً في وجه كل رغبات النفوس الباطلة.

4. التلوين العقدي والأخلاقي لدى الشباب، أسبابه وأثاره وعلاجه:

التقلب والتشتت عند الشباب من علامات التلوين، والثبات من علامات التمكين، فمنذ بداية الإسلام حتى نهاية الخلافة العثمانية كان الغالب على الشباب المسلم حالة التمكين في العقيدة والأخلاق، وكان المجتمع بهم حصيناً والناس لهم في الأخلاق أتباع، لأنهم يمثلون المجتمع الفاضل الذي تصبو إليه كل النفوس التي تعشق الحضارة والعدل والحرية.

ولقد كان من أهم أسباب التلوين عند الشباب والتشتت، سقوط الخلافة العثمانية، وتشتت البلاد الإسلامية، ثم تسلط الغرب على البلاد الإسلامية واحتلالها، وإثارة الفتن ومحاربة أهلها في دينهم وأخلاقهم واستغلال الشباب والعمل على تشويه أفكارهم ومصادرة أخلاقهم.

ومن الآثار المترتبة على ذلك كله فقدان الأخلاق والعقيدة، وتخلى الشباب عن دورهم الريادي في المجتمع المسلم.

وعلاج هذه الحال المتلون لدى الشباب، هو التمسك بالقيم الأخلاقية والحفاظ على العقيدة، والاستغناء عن الغرب واستبدال ثقافتها بثقافات محلية، والتعاون مع البلدان التي لا تشكل خطورة على الشباب المسلم، وتصدي العلماء للغزو الفكري الغربي، وتحصين الشباب بالعلوم الدينية والكونية التي تعينهم على التحدي والمجادلة وعدم السقوط في براثن الغرب، وربط الشباب بالقنوة من خلال العلماء الثقاة، والتحذير من العلماء الذين باعوا أنفسهم للغرب، ولكنهم يلبسون لبوس الإسلام.

ولقد توصل البحث إلى نتائج مهمة في معالجة هذه الإشكالية، أهمها:

إن تشخيص الداء يعين في العلاج وإيجاد الدواء، وإن القيم المتجذرة في المجتمع الإسلامي يمكن تفعيلها في أذهان الشباب بالقنوة والموعظة الحسنة، وأن الوسائل المادية المستعملة لتضليل الشباب ليست أقوى من الوسائل المعنوية في ديننا، وأن تمسك الشاب المؤمن بإيمانه يقطع السبل الكافرة إلى إفساده، وأن تصدي علماء المسلمين للشبهات وتحذيرهم للشباب منها يقطع الطريق أمام العدو.

سِمَاتِ الْخُطَابِ النَّبَوِيِّ لِلشَّبَابِ نَمَازَجُ تَطْبِيقِيَّةٍ فِي مَجَالِ: الْعَقِيدَةِ وَالْأَخْلَاقِ

يحيى زكريا علي معابده

جامعة باموكلا

سمية محمد فؤاد محمد الصمادي

عثمان غازي اسكيشهري

ملخص

لقد أبدت الشريعة الإسلامية اهتمامًا بالغًا بفئة الشباب، وذلك باعتبار أنها الفئة الأكبر التي تُكوّن المجتمع، وكذلك فالشباب هم الفئة الأكثر تأثيرًا من بين فئات المجتمع في صناعة المجتمع وصياغته، ولذلك كان هناك نوع من الاهتمام الخاص بهذه الفئة باعتبار الوظائف المنوطة بهم والمسندة إليهم في بناء المجتمع وتكوينه؛ وباعتبار أن الشباب لهم مُميزاتهم النَّفسية والجسدية والعقلية فقد كان لخطاب الشريعة لهذه الفئة ما يميزه عن غيره من أنواع الخطاب، سواءً كان ذلك في طبيعة خطاب الوحي الموجه لهذه الفئة أو في مفردات هذا الخطاب ومضامينه، لأنّ هذا الخطاب يراعي ما يحتاجه الشباب وما يعانوه، ويخاطبهم أيضاً فيما ينبغي عليهم القيام به تجاه أنفسهم والمجتمع، لقد كان المنهج النَّبَوِي في التعامل مع الشباب نابعاً من التَّوجيه الإلهي للنبي صلى الله عليه وسلم؛ ومن هنا أيضاً كان اهتمام الأمة بهذه الفئة من المجتمع عبر العصور، وهذا الاهتمام كان متمثلاً بالقادة والعلماء والمرّبين، وكانوا مستلهمين في ذلك هدي النبي ﷺ في هذا الخطاب، وسعياً في محاولة استقراءه أسلوباً ومضموناً، وذلك للاستفادة منه في إعادة توجيه الخطاب من جديد.

لقد اهتمت الدراسات الإسلامية قديماً وحديثاً في دراسة المنهج النَّبَوِي في الخطاب عموماً، وتكثر هذه النوعية من الدراسات في العصر الحديث، خاصة في ضوء التطور الحاصل في علم الخطاب وفروعه، ولا شك أنّ الخطاب النَّبَوِي له دلالاته العلمية المهمة التي ينبغي أن تستنبط خصائصها وأن يُبنى عليها في صناعة الخطاب المعاصر للشباب، ومن هنا لا بدّ من دراسة هذا الخطاب النَّبَوِي في

ضوء البحر الزاخر من مفردات علوم الخطاب ونظرياته، ومن خلال تضافر العلوم وتكاملها يمكن للباحثين في كل عصر أن يبذلوا في كل مرة محاولات جديدة في استكشاف خصائص الوحي والمنهج النبوي في كل المجالات.

لقد كان لهذا الخطاب النبوي الموجه للشباب سمات محددة تبعاً للطبيعة التي أودعها الله في هذه المرحلة العمرية، وكان هذا لهذا الخطاب النبوي الموجه للشباب أسلوباً يختلف عن غيره من أساليب الخطاب النبوي الموجه لبقية أفراد المجتمع؛ والسنة النبوية تزخر بأمثلة كثيرة من خطاب النبوة للشباب، وبعضها كان يصرح بوضوح على ما يتمتع به الشباب في هذه المرحلة العمرية، ولا شك أن أهم ما يمكن الإشارة إليه من نماذج تطبيقية ما كان في مجال العقيدة والأخلاق، ولا شك أن بينهما ترابط واضح، إذ إن الأخلاق مبنية على أساس العقيدة، وغاية الأحكام الدينية صون الفرد والمجتمع، فالأخلاق تمثل كل الجوانب السلوكية التي يمارسها المجتمع.

وهنا يسعى البحث لبذل محاولة علمية لإظهار بعض سمات الخطاب النبوي للشباب، وذلك من خلال استعراض الخطاب النبوي وذلك ضمن محددات الأخلاق والعقيدة، ثم دراسته في ضوء مفردات علم الخطاب، وفي ضوء الخصائص العمرية للشباب، وذلك باعتبار أهمية هذه القضايا، ويقدم البحث مقدمات نظرية مهمة ولازمة في هذه المجالات، وذلك سعياً لتقديم محاولة نحو فهم طبيعة الخطاب النبوي الموجه لهذه الفئة، مع ذكر نماذج تطبيقية لازمة لتوضيح فكرة البحث وأسئلته العلمية، وبما يكفل إبراز أهمية الموضوع، وبما يحقق أهدافه البحثية، ثم استخراج مجالات القدوة من هذا الخطاب النبوي وسماته، واستنباط ما يمكن الاستفادة منه في الخطاب الديني المعاصر للشباب.

إشكالية البحث وأسئلته:

يتناول البحث هذه الموضوع ضمن الأسئلة العلمية الآتية:

ما هي سمات الخطاب النبوي للشباب؟

كيف راعى الخطاب النبوي صفات الشباب في صياغة الخطاب؟

ما هي مجالات الاستفادة من الخطاب النبوي في الخطاب المعاصر للشباب؟

أهداف البحث:

يسعى البحث من خلال الإجابة على أسئلة البحث إلى الوصول للنتائج الآتية:

استنباط السمات المنهجية للخطاب النبوي للشباب في ضوء مفردات علم الخطاب.

توضيح علاقة السمات المنهجية للخطاب النبوي للشباب وعلاقته بالخصائص النفسية والعقلية للشباب.

تقديم نماذج تحليلية للخطاب النبوي للشباب تُظهر الجوانب المنهجية والأسلوبية للخطاب النبوي وعلاقتها بالخصائص النفسية والعقلية لفئة الشباب في مجال العقيدة والأخلاق.

استنباط مجالات التأسي بالخطاب النبوي للشباب وسماته في الخطاب المعاصر للشباب في ضوء الدراسات المعاصرة.

أهمية البحث:

تعتبر هذه الدراسة جديدة في مجالها البحثي وعنوانها، حيث يستعرض البحث موضوعاً معاصراً ومهماً باعتباره يمس فئة مهمة من المجتمع وهي فئة الشباب خاصة في ضوء المتغيرات المعاصرة والمشكلات المستجدة في هذا العصر، وتكمن أهمية البحث في هذا المجال في الاستفادة من دراسات الخطاب المعاصرة وفروعها التطبيقية في تحليل الخطاب النبوي، كما يسعى البحث لبيان وجوه الاقتداء بهذا الخطاب في الوقت الراهن في ضوء المستجدات الراهنة.

منهجية البحث:

يسعى البحث للإجابة عن إشكالية البحث واسئلته والوصول الى الأهداف العلمية للبحث من خلال المنهج التحليلي الذي يعتمد على جمع المعلومات وتصنيفها وفق الأغراض العلمية للبحث وأسئلته، واستخراج العلاقات بين أسلوب الخطاب النبوي والسمات الشخصية للشباب، ثم استنباط مجالات الاقتداء بالخطاب النبوي في العصر الحاضر، كما سيعتمد على المنهج التحليلي في ضوء الدراسات اللغوية والنفسية المرتبطة بالموضوع.

النتائج المتوقعة:

من المتوقع أن يصل البحث من خلال الإجابة على أسئلة البحث ونتائجه إلى بيان أهم سمات الخطاب النبوي للشباب وكيف راعت السنة النبوية طبيعة الشباب في صياغتها للخطاب، كما سيوضح نماذج تطبيقية توضح ذلك.

الكلمات المفتاحية: السُّنة النبوية، الخطاب، المنهج، الأسلوب، الشباب، العقيدة الإسلامية.

التدفق النفسي في السنة النبوية وأثره على الشباب دراسة تحليلية لحديث "أفلا أكون عبداً شكوراً"

أ. د. علي عجين

جامعة آل البيت

ملخص

الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على النبي الأمين

وبعد

فإن الباحث سيقوم بدراسة ما يعرف في أدبيات علم النفس بحالة التدفق النفسي، وهي حالة يصل إليها الفرد من الاستغراق التام و الوصول إلى أعلى مستوى بالأداء، مع الشعور بالسعادة و الانغماس بالعمل، وانخفاض الوعي بالزمان و المكان و نسيان احتياجات الذات، والاستفادة القصوى من الحالة الوجدانية في التعلم و دقة الأداء.

ويرى ميهالي الذي ابتكر هذا المصطلح أنها حالة ينشغل فيها الفرد في نشاط ما بحيث لا يبدو أن هناك شيء آخر مهم في ذلك الوقت، وتكون هذه التجربة ممتعة جداً، ويقوم بها الفرد ذلك مهما كلفه الأمر لتحقيق هذا الشيء.

وتبين الأبحاث العلمية علاقة التدفق النفسي بالاستمتاع بالحياة، وتحمل الصعاب و المخاطرة، والمرونة النفسية، والأداء الوظيفي، والتفاؤل، والتقليل من القلق.

وهذا المصطلح من نتاج مدرسة علم النفس الإيجابي، التي تأسست على يد عالم النفس الأمريكي سيجيلمان، وهي حركة تهتم بالجوانب النفسية الوقائية، وبكل ما هو إيجابي في شخصية الإنسان أكثر مما هو سلبي، ويحاول علم النفس الإيجابي إعادة التوازن لعلم النفس، وذلك بدراسة مواطن القوة في الإنسان التي تقيه الوقوع في الاضطرابات النفسية قبل حدوثها.

وسيحاول الباحث دراسة هذه الحالة على حديث " أفلا أكون عبداً شكوراً"، وهو جواب النبي صلى الله عليه وسلم عندما كان يقوم الليل فتتفطر قدماه من طول القيام، مع غفران الله تعالى لذنبه ما تقدم منه و ما تأخر، وكيف لنا أن نفهم أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقوم الليل فيقرأ في ركعة واحدة

سورة البقرة و آل عمران و النساء، ثم يركع مدة هذا القيام، وكذلك سجوده، كما وصف قيامه حذيفة بن اليمان رضي الله عنه فهذا أمر فيه من المشقة ما لا يمكن تصوّره، فلذلك قال ابن مسعود رضي الله عنه : (لقد هممت بأمر سوء .) عندما صلى مع النبي صلى الله عليه وسلم، أي يجلس و يدع النبي صلى الله عليه وسلم.

فالنبي صلى الله عليه وسلم لم يشعر بآلام قدميه من طول القيام رغم تورم قدميه الشريفتين و تشققهما، من شدة استغراقه و استمتاعه بمناجاة ربه و الوقوف بين يديه، فلذلك كان يقول : (جعلت قرّة عيني في الصلاة .)، فكيف استطاع النبي صلى الله عليه وسلم الوصول إلى هذه الحالة من نسيان حركة الزمان و و التحليق بعيداً عن المكان و فقدان الوعي بالآلام.

وكان صلى الله عليه وسلم وضع هدفاً لهذا السلوك و هو ما عبر عنه بقوله " أفلا أكون عبداً شكوراً"، فغايته إظهار الامتنان لربه بالشكر له على نعمه و فضله، ومن المعلوم أن وضوح الهدف من أساسيات الوصول لحالة التدفق النفسي.

مشكلة الدراسة: تحاول الدراسة الإجابة عن التساؤل الآتي: هل وصل النبي صلى الله عليه وسلم لحالة التدفق النفسي في صلاة قيام الليل؟ وكيف كان ذلك من الناحية النفسية و الوجدانية؟

وهل يمكن للشباب المسلم المعاصر الاستفادة من فهم هذه الحالة في حياتهم العملية؟ وليس المقصود قيام الليل -بل الاستفادة من دراسة هذه الحالة في شؤون الحياة بوجه عام، حيث ثبت علمياً أن هذه الحالة تؤثر على مجالات حياتية عدة كالرياضة و البحث العلمي و الأداء الوظيفي و غيرها.

أهداف الدراسة: بيان حالة التدفق النفسي في السنة النبوية و فهم طريقة وقوعها و خطواتها، والافتداء بالنبي صلى الله عليه وسلم.

وإظهار أثر ذلك على الشباب في الحياة الدراسية و العملية.

منهج الدراسة: سيتبع الباحث المنهج التحليلي لدراسة حديث " أفلا أكون عبداً شكوراً " وذلك ببيان سبب ورود الحديث و تخريجه من أمهات كتب الحديث، ومعرفة رواياته و ألفاظه و شرح الغريب، والمنهج الاستنباطي لاستخراج علاقة الحديث بحالة التدفق النفسي و طريقة حدوثها و مراحلها، وكذلك المنهج الوصفي لتوضيح حالة التدفق النفسي و مفهومها لغة و اصطلاحاً و تاريخها و طريقة حصولها، وآراء علماء النفس فيها.

أهمية الدراسة: 1- من الناحية النظرية: تظهر أهمية الدراسة في تأصيل العلوم العصرية من السنة النبوية، بعد دراستها دراسة علمية وإظهار توافقها مع الشرع الحكيم و مقاصده، كما يظهر دور السنة النبوية في توجيه العلوم العصرية و عرض تطبيقات السنة لهذه العلوم.

2- من الناحية التطبيقية: فإن لحالة التدفق النفسي أثر مهم في إتقان العمل و سرعة إنجازها، بل و لها ارتباط بعملية الإبداع، وتبين الدراسات أثرها على تحصيل المتعلم و تحقيق الطموح، والتخفيف من

حالات القلق و الاكتئاب، وربط هذه الحالة بالسنة النبوية يجعل الشباب المسلم أكثر فهماً لها و يسعى لتطبيقها، كما يمكن للمعلمين و الدعاة و قادة الرأي الإفادة منها.

الدراسات السابقة: هناك العديد من الدراسات و الأبحاث و الكتب التي درست حالة التدفق النفسي من الناحية النفسية و التربوية، ولم يقف الباحث على دراسة حديثة تدرس هذه الحالة في السنة النبوية.

مخطط الدراسة: المبحث الأول: عرض حديث " أفلا أكون عبداً شكوراً"

المطلب الأول: تخريج الحديث.

المطلب الثاني: معرفة سبب ورود الحديث و شرح الغريب.

المبحث الثاني: مفهوم حالة التدفق النفسي و طريقة الوصول إليها.

المطلب الأول: التدفق النفسي لغة.

المطلب الثاني: التدفق النفسي اصطلاحاً.

المطلب الثالث: طريقة حصول التدفق النفسي.

المبحث الثالث: خطوات التدفق النفسي في حديث " أفلا أكون عبداً شكوراً"، وأثره على الشباب.

المطلب الأول: خطوات التدفق النفسي في الحديث.

المطلب الثاني: أثر التدفق النفسي على الشباب.

الكلمات المفتاحية: التدفق النفسي- الحديث التحليلي- الشباب- السنة النبوية- الشكر.

وأخيراً أتقدم بالشكر الجزيل للقائمين على المؤتمر، والحمد لله رب العالمين.

تعزيز محبة الشباب للرسول صلى الله عليه وسلم دراسة من واقع دعوة الرسول صلى الله عليه وسلم لصحابته رضوان الله عليهم

د. وجدان بنت خالد البجادي

جامعة الأمير سطام بن عبدالعزيز

ملخص

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الرؤوف الودود، الحمد لله الرحيم الغفور، الحمد لله الذي زرع المحبة في قلوب العباد لتسمو أرواحهم وتعلو غاياتهم.

والصلاة والسلام على حبيب الأمة وصفي الله من خلقه، وعلى آله وصحبه ومن اتبع هديه إلى يوم الدين.

وبعد:

فإن الحب شعور غريزي، يعبر عنه سلوكيات الإنسان وتوجهاته وآراءه؛ وتظهر آثار تلك المحبة في طاعة المحب للحبيب وتقليده واتباعه.

لذا كانت محبة الله ورسوله -صلى الله عليه وسلم- ديناً ندين به، وفرض على كل مسلم؛ فقد قال سبحانه: (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) .

ولا يتم إيمان المرء حتى يحب رسول الله -صلى الله عليه وسلم- ؛ فقد قال عليه السلام: "فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ".

بل لا يكون ذلك الحب صحيحاً إلا إذا قُدم على حب النفس والأهل والولد؛ فقد روي عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ رضي الله عنه أنه قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ أَخَذَ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي ، فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله

عليه وسلم- : "لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ، حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ" فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَإِنَّهُ الْآنَ وَاللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي ، فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- : "الآنَ يَا عُمَرُ".

بل رتب الله ﷺ الوعيد الشديد لمن قَدَّمَ محبة شيء من أمور الدنيا أو من الأهل والأصحاب على محبة الله ورسوله، قال تعالى: (قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنْ آلِهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ)

فإن كانت هذه الأدلة الشرعية على وجوب محبة رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فإن العقل والواقع يثبت لنا بالدليل القاطع أنه أحق الناس بالحب والاتباع والشوق للقاء، فهو الذي ضحى بنفسه وماله وأهله وراحته من أجل أن يهدينا إلى الطريق الصحيح، وهو الذي بلغ من حبه وحرصه علينا أن قال عنه سبحانه : ﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾.

وهو الذي كان يدعو لنا بعد كل صلاة، بل انه ادخر دعوته المستجابة لنا يوم القيامة، يوم يقول الناس: نفسي نفسي، وهو يقول: "أُمَّتِي أُمَّتِي".

الذي اشتاق لنا وهو لم يرانا، وتمنى رؤيتنا، وقال عنا: إنا إخوانه، فقد روي عنه أنه قال: "وَدِدْتُ أَنِّي لَقِيتُ إِخْوَانِي"، فَقَالَ أَصْحَابُهُ: أَوْلَيْسَ نَحْنُ إِخْوَانُكَ؟ فَقَالَ: "أَنْتُمْ أَصْحَابِي، وَلَكِنْ إِخْوَانِي الَّذِينَ آمَنُوا بِي وَلَمْ يَرَوْنِي"

ثم ان هذه المحبة ليست كلاماً يقال ولا مشاعر تسكن الفؤاد وحسب، بل هذا الحب يحتاج إلى تطبيق بامتثال أوامره واجتناب نواهيه، وما أحسن ما قاله القائل:

تعصي الإله وأنت تظهر حُبَّه

هذا لعمرى في القياس بديع

لو كان حُبُّكَ صادقاً لأطعته

إن المحبَّ لمن يُحبُّ مُطيع

ومن هذا المنطلق أحببت أن ابين في هذا البحث بعض الوسائل المعينة على تقوية محبة الرسول -صلى الله عليه وسلم- في قلوب شبابنا اليوم، مع محاولة القاء الضوء على سيرته -صلى الله عليه وسلم- واستقاء دواعي حبه وتقديره على محبة غيره، ثم توجيه تلك المحبة وما ينتج عنها من سلوكيات وتوجهات وآراء بأسلوب تربوي حديث، وبلغة عقلية منطقية تناسب أفكارهم، بطريقة لم يُتطرق إليها من قبل -حسب علمي- تكون أدعى لقبول الشباب وتأثرهم بها؛ وذلك من خلال ما يلي:

أولاً- تسليط الضوء على تعامله -صلى الله عليه وسلم- مع الشباب، ومراعاته لحاجتهم ورفقه بهم، وتقديره لهم ومشاورتهم في الأمور المهمة.

ثانياً- ابراز مظاهر شخصيته -صلى الله عليه وسلم- فيما يهم الشباب كالعطف والقوة والشجاعة والحنكة.

ثالثاً- بيان وسطية الإسلام وصلاحيته لكل زمان ومكان.

رابعاً- اظهار محبة الرسول لأمتة ودفاعه عنهم وشفاعته لهم.

خامساً- ذكر الثواب المترتب على محبة الرسول -صلى الله عليه وسلم- واوجه اظهار ذلك الحب.

السادس- الوسائل المعينة على ابراز ذلك الحب، وكيفية الدفاع عنه -صلى الله عليه وسلم-.

مشكلة البحث: تكمن مشكلة البحث في انصراف شباب الأمة الإسلامية عن القدوة الصالحة، وموقفهم حيال الاعتداءات على نبي الأمة -صلى الله عليه وسلم-.

أهداف البحث:

1. تقوية صلة شباب الأمة بالدين الإسلامي، واظهار سماعته وصلاحيته لكل زمان ومكان.
2. تعزيز دور القدوة في حياة الشباب المسلم.
3. اظهار محبة الرسول -صلى الله عليه وسلم- لأمتة ودفاعه عنهم وشفاعته لهم.
4. لقاء الضوء على تعامل النبي الكريم مع شباب الصحابة.
5. التنبيه على الثواب المترتب على حبه -صلى الله عليه وسلم-.
6. ذكر الوسائل المعينة على إظهار واستشعار حبه -صلى الله عليه وسلم-.
7. تسليط الضوء على إمكانية الاستفادة من سيرة الرسول -صلى الله عليه وسلم- في تربية الجيل المسلم.
8. ارشاد الشباب إلى الوسائل العملية التي تساهم في ابراز حبهم لنبي الأمه -صلى الله عليه وسلم-.

أهمية البحث:

تكمن أهمية البحث فيما يلي:

- أولاً- وجوب محبة رسول الله -صلى الله عليه وسلم- وتقديمه على النفس والأهل.
- ثانياً- عدم معرفة الشباب في هذا العصر معنى حب رسول الله صلى الله عليه وسلم ؛ مما أوجب أهمية بيان طريقة هذا الحب ومقتضياته ولوازمه.
- ثالثاً- اغراق الشباب بالمنطقية مما يستدعي أهمية خطابهم بهذه اللغة ببيان الدواعي الملزمة لهم بحب رسول الله واتباعه.
- رابعاً- وجوب بيان الطريقة الصحيحة والمنهجية السليمة لإبداء ذلك الحب لرسول الله -صلى الله عليه وسلم- .

منهج البحث:

(استقرائي استنباطي)

سأتبع في هذا البحث المنهج الاستقرائي وذلك في تتبع الأحاديث الواردة في الموضوعات المراد بحثها من وجوب محبة رسول الله صلى الله عليه وسلم، ووجوب اتباعه، والثواب المترتب على ذلك، وتتبع مواقفه -صلى الله عليه وسلم- مع صحابته -رضي الله عنهم- وماورد في بعض صفاته وأخلاقه -صلى الله عليه وسلم-.

والمنهج الاستنباطي في محاولة استنباط الأفكار والقيم من تلك الأحاديث، واستقاء مسببات وموجبات حبه -صلى الله عليه وسلم- من سيرته العطرة ومواقفه مع صحابته -رضي الله عنهم- ثم الاستفادة من علوم الاجتماع والتربية الحديثة في زرع المحبة في نفوس الشباب وتوجيه تلك المحبة التوجيه الصحيح.

النتائج :

- 1- أن محبة الرسول -صلى الله عليه وسلم- واجبة على كل فرد مسلم، وتلك المحبة ليست قولاً أو شعوراً فقط وإنما سلوكاً واتباعاً.
- 2- أن تتبع سيرة رسول الله -صلى الله عليه وسلم- ومواقفه مع أصحابه -رضي الله عنهم- تقوي تلك المحبة وتوثق أواصرها؛ فالأسباب التي دعت الصحابة -رضي الله عنهم- يفتدون نبي الأمه بأرواحهم وأموالهم هي نفسها التي يمكن أن توثق أواصر المحبة في قلوب شباب الإسلام.
- 3- الدراسة المنطقية العقلانية أكثر تأثيراً في جيل شباب اليوم.

قضايا منهجية في ظلال قول الله تعالى (إنهم فتية آمنوا بربهم وزدناهم هدى)

راشد بن علي بن عبدالله الحارثي

كلية العلوم الشرعية

ملخص

بسم الله الرحمن الرحيم، والحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف المرسلين محمد صلى الله عليه وسلم وعلى آله ومن تبعه إلى يوم الدين، وبعد فإن الشباب هو وقود الأمة الذي تتحرك به نحو التطور والتقدم والعلو والسمو والذي ترقى به في كافة الأصعدة والمسارات ومن هذا المنطلق فإنه لا بد لكل أمة من تعتني بشبابها لكي يقوموا بالدور المنوط بهم وإلا لكانوا وبالا لأممهم وهلاكاً لمجتمعاتهم ودماراً لحضارتهم، لذا لا غرو إذ رأينا الله عز وجل في كتابه العزيز نوه بهم ووصفهم بما ينبغي أن يكونوا عليه من صفات وأخلاق وسلوكيات ومن هذا قوله تعالى: (قالوا سمعنا فتى يذكرهم يقال له إبراهيم) إذ وصف خليل الله إبراهيم الذي أبى عبادة الأصنام وحاربها بالحجة والمنطق في آيات كثيرة وصفه بأنه فتى والفتى هو الرجل الذي في مرحلة الشباب فهذا الشاب أزعجه ما عليه قومه من شرك بالله وبين لهم ضلالهم وحذرهم منه ثم قام بتحطيم هذه الأصنام ضارباً لهم بالمنهج التطبيقي والدليل العملي لما يقوله لهم إذ لو كانت هذه الأصنام تملك أن تضر أحداً أو تنفعه لدافعت عن نفسها ولما تمكن أي أحد من إلحاق الضرر بها، ومن ذكر الشباب في القرآن قوله تعالى عن زكريا عليه السلام أنه آتاه الحكمة قال تعالى: (وآتيناه الحكم صبياً) والمقصود بالحكم الحكمة ليبين تعالى أن من أهم ما يتصف به الشباب الحكمة وإن كانوا في مقتبل عمرهم لذا كانت من نعم الله على يحيى عليه السلام أن أنعم الله عليه بالحكمة التي ينبغي أن يتصف بها كل إنسان فمن أوتي الحكمة فقد أوتي خيراً كثيراً وبين تعالى أن الحكمة التي أوتي إياها يحيى عليه السلام كان في مقتبل عمره إذ وصفه بأنه كان صبياً وهي مرحلة قبيل فترة الشباب فإن كان متصفاً بالحكمة منذ صغره فهو متصف بها في فترة شبابه.

ويراد بالحكمة هنا بكل ما تحويه هذه الكلمة من معنى الحكمة فيما يشمل أمور الدنيا والآخرة الحكمة في الحياة والدين في الدعوة والفصل بين الناس في التعامل مع الناس ومع الحياة وحتى مع نفسه البشرية فهو حكيم على سعة هذا الوصف، ولا شك أن وصف الحكمة هو وصف مهم لكل الشباب

إذ هي التي تضبط انفعالات الشباب وحماسهم وتمنعهم من التهور والخطأ فإذا اتصف بها الشباب صارت سلوكياتهم متجنية للخطأ وأقرب للصواب.

ومن الآيات القرآنية التي تحدثت عن الشباب وذكرت نموذجا لهم ذلك الفتى الذي لم تصرفه ملذات الحياة ومطالب الدنيا عن الاقتباس من مشكاة النبوة فلازم نبي الله موسى أينما حل وظعن إنه الفتى الذي خلد ذكره الله في القرآن وأضافه إضافة تشريف إلى موسى عليه السلام قال جل من قائل: (وإذ قال موسى لفته) فهذا الشاب كان ملازما لموسى عليه السلام ينهل من معين النبوة ويستضيء بنورها وظل معه عليه السلام في رحلته التي قصد بها الرجل الصالح الذي أمره الله بمتابعته وصحبته.

ولعل أكبر مثالا في القرآن للشباب بعد نبي الله إبراهيم عليه السلام أصحاب الكهف الذين لا يعرف عددهم إلا الله وقد ذكر الله قصتهم وما يمكن أن يؤخذ من عبر من خلال تتبع هذه القصة العجيبة هؤلاء الشباب الذين لم تلهمهم الحياة الدنيا عن واجبه تجاه ربهم ونفسهم ومجتمعهم والذين كان أكثر ما يشغلهم كيف يحافظون على إيمانهم ولا يبالوا أن يفقدوا مكانتهم الاجتماعية أو ما يملكون من مال وجاه ومكانة اجتماعية وحول هذا الموضوع ستكون الكلمة التي أنوي أن أقدمها في هذا المؤتمر الذي يعنى بأهم مرحلة عمرية للإنسان إيماننا من القائمين على هذا المؤتمر خطورة هذه المرحلة ووجوب استثمارها بما يعود لخير الأمة.

إشكالية البحث وأسئلته:

يتناول البحث هذه الموضوع ضمن الأسئلة العلمية الآتية:

ما هي القضايا المنهجية المستفادة من هذه الآية الكريمة؟

ما هي الصفات التي يسعى القرآن أن يتصف بها الشباب؟

ما هي أهمية هذه الصفات؟

كيف يمكننا أن نطبق هذا المنهج في التعامل مع الشباب؟

أهداف البحث:

يسعى البحث من خلال الإجابة على أسئلة البحث الى الوصول للنتائج الآتية:

عرض القضايا المنهجية التي اتبعها القرآن في تربية الشباب.

إعداد هذا المنهج لكي يكون صالحا للتطبيق العملي.

تقديم نموذج تطبيقي لدور العقيدة في حماية الشباب من الفكر المنحرف.

استنباط الفوائد المنهجية فيما يجب أن يتصف به الشباب وكيف يستطيعون حماية عقيدتهم.

أهمية البحث:

تعتبر هذه الدراسة مهمة جدا إذ تحاول أن تستنبط المنهج الذي يجب أن يتبعه الشباب المسلم لحماية عقيدتهم وفكرهم إذا عم الفساد وطغى الفكر المنحرف وكيف حماهم إيمانهم من مزالق الكفر والإلحاد.

منهجية البحث:

يسعى البحث للجابة عن إشكالية البحث واسئلته والوصول الى الأهداف العلمية للبحث من خلال المنهج الاستنباطي وذلك بدراسة الآيات واستنباط الفوائد منها واتباع المنهج التحليلي وذلك بتحليل هذه الآيات لأخذ الفائدة منها

النتائج المتوقعة:

من المتوقع ان يصل البحث من خلال الإجابة على أسئلة البحث ونتائجه. واقتراح منهج يمكن أن يتبعه الشباب والمربون في التعامل مع القضايا التي تهم عقيدتهم وتحافظ على إيمانهم.

الكلمات المفتاحية: القرآن – سورة الكهف – الفتية – الهدى- الإيمان – الشباب - العقيدة.

الأمن الثقافي والتدين في عصر العولمة

د. فاطمة فضيلة دروش

جامعة تيبازة

ملخص

عندما نتحدث عن الأمن الثقافي فإننا نتحدث حتما عن حماية الدين والمعتقدات الدينية وسبل وقايتها من أسلحة الدمار الحديثة والتي تستهدف الضوابط والمحرمات أكثر مما تستهدف . وهذا لا يعني حصر الثقافة في البعد الديني ولا كون الدين ثقافة وإنما تعني أننا أمام عالم اجتماعي تجريدي ولكنه مستهدف . و تعبر العولمة الثقافية عن الانتشار الواسع للثقافة الغربية من خلال وسائل الإعلام الترفيهية الجديدة ، فهي تعمل على تنميط الأفراد عبر العالم وجعلهم يتبنون أساليب وأذواق متماثلة، و تعمل أيضا على تعديل الاتجاهات من خلال تنمية المفاهيم العالمية للذات والهوية والأفراد . كما تعبر العولمة الثقافية عن سعي القوى الكبرى في العالم لنشر ثقافتها وقيمها وأسلوب حياتها داخل المجتمعات الأخرى سعيا نحو المزيد من السيطرة والهيمنة على العالم سياسيا واقتصاديا .

كما تسعى ثقافة العولمة إلى تأسيس مجتمع استهلاكي مادي بحت ،وتعمل بكل أدواتها التكنولوجية ووسائلها الرقمية لصالح حراك ثقافي يتناسب وفلسفتها النمطية لتفرض قيمها التحررية وتسحب البساط من الثقافات المحلية بمعتقداتها ومعاييرها . وأكثر فئة تراهن عليها مخططات العولمة في سياقاتها الاقتصادية والسياسية والاجتماعية والثقافية هي فئة الشباب ، وهي الفئة الأكثر استقطابا واستهلاكاً لما يتم نشره وتوزيعه من إنتاج فني عبر الفيديوها والوسائط الاجتماعية المختلفة ، ليصل مثلا عدد متابعي فيديو ما، الملايين من المشاهدة ،جلهم من الشباب والمراهقين .وعبر هذا الإنتاج ترسل ثقافة جديدة تدعو للمثلية والحرية الجنسية و السعي وراء الملذات بكل أنواعها.

هو حراك ثقافي ينشط لتحقيق مساعي العولمة الثقافية :كل شيء متاح ومباح ،وحول خطورة هذه المسار يقول "هنري غوبار" Gobard Henri مؤلف كتاب "الحروب الثقافية" أن هذه الحروب الثقافية أخطر من الحروب العسكرية التقليدية، فهذه الأخيرة تعبئ الجماهير بينما الحروب الثقافية تشمل الإرادات، حيث تتسلل بمكر وبطريقة مغرية ومتدرجة، فتخترق الأذهان والعقول والأذواق وتتمكن بالتالي من تعميم قيمها وثقافتها ... وهو ما أدى إلى استسلام الأوروبيين أمام طريقة الحياة

الأمريكية، . و زيادة على الدور المهم الذي يلعبه المجال الثقافي في صراع الهيمنة العالمية فإنه يبدو مغريا إذا نظرنا إلى الأرباح التي يدرها. وتشكل صناعة الثقافة الأمريكية ثاني أكبر مصدر دخل من صادرات البلاد بعد الصناعة الفضائية ويكفي الاطلاع على الأرقام والإحصائيات لندرك المكانة المتقدمة التي تحتلها الولايات المتحدة في المجال الثقافي وتبادل المعلومات، فهي وحدها تحتكر 75 % من الرسائل التي تتدفق عبر أنحاء العالم، كما أن الشركات الأمريكية عبر القارات تسيطر على 65 % من تدفق الأخبار، و 75 % من تدفق البرامج التلفزيونية و 75 % من أخبار التلفزيون ، و 75 % من الأفلام التي تتدفق عبر العالم، كما تمتلك الشركات الأمريكية عبر كل القارات 45 % من بنوك المعلومات و 62 % من أنظمة الكمبيوتر . في المقابل لا تستورد الولايات المتحدة سوى القليل من البرامج، 01 % من البرامج الإعلانية، و 2 % من برامج الخدمة العامة.

وفي هذا السياق يعتقد الجابري أن العلاقة بين الثقافات اليوم أصبحت علاقة وحيدة الاتجاه، حيث أصبحت خاضعة لإستراتيجية الاختراق الثقافي العام الذي يتجاوز التبعية الأيديولوجية التي كانت سائدة من قبل، فلفظ التبعية أصبح قاصرا عن وصف هذه العلاقة الجديدة بكامل أبعادها و نتائجها . و ربط الجابري بروز ظاهرة الاختراق الثقافي بظاهرة العولمة وبالثورة الإعلامية والتي أصبحت أحد أركانها وأهم وسائلها في قوله " الاختراق الثقافي الذي تمارسه العولمة يعمل على إلغاء الصراع الإيديولوجي والحلول محله... الصراع الإيديولوجي صراع من أجل تفسير الماضي و تأويل الحاضر وصناعة المستقبل، أما الاختراق الثقافي فإنه يستهدف الأداة التي تستخدم في التفسير و التأويل والصناعة :يستهدف العقل والنفس ووسيلتهما في التعامل مع العالم: الإدراك" .

و بالسيطرة على الإدراك، وانطلاقا منه يتم إخضاع النفوس، عبر تعطيل فاعلية العقل بالغرائز وتوجيه الخيال وتنميط الذوق وقولية السلوك، والهدف توجيه الأفراد نحو استهلاك نوع معين من المعارف والسلع والبضائع، معارف إشهارية غاية في السطحية واللامعنى، وسلع استهلاكية تمنع التنمية .

وعن دور وموقع الدين في المجتمع المعاصر في ظل هذا الحراك الثقافي ، يقول كنجزلي دافيز يضطلع الدين بأربعة أشياء تساعدنا على إحكام سيادة العاطفة على الرغبة العضوية وسيادة المصالح العامة وأولويتها على المصلحة الذاتية .أما الشيء الأول فهو أن الدين يقدم لنا نسق الاعتقاد فيما فوق الطبيعي فيفسر لنا أهداف الجماعة الأولية وتبرير هذه الأولوية وثانيها، انه يزودنا بوسائل تجديد المشاعر العامة بطريقة متسقة من خلال الطقوس الجمعي وثالثها انه يجسد من خلال الموضوعات المقدسة إطارا ملموسا من القيم ويحشد كل الأشخاص الذين يشتركون في احترامها حول موضوع هذه القيم أما الدور الرابع فهو أن الدين يزودنا بمصدر لا ينضب من الثواب والعقاب ، الثواب لمن يحسن والعقاب لمن يسيء وبهذه المهام الأربع يقدم الدين إسهاما فريدا لا مثيل له في تحقيق التكامل الاجتماعي ومواجهة العولمة المتوحشة وانتشار قيم الفردانية والأنانية المفرطة والالأنسة .

يساهم الدين عند علماء الاجتماع في بناء الوعي الجمعي وفي الحفاظ عليه ، ونجد في الواقع المعاصر عديد الحالات التي تعبر عن هذه الإشارات يكفي للتذكير كيف أن الإسلام يمثل لعديد المجتمعات المعاصرة المعنى الجمعي في عالم يشهد تحولات هائلة.

ومنه مشروعية وضرورة طرح التساؤلات التالية:

كيف يمكن المساهمة في صنع الحراك الثقافي العالمي من دون الدخول في صدام مع الآخر غير المسلم كسبيل من سبل الدعوة ؟

ما هي السبل الوقائية لمواجهة العولمة المفرطة والحفاظ على المكتسبات الدينية المتجذرة في الثقافات المحلية للمجتمعات الشرقية ؟

ما المانع أن نفكر في تنشئة جيل يتحكم ويعي ويؤمن بأهمية العناصر الثلاث: الدين والسياسة والتكنولوجيا؟

وسنستخدم للإجابة على هذه الإشكالية المنهج الاستقرائي بالرجوع إلى الدراسات النظرية والتجارب الدولية في التعامل مع ثقافة العولمة والعولمة الثقافية كما تتبنى هذه الورقة التوجه لاستشرافي في محاولة لاقتراح بعض السيناريوهات البديلة وذلك بعد استقراء البحوث النوعية في المجال والتي يمكن استثمارها تربويا وثقافيا لوقاية النشء من مخاطر سياسة الانفتاح والمتاح والمباح. وتندرج هذه الدراسة ضمن مشروع بحثي أكاديمي أوسع بعنوان: "الاستثمار الثقافي في المجال التربوي"

منهجية السنة النبوية في بناء التدين عند الشباب

د. عبد الكريم الوريكات

Katar Üniversitesi

د. دعاء موسى شحادة

ملخص

تعدّ مرحلة الشباب من أخطر المراحل العمرية بالنسبة للإنسان؛ لأنها مظنة الميول القوية إلى الغرائز والشهوات المادية، كما أنها مظنة الميول الروحية والمعنوية فيها، فهذه المرحلة بأمس الحاجة إلى الضبط والتوجيه والترشيد.

واستطاعت السنة النبوية بمنهجيتها السديدة ببناء التدين الواعي لدى الشباب وحمّتهم عقلاً وروحاً وسلوكاً من غلو الأفكار والسلوكيات والاندفاع غير المنضبط تجاه تمثلهم للإسلام اعتقاداً وخلقاً وعاطفة.

فكيف صنع ذلك النبي صلى الله عليه وسلم ووصل إليه؟ وكيف نقل الشباب من وحل العادات والاعتقادات الفاسدة إلى رحابة عقيدة التوحيد والاعتدال والوسطية في الفكر والسلوك وجاءت هذه الدراسة لتجيب على عدة تساؤلات.

- ما هي منهجية السنة النبوية في توجيه استعدادات الشباب وتوجيه طاقاتهم وتوظيف حماسهم في خدمة دينهم ومبادئهم.
- كيف عالجت السنة النبوية الأسئلة والشبهات التي تثور في أذهان الشباب.
- ما هي الأساليب النبوية في ترشيد التدين عند الشباب لحمايتهم من الغلو والتطرف والأفكار المنحرفة .
- ما هي المهام والمسؤوليات التي أوكلها النبي صلى الله عليه وسلم للشباب لتعزيز ثقتهم بأنفسهم وتطوير مواهبهم وقدراتهم العقلية والقيادية .

الفقه الحضاري وأثره على الهوية الإسلامية لدى الشباب

أ. د. مسعود صبري فضل

وزارة الأوقاف

ملخص

الفكرة الرئيسية:

تعالج الورقة البحثية دور الفقه الحضاري في تثبيت الشباب على الدين والحفاظ على الهوية الإسلامية لديهم، وتبين مدى الحاجة إلى خطاب فقهي جديد يستطيع أن يستوعب الشباب ويلبي احتياجاتهم ويتواءم مع خطابهم.

عناصر الورقة:

- 1- مقدمة فيها: دواعي البحث، وأهميته ومنهجية الكتابة
- 2- تعريف الفقه الحضاري
- 3- معالم الفقه الحضاري
- 4- دور الفقه الحضاري في تثبيت الشباب
- 5- معالم خطاب الفقه الحضاري للشباب
- 6- الخاتمة
- 7- المراجع

EXISTENTIAL KALĀM AND RELIGIOUS BELIEFS OF THE YOUTH IN THE CONTEMPORARY WORLD

Zeynab SHOKRI

Al-zahra University

Mahdi ABBASZADEH

*Associate Professor of Epistemology Department at
Research Institute for Islamic culture and Thought (IICT)*

ABSTRACT

Goal:

Regarding the separation of the two metaphysical and existential spaces in Qur'an as the main sacred text in the emergence of Ilm ul-Kalām as well as the findings of western existentialism, along with the traditional "metaphysical approach" in the Ilm ul-Kalām obtained from abstract and conceptual thinking about God and religious beliefs, it can be talk about the "existential approach" which is the result of a practical and concrete approach to religious beliefs. Therefor, this paper aims to provide a plan for existential Kalām, which seems to have a significant ability for explaining the religious beliefs as well as for answering the religious questions of the young generation.

Problem:

The question of this paper is whether it is possible to form the existential Kalām as a novel approach to explain and understand the religious doctrines as well as to answer the religious questions of the young generation or not?

Importance:

The growth of knowledge, technological progress, emergence and extension of cyberspace, the exponential aggregation of information, and development of communication and social interactions of individuals, can be considered as main features of the contemporary world, which is the base of the growth and formation of the personality of present-day's youth, as well as the main origin of their thinking and questions about God and other religious beliefs. This origin is undergone the way of confronting of the new generation with the phenomenon of religion and the transcendental (God) serious and deep changes. As a result, the nature and type of religious questions of this generation have also been changed. Accordingly, it seems that to explain the beliefs and answer the religious questions of the young generation, that - in the tradition of Islamic thought - Ilm ul-Kalām is responsible for it, is no longer possible by relying on metaphysical Kalām and the need to design and compile a new Kalām is felt to be able to explain the beliefs and answer the religious questions of the young generation.

Method:

The method of this paper is "library" in terms of collecting information, while it is "descriptive-phenomenological" in terms of the nature of the study of the subject.

Findings:

1. There is a difference between "human in terms of conception" and "human in terms of realization". In the first one, human is general and abstract, whereas human is individual and concrete in the other. Furthermore, in the first one, human has a predetermined essence that is defined as "animal raisonnable"; In contrast, in the other, human is indefinable, that is continuously taking on a new essence through its choices and actions in the context of the everyday world. Moreover, the first is related to the issue of metaphysics, whereas the second is related to the issue of existential philosophy.
2. In this matter, there are two kinds of space in the Qur'an as follows: metaphysical and existential. The metaphysical space seeks to "prove" God and His attributes and actions, whereas the existential space seeks to "describe" human's particular relation with God in the world as a result of his/her particular choices and actions. Accordingly, in the first, human is in terms of conception, whereas humans is in terms of realization in the other.
3. Islamic theologians have long attempted to explanation, prove, and defend the religious beliefs, as well as to answer religious questions by relying on speculative pure reason by applying the method of "demonstration". Nevertheless, what has always been addressed to them is the abstract human, regardless the world and concerns of everyday life, based on which the metaphysical Kalām has been formed. Whereas in the view of existential philosophy, human is the presence and realization in the world (Being-in-the-world). It should be mentioned that the application of the existential approach to human would lead to forming existential Kalām, which pays attention to the being of human in the world

and continuously considers phenomenological description of the existence and attributes of God and other religious beliefs, taking into account the daily and lived experiences of human and his/her dynamic identity and the culture which he/she lives in. Existential Kalām needs the use of a new, practical and up-to-date language, as well as the presentation of new interpretation and explanation of religious phenomena using "phenomenological description" method. Existential Kalām seeks to explain the existence, attributes and actions of God and other religious beliefs, by considering the specific existential and concrete characteristics of human beings, such as thrownness and projection, fallenness, temporality, care, anxiety, facticity and possibility, death awareness, selfhood and authenticity, and etc. which considers his/her presence in the world as the context of daily action and activities. Moreover, existential Kalām tries to provide a new and up-to-date explanation of religious concepts such as creation, revelation, sin, fall, faith, predestination and freewill, and so on.

4. The contemporary technological and cyber transitions, in addition to changing the human identity, as well as the young generation's perception of him/her selfhood, has deeply influenced his/her perception and understanding of religious beliefs and the way of him/her interactions with the transcendent (God) and has opened new questions for him/her. In this matter, what is considered by human in terms of technological age, especially the young generation, is not only to prove the existence of God using demonstration, but also to explain the existential relationship and actual role of God during daily life and human's practical face with the challenges and evils in the world. The answer to these "no-longer-metaphysical" questions is not the task of metaphysical Kalām, but is the task of existential Kalām.

5. Concerning the existential space in the Qur'an, as well as the findings of western existential philosophy in the twentieth century, it can be talked about the possibility of existential Kalām in the geography of the Islamic world, as well as utilizing its capabilities in the field of Kalām and answering the religious questions of the new generation.

Keywords: Religion, Religious beliefs, Youth, Ilm ul-Kalām, Metaphysical Kalām, Existential Kalām.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ İÇERİKLİ SOSYAL PLATFORM KULLANIMLARI

Arş. Gör. Dr. Ersin SAVAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde sosyal içerikli internet siteleri ve farklı platformların özellikle genç yaşta olan bireylerce sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Hatta bu kullanımların zaman zaman bağımlılık düzeyine ulaştığı da yetkili kişilerce dillendirilmektedir. Nitekim haddinden fazla internet ve sosyal mecra kullanımı neticesinde ortaya çıkan fizikî ve mental hastalıklar artık tanımlanmaya başlamıştır. İnternet ve sosyal platform kullanımları arasında dikkat çeken eğilimlerden birisi de dinî içerikli site ve platformlara olan rağbettir. Bu bağlamda bu çalışmada üniversite öğrencileri arasında dinî içerikli internet sitesi ve platformlara yönelik eğilim üzerine odaklanılmıştır. Çünkü farklı düşüncedeki birçok genç bireyin dinî problem ve sorunlarını dinî paylaşımlar yapan platformlarla cevaplandırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Ateizmden Deizme İslam Dini'nin temel meselelerinden yakın tarihte yaşanan dinî problemlere kadar geniş yelpazedeki birçok mesele artık temel kaynaklarından değil de anılan internet siteleri ya da daha farklı platformlardan çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. İlgili durumun sebepleri arasında bu mecralara kolay ulaşım faktörü sayılabilir. Ayrıca farklı birçok kaynağa bakıp her birini analiz etme de önemli bir vakit istediğinden sosyal platformlardaki hazır bilgiler bu konularda merak içinde olan kitleye özellikle de genç olarak tanımlanabilecek yaştaki bireylere daha konforlu gelebilmektedir. Özellikle Youtube ve Facebook gibi sosyal etkileşimin hedeflendiği platformlar dinî içerikli mecralar arasında temayüz edenler olarak sayılabilir. Nitekim ilgili platformların aldıkları tıklanma oranları ve onlarla ilgili yapılan yorumlar da bu durumu destekler mahiyettedir. Söz konusu yerlerde yapılan yayınlar ve bunlara reaksiyon olarak verilen mesajlar hesaba katıldığında buralarda önemli bir sosyolojik etkileşimin cereyan ettiği hemen anlaşılacaktır. Dolayısıyla kimi din bilginlerince bu durum anlaşılmış olacak ki birçok ilahiyat ehliyeti olan kimsenin artık haftalık periyotlarda birtakım mesele ve sorularla ilgili yaklaşımlarını söz konusu

mecralarca kamuoyuna açıkladığı gözlemlenmektedir. Ayrıca buralardaki etkileşime bakıldığında genç olarak nitelenen kitlenin öne çıkması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma da bu durumu tahlil etme hedefine yönelmiştir. Bu hedefi gerçekleştirme adına 50 üniversite öğrencisi örneklem grubu olarak alınıp bu konulardaki fikirleri alınacaktır. Onlardan ilgili konulardaki fikirleri nitel veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşme ile elde edilecektir. Üniversite öğrencilerinin örneklem grubu seçilme sebebi olarak ilgili konuları merak etme, araştırma ve araştırma neticesinde ulaştığı fikirleri tartışma imkânına diğer yaşlılarından daha fazla sahip olma durumunun bulunması gösterilebilir. Elde edilen veriler anlama/yorumlama yaklaşımları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, İnternet Kullanımı, Dinî İnternet Siteleri, Sosyal Platformlar, Gençlik Dinî Eğilimler.

GENÇLERİN BEŞ VAKİT NAMAZ KILMA DURUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN CHAİD ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Arş. Gör. Hüdanur DEMİR

Pamukkale Üniversitesi

Dr. Mehmet ÇINAR

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

İbadetler, inananların inanılana teslimiyetinin ifadesidir. Sözlüklerde inanılana yönelik saygı, tapınma ve buyrukları yerine getirme gibi anlamlara gelen ibadet, terim olarak en geniş şekilde insan şuurunda inanılan varlığı aktif kılan her türlü söz, davranış ve duruş şeklinde tanımlanabilir. Dinî duygu ve düşüncenin gözlemlenebilir davranışlara dönüşmesi olarak da tanımlanan ibadet olgusu formel (biçimsel unsurları olan) ve informal (biçim unsuru bulunmayan, serbest) olmak üzere iki temel kategoride ele alınabilir. Formel ibadetler belli bir zamanı, mekânı, rüknü, miktarı ve şekilsel özellikleri olan davranışlardır. Formel ibadetlerde din koyucu tarafından belirlenen, değişmez söz ve davranışlardan oluşan bir şekil ve sıra vardır. Ancak ibadet kavramı bunlarla sınırlı değildir. Üzerine niyet faktörünün eklendiği veya yaratıcının rızası için yapılan veya yapılmayan bütün davranışlar informal ibadet olarak nitelendirilir. Çünkü formel ibadetlerin temel işlevi bireyin zihninde inanılan varlığı canlı tutmaktır. İbadetler dindarlığın en önemli göstergeleridir. Aynı zamanda ibadetler, dindarlığı besleyen en önemli güç kaynaklarıdır. Çünkü ibadetler yaratıcı şuurunu birey şuuruna yayan ve bu şekilde bireyi inandığı varlığa yaklaştırarak, inanan-inanılan ilişkisini canlı tutan davranışlardır. Dindarlığın bir gereği olan ibadetler, inanç ile davranış arasındaki döngüsel ilişkinin de etkisiyle kendilerini üreten inançları kuvvetlendirerek bir bakıma onları yeniden üretirler. Böylelikle eskisinden daha güçlü ve taze hale gelen inançlar,

daha kuvvetli bir şekilde bireyi benzer ibadetleri yeniden icra etmeye yönlendirerek döngüyü devam ettirirler. İslam dininde ibadetler bedeni, maddi ve hem maddi hem bedeni olarak üç başlık altında tasnif edilmektedir. Bu kapsamda zekât maddi, hac ise hem maddi hem beden ile yapılan ibadete örnek verilebilir. En temel ibadetlerden biri olan namaz ibadeti ise beden ile yapılan ibadetlerden biridir. Farsçadan dilimize geçen bu kavram “eğilmek” anlamına gelmektedir. Arapça ’da ise “salat” olarak karşılık bulmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ve hadis metinlerinde genellikle dua anlamında kullanılan bu kavram “ibadet”, “kıyam”, “kıraat”, “rükû”, “secde” gibi kelimelerle de ifade edilmiştir. Terim olarak namaz, Allah’ın bir emri olarak Hz. Peygamber’in gösterdiği şekilde akıl-baliğ olan her Müslüman’ın günde beş vakit yerine getirmekle mükellef olduğu ibadet anlamına gelmektedir. Farz, vacip, sünnet ve müstehap olarak farklı türlere ayrılan bu ibadet, inanan bireylerin yaşamlarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Namaz kılmak Allah ile iletişim halinde olmak demektir. Bir nevi kulun Allah’ın huzuruna çıkması, O’na yakın olması ve O’nunla irtibatta bulunmasıdır. Saygı ve övgü içerisinde gerçekleştirilen bu ibadette bireyler yalnız olmadıklarını, kendilerini koruyan, kollayan ve gözetken bir Allah olduğunu idrak ederler. Hem bedeninin hem de dil, kalp ve zihninin aktif rol oynadığı namaz, sıkça tekrarlanması yönüyle bireylerin yaşamlarına en çok etki eden ibadetlerin başında gelmektedir. Namazın, inanan bireylerin ruh dünyalarına, kişilik ve karakter yapılarına nüfuz ederek onları şekillendiren, değiştiren ve dönüştüren bir yapısı vardır. Bu yönleriyle namaz ibadetinin ibadetler arasında öne çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda çalışmada genç bireylerin beş vakit namaz kılma durumlarını incelemek amaçlanmıştır. Yaşam seyri boyunca çeşitli gelişim dönemlerinde dini inancın bireylerin yaşamlarındaki iz düşümleri farklılık göstermektedir. Gençlik dönemi insanın kişilik yapısının oluştuğu çalkantılı ve zorlu bir dönemdir. İçerisinde bulunduğumuz dönemde de itikadi problemler yaşayan, anlamsızlık ve varoluşsal boşluk içerisinde mücadele eden gençlerin yaşamlarında inanç ve ibadetlerin etkisi incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma nicel yöntemle gerçekleştirilecektir. Çalışmada anket tekniğiyle veriler elde edilecektir. Elde edilen veriler Chaid analizi ile analiz edilecektir. Veri madenciliği, farklı şekillerde elde edilen veriyi analiz ederek anlaşılır bir hale getirmeyi hedefleyen yöntemlerden biridir. Veri madenciliği ile büyük veri setlerinden oluşan veri sistemleri içerisinde gizli kalan bilgilerin çekilmesi sağlanmaktadır. Veri madenciliği teknikleri direkt ve direkt olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Direkt tekniklerin amacı önceden belirlenen hedef değişkenini tahmin etmek, sınıflandırmak ve karakterize etmektir. Direkt olmayan tekniklerde ise bir bütün olarak veri setinin yapısının belirlenmesi hedeflenmektedir. Sınıflama ve regresyon teknikleri direkt, kümeleme, birliktelik kuralları ve ardışık zamanlı örüntü modelleri ise direkt olmayan tekniklerdendir. Sınıflama ve regresyon modellerinde veri kategorilere ayrılarak incelenir. Karar ağaçları da bu yöntemlerden birini ifade etmektedir. Chaid analizi örneklemi sınıflama yöntemi ile regresyon analizinin birlikte uygulandığı karma bir istatistiksel yaklaşımdır ve karar ağaçları

içerisinde yer alan analizlerden biridir. Bu analizde veri setleri anlaşılır bir şekilde yorumlanabilmesi için kategorik bir bağımlı değişken açıklayıcı değişkenlerle alt gruplara ayrılmaya çalışılır. Kategorik bağımlı değişkenler için tasarlanmış yöntem olan Chaid analizinde amaç veriyi daha homojen alt gruplara ayırarak olabildiğince homojen bir veri kümesi ile çalışmaktır. Bu yöntemle gençlerin beş vakit namaz kılma durumlarının daha iyi anlaşılacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik, İbadet, Namaz.

SOSYAL MEDYADA DİNİ İLETİŞİMİN MEDYATİKLEŞMESİ VE GENÇLERİN TUTUMU

Arş. Gör. İsmail KAPLAN

Anadolu Üniversitesi

ÖZET

Son yıllarda medyanın gündelik hayatlarımızda üstlendiği rol, yakın geçmişe göre çok daha fazla önem kazanmıştır. Kuşkusuz buna sebep olan birçok etmen sayılabilir fakat gerek kitle iletişim teknolojilerindeki gelişim gerekse küreselleşme, medyanın hayatımızdaki rolünü ve önemini artırmaktadır. Bugün medya yalnızca haber almamızı sağlamaz, aynı zamanda hayata ve dünyaya bakışımızı da şekillendirir. Algılarımızı ve öznel gerçekliğimizi etkileyen veya belirleyen medya aynı zamanda bu öznel gerçekliğin yeniden üretimine de imkân sağlamaktadır. Gerçek hayatta karşılaşılan olgu ve olayları medyanın süzgecinden geçmeden değerlendirebilmek bugün neredeyse imkansız hale gelmiştir. Meydana gelen ileti yağmuru altında hangi bilgilerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu anlamak ve güvenilir kaynaklara ulaşmak her zamankinden daha da zor hale gelmiştir. Diğer yandan medyanın odaksızlığı, önemli ve önemsiz içerikler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmakta, en derin ve en sığ içerikleri aynı önem derecesinde izleyicisine sunabilmektedir. Bu yönüyle medya bir eğlence endüstrisi oluşturmaktadır ve hangi konuda olursa olsun eğlence unsuru içermeyen iletiler ya kendilerine yer bulamamakta ya da arka planda kalmaktadır.

Medyatikleşme kavramı, akademik alanyazında “medyada görünür olma” durumundan öte, bir kültürlenme aracı olarak iletişim ortamlarının kültürleri hangi boyutlarda, nasıl etkilediğini tanımlayan bir kavram biçiminde kullanılmaktadır. Bu kavram, iletişim araçlarının kültür için oynadığı rolü ele alırken faydalanılan önemli yaklaşımlardan birini ifade etmektedir. Kültürü oluşturan başat öğelerden birisi olan din de medya ile yakından ilişkilidir. Son dönemlerde dini yayıncılığın gerek dünyada gerek Türkiye’de farklı boyutlarıyla ele alınıyor olması, din kavramının medya ile ilişkisini tanımlamak ve açıklamak için geniş bir çalışma sahası sunmaktadır. Bu sahada uygulanabilecek

çalışmalardan birisi de medyatikleşme kavramı çerçevesinde, dini iletişim biçimlerinin yeni iletişim teknolojileri ile girdiği etkileşim sonucunda ortaya çıkan pratiklerin araştırılmasıdır. Özellikle dijital yerliler olarak tanımlanan grubun toplum içerisinde daha fazla yer edinmesiyle birlikte geleneksel dini iletişim biçimlerinin kısmen ya da tamamen terk edilmesi ya da dijital unsurlarla ikame edilmesi, ortaya çıkan ve çıkması muhtemel dönüşümlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Dijital yerlilerin gerek dünyaya, gerek olgulara bakışları, dijital iletişim yöntemlerinin ve Web 2.0 dönemi sonrası internetin etkilerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Üstelik mobil cihazlara erişimin ve mobil internet kullanımının 2000’li yılların ikinci on yılından itibaren büyük bir hızla artması yaşanan değişimi hızlandırmakta, dahası her an farklı boyutlarda dnüşürmektedir. Sosyal medyada her gün ortaya çıkan yeni akımlar, dini iletişimi de etkilemekte ve gerek olumlu gerekse olumsuz iletilerin geliştirilmesine yol açmaktadır. İslam dini özelinde geleneksel iletişim yöntemleri olarak değerlendirilebilecek vaazlar, hutbeler ve sohbetler, dijital yerlilerin gözünde ya itibar kaybetmekte ya da sosyal medya dolayımından geçerek hedef kitlesine ulaşabilmektedir. Sosyal medyada bu içerikler diğer eğlendirici içeriklerle istemsiz biçimde rekabete girmekte ve buna bağlı olarak, onlar karşısında tercih edilmek için sosyal medyanın dilini benimsemeye başlamaktadır. Bu noktada medya aracının iletiyi ne biçimde etkilediği önemli bir tartışma alanı oluşurmaktadır.

Geleneksel medya araçlarında dinin medyatikleşmesi yakın zamanlardan itibaren çalışılan bir konudur. Bununla birlikte gündelik hayatın ayrılmaz bir unsuru hline gelen ve geleneksel medyaya göre daha kapsamlı biçimde hayatımızı etkileyen yeni medyanın dini içerikleri ne şekilde medyatikleştirdiği henüz yeterince tartışılmış değildir. Yeni medyanın etkileşimli yapısı ve günden güne değişen dili, dinin daha hızlı ve daha kapsamlı şekilde medyatikleşmesine zemin hazırlamaktadır. Üstelik geleneksel medyada doğası gereği yalnızca “uzmanlar” söz sahibiyken, yeni medyanın demokratik yapısı, tüm kullanıcıların yetkinlik ve uzmanlıklarından bağımsız olarak içerik üretip paylaşabilmesine olanak tanımaktadır. Burada din gibi çok kapsamlı bir konunun farklı kişiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanması ihtimali, hem bilginin güvenilirliği, hem de medyatikleşmesi açısından incelenmeye muhtaçtır. Alanyazında medyanın tüketimi ve eğlenceyi önceleyen dilinin dini iletişimi de benzer yönde etkilediğine ve dinin medya aracılığıyla seküler bir analize tabi tutularak sıradanlaştırıldığına vurgu yapılmaktadır. Bu durum eşik bekçilerinin çok sınırlı bir etki alanına sahip olduğu sosyal medyada elbette daha dikkatli biçimde incelenmelidir.

Bu alışma, gençler özelinde sosyal medya kullanımının dini iletileri algılama, yorumlama ve paylaşma konusunda hangi dönüşümlere neden olduğunu ve bu dönüşümlerin ortaya çıkardığı sonuçları ele almayı amaçlamaktadır. Yakıcı bir sorun olarak gündemde yer eden gençliğin dilini konuşma çabası acaba dini iletişimin biçim değiştirmesine ve özünden uzaklaşmasına neden olmakta mıdır? Medyum kuramına göre mesajı kendi biçimine göre değiştiren iletişim araçları, dini iletileri de kendi diline göre

değiştirmekte midir ve bu durum dinin algılanmasını hangi biçimde etkilemektedir? Bu sorular çerçevesinde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, farklı alanlarda eğitim gören üniversite öğrencilerine uygulanmış, katılımcıların sorulara verdiği cevaplar içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, sıklıkla tekrarlanan ve vurgulanan noktalarla ilgili kodlar çıkarılmış, çıkan sonuçlar ilgili temalar altında gruplandırıldıktan sonra hem alanyazındaki çalışmalar, hem de araştırma soruları çerçevesinde yorumlanmıştır. Temalar belirlenirken alanyazındaki tartışma konuları da gözetilmiş, elde edilen veriler tüm bu unsurlar ışığında analiz edilmiştir ve yorumlanmıştır. Çalışmanın başlıca sınırlılığı, dini iletişim ve din konusunda yalnızca İslam inancının ve Müslüman bireylerin iletişim pratiklerinin ele alınmış olmasıdır. Yaşadığımız çağda diğer dinler ve inançlar da medyatikleşmeye ve dijital iletişim araçlarının etkilerine farklı ölçülerde maruz kalmakla birlikte bu çalışmanın kapsamının dışında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Dini İletişim, Medyatikleşme

GAZALİ'NİN "EYYÜHE'L VELED" ADLI RİSALESİNİN İSLAM AHLAK FELSEFESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Dr. Yasin BOSTAN

Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Gazzâlî, İslam düşünce tarihinde sayısız eserler ortaya koymanın yanında entelektüel birikimi, düşünce dünyasının zenginliği ve genişliği, ilmi anlamda hudut çizilemez telif, tesir ve teklifleriyle müstesna bir konumda bulunmaktadır. İslam düşüncesinin temel sorun ve krizlerine yaklaşımıyla hususi bir ayrıcalığa sahip olan Gazali'nin ayrıca felsefe tarihinde eleştiri diyalektiği başlatan, *tehafüt* geleneğinin kurucusu konumunda olan, adından yüzyıllar boyunca söz ettiren müstesna bir ilmi değeri de bulunmaktadır. Hatta Gazzâlî, özellikle kalam alanında bütün bir tarihsel şeridi kendisinden önce ve sonra şeklinde ikiye ayırabilecek kadar kuvvetli bir iz bırakmıştır. Bu sebeple özellikle “İmam”, “Hüccetü'l-İslâm” ve “Zeynü'd-din” gibi mühim takdirler içeren özel unvanlarla anılmıştır.

Felsefeden kelama, hukuktan tasavvufa ve özellikle İslam Ahlakı'na dair kıymetli eserleri olan Gazali'nin eğitim alanında da telifleri olmuş, bizim çalışma konumuzu teşkil eden çocuk ve genç eğitimi ile ilgili ise *Eyyühe'l-veled* adlı müstakil bir risale kaleme almıştır. *İhyâu Ulûmi'd-Din*, *el-Munkızu mine'd-Dalal*, *Mükâşefetü'l-Kulûp* gibi eğitici, öğretici ve manevi anlamda yönlendirici ahlaki ve tasavvufi eserlerinin yanında *Eyyühe'l-Veled* adlı eseri, sadeliği, basit ve anlaşılır oluşu ve dini-ahlaki temel ilke ve esasları günlük hayatın sıradan akışı içerisinde arz etmesi bakımından yoğun ilgi görmüştür. Hatta bazı yorumlara göre İslam tarihi boyunca Gazzâlî'nin *İhya* ve *Munkız*'ına nazaran en çok okunan eseri konumunda olmuştur.

Temel olarak İslam dini öğretisi, irfanî ahlak ve davranış modellemelerini bir öğrencinin suallerine cevaplar içeren diyaloglar şeklinde ele alan Gazzâlî, Kur'an ve Hadislerden seçme referanslarla mesele ve konuları incelemiştir. En belirgin haliyle bu eser kutsal ilkelere dayanan düşünce ve davranış tutarlılığını merkeze almış ve ifade etmek istediği anlamları ilahi ve manevi bir çerçeve içerisinde sunmayı tercih etmiştir. İlim ve irfan

yolculuğuna yeni çıkmayı hedefleyen bir talip, öğrenci ya da dervişe dini nasrlara dayalı nasihatler şeklinde yolculuğun gerektirdiği muhteviyatı teorik ve pratik uzantılarıyla birlikte dile getirmiştir. Hatta her bir bölüme özellikle *Eyyühe'l Veled* nidasıyla başlamış, seslenişin doğrudan muhatabı olarak gençler ve çocuklar dikkate almış, bu hitap ile birlikte bilgi, irfan ve hakikat yoluna yönlendirmiş, yolun gerektirdiği anlam ve hakikatleri kazandırmak üzere onları motive etmeye çalışmıştır.

Gazali, bu eserinde özetle kendisine sual ederek hakikat ve mutluluk arayışını arz eden öğrencisini disiplinli, gayretli ve çalışkan olmaya, ibadet ve takvaya düşkün olmaya aynı zamanda nefsanî hesaplaşmasını gerçekleştirerek manevî yükselişini sağlayacak ilke ve esasları kazanmaya yönelmektedir. Öğrencisinin hemen hemen bütün suallerine cevap vermeye çalışan Gazzâlî, bazı soruların hususî manevî bir tecrübe gerektirdiğini, bazılarının da haliyle *İhyâda* teferruatlı bir şekilde açıklandığını belirterek bazı konuları ayrı konuları olan referanslara yönlendirir. Öte yandan Gazzâlî, bu eser vesilesiyle İslam dinî gerekliliklerini temel çerçevesine uygun olarak, bir Müslüman için geçerli olan ve onun günlük hayatının akışında ihtiyaç duyacağı temel perspektifleri dikkate almakta, pratik hayata anlam ve değer katan temel ahlakî ve manevî gereklilikleri arz etmektedir.

Bilindiği üzere felsefe ilimleri pratik ve teorik olmak üzere iki ana bloğa ayrılmaktadır. Ahlak ilmi ise; teorik felsefede elde edilen üst düzey ilkelerin bireyin hayatında kazanıma dönüşmesi için uygulama ilke ve prensiplerinin belirlendiği, bireyin bu amaçla yönlendirildiği pratik bir disiplindir. Düşünce tarihinde insanın yetkinleşme süreci hem teorik hem de pratik ilkelerin elde edilmesine bağlıdır. Bu çerçeveden hareketle pratik bir ilim olan İslam klasik ahlak felsefesi de manevî konsantrasyonlarla elde edilen ilke ve kazanımların korunması ve devamlılığı için eylem alanını mutlak anlamda zorunlu olarak görmektedir. Bu bağlamda Gazzâlî'nin *Eyyühe'l Veled* adlı risalesi ayrı bir önem arz etmektedir. Teori ve pratik bütünlüğünü merkeze alan bu eserin İslam ahlak felsefesi perspektifinden ayrıca incelenmesi ilmi kıymete matuf önemli bulgu ve tespitler içermekte, ideal bir ahlakî model olarak İslam ahlakına kıymetli kazanımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, İslam Ahlak Felsefesi, Gazzâlî, Eyyühe'l Veled, İbadet

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN HADİS/SÜNNET ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: MUŞ İLİ ÖRNEĞİ

Gülcan Kasar

Muş Alparslan Üniversitesi

Yusuf Aydın

Muş Alparslan Üniversitesi

ÖZET

İslam dininin temel kaynaklarından birini oluşturan Sünnet, kelime olarak izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek anlamına gelmekle birlikte Hz. Muhammed'in sözlü, fiili, takriri, fiziki ve ahlaki olarak naklettiklerine verilen isimdir. Bunun yanında hadis ise kelime olarak haber anlamına gelmekle birlikte sünnet ile eş anlamlı olarak düşünülebilir. İslâm'ın gence karşı tutumu, kişisel, toplumsal, dini ve ahlâki görev ve sorumluluklar açısından gencin çok kısa sürede kendini yetişkinliğe hazırlamasında önemli bir motivasyon unsuru olur. Sözde değil, dini, hukuki ve sosyal alanda gerçekte diğer yetişkinlerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olmak, gençlik döneminin önemli karakteristiklerinden sayılan kimlik karmaşası veya kimlik bunalımının yaşanmaması ve gencin kısa sürede kendi kimliğini bulması açısından büyük önem arz eder. İslâm'ın gençlik dönemine bakışı ve gençlerin yetişkinler toplumunun tabii bir üyesi olarak görülmesi, günümüzde gençlik dönemi din ve ahlâk eğitiminde önemli bir sorunsal olarak görülen hususların temelden çözülmesinde ya da hiç ortaya çıkmamasında belirleyici bir öneme sahiptir. İslâm'ın bu özelliği, ayrıca, din ve ahlâk eğitimi için sağlam bir zemin oluşturması bakımından da üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir husustur.

Çocukluktan gençliğe geçiş sürecinde geçici bir ara dönem olarak kabul edilen ergenlik, kimlik ve kişilik gelişimi bakımından kritik ve bunalımlı geçen bir evredir. Her türlü otoriteye başkaldırı, bağımsız olma arzusu, stres, çatışma, cinsel arzuların baskısı, dini şüphe ve tereddütler, suçluluk ve günahkârlık duygusu gibi ruhsal problemler, bu dönemin en belirgin özellikleri olarak bilinir. Fizyolojik, ruhsal ve sosyal yapıda çok hızlı değişim ve dönüşümlerin görüldüğü bu evrede iç dünyada yaşanan duygusal dalgalanmalar ile dış dünyadaki kimlik arayışları, ergenlerin şüphe, çatışma, karamsarlık, gerilim, bunalım ve tedirginlik yaşamalarına yol açar. Duygusal istikrarsızlık, kriz ve bunalımların en yoğun olduğu bu dönemden her birey farklı düzeyde etkilenir

Ergenlik, hem bir dini uyanış, hem de dini şüphelerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenliğin ilk yıllarında bunalımlı evreye girilmeden önce dini uyanış kendini gösterir. Bir-iki yıl devam eden bu süreçte dini inanç, dini duygu, dini tutum ve ibadet konularına yönelik yüksek bir ilgi görülür. Bu süreçte dini pratikleri yerine getirmede hassas olduğu gibi, helal-haram, sevap-günah gibi konularda da önemli ölçüde duyarlılık müşahade edilir. Ancak, ergenliğin kendine has bunalımların baş göstermesiyle bu dini ilgi ve duyarlılık kaybolarak yerini şüphe ve sorgulamalara bırakır. İnanç ve dini ritüellere karşı oluşan bu şüpheler varoluşsal sorunlarla birlikte ergenin iç dünyasında artarak devam eder.

Literatüre bakıldığında hadis ve sünnete dair çalışmaların daha çok metin ve senet ekseninde yoğunlaştığını görebiliriz. Ancak hadis ve sünnetin toplumda özellikle de gençlerde nasıl bir algı oluşturduğu da önemlidir. Gençler üzerinde oluşacak hadis ve sünnet algısı onların inanç dünyalarını da olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Son yıllarda gençler arasında Sünnetin güvenilirliği ve bağlayıcılığı ile ilgili tartışmalar ivme kazanmıştır. Özellikle de sosyal medya üzerinden gençlerin dâhil olduğu etkileşim ortamlarından Facebook, Twitter, Instagram ve Tiktok uygulamalarında yer alan paylaşımlar Sünnet ve Hadis ile ilgili olarak farklı yorumlara kapı aralamaktadır. Ayrıca ülkemizde kitap okuma verileri göz önüne alındığında Türkiye Eğilimleri Araştırma (TEA) Raporu'na göre kitap okumayanlar 2021 yılında %59,1 civarındadır. Bu veriler ışığında gençlerin pek çok bilgiyi olduğu gibi Hadis ve Sünnet ile ilgili bilgileri de kitaplardan okuyarak elde etmediklerini söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. Kitaplardan faydalanmak yerine özellikle sosyal medyada doğruluğu kanıtlanmamış olduğu halde kasıtlı veya kasıtsız olarak sahihmiş gibi gösterilen Hadis/Sünnetler gençler tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edilerek kullanılmaktadır. Dahası bu yorumların bir kısmı kurumsal dini anlayışla da uyuşmamaktadır. Bu durum ise ne yazık ki geleceğimizin teminatı olan gençlerimizde olumsuz bir Hadis/Sünnet algısı oluşturmakta ve güvenilir kaynakları itibarsızlaştırmaktadır. Sünnetin dünyevi ve uhrevi olarak iki boyutu mevcuttur. Sünnetin dünyevi boyutu ele alındığında bireyin hayatına yön vermesinde bir yol gösterici olduğu İslam dinine mensup kişiler için yadsınamaz bir gerçektir. Hazreti Muhammed'in (s.a.v) sözlerinden ibaret olan ve Sünnetin kapsamında değerlendirebileceğimiz Hadisler içinde aynı şeyi söylemek mümkündür. Geleceğimizin

teminatı olan gençler tarafından Hadis ve Sünnetle ilgili özellikle sosyal medya üzerinden edindikleri bilgilerin onların Hadis ve Sünnet algılarını da pek tabi etkilemektedir. Bu durum, gençlerin Sünnet/Hadis algılarını bilimsel olarak ele almayı gerekli kılmaktadır. Gençlerin önemli bir kesimini ise henüz lise çağında bulunan 14 ila 18 yaş arası öğrenciler oluşturmaktadır. Ancak alan yazın incelendiğinde özellikle lise öğrencilerinin Sünnet/Hadis algılarına yönelik nicel araştırma metoduyla etraflıca ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu da araştırmamızın önemini daha da artırmaktadır. Bu çalışma, lise dönemi gençlerinin Hadis/Sünnet algılarını farklı değişkenlerce ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerine göre tasarlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında niceliksel araştırma bağlamında literatüre de kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir. Çalışmanın evreni Muş ilinde bulunan lise dönemi öğrencileridir. Örneklem ise bu öğrencilerden farklı cinsiyet, okul, sınıf düzeyi gibi değişkenlere sahip 250 öğrenci olacaktır. Çalışmada öncelikle veri toplama aracı olarak bireylerin hadis ve sünnet algısını ölçecek standart bir ölçeğin olup olmadığı araştırılmış fakat lise öğrencilerinin hadis ve sünnet algısını ölçme amacına uygun bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu sebeple ölçek geliştirmeye çalışılmış ve öğrencilerin Hadis/Sünnet algısını ölçmeye yönelik beşli likert tipi 20 maddeden oluşan standart bir ölçek bu çalışmada kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen örneklemden elde edilen veriler, bilgisayar ortamında SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla analiz edilecektir. Çalışma neticesinde toplumun önemli bir kesimini oluşturan gençlerin Hadis/Sünnet algılarının ve bu algıya etki eden unsurların belirlenmesi mümkün olacaktır. Böylece karar vericilere ve bu iş ile ilgilenenlere yönelik öneriler geliştirilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Hadis, Sünnet, Gençlerin Hadis/Sünnet algısı, Lise öğrencileri.

KARİKATÜRLERDE DİNİ UNSURLARIN KULLANIMININ DİNDARLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOSOSYAL ETKİLERİ

Kevser ÇAĞLAN

İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Din, Geertz'in tarifi ile, genel bir varoluş düzenine ilişkin kavramlar tasarlayarak insanlarda güçlü, kapsamlı ve uzun süreli ruh halleri ve güdüler oluşturan, toplumsal ve bireysel bazda yaşam biçimlerini içinde barındıran bir semboller sistemi olarak açıklanabilir. Dindarlık kavramının temelinde ise, Tanrı'ya inanma ve ona bağlanma yer alır. Bir insanın dindar olarak tanımlanması, bireysel ve toplumsal yaşamda anlam bulduğu bir tutumu, yaşamının her alanında ortaya çıkartmasıdır. Dinin yer aldığı alanlardan biri de şüphesiz ki medyadır.

Medya organlarının kullanım amaçları; haber verme, eğitime ve eğlendirmedir. Bu üç işlevi etkili bir şekilde kullanan en önemli medya araçlarından biri de mizah dergileri ve karikatürlerdir. Karikatürlerin yegâne amacı eğlendirmek ise de, mizah ve güldürü sanatı, psikososyal ve politik hadiseleri eleştiriye tabi tutan etkin bir araç olarak kullanılır. Zira mizah, iktidara yönelik muhalefet edebilen bir direniş alanı ve ötekilerin seslerinin yer alabildiği bir alternatif medya olarak tanımlanır. Karikatürler ise olayların, insanların, duygu ve düşüncelerin, doğal olanla ters düşen yanlarını abartılı çizimlerle aktarır ve sosyal algının oluşmasına katkıda bulunur. Karikatürlerde dini imge ve sembollere de yer verilmesi, kapsamlı bir okuyucu kitlesini bir biçimde eğlendirme amacı taşısa da, yan anlamda dine ve dindarlığa farklı bir yorum getirmeyi, dine dair bir tutum oluşturmaya veya var olan bir tutumu eleştirmeyi amaçlamaktadır.

Karikatürlerin din ve dindarlıkla ilgili abartılı çizimleri, medyanın bu kanalı kullanarak ilettiği eleştiri ve yorumlamaları, toplumda dine ve dindarlığa karşı oluşan yaygın algı ve yargıları temellendiren, dahası bu algıları yöneten önemli kaynaklardandır. Dini

unsurların karikatürlerdeki kullanımı olumlu ise, hem o dine mensubiyet hisseden dindar bireylerde hem de toplumun diğer bireyleri üzerinde, dine ve dindarlığa karşı olumlu bir tutum içerisine girme eğilimlerini artacaktır. Öte yandan dini unsurların olumsuz içeriklerle birlikte kullanılması, toplumun dine ve dindarlığa yaklaşımını olumsuz yönde etkileyecektir. Çalışmanın ana problemi ve çıkış noktası, medya organlarının dini algı ve tutumları tasvir etme biçiminin, bireylerin dini eğilimleri üzerinde oluşturduğu olumlu ve olumsuz etkilerdir.

Literatür incelendiğinde, karikatürlerle ilgili sayıca fazla çalışma olduğu görülse de karikatürlerdeki dini sembolizmin dindarlar üzerindeki etkilerine odaklanan çalışma sayısı oldukça azdır. Öte yandan medyada kullanılan dini öğelerin incelendiği çalışmaların çoğunlukla iletişim bölümlerinde yapılması ve dini öğelerin din eğitimi almamış kişilerce analiz edilmesi, dinin daha çok siyasi boyutta bir fenomen olarak ele alınmasına sebep olmuştur. Bu çalışmanın, medya organlarının dini eğilimler üzerindeki psikososyal etkisini konu alması, araştırmanın özgünlüğü bakımından önemlidir. Ayrıca dini öğelerin sinemada, karikatürlerde veya diğer medya organlarında kullanılıyor olması bir gerçektir ancak bu unsurların bir araştırma alanının branş düzeyinde var olmaması, medyada dini öğelerin çoğunlukla yan bulgular olarak yer almasına sebep olmaktadır. Dini öğelerin medya ile ilişkili olması bakımından iletişim bölümlerinde mi yoksa din ile ilişkili olması açısından ilahiyat fakültelerinde mi araştırılması gerektiği ise ayrı bir tartışma konusudur. Ancak şu bir gerçektir ki, medyada kullanılan dini unsurların psikolojik ve toplumsal etkileri, yalnızca iletişim bilimlerinin çalışma alanı içerisine girmemektedir. Medya ve dindarlık, interdisipliner bazda araştırılması gereken çok yönlü bir olgudur. Bu araştırma, popüler medyadaki dini öğelerin ilahiyat fakültesi içerisinde de ele alınan bir konu olmasında öncülük edecektir.

Böylece çalışmanın amacı, dini unsurların medya organlarında sembolize edilme biçiminin, mizah dergilerini takip eden dindarlar üzerindeki psikososyal etkilerini derinlemesine okumaktır. Araştırmanın ana sorusu şöyledir: Dini unsurların karikatürlerde kullanımı, dindarları psiko-sosyal açıdan nasıl etkilemektedir?

Çalışmada, din olgusunun karikatürlerdeki tasvirinin dindarlar üzerindeki psikososyal etkilerini derinlemesine keşfetmek amacıyla, nitel araştırma modelinin olgu-bilim deseninden yararlanılacaktır. Araştırmanın veri toplama alanını, Türkiye’de yaşayan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri birlikte kullanılacaktır. Buna göre, Erik Erikson’un psiko-sosyal gelişim teorisine dayanarak “*yakınlığa karşı yalıtılmışlık*” dönemine denk gelen 18-26 yaş arası bireylerden, karikatür ve mizah dergilerini takip eden ve kendisini dindar olarak tanımlayan 20 kişi çalışma grubunu oluşturacaktır. Bu kişilerle yapılacak olan birebir görüşmeler sonucunda veriler toplanarak analiz edilecektir.

Araştırmanın veri toplama aracı gözlem ve yarı-yapılandırılmış görüşme formudur. Görüşme formunda; kişisel bilgiler, içerisinde dini imge, unsur veya söz barındıran karikatürler ve bu karikatürlerin psikososyal etkilerine dair görüşme soruları yer alacaktır.

YAYSAT'ın verdiği bilgilere göre, 2015 yılında en fazla satılan karikatür dergisi, Uykusuz'dur. Bu nedenle veri toplama aracına dahil edilecek karikatürler, Uykusuz dergisinden seçilecektir. Derginin 2022 yılı temmuz ayına kadar yayınlanmış sayıları incelenerek içerisinde dini imge, unsur veya söz barındıran (*herhangi bir dini öge, konuşma balonunda herhangi bir kelime, inanç / akaide dair öge, din görevlisi tasviri, cennet-cehennem tasviri, dini söylemler, dindar veya ibadet yeri tasviri vb. öğeler*) karikatürler arşivlenerek veri toplama aracına dahil edilecektir. En az 10 farklı karikatür katılımcılara gösterilecek, karikatürlerde dini unsurların kullanım biçimlerinin katılımcıların dini tutum ve algılarına dair etkileri, önceden tasarlanmış sorular eşliğinde derinlemesine mülakatlarla ortaya çıkarılacaktır. Veriler toplandıktan sonra deşifre edilerek içerik analizine tabi tutulacak, diğer medya çalışmaları ışığında bulgular olarak raporlanacaktır. Ayrıca, toplamda incelenen karikatürlerin niceliksel (verilerin frekans dağılımına ilişkin sayısal analizi) karşılıkları da bulgular arasında yer alacaktır. Benzer nitelikte daha fazla karikatür bulunması halinde, bunlar da tematik ve sayısal bazda bulgu olarak raporlanacaktır.

Bu çalışmanın, 18-26 yaş arasındaki dindar gençlerin dini eğilimlerini anlamlandırmaya, dine yönelimin veya dini soğumanın nedenlerini tespit ederek çözüm önerileri sunmaya katkıda bulunması ümit edilmektedir. Ayrıca medya organlarının bireylerin dini eğilimleri üzerindeki etkilerini araştırarak diğer çalışmalara kaynaklık etmesi ve bir basamak olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Karikatür, Uykusuz, Dini Unsur, Dindar, Psikososyal.

ÇEVİRİMİÇİ İLETİŞİMİN GENÇLİK EĞİTİMİNE ETKİSİ VE “SİBER HİJYEN” KÜLTÜRÜ

Otabek MUHAMMADİYEV

Imam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi

ÖZET

Makale, sanal dünyada çocuklara yönelik artan tehdit, bu konuda Özbekistan'da yapılan çalışmalar ve gençleri siber uzaydaki tehditlerden korumaya yönelik uzmanlar hakkında ayrıntılı öneriler sunuyor.

Dünya deneyimi, son zamanlarda BDT ülkelerinde yaygın olarak yayılan "suikast grupları" tehdidi örneğinde görüldüğü gibi, gençlerin eğitimi ve internet için büyük önem taşıyan bir konudur. Verilere göre siber suçlara maruz kalmak Gerçek hayattan yirmi kat daha zor. Ve bu, ülkenin kalkınmasını engellemek isteyen, gençlerin bilincini zehirlemeye çalışan unsurların çevrimiçi ağlarında aktif eylem çalışmalarına ivme kazandırıyor. Kullanımlarının teknik yönlerine ek olarak, bilgi iletişim teknolojilerinin türleri her geçen gün değiştiğinden, bireyin teknolojisine ve güvenliğine büyük önem verilmelidir. Bu, çocukluktan "Siber hijyen" kültürünün oluşumu ise değerlidir.

Siber hijyen kültürünün geliştirilmesinde, kullanıcılara bilgi teknolojisi ekipmanlarını kötü amaçlı yazılım ürünlerinden ve veri dokunulmazlığını sağlayan güvenlik yöntemlerinden korumanın teknik yeteneklerinin yanı sıra siber uzaydaki süreçler hakkında eleştirel düşüncenin oluşumuna katkıda bulunan bilgileri sağladığı anlaşılmaktadır. "Siber hijyen" terimi genellikle çeşitli alanlardaki uzmanlar tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, avukat Stanislav Kuznetsov, "siber hijyen" terimini "İnternet ile çalışırken dijital güvenliğin temellerini takip etmek" olarak tanımladı. Bir bilgisayar teknolojisi uzmanı olan Chris Brook, bunu "bilgisayar ve diğer cihaz kullanıcılarının sistemlerinin düzenli çalışmasını ve çevrimiçi güvenliklerini iyileştirmeyi amaçlayan bir önlem uygulaması" olarak nitelendirdi.

Bilim adamı Anna Kozireva tarafından "Siber hijyen" ya verilen tanımları inceledikten sonra şu sonuca vardı: "kullanıcılar tarafından kişisel bilgilerin gizliliğini korumak ve modern Bilgi İletişim Teknolojilerini kullanmak işlenen suçlardan gizli bilgilerin güvenliğini sağlamak için teknik güvenlik önlemlerinin sistematik olarak uygulanması.

Siber hijyen kültürünün gelişimi yeni bir alan olmasına rağmen, bu doğrultuda dünya deneyiminde çocuklara yönelik programlar uygulanmaktadır. İsrail devleti, anaokulu çağındaki çocuklara "siber hijyen" pratiği ve Vologda'daki Lider Ergen Merkezi'nde 12-18 yaş arası ergenler için "Siber Hijyen" ek konusu konusunda eğitim veriyor.

Uzmanlar, siber tehditlere karşı korunmak için kişisel bilgilerin gizliliğini sağlar; yabancıardan ve sitelerden gelen kaba, müstehcen, hakaret veya tehdit içeren mesajların engellenmesini, onların etkisine girmemek için cevapsız bırakılmasını tavsiye ederler.

Siber hijyen kültürünün yükseltilmesine yönelik tedbirler, siber uzayda işlenen suçların sayısını azaltacak ve siber güvenliği sağlayacaktır.

Siber uzay, insan faaliyetinin tüm yönlerini kapsayan bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir veri akışı yönetimi sistemidir. Genel olarak, siber uzay, zaman ve uzay sınırlarını aşma yeteneğini genişletmiştir. Bu da maddi güçlükleri veya fiziksel engelleri olan kişilerin belirli dini uygulamaları gerçekleştirmeleri için fırsatlar yaratmıştır.

Sonuç olarak, bilim adamları ve araştırmacılar tarafından dini süreçlerin incelenmesinin kapsamının artmasıyla dini faktörün siber uzaydaki rolünün arttığı söylenmelidir. Özellikle, ilk kurulan çevrimiçi forumlar ve topluluklar, din hakkındaki görüşleri paylaşmak amacıyla kuruldu ve dini faktör, siber uzayın ilk dönüşümü olarak kabul edildi.

1980'lerin ortalarından itibaren internette dinlerin ortaya çıkışı dini pratiğin ilk aşamasıydı. İnternet Tarayıcısının ücretsiz olarak tanıtılmasının 90 yılından bu yana, internetin dini propaganda ve doğru hedeflere yönelik propaganda alanı olarak kullanılmasıyla birlikte, çeşitli yıkıcı ruh hallerine sahip terörist ve aşırılık yanlısı örgütler tarafından geniş çapta istifa çalışmaları yoğunlaştı. Günümüzde bilgi akışı çerçevesinde dini bilgilerin doğru ve tarafsız bir şekilde aktarılması, devletlerin ve dinin uyumunun sağlanmasında öncü araçlardan biri haline gelmiştir. Tek kelimeyle, dini alanda istikrarın sağlanması ve güçlendirilmesi, toplum yaşamının önemli bir stratejik yönünü oluşturmaktadır.

Siber uzaydaki dini süreçlerin analizi, bugün tüm dinlerin interneti misyonlarının uygulanması için bir alan olarak gördüklerini gösterdi. İnternet, dini propagandanın etkinliğini arttırmaya, dini insanlar ve dini dernekler arasındaki iletişimi daha da güçlendirmeye olanak tanıyan gerçek hayattaki dini faaliyete benzersiz bir tamamlayıcı olarak görülebilir. Gelişmiş bilgi aktarım teknolojilerinin geliştirilmesi, dini bilgi ve bilginin artan popüleritesi, dinin yaratıcı özünün geniş çapta tanıtımında teknolojilerin

uygun, düşük maliyetli ve hızlı bir şekilde kullanılması sisteminin oluşturulmasının stratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Çeşitli yıkıcı genç gruplarının fikirlerini takip etmemek için, siber uzayda Özbek dilinde İslam hakkındaki manevi ve eğitim materyallerinin yelpazesini genişletmek ve seviyelerini kontrol etmek gerekir.

Siber uzayda dini süreçlerdeki shiddati artışının bir sonucu olarak, belirli konulara odaklanan web siteleri açmaya ihtiyaç vardı. İngilizce konuşan Müslümanların izleyicilerine bir kararname çıkarması amaçlanıyor "Fatwa-online.com " site, 1999 yılında Medine şehrinde kayıt olduktan sonra faaliyete başladı. Sitenin amacı, Suudi Arabistanlı bilim adamları tarafından Arapça olarak yayınlanan fetvaların ingilizce'ye çevrilmesiyle ilk kez çevrimiçi olarak ingilizce insanlara aktarmaktır.

Medya ve Bilgi İletişim Teknolojisi, fetvanın dünya çapında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Araştırmacı Yusuf Salkheyn'in görüşüne göre, bu eğilimlerin sonu "dijital fetih" terimidir. New Mexico Üniversitesi Felsefe Doktoru S.Dhar, Müslümanların küresel ağdaki soru ve cevaplarının 11 Eylül 2001 olaylarından sonra keskin bir şekilde arttığını belirtti. Bilim adamına göre, olayların anlatımı yeni iki temel kavramın ortaya çıkmasına neden oldu. Birincisi, e-Cihad - elektronik cihad) askeri eylemleri teşvik eden ve direnişi barışçıl bir şekilde koordine eden çevrimiçi bir faaliyettir. İkincisi, dini liderlerin çevrimiçi fetvalardaki çatışmalarla internet alanına nüfuz etmelerinin yanı sıra çeşitli olaylar üzerindeki etkileridir.

Aslında, dijital teknikler ve teknolojilerin olanaklarını artırmak gibi, "siber geleneksel dinlerin dönüşümü, özellikle İslami açıdan temsil eden siber İslami çevre", "İslam online", "online fatwo", "dijital fatwo", "siber fatwo", "Siber Cihad", "e-Cihad" ve diğer formları yaygın olarak istifa vardır. Çalışmamızda, bu terimlerin "siber" sorusuyla birlikte atıfta bulunulan biçimlerini tam olarak seçtik. Özellikle, "siber fetva "ve" Siber Cihad" şeklinde. Ne de olsa, bu dini süreçlerin siber uzayda uygulanmasına yönelik ana araç, siber uzay dünyasının "sanal" ortak bilgisayar ağları kümesi olan bilgisayar-medya teknolojisidir.

Anahtar Kelimeler: Cyber uzay (mekan), Sanal dünya, Bilgi güvenliği.

MUSLIM YOUTH AND THE DREAM OF WESTERN UTOPIA

Assoc. Prof. Qodratullah QORBANI

Kharazmi University

ABSTRACT

Contemporary Muslim youth searches for all his/her dreams and desires in Western Utopia. While he/she was/is born of Muslim father and mother in a Muslim Country having Islamic identity, however searches own happiness and meaning of life in Western Utopia. Most majority of Muslim immigrants to western countries, including European and American, that most of them are of youth people, indicates their searching for their lost in Western Utopia. Why does contemporary Muslim youth search for his/her Utopia in western civilization? This question has two answers: first, the western civilization mostly has superiority and authority over Eastern and Muslims civilization in all aspects of human being's lives. Second, Contemporary Muslim civilization has not required efficacy before the hegemony of western civilization. Since the West has technological, scientific and so on hegemony, but the East and Muslims have lagged from the West in terms of civilization. Although searching for the causes of Muslims' declining have been referred to the history of Islamic and western civilizations, what is significant is that contemporary western civilization is dictating all forms of living to today's Muslim human beings with its special interest. This is the Western civilization which tells us what to do and how to think. Widespread teaching and investigating western humanities and social sciences at universities of Muslim nation's shows the hegemony of the western thought. This is the western civilization which teaches us our lifestyle. Considering the vast alteration of the style of Muslims during 100 years ago until now shows the western style attractions regarding our dressing, eating, and social relations. This is the western civilization that determines technological and scientific aspects of our life. Considering western technological instruments like airplanes, automobiles, cellphones, televisions, virtual spaces and so on indicates this fact. As it is seen all these technologies and products

are western, and we are as their consumers or assemblers. The western civilization has imposed its cultural and media hegemony over us. Widespread western satellites, TV, Networks and virtual spaces, not only have changed our culture to the western culture, but have increasingly affected our social behavior and lifestyle. These are the very meanings of the hegemony of the western civilization that have affected all aspects of eastern Muslims specially youths. In the contrary, traditional civilization of Muslim youth has nothing to do before the western civilization. In fact traditional Islam before the hegemony of western civilization has not more attractions. So not only Muslims' youths but also most of Muslim thinkers bring the day to the night in the dream of Western Utopia. Unfortunately there are some Muslim governors who obey western political policies that are led to political crises of Muslim nations. So our contemporary Muslim youth has been involved in identity, religious and spiritual crisis. While he/she searches for his/her happiness in Western Utopia, his/her identity were/are rooted in a Muslim land, and even if he/she does not declare this fact, thinks about it mentally. However, what should he/she do, when thinks that the future of his/her happiness is in Western Utopia. So contemporary Muslim youth has lost his/her cultural, religious and national identity and don't what to do.

What is the strategy for solving Muslim youth's cultural and religious crisis? Rendering an efficacy answer is most difficult. Meantime some primary suggestions are introduced: first, it is necessary to introduce clear and hidden nature and essence of western civilization to Muslim youth generation. It should be shown that western civilization is neither completely white nor black, but is gray, that is, it is a combination of goods and evils, beauties and ugliness. This first step is led that Muslim youth generation has been consciously encountered with the facts of western civilization, and does not fall in love with its apparently beauties. Second, we should aware our Muslim youth that in order to benefit of goods and beauties of western civilization, it is not necessary to be western or to think like western people or to follow their style of life blindly, and to search our Utopia there. We should teach our youth, first to separate positive elements of western civilization, like technology and modern science, from its negative ones like atheism, moral and sexual unrestrained, and so on, and should try to attract only positive and avoid of negative ones. Third, we should guide Muslim youth so that he/she, instead of absorbing in apparently beauties of western civilization, tries to attract and transfer their technological and scientific achievements. Fourth, instead of involving apparent manifestations of western civilization, we should consider how by helping with their thinking and methodology, they have established such civilization. Fifth, we should show hidden and clear aspects of the crisis of western civilization and use some western critics in this matter. Sixth, it should be rethink the causes of Muslims civilization declining from historical, political, religious, cultural and scientific dimensions, and to explain and analyze for Muslim youth generation, so that they have enough knowledge about roots of Islamic civilization. Since correctly understanding the problem is a half of our step to

solving it. Finally, although our introduced steps are general and primary, but can give enough insight to our Muslim youth to rethink and refined his/her eastern and Islamic identity.

Keywords: Muslim Youth, The Western Utopia, Islam, Muslim's Identity, Modern Technology and Science.

gibi çeşitli haz vermeyen eylemlerde kimlik gelişiminde etki kazanarak var olan ve var olacak sürecin öneminin artmasına sebep olmaktadır. Buna karşın, ortama ve koşullara göre değişiklik gösterebilen ruhsal ve sosyal durumlar ve içinde bulunulan toplumun standartları kimlik gelişiminin devam etmesine neden olmaktadır. Her ortaya çıkan yeni kimlik, bireyin gelişim sürecinden ve bireyi oluşturan unsurlardan iz taşıması nedeniyle ana ve geleceğe dair seçimler üzerinde etkiye sahiptir. Sosyal kimliğin ele aldığı din, cinsiyet ve ırk gibi sosyal faktörlerin seçimine etki ettiği ve ruhsal kimliğin yaşamsal kararların ortaya çıkmasına neden olması gerekçesiyle bireylerin sahip olduğu kimlikler onların düşünce yapısını anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu nedenle psikososyal kimliklerin, yaşamın anlam ve amacına yönelik fikir, manevi düşünce ve dine yönelik eğilimlerde kritik öneme sahip olduğu düşünülmüştür. Nitekim sosyal bilimlerin öncülerinden olduğu muvafakat edilen İbn Haldun'da içinde bulunulan toplum, yaşanan iklim, beslenme ve maddi yeterlilikler gibi unsurların bireylerin yaşamlarında etkiye sahip olduğunu öne sürmüştür. Bu görüşüyle, psikoloji biliminin kaynağında yer alan insan eylemlerini ve bu eylemlerin ortaya çıkma neden ve güdülenmelerini bireylerin yaşam sürecinde yaşanan ruhsal ve sosyal durumlarla eşleştirmiştir. İbn Haldun, psikososyal kimliklerin düşünce ve düşünceleri eyleme dökme noktasında önemli olduğunu vurgulamıştır. Yaşamın anlam ve amacına yönelik fikir, dini düşünce ve eğilimlerin belirlenmesinin yaşamsal süreç ve gereksinimler üzerinde büyük öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, bu çalışmada bireylerin psikososyal kimliklerinin hayatı anlamlandırma ve maneviyat arayışları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışma, psikososyal kimliklerin hayatı anlamlandırma ve maneviyat arayışları ile olan ilişkisinin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşüncesiyle ortaya konulmuştur. Türkiye'de din psikolojisinin yeni tanınan bir alan olması ve bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların sınırlılık taşıması yönünden psikososyal kimliklerin yaşama yönelik fikri süreçler üzerindeki etkileri hakkında gerçekleştirilen çalışmaların da sınırlı olduğu görülmüştür. Konunun öncesinde yeterli düzeyde aydınlatılmadığı dikkate alınarak ruh sağlığı ve din bilimleri alanlarına yönelik yardımcı olması ve din ve maneviyat arayışı içerisinde olan bireyler ve ailelerine farkındalık kazandırması yönünden önem taşıdığı düşünülmektedir. İki bölüm olarak planlanan çalışmanın ilk kısmında, psikososyal kimliklerin biçimlenmesini sağlayan ruhsal ve sosyal etkenler ele alınmıştır. İkinci kısımda ise psikososyal kimliklerin hayatı anlamlandırma ve maneviyat arayışlarına ilişkin etkileri konu edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de yaşayan bireylerin psikososyal kimlikleri ve hayatı anlamlandırma ve maneviyat arayışlarına ilişkin literatür taranmış olmasına karşın farklı ülkelerde yaşayan bireylerle de alakalı literatür göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada yer alan problem cümlelerine yanıt aramak amacıyla nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu hedef doğrultusunda, çalışmaya bir etüt merkezinde üniversite sınavına hazırlanan 12 öğrenci araştırmaya gönüllülük esası doğrultusunda dahil edilmiştir. Özellikle psikososyal kimlikler ve etkileri hakkında daha detaylı bilgiye sahip olmak amacıyla, çalışma grubu basit seçkisiz örnekleme (basit-

rastgele örnekleme) yöntemiyle belirlenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen veriler sonucunda, bireylerin kimlik yapılanmalarının hayatı anlamlandırma ve maneviyat gibi yaşamsal ideolojilere yönelik seçimlerde etkisinin olduğuna dair kanıtlar saptanmıştır. Bireylerin, öznel nitelikleriyle birlikte içinde bulundukları toplum ve toplumun özellikleri gibi sosyal niteliklerinin de önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın, ilgili literatürün öngördüğü psikososyal süreçlerin gelişime dayalı olarak değiştiği bulgularıyla da tutarlı olduğu görülmektedir. Bu açıdan gelişim evrelerinde, döneme uygun olmayan şekilde veya öznel gereksinim ve niteliklere dikkat gösterilmeden gerçekleştirilen din ve maneviyat eğitimlerinin, eğitim verenler tarafından arzu edilenin aksine bireylerin manevi eğilimi üzerinde tersi yönde sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir. Bu sebepten ebeveynlerin özellikle araştırmacılar tarafından kritik olduğu görüşünün hakim olduğu ergenlik gibi gelişim evrelerinde gerçekleştirdikleri din ve maneviyat eğitimlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Gerek bu çalışmanın verileri gerek öncesinde gerçekleştirilen çalışmaların verileri, sağlıklı biçimde geçirilen gelişim evrelerinin bireylerin hayatı anlamlandırma biçimlerine katkı sağlayarak din ve maneviyat arayışlarına yön verdiği görüşünü desteklemektedir. Bu noktada, ruhsal kimlik gelişimi ekseninde ebeveyn ve ebeveynlere yönelik faktörlerin ele alındığı çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Hayatı anlamlandırma ve maneviyat arayışı konusunda sosyo-kültürel farklılıkların sosyal kimlikler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, sosyo-kültürel farklılıklar konusunda çalışmanın literatüre önemli kazanımlar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, sosyo-kültürel farklılıkların detaylı olarak incelendiği çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.